

**Ústavní systémy nástupnických států
Sovětského svazu s islámskou tradicí**

disertační práce

Pavel Uhl

PFUK · PRAHA · 2006

Karlova Univerzita
Právnická Fakulta
Katedra ústavního práva

Katedra: Ústavního práva
Studium: Doktorské
Program: Teoretické právní vědy
Specializace: Veřejné právo I

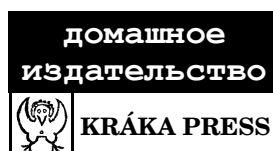
Ústavní systémy nástupnických států Sovětského svazu s islámskou tradicí

disertační práce

Školitel: prof. JUDr. Václav Pavlíček, CSc.
Zpracoval: Pavel Uhl

© Pavel Uhl, 2006

© Václav Pavlíček, 2006

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem disertační práci zpracoval samostatně a že jsem uvedl všechny použité prameny.

V Praze 13. října 2006

.....

Přehled obsahu

Přehled obsahu.....	7
Obsah.....	9
1. Úvod – definiční část.....	19
1.1. Předmět zkoumání.....	19
1.2. Cíle zkoumání.....	20
2. Vymezení pojmů – teoretická část.....	22
2.1. Definice zkoumaných subjektů.....	22
2.2. Jak analyzovat ústavní systém.....	26
2.3. Metodologie práce – referenční rámec.....	37
2.4. Časový posun.....	38
3. Katalog zdrojů – kontextuální část.....	40
3.1. Západní Evropa.....	41
3.2. Sovětský svaz.....	47
3.3. Carské Rusko.....	56
3.4. Historické státní útvary a mocenské struktury.....	57
3.5. Současné regionální velmoci.....	60
3.6. Ruská federace.....	68
3.7. Islámské státoprávní doktríny.....	73
3.8. Funkce katalogu zdrojů.....	81
4. Ústavní systémy – popisná část.....	85
4.1. Charakteristika regionu.....	85
4.2. Historie regionu.....	86
4.3. Ázerbájdžán.....	90
4.4. Kazachstán.....	105
4.5. Kyrgyzstán.....	121
4.6. Tádžikistán.....	136
4.7. Turkmenistán.....	148
4.8. Uzbekistán.....	156
4.9. Referenční odkazy.....	169
5. Povaha systémů – analytická část.....	175
5.1. Systémové vstupy.....	175
5.2. Systémové výstupy.....	179
5.3. Systémové funkce.....	191
5.4. Souvislosti.....	197
5.5. Hodnotová poznámka.....	208
6. Tabulky a mapy.....	210
6.1. Mapy.....	210
6.2. Tabulky.....	216
7. Seznam pramenů.....	232

7.1. Seznam použitých právních předpisů.....	232
7.2. Seznam použité literatury.....	256
8. Rekapitulace.....	263
8.1. Shrnutí.....	263
8.2. Résumé.....	264
8.3. Резюме.....	265
Rejstřík.....	266

Obsah

Přehled obsahu.....	7
Obsah.....	9
Redakční poznámka.....	17
Motto.....	18
Věnování.....	18
Poděkování.....	18
1. Úvod – definiční část.....	19
1.1. Předmět zkoumání.....	19
1.2. Cíle zkoumání.....	20
2. Vymezení pojmů – teoretická část.....	22
2.1. Definice zkoumaných subjektů.....	22
2.2. Jak analyzovat ústavní systém.....	26
2.2.1. Hodnoty a principy ústavního systému.....	26
2.2.2. Normy ústavního systému.....	27
2.2.3. Orgány ústavního systému.....	28
2.2.4. Vztahy mezi prvky ústavního systému – axiomatika.....	30
2.2.5. Hranice a limity ústavního systému.....	32
2.2.6. Vstupy, výstupy a funkce ústavního systému.....	33
2.2.7. Vněsystémové subjekty, jevy a faktory.....	35
2.2.8. Systémové komunikační mechanismy.....	35
2.3. Metodologie práce – referenční rámec.....	37
2.4. Časový posun.....	38
3. Katalog zdrojů – kontextuální část.....	40
3.1. Západní Evropa.....	41
3.1.1. Zastupitelská demokracie.....	41
3.1.1.1. Většinový volební systém westminsterský.....	41
3.1.1.2. Většinový volební systém románský.....	42
3.1.1.3. Poměrný volební systém.....	42
3.1.2. Dělbá moci a subsidiarita.....	42
3.1.3. Koncentrace moci.....	43
3.1.4. Systémové modely.....	43
3.1.4.1. Parlamentní systém.....	43
3.1.4.2. Prezidentský systém.....	43
3.1.4.3. Kancléřský systém.....	43
3.1.4.4. Časově omezený mandát.....	44
3.1.5. Kontrola moci.....	44
3.1.6. Pluralita politických sil a jejich volná soutěž.....	44
3.1.7. Respektování lidských práv.....	45
3.1.8. Právní stát.....	45
3.1.9. Sekulární stát.....	46
3.1.10. Hospodářská svoboda.....	46
3.1.11. Politická emancipace.....	46

3.1.12. Export kulturních vzorců.....	47
3.2. Sovětský svaz.....	47
3.2.1. Období 1917 – 1936.....	47
3.2.1.1. Princip třídního pojetí zdroje moci.....	48
3.2.1.2. Princip demokracie sovětů.....	48
3.2.1.3. Princip horizontální koncentrace moci.....	49
3.2.1.4. Princip vertikální dekoncentrace moci.....	49
3.2.1.5. Popření tradičního pojetí mezinárodních vztahů – suverenity států.....	49
3.2.1.6. Hospodářské pojetí práv jednotlivce a jeho emancipace.....	49
3.2.2. Období 1936 – 1977.....	50
3.2.2.1. Centralizace, dualizace.....	50
3.2.2.2. Militarizace, ideologizace.....	50
3.2.2.3. Sovětizace a denacionalizace.....	51
3.2.3. Období 1977 – 1984.....	51
3.2.3.1. Direktoriální systém.....	52
3.2.3.2. Konsolidace a „materializace“.....	52
3.2.4. Období 1984 – 1991.....	52
3.2.4.1. Umírněná relegitimizace v totalitním prostředí.....	52
3.2.4.2. Etatizace a departaizace.....	53
3.2.4.3. Limitovaná pluralita.....	53
3.2.4.4. Většinový volební systém à la soviétique.....	54
3.2.4.5. Sovětský prezidencialismus.....	54
3.2.4.6. Limitovaný princip hospodářské odpovědnosti.....	54
3.2.4.7. Etnický antikolektivismus.....	55
3.3. Carské Rusko.....	56
3.3.1. Samoděržaví.....	56
3.3.2. Kolonialismus.....	57
3.4. Historické státní útvary a mocenské struktury.....	57
3.4.1. Středověký imperialismus.....	58
3.4.2. Absence národní (etnické) identity.....	58
3.4.3. Klanové a kmenové uspořádání společnosti.....	58
3.4.4. Tradiční islamismus.....	59
3.4.5. Středoasijský feudalismus.....	60
3.5. Současné regionální velmoci.....	60
3.5.1. Turecko.....	61
3.5.1.1. Autoritativní pojetí zdroje demokratických hodnot.....	61
3.5.1.2. Sekularizace a nacionalismus.....	61
3.5.1.3. Kult osobnosti a státnosti.....	62
3.5.2. Írán.....	62
3.5.2.1. Paralelní teokratické struktury.....	63
3.5.2.2. Islamizace veřejného i soukromého života.....	64
3.5.2.3. Specifické postavení menšin, etnická a národnostní neutralita.....	64
3.5.2.4. Mezinárodní radikalismus.....	64
3.5.3. Pákistán.....	65
3.5.3.1. Umírněný islamismus.....	65
3.5.3.2. Nacionalismus a militarismus.....	65
3.5.4. Čína.....	66

3.5.4.1. Jednotné řízení státu.....	66
3.5.4.2. Ideový formalismus.....	66
3.5.4.3. Pragmatická ekonomická liberalizace.....	67
3.5.4.4. Popírání individualizmu.....	67
3.6. Ruská federace.....	68
3.6.1. Období 1991 až 1999.....	69
3.6.1.1. Parlamentní prezidencializmus.....	69
3.6.1.2. Široká autonomie subjektů federace.....	70
3.6.1.3. Ekonomický liberalizmus.....	70
3.6.1.4. Liberální pojetí ochrany lidských práv.....	70
3.6.1.5. Náboženská, národnostní a hodnotová neutralita.....	71
3.6.2. Období od roku 2000.....	71
3.6.2.1. Vypjatý prezidencializmus.....	71
3.6.2.2. Centralizace.....	71
3.6.2.3. Redukce ochrany lidských a hospodářských práv.....	72
3.6.2.4. Národní pojetí státnosti a decisionizmus.....	72
3.7. Islámské státoprávní doktríny.....	73
3.7.1. Většinová sunnitská státoprávní tradice.....	74
3.7.1.1. Normativní univerzalizmus.....	74
3.7.1.2. Náboženské pojetí státnosti.....	74
3.7.1.3. Normativní rigidita.....	75
3.7.1.4. Konsensualita a komunitarizmus.....	75
3.7.1.5. Export normativních vzorců.....	75
3.7.2. Menšinová šítská státoprávní ideologie (odlišnosti).....	76
3.7.2.1. Klerikalizmus.....	76
3.7.2.2. Tradicionalizmus.....	76
3.7.2.3. Hierarchizace a institucionální dualizmus.....	77
3.7.3. Konzervativně monarchistický model.....	77
3.7.3.1. Tradiční tribalizmus.....	77
3.7.3.2. Organický tradicionalizmus.....	78
3.7.3.3. Soukromoprávní a statusový tradicionalizmus.....	78
3.7.3.4. Mezinárodní pragmatizmus.....	78
3.7.4. Reformně republikánský model.....	78
3.7.4.1. Modifikovaný evropský organický model.....	79
3.7.4.2. Islámské prvky.....	79
3.7.4.3. Nacionalistické a příbuzné prvky.....	79
3.7.4.4. Socialistické prvky.....	80
3.7.4.5. Autoritářské prvky.....	80
3.8. Funkce katalogu zdrojů.....	81
3.8.1. Struktura katalogu zdrojů.....	81
3.8.2. Hierarchie zdrojů uvnitř katalogu.....	82
3.8.3. Přebírání inspiračních zdrojů.....	83
4. Ústavní systémy – popisná část.....	85
4.1. Charakteristika regionu.....	85
4.1.1. Území islámu v Sovětském svazu.....	85
4.1.2. Geopolitický význam regionu.....	85
4.2. Historie regionu.....	86

4.2.1. Období před ruskou kolonizací.....	86
4.2.2. Ruská kolonializace.....	87
4.2.3. Sovětské panství.....	88
4.3. Ázerbájdžán.....	90
4.3.1. Vznik a formování státnosti.....	90
4.3.2. Základní principy.....	92
4.3.2.1. Suverenita státní moci.....	93
4.3.2.2. Hranice výkonu veřejné moci.....	93
4.3.2.3. Obecný charakter státnosti.....	94
4.3.3. Organická struktura.....	94
4.3.3.1. Moc zákonodárná.....	94
4.3.3.2. Moc výkonná.....	96
4.3.3.3. Moc soudní.....	97
4.3.3.4. Územní členění a samospráva.....	98
4.3.4. Statusové poměry.....	98
4.3.4.1. Práva.....	99
4.3.4.2. Povinnosti.....	99
4.3.5. Vývoj systému.....	100
4.3.6. Normativita a fakticita.....	101
4.3.7. Politický kontext systému.....	102
4.3.8. Konkurenční principy.....	103
4.3.9. Geopolitický kontext.....	104
4.3.10. Celková charakteristika systému.....	105
4.4. Kazachstán.....	105
4.4.1. Vznik a formování státnosti.....	106
4.4.2. Základní principy.....	108
4.4.2.1. Koncentrace moci a její delegace.....	108
4.4.2.2. Omezení moci.....	109
4.4.2.3. Soužití národností.....	109
4.4.2.4. Obecný charakter státnosti.....	109
4.4.3. Organická struktura.....	110
4.4.3.1. Moc zákonodárná.....	110
4.4.3.2. Moc výkonná.....	112
4.4.3.3. Moc soudní.....	113
4.4.3.4. Územní členění a samospráva.....	115
4.4.4. Statusové poměry.....	115
4.4.4.1. Práva.....	115
4.4.4.2. Povinnosti.....	116
4.4.5. Vývoj systému.....	116
4.4.6. Normativita a fakticita.....	117
4.4.7. Politický kontext systému.....	118
4.4.8. Konkurenční principy.....	119
4.4.9. Geopolitický kontext.....	120
4.4.10. Celková charakteristika systému.....	121
4.5. Kyrgyzstán.....	121
4.5.1. Vznik a formování státnosti.....	121
4.5.2. Základní principy.....	123

4.5.2.1. Koncentrace moci.....	123
4.5.2.2. Samospráva.....	123
4.5.2.3. Obecný charakter státnosti.....	124
4.5.3. Organická struktura.....	124
4.5.3.1. Moc zákonodárná.....	125
4.5.3.2. Moc výkonná.....	126
4.5.3.3. Moc soudní.....	128
4.5.3.4. Územní členění a samospráva.....	128
4.5.4. Statusové poměry.....	129
4.5.4.1. Práva.....	129
4.5.4.2. Povinnosti.....	130
4.5.5. Vývoj systému.....	130
4.5.6. Normativita a fakticita.....	132
4.5.7. Politický kontext systému.....	133
4.5.8. Konkurenční principy.....	134
4.5.9. Geopolitický kontext.....	135
4.5.10. Celková charakteristika systému.....	135
4.6. Tádžikistán.....	136
4.6.1. Vznik a formování státnosti.....	136
4.6.2. Základní principy.....	138
4.6.2.1. Dělbá moci.....	138
4.6.2.2. Konflikt a konsensus.....	138
4.6.2.3. Formální flexibilita.....	139
4.6.2.4. Obecný charakter státnosti.....	139
4.6.3. Organická struktura.....	140
4.6.3.1. Moc zákonodárná.....	140
4.6.3.2. Moc výkonná.....	141
4.6.3.3. Moc soudní.....	142
4.6.3.4. Územní členění a samospráva.....	142
4.6.3.4.1. Horní Badachšán.....	143
4.6.4. Statusové poměry.....	143
4.6.4.1. Práva.....	143
4.6.4.2. Povinnosti.....	143
4.6.5. Vývoj systému.....	144
4.6.6. Normativita a fakticita.....	144
4.6.7. Politický kontext systému.....	145
4.6.8. Konkurenční principy.....	146
4.6.9. Geopolitický kontext.....	147
4.6.10. Celková charakteristika systému.....	147
4.7. Turkmenistán.....	148
4.7.1. Vznik a formování státnosti.....	148
4.7.2. Základní principy.....	149
4.7.2.1. Prezidentská republika a dělbá moci.....	149
4.7.2.2. Konsenzualizmus.....	149
4.7.2.3. Obecný charakter státnosti.....	149
4.7.3. Organická struktura.....	150
4.7.3.1. Moc zákonodárná.....	150

4.7.3.2. Moc výkonná.....	151
4.7.3.3. Moc soudní.....	151
4.7.3.4. Územní členění a samospráva.....	151
4.7.4. Statusové poměry.....	152
4.7.4.1. Práva.....	152
4.7.4.2. Povinnosti.....	152
4.7.5. Vývoj systému.....	152
4.7.6. Normativita a fakticita.....	153
4.7.7. Politický kontext systému.....	155
4.7.8. Konkurenční principy.....	155
4.7.9. Geopolitický kontext.....	155
4.7.10. Celková charakteristika systému.....	156
4.8. Uzbekistán.....	156
4.8.1. Vznik a formování státnosti.....	157
4.8.2. Základní principy.....	157
4.8.2.1. Multietnické pojetí národa.....	157
4.8.2.2. Státní zájem a právo.....	158
4.8.2.3. Koncentrace moci.....	158
4.8.2.4. Obecný charakter státnosti.....	158
4.8.3. Organická struktura.....	158
4.8.3.1. Moc zákonodárná.....	159
4.8.3.2. Moc výkonná.....	160
4.8.3.3. Moc soudní.....	160
4.8.3.4. Územní členění a samospráva.....	161
4.8.3.4.1. Karakalpakistán.....	161
4.8.4. Statusové poměry.....	162
4.8.4.1. Práva.....	162
4.8.4.2. Povinnosti.....	163
4.8.5. Vývoj systému.....	163
4.8.6. Normativita a fakticita.....	164
4.8.7. Politický kontext systému.....	165
4.8.8. Konkurenční principy.....	167
4.8.9. Geopolitický kontext.....	168
4.8.10. Celková charakteristika systému.....	169
4.9. Referenční odkazy.....	169
4.9.1. Ruská federace.....	170
4.9.1.1. Dagestán.....	170
4.9.1.2. Ingušsko.....	170
4.9.1.3. Baškortostán.....	170
4.9.1.4. Tatarstán.....	170
4.9.1.5. Severozápadní Kavkaz.....	171
4.9.1.6. Čečensko.....	171
4.9.2. Ukrajina a Krym.....	172
4.9.3. Gruzie.....	172
4.9.3.1. Adžárie (აჭარა).....	172
4.9.3.2. Abcházie.....	172
5. Povaha systémů – analytická část.....	175

5.1. Systémové vstupy.....	175
5.1.1. Provozní vstupy.....	175
5.1.1.1. Společné.....	175
5.1.1.2. Ázerbájdžán.....	176
5.1.1.3. Kazachstán.....	176
5.1.1.4. Kyrgyzstán.....	177
5.1.1.5. Tádžikistán.....	177
5.1.1.6. Turkmenistán.....	177
5.1.1.7. Uzbekistán.....	177
5.1.2. Iničiační vstupy.....	178
5.1.3. Pozdější vstupy.....	179
5.2. Systémové výstupy.....	179
5.2.1. Společné výstupy.....	179
5.2.1.1. Právní kontinuita.....	179
5.2.1.2. Legislativní redundance.....	180
5.2.1.3. Deklarace individuální ochrany lidských práv.....	180
5.2.1.4. Deklarace dělby moci.....	180
5.2.1.5. Ústavněprávní výklad dějin.....	180
5.2.1.6. Preference prezidencializmu.....	181
5.2.1.7. Potlačení parlamentarizmu.....	182
5.2.1.8. Potlačení politického pluralizmu.....	183
5.2.1.9. Potlačení zájmového pluralizmu.....	183
5.2.1.10. Potlačení náboženství.....	184
5.2.1.11. Nacionalizmus.....	184
5.2.1.12. Ekonomický konzervatizmus.....	185
5.2.1.13. Absence ochrany menšin.....	186
5.2.1.14. Kontrola soudní moci.....	186
5.2.1.15. Kontrola samosprávy.....	186
5.2.1.16. Vysoká rigidita ústav.....	187
5.2.1.17. Nadužívání referend.....	187
5.2.2. Dílčí výstupy.....	188
5.2.2.1. Suverenita veřejné moci.....	188
5.2.2.2. Rozpor normativity a fakticity.....	188
5.2.2.3. Klanové struktury.....	189
5.2.2.4. Kmenové struktury.....	189
5.2.2.5. Kult osobnosti.....	189
5.2.2.6. Izolacionizmus.....	190
5.2.2.7. Multivektorovost.....	190
5.2.2.8. Politická represe.....	190
5.2.2.9. Korupce.....	191
5.3. Systémové funkce.....	191
5.3.1. Ochrana života, zdraví, majetku a veřejného pořádku.....	191
5.3.2. Ochrana sebe samého.....	192
5.3.3. Vnější ochrana.....	192
5.3.4. Zprostředkování zájmů.....	193
5.3.5. Sebeomezování na nezbytné funkce (vytváření prostoru svobody).....	193
5.3.6. Vytváření a obnovování legitimačních řetězců mezi vstupy a výstupy.....	194

5.3.7. Řešení neočekávaných situací.....	195
5.3.8. Sebeobnova.....	196
5.3.9. Sebeprosazování.....	196
5.4. Souvislosti.....	197
5.4.1. Podobnosti a jejich příčiny.....	197
5.4.2. Odlišnosti a jejich příčiny.....	201
5.4.3. Inspirační zdroje a příčiny volby zdrojů (Rusko?, islám?, Evropa?).....	203
5.4.4. Pravidla vývoje.....	206
5.4.5. Vnější paralely a zdánlivé podobnosti.....	206
5.4.6. Kontextuální hodnocení (paradigmatické charakteristiky).....	207
5.4.7. Možnosti budoucího vývoje.....	207
5.5. Hodnotová poznámka.....	208
6. Tabulky a mapy.....	210
6.1. Mapy.....	210
6.1.1. Politická mapa oblasti.....	210
6.1.2. Zeměpisná mapa oblasti.....	211
6.1.3. Mapa Střední Asie a části Kavkazu z roku 1511.....	212
6.1.4. Mapa Střední Asie z roku 1922.....	212
6.1.5. Mapa Ázerbájdžánu.....	213
6.1.6. Mapa Kazachstánu.....	213
6.1.7. Mapa Kyrgyzstánu.....	214
6.1.8. Mapa Tádžikistánu.....	214
6.1.9. Mapa Turkmenistánu.....	215
6.1.10. Mapa Uzbekistánu.....	215
6.2. Tabulky.....	216
6.2.1. Vzájemné vztahy norem hodnot a orgánů ústavního systému.....	216
6.2.2. Prezidenti států.....	217
6.2.3. Základní údaje o zemích.....	218
6.2.4. Index korupce, ekonomické svobody a svobody slova.....	218
6.2.5. Výsledky voleb do Národního shromáždění v Ázerbájdžánu ze dne 5. listopadu 2000.....	219
6.2.6. Výsledky prezidentských voleb v Ázerbájdžánu ze dne 15. října 2003.....	219
6.2.7. Výsledky voleb do Národního shromáždění Ázerbájdžánu ze dne 6. listopadu 2005.....	220
6.2.8. Výsledky voleb do parlamentu v Kazachstánu 7. března 1994.....	220
6.2.9. Výsledky voleb do parlamentu v Kazachstánu 9. prosince 1995.....	221
6.2.10. Výsledky voleb do parlamentu v Kazachstánu 10. října 1999.....	221
6.2.11. Výsledky voleb do parlamentu v Kazachstánu 19. září 2004.....	222
6.2.12. Výsledky prezidentských voleb v Kazachstánu ze dne 4. prosince 2005.....	222
6.2.13. Výsledky voleb do parlamentu v Kyrgyzstánu 27. února 1995.....	223
6.2.14. Výsledky voleb do parlamentu v Kyrgyzstánu 20. února 2000.....	223
6.2.15. Struktura kyrgyzstánského parlamentu.....	224
6.2.16. Výsledky prezidentských voleb v Kyrgyzstánu 10. července 2005.....	224
6.2.17. Výsledky prezidentských voleb v Tádžikistánu 9. listopadu 1999.....	225
6.2.18. Výsledky voleb do parlamentu v Tádžikistánu 27. února 2000.....	225
6.2.19. Výsledky voleb do parlamentu v Tádžikistánu 27. února 2005.....	225
6.2.20. Výsledky voleb do části ústavodárného shromáždění (Халк Маслахаты) v Turkmenistánu 7. května 2003.....	225
6.2.21. Výsledky voleb do parlamentu (Меджлис) v Turkmenistánu 19. prosince 2004.....	226

6.2.22. Výsledky prezidentských voleb v Uzbekistánu ze dne 9. ledna 2000.....	226
6.2.23. Výsledky voleb do parlamentu v Uzbekistánu 26. prosince 2004.....	226
6.2.24. Přehled systémových vstupů.....	227
6.2.25. Přehled systémových výstupů.....	227
6.2.26. Přehled systémových funkcí.....	230
7. Seznam pramenů.....	232
7.1. Seznam použitých právních předpisů.....	232
7.1.1. Sovětský svaz.....	232
7.1.2. Ázerbájdžán.....	232
7.1.3. Kazachstán.....	236
7.1.4. Kyrgyzstán.....	239
7.1.5. Tádžikistán.....	242
7.1.6. Turkmenistán.....	248
7.1.7. Uzbekistán.....	249
7.2. Seznam použité literatury.....	256
7.2.1. Monografie, texty, články.....	256
7.2.2. Úřední zprávy a publikace.....	259
7.2.3. Internetové zdroje.....	262
8. Rekapitulace.....	263
8.1. Shrnutí.....	263
8.2. Résumé.....	264
8.3. Резюме.....	265
Rejstřík.....	266

Redakční poznámka

Odkazy na použitou literaturu jsou pomocí odkazujících čísel shromažďovány vždy na konci každé kapitoly. Odkazy se vztahují k podrobnějšímu seznamu na konci celé práce. Poznámky pod čarou, které mají vysvětlující význam, jsou vždy na téže straně jako text, k němuž se vztahují. Pokud odkazují na právní předpisy, obvykle je uvádím přímo v textu s příslušným označením článku či ustanovení. Seznam všech použitých předpisů je uveden rovněž v závěru práce.

Motto:

Ať jsi fešák nebo ohava
pro každého platí ústava
ústavu však raděj
do ústavu vsaděj
strejček Strach
a teta Obava

(Karel Kryl)

Věnování

Martě

Poděkování

Děkuji všem těm, kteří mi s prací pomohli. Děkuji svému školiteli za velkorysost při vedení práce, inspiraci a povzbuzení na počátku její tvorby. Dále děkuji Jaroslavu Markovi a Lilii Badurové za to, že mi dovezli materiály ze Střední Asie. Také děkuji mámě za jazykovou korekturu. Nejvíce děkuji své ženě za podporu při psaní celé práce.

1. Úvod

- definiční část

1.1. Předmět zkoumání

V roce 1991 zanikl stát, který byl do konce svého trvání územně nejrozsáhlejším státem v historii lidstva a jedním z nejpozoruhodnějších státních útvarů v moderní historii. Na jeho území vzniklo patnáct mezinárodně uznaných států. Jednotlivé nové státy se od sebe velmi liší. Některé jsou plnoprávnými členy Evropské unie jiné jsou na pokraji rozpadu a na jejich území probíhají ozbrojené konflikty. Nově vzniklé státy lze katalogizovat podle velmi odlišných kritérií; podle kritéria územního (Pobaltí, Kavkaz, Střední Asie apod.), podle kritéria kulturního, náboženského nebo jazykového (slovanské republiky, islámské republiky, turkotatarské republiky apod.) popřípadě podle geopolitických či jakýchkoliv jiných kritérií. V publicistické i odborné literatuře převládá smíšená katalogizace, která spíše než z relevantních rozlišovacích znaků vychází z mnemotechnických pomůcek pocházejících z gymnaziálních let většiny české populace. V tomto třídění tak vedle sebe stojí republiky slovanské, kavkazské nebo středoasijské. Každý stát je unikátním a neopakovatelným fenoménem sám pro sebe a každá katalogizace je zevšeobecnění, o jehož oprávnění lze mít pochybnosti. Nicméně schopnost zevšeobecnovat je obecně rozumovou schopností a vědeckou metodou, bez které by vědecká činnost nemohla dojít k jakémukoliv závěru. Katalogizace států musí ovšem vycházet z rozlišovacích kritérií odůvodnitelných z hlediska povahy státu, tedy z takových, která jsou pro jeho popis a analýzu relevantní.

Státnost je fenomén, jehož povaha je vícerozměrná stejně jako jiné společenskovední fenomény. Z hlediska práva je státnost specifická tím, že narozdíl od jiných oblastí práva, ve kterých právo různé skutečnosti a stavy popisuje a hodnotí popřípadě upravuje či jinak ovlivňuje, je státnost fenomén, který je právu ve své pozitivní podobě nadřazen. Hierarchicky vzato je právo zprostředkujícím společenským jevem mezi státností a společností a vyjádřením jejich vzájemných vztahů, které mohou být (a v demokratických zemích bývají) z hlediska původce a příjemce podnětů oboustranné. Totéž platí o ústavním právu, které v rámci této konstrukce nepředstavuje hierarchicky vyšší řád, ale pouze specializovaný soubor pravidel. Státnost je tedy v případě právní analýzy jev, se kterým se nelze vyrovnat pouze pomocí právních metod.

Jedním z významných faktorů, které státnost vytvářejí, je soubor hodnot, na jejichž pozadí je stát formován. Tyto skutečnosti jsou ze státovědeckého hlediska významnější než například jazyková příslušnost nebo zeměpisné umístění. Katalog hodnot formující stát nelze obvykle postihnout v celé jeho šíři, a nelze se proto vyhnout jistému zevšeobecnění. Hodnoty, které formují stát, mohou mít původ velmi odlišný; například tribalistický, náboženský, národně obrozenecký (nacionalistický), ideologický (v sekulárním slova smyslu), reziduální (například zažitá a již neodůvodněné vzorce chování) nebo mohou být importovány, ať už jako celek nebo izolovaně, z jiného hodnotového systému. Druhá polovina dvacátého století, respektive období od jeho šedesátých let do současnosti, je charakteristická mimo jiné tím, že světový diskurz politických teorií byl obohacen idejemi, které mají původ v islámském hodnotovém systému¹. Tato skutečnost se týkala zemí s muslimskou tradicí bez ohledu na to, zda příslušely k politickému uskupení států či nikoliv². Bez ohledu na univerzálnost tohoto jevu, který ovlivnil

⁽¹⁾ Toto období je charakteristické nejenom islámským obrozením, ale obecnou demonopolizací politických a právních teorií, které byly do té doby poznamenány silným europocentrizmem.

⁽²⁾ Kupříkladu tzv. východní (prosovětský) blok, tzv. západní (euroatlantický) blok, popřípadě hnutí nezúčastněných apod.

i politické a právní myšlení mimo islámské země, se tento myšlenkový proud zcela vyhnul oblasti samého Sovětského svazu. Lze diskutovat o legitimitě tohoto tvrzení za situace, kdy neexistuje svobodná výměna politických názorů, ale i v bývalém Sovětském svazu existovala, byť proskribovaná, výměna názorů, ve které ovšem islamismus nehrál žádnou roli narozdíl například od osvícenských lidskoprávních teorií či nacionalizmu.

Šest z patnácti postsovětských zemí lze nazvat z hlediska tradičního převládajícího náboženství islámskými (Ázerbájdžán, Kazachstán, Kyrgyzstán, Tádžikistán, Turkmenistán, Uzbekistán). Islámská tradice z nich činí skupinu států, které se musely vyrovnat při formování nové státnosti s idejemi obsaženými jak v tradičním islámském hodnotovém ideovém diskurzu tak v přínosu moderních islamistických politických a právních teorií. Islámský definiční znak umožňuje vydělit zkoumané země do jedné skupiny, kterou lze relevantně zkoumat ze státovědeckého hlediska, pokud výzkum zohledňuje naznačený předmět zkoumání (islámský rozměr státnosti). Předmětem výzkumu pak může být vzájemné srovnání jednotlivých států v rámci zkoumané skupiny, popřípadě srovnání se státy stojícími mimo tuto skupinu, pokud jsou srovnatelné z hlediska formování a vývoje¹. Referenčním rámcem výzkumu pak je vztah zkoumaných předmětů (států) k islámským aspektům státnosti, popřípadě k jiným aspektům státnosti, pokud se ty islámské nestanou státotvornými.

Zvláštní roli (privilegovanou ve smyslu zařazení a subsidiární ve smyslu srovnání) v procesu srovnání plní postsovětské nesamostatné správní celky, jež jsou částečně ovládnuty muslimskými tradicemi, které jsou ale součástí jiných státních útvarů, jež svou většinovou populací nejsou muslimské^{III}. Srovnání s těmito nesuverénními útvary nemůže být z definice plnohodnotné, ale může plnit roli doplňujících referenčních odkazů, jak je v právní vědě obvyklé². Předmětem zkoumání jsou v první řadě zmíněné země a jiné státní či regionální celky plní pouze roli pomocného referenčního měřítka, které umožní zasadit relativní výsledky srovnání mezi jednotlivými analyzovanými zeměmi do kontextu, v němž je jejich vývoj pochopitelný a srozumitelnější³.

1.2. Cíle zkoumání

Snažit se již v úvodu práce definovat její cíle může mít různé důsledky. Některé metodologické postupy pracují s hypotézou, jejíž platnost potvrzují či vyvracejí za přísného použití metod, které se blíží statistickým postupům. Takový postup, typičtější spíše v sociologii, není pro právní vědu příliš vhodný. Naopak v právní vědě, která je z hlediska vědeckých postupů tolerantní, existuje významné riziko, jehož podstatou je, že stanovení cíle významně ovlivní průběh a výsledek práce. Opačným extrémem je pak stanovení cíle bezobsažnou frází à la „touha po poznání“ či „snaha „rozhojnit vědomosti lidstva“. Budu usilovat o co nejstriktnější dodržení postupu: stanovení rámce, sběr dat, jejich analýza a následné vyhodnocení. K cílům uvádím, že nepovažuji za nejdůležitější faktografický přínos, ale naopak úsilí o vystižení a popsání zákonitostí, kterými se řídí vztahy různých druhů norem. Tedy norem společenských, teologických a norem právních, především ústavních. Výběr vzorku států, na jejichž příkladu hodlám k tomuto cíli dospět, je spíše podružný. Motivy jeho výběru jsou různé. Prvním z nich je obecná vědecká přitažlivost mladých státních celků, jejichž ustavení není spojeno s žádnou významnou převažující státoprávní tradicí. Druhým důvodem je vysoký počet snadno srovnatelných a co do výchozích podmínek velmi podobných státních útvarů. Třetím důvodem je přirozená snaha zpracovávat nezpracované a čtvrtým důvodem je autorem pocíťovaný jistý dluh vůči doposud státovědecky slabě zpracovanému vztahu mezi islámským normativním systémem v širším slova smyslu a státním uspořádáním, které se v českém vědeckém prostoru doposud omezovalo na empirické analýzy

^(III) Typicky například muslimské enklávy v Ruské federaci, jejichž obyvatelstvo požívá určitého stupně autonomie.

bez ohledu na normativní teorie⁴ nebo naopak ryze teoretickou analýzu bez ohledu na jednotlivá státní zřízení⁵. Ve světle těchto motivů je tedy tato práce vedena a jim úměrně je zvolena i pracovní metoda.

Odkazy:

- ⁽¹⁾ [Dawisha (1997)]
- ⁽²⁾ [Říchová (1997)], str. 3 až 31
- ⁽³⁾ [Fiala (2000)]
- ⁽⁴⁾ [Krejčí (2001)]
- ⁽⁵⁾ [Knapp (1996)]

2. Vymezení pojmů

- teoretická část

2.1. Definice zkoumaných subjektů

Zkoumaným subjektem v této práci je ústavní systém (ve více zemích). Zkoumaným subjektem není politický systém, společnost či jiný podobný možný (či nemožný) předmět zkoumání. Jakkoliv nepopírám, že uvedené kategorie souvisejí s problematikou ústavních systémů. Popis či analýza souvisejících kategorií není pro srovnání ústavních systémů relevantní, tak jako tyto systémy. V tomto ohledu je možné jako referenčního měřítka k popisu ústavního systému použít téměř cokoli, ale srovnání, které má být základní metodou práce, musí nakládat se srovnatelnými subjekty, tedy s ústavními systémy.

Zajímavá je otázka definice ústavního systému popřípadě systému jako takového v kontextu práva. Obecná právní věda se pojmu systém vyhýbá a používá-li jej, tak ho zpravidla nedefinuje. Z mnoha různých odvětví právní vědy je to právě ústavněprávní věda, která pojem „systém“ používá nejčastěji, a to právě ve spojení „ústavní systém“. V jiných právních odvětvích je takové spojení mnohem méně obvyklé (správní systém, trestní systém) a jako popisný termín používají autoři pojmy jako „trestní právo“ či „správní právo“. Pojem „systém“ se v právní vědě někdy také váže pouze k obecnému přívlastku „právní“, a to právě v případě, kdy jsou srovnávány různé právní řády, pod pojmem systém se v daném případě skrývá obecné označení pro druh právního řádu, tedy jakýsi právní „nadřád“, „naddruh“ či „čeleď“ právních řádů (kontinentální právo, common law apod)¹. V jiném kontextu někdy stejní autoři používají pojem „systém“ jako popis vnitřní hierarchie celku². Z uvedeného tedy vyplývá, že při definici pojmu „systém“ je nutné vyrovnat se s otázkou, zda systém je totéž co odvětví práva, popřípadě totéž co právo (tedy zda platí ‚ústavní právo‘ = ‚ústavní systém‘ či ‚právní řád‘ = ‚právní systém‘, popřípadě v konkrétní podobě například ‚české ústavní právo‘ = ‚český ústavní systém‘ či ‚právní řád České republiky‘ = ‚systém českého práva‘) nebo, zda se tyto pojmy liší (‚právo‘ ≠ ‚právní systém‘ či dokonce ‚systém práva‘ ≠ ‚právní systém‘), popřípadě jak se liší. Kromě definice pojmu „systém“ je nutné v případě ústavního systému vymežit jeho vztah k systémům jiným, především vztah k politickému systému, ale také k systémům společenským, náboženským, kmenovým apod³. Cílem tohoto vymezení musí být jasné stanovení hranic systému.

Z historického hlediska je pojem „systém“, tak jak je používán v současnosti, poměrně mladý. Jeho použití jako kvalitativní označení celku, který kromě svých prvků vykazuje vztahy mezi těmito prvky, přičemž tyto prvky a vztahy vykazují vnitřní řád, souvislost, provázanost apod.^{IV}, pochází z biologie, konkrétně z první poloviny dvacátého století. Velmi brzo tento pojem pronikl do filozofie, kde se stal základem strukturalizmu. Ve druhé polovině dvacátého století rozvíjely systémovou teorii kybernetika

^(IV) Podle tohoto rozlišení netvoří pytel brambor biologický systém, kdežto jedna brambora tvoří biologický systém. V pytli brambor neovlivní jiné brambory skutečnost, když jednu z nich rozříznu, oloupu, zasadím či uvařím, kdežto jedna brambora se bude jako celek chovat odlišně podle toho, jak s ní naložím. Pokud ji zasadím, vytvoří okolo sebe zhruba desítku subsystémů, které se časem stanou nezávislými systémy (třeba v jednom pytli), pokud ji uvařím, přestane jako biologický systém existovat. Pro definici systému jsou i v daném případě nutná jasná kritéria a také hranice. Pytel brambor může po určité době vykazovat znaky jednoho systému, ve kterém jsou činiteli plísně, bakterie, červi apod. Jedním ze základních přívlastků systému podle systémové teorie je dynamika, tedy změna či její popsitelná absence v čase či v jiné srovnatelné veličině. Z tohoto hlediska není systém chodeb systémem ve smyslu systémové teorie.

a společenské vědy⁴. Ve společenských vědách, kam je někdy zařazována i právní věda, se pojem systému ustálil v šedesátých letech dvacátého století. Podle doposud převládající definice je systém (bez ohledu na vědeckou oblast), množina prvků a vztahy mezi těmito prvky, přičemž tato množina je jasně ohraničena. Je-li definován systém, je jasné, co je jeho součástí, a co nikoliv. Systém není od okolí izolován a přijímá podněty (vstupy), chová se vůči svému okolí (výstupy), mění svou strukturu (vyvíjí se), může zaniknout, rozdělit se, či sloučit s jiným systémem⁵. Z uvedeného je jasné, že ve společenských vědách je pojem systému částečně konstrukcí danou vědeckou konvencí a částečně reflexí vědeckých pozorovacích a analytických postupů. Pojem systému tedy může být kategorií jak objektivní, tedy na pozorovateli nezávislou, tak subjektivní, tedy na pozorovateli závislou. V praxi bude stěží popsán nebo definovaný systém ryze subjektivní či ryze objektivní kategorií.

Z uvedeného vyplývá, že pojem „ústavní systém“, alespoň pro účely tohoto textu, je kategorií odlišnou od ústavního práva či ústavy konkrétního státu, od jakéhokoliv jiného systému, například politického. Vymezení pojmu „ústavní systém“ je nezbytné upřesnit ve vztahu k oběma rovinám uvedeného vymezení. Pojem právo má několik významů. Může znamenat vědní obor, soubor pravidel či jejich ucelený výsek, popřípadě oprávnění někoho. Totéž platí o pojmu ústavní právo. Ústavní právo může být vědní obor i souhrn pravidel – právních norem, které upravují ústavní právní vztahy a skutečnosti. Pomineme obsah pojmu „ústavní právo“ jako obor poznání, protože jej lze snadno nahradit pojmem ústavněprávní věda. Ústavním právem tedy rozumíme soubor očekávaných forem chování^{VI} týkajících se základních popisných znaků státu (základní záležitosti). Pod základní náležitosti státu musíme zařadit jak ustavení a fungování jeho orgánů, tak postavení jednotlivců, popřípadě jejich skupin^{VII}, včetně pravidel stanovících změny těchto norem. Takto je tedy vymezeno ústavní právo ve vztahu k celému právu národního státu. Zbývá pouze dodat, že ona pravidla mohou mít různou míru abstrakce. Ústavní systém je kategorie jiné kvality. Obsahem ústavního systému je souhrn aktérů definovaných nebo předpokládaných ústavním právem, jejich vztahů postulovaných ústavou a dalšími normami chování na straně jedné (prvky) a zákonitostí, kterými se tento soubor subjektů a jejich vztahů řídí (relace prvků). Jednou z odlišností dvou uvedených kategorií, tedy ‚ústavního práva‘ a ‚ústavního systému‘ je statické a dynamické pojetí celku. Ústavní právo ‚jest to co jest‘ a základním znakem jeho stavebního kamene (normy) je platnost. Takové (pozitivní) pojetí vylučuje dynamickou interpretaci zákonitostí vývoje v čase^{VIII}. Na druhou stranu ústavní systém, jakožto dynamický pojem, umožňuje zkoumat vstupy, výstupy a změny jeho vnitřní struktury v čase, aniž bychom popřeli zákonitosti kontinuity či diskontinuity systému jako jednoho celku⁵. Kromě definice ústavního systému je nezbytné určit, jaké jsou vstupy a výstupy takového systému. Za vstupy je třeba považovat hodnotové výzvy, požadavky, sociální potřeby, jiné potřeby (například ekologické katastrofy). Výstupem jsou akty řízení (individuální i normativní), prosazování, udržování a vynucování extralegálních hodnot, ochrana integrity jednotlivců a jejich skupin, popřípadě jejich zájmů⁶. Kromě vstupů a výstupů jsou pro popis funkcí a vlastností systémů relevantní rovněž systémové změny, které jsou výstupem *sui generis* adresovaným dovnitř systému. Rozdíl mezi pojmy ‚ústavního práva‘ a ‚ústavního systému‘ lze také vyjádřit tak, že ústavní právo je normativní osnovou ústavního systému v jednom okamžiku jeho existence na časové ose. Ústavní právo (a právo obecně) je nutné vztahovat vždy k určitému okamžiku, nemá dynamickou povahu. Naopak jedním z možných popisů ústavních systémů může být vývoj tohoto práva v čase.

^(V) Teorie státní suverenity je vlastně speciální systémová teorie, která byla vytvořena ještě před obecnou systémovou teorií.

^(VI) Vycházím z definice „normy“, která je charakterizována jako očekávaná forma chování.

^(VII) Tímto akceptuji konvenční vymezení ústavního práva, tedy organické a statusové státní právo.

^(VIII) Lze popsat například české ústavní právo v roce 1995, kdežto popis československého ústavního práva od roku 1918 až do roku nemůže obsahovat jednu průřezovou deskripci. Popis vývoje by už implikoval popis jednoho systému. V této souvislosti zdůrazňuji, že jakýkoliv existující relevantní popis československého ústavního systému bere v úvahu širší souvislosti a neomezuje se pouze na popis norem. Popis systému je nezbytně vícerozměrný.

Pojem ústavního systému je také nezbytné vymezit vůči jiným systémům, především vůči politickému systému. Narozdíl od vymezení vůči ústavnímu právu jako takovému, které bylo spíše kvalitativní, je rozdíl mezi jednotlivými systémy kvantitativní. To platí ve vztahu k prvkům systému i ve vztahu k relacím těchto prvků. Ústavní systém zkoumá subjekty státoprávních vztahů, státní hodnoty a korelace mezi těmito prvky. Korelace mezi těmito prvky zkoumá na základě referenčních rámců relevantních pro právní vědu. Jiné systémy obsahují jiné prvky, z nichž některé se mohou překrývat. V politickém systému jsou relevantní kategorie mocenské vztahy (pozice/opozice), kdežto v ústavním systému jsou relevantní vztahy formalizované (parlament/vláda)⁷. Politický systém považuje za relevantní například subsystém politických stran, kdežto z hlediska ústavního systému je to kategorie stojící mimo systém⁸. Z hlediska ústavního systému je usnesení parlamentu projevem vůle a komunikačním prostředkem systému navenek, kdežto z hlediska politického systému je to silový výsledek mocenského konkurenčního vztahu. Nemá smysl tyto odlišnosti rozebírat do podrobností, je ovšem nezbytné zdůraznit, že se jedná o systémy odlišné, byť jsou si v něčem podobné. Jako základní a částečně nepřesné odlišení může být zdůraznění hodnotového (normativního) aspektu posuzování systému v případě systému ústavního na straně jedné, a silového bezpříznakového aspektu posuzování systému v případě systému politického⁹.

Doposud nebyla v textu zmínka o charakteru právního textu, tedy ústavního zákona, zákona či jiného psaného právního dokumentu. Tyto psané texty nejsou ze systémového hlediska ani normou ani subjektem, ale pouze komunikačním rozhraním, které zprostředkovává normu, hodnotu či jinou veličinu (historický soud apod.). Jejich role je veskrze zprostředkující, nicméně velmi významná, protože je z hlediska výzkumu významným (v naprosté většině případů nejvýznamnějším) pramenem poznání. Z hlediska tohoto výzkumu není ovšem pramenem závazným. Z metodologického hlediska neexistuje obecně platný a všeobecně závazný popis ústavního systému. Popis ústavního systému je vždy záležitostí analýzy více či méně závislé na subjektu, který analýzu činí. Problematika ústavních textů, normativních textů či jiných podobných dokumentů je podrobněji rozebrána v podkapitole 2.2.8. Systémové komunikační mechanismy.

Diskrepancí mezi psanou ústavou a ústavním systémem se dostáváme blíže k meritorní analýze ústavního systému. Tradiční dělení ústav na psané a žité, respektive dělení práva na právo *in books* a právo *in action*, není pro hodnocení ústavního systému rozhodujícím rozlišujícím faktorem, není ale ani faktorem opominutelným. Neexistuje pravděpodobně ústava, jejíž písemné vyjádřené normy by odpovídaly svému skutečnému obsahu. Z hlediska praktického zkoumání ústavního systému představuje psaná ústava nejsnadněji dostupný pramen poznání, který lze zkoumat ryze formálními a nezpochybnitelnými metodami, kdežto poznání ústavy žité představuje cíl vědeckého poznání, jehož dosažení se mnohdy neobejde bez zkoumání ústavních procedur a jiných společenskovedních reálií. Ústava živá či žitá je tedy pojem širší než ústava psaná. V ideálním případě si normy žité ústavy neodporují s normami ústavy psané. V případě zkoumání ústavního systému bereme v úvahu oba aspekty ústavního práva, v jejich srovnání neposuzujeme pouze existenci norem a jejich prvků (hypotéza, dispozice, sankce), ale také jejich aplikační četnost, účinnost, vynutitelnost, reaktivitu celého systému, schopnost adaptace apod. Pro vyjádření vztahu mezi ústavou psanou a ústavou žitou na straně jedné, a ústavním systémem na straně druhé platí jednoduché pravidlo, že první dvě kategorie jsou prvkem té třetí. Nejvýznamnější role psané ústavy tkví právě v jejím srovnání s ústavou žitou, neboť intenzita a charakter rozdílu mezi těmito dvěma prvky systému jsou jedním ze systémových znaků celého systému a významnou měřitelnou veličinou.

Ústavní systém je tedy fenomén, který svou komplexností přesahuje pojem platného ústavního práva psaného i žitého. Ústavní systém je dynamický celek, jehož popis je možný pouze v širších časových, společenských, historických, geopolitických, politických, sociálních a ekonomických souvislostech.

Poslední otazník, který se vznáší nad pojmem ústavního systému, tak jak je definován pro účely této práce, je dilema, zda lze mezi definiční kritéria ústavního systému přiměřeně použít myšlenku uvedenou v čl. XVI. francouzské Deklarace práv člověka a občana z roku 1789 »Toute société dans laquelle la garantie des droits n'est pas assurée ni la séparation des pouvoirs déterminée, n'a point de constitution.«. Proti striktnímu použití tohoto hodnotícího kritéria existují v zásadě dva druhy argumentů. První je metodologický, jehož podstatou je, že poznání, zda ústavní systém splňuje či nesplňuje naznačené kritérium, je právě otázkou jeho výzkumu, a tudíž nemůže být apriorním kritériem pro začlenění do skupiny zkoumaných subjektů (výzkumu). Druhá skupina argumentů je spíše interpretační. Nakolik je ochrana práv absolutní veličinou natolik ji lze také relativizovat v závislosti na okolnostech historických, sociálních, hospodářských apod. Ochrana práv se v čase mění a například míra ochrany práv v zemi a době, kde a kdy vznikl výše uvedený citát, by v dnešních podmínkách nepochybně neuspěla jako dostatečná. Dnešní standardy ochrany lidských práv jsou výsledkem vývoje, nikoliv výsledkem okamžitého poznání. Tyto skutečnosti jsou tedy důvodem proto, abychom zkoumali všechny ústavní či „kvaziústavní“ systémy a soudy a výroky o míře ochrany lidských či jiných práv vynášeli až po tomto výzkumu.

V případě každého systému je nezbytné definovat jeho prvky, vztahy mezi těmito prvky; dále hranice systému, jeho vstupy a výstupy. Systém v čase přijímá vstupy, tvoří výstupy, mění se vztahy mezi jeho prvky, stejně jako se mění prvky, vznikají nové, staré zanikají a celý tento proces je ovládán zákonitostmi. Vlastnostmi systému jsou jeho funkce, stabilita, reaktivita (schopnost vyrovnávat se změnou podmínek) a jiné. Vzhledem k výše uvedeným postulátům by měla definice ústavního systému a jeho funkce znít takto:

„Ústavní systém je soubor hodnot a norem stanovících základní principy fungování státu, ustavení, vzájemné vztahy a postavení jeho orgánů, ustavujících výkon státní moci, její kontrolu a postavení osob ve státě se nacházejících. Ústavní systém přijímá hodnotové výzvy a požadavky adresované jemu uvnitř státu i zvenčí a tyto či jiné hodnoty prosazuje a chrání nebo potlačuje, požadavky plní či neplní, čímž vykonává základní funkce státu, včetně jeho samovolného setrvávání bez ohledu na měnící se podmínky či navzdory jim, a na tyto měnící se podmínky se adaptuje.“

Jde samozřejmě pouze o hrubý nárys definice něčeho, co je ve své šíři natolik složité, že se vymyká definicím (zvláště těm jednodušším). Podle uvedené definice jsou součástí systému jak principy či hodnoty, tak ústavní orgány na základě těchto principů ustavených. Je samozřejmě na pováženou zahrnovat dvě takto odlišné kategorie do jednoho systému. V tomto případě není možné stanovit jasný hierarchický vztah těchto dvou kategorií, protože orgány jsou na jedné straně ustaveny na základě hodnot, ale tyto hodnoty jsou dále zprostředkovány těmito orgány a dále postupem času těmito orgány měněny (často zcela popřeny). Právě vzájemný vztah a provázanost těchto dvou odlišných prvků je předurčuje k tomu, aby byly součástí jednoho systému, stejně jako je tomu u procesních a hmotných norem různých právních odvětví. Jejich vzájemný vztah neleze pojmát ani jako prvky na straně jedné a souvislosti mezi těmito prvky na straně druhé, protože hodnoty a principy přece jen nejsou ani souvislosti ani vztahy mezi prvky, ale představují samostatné systémové aktéry, jejichž samostatnost je zprostředkována sice nositeli těchto myšlenek (lidmi), ale totéž platí o ústavních orgánech, které jsou také zprostředkovány konkrétními lidmi, neboť samy o sobě nic nečiní. Orgány a instituce jsou ve svém institucionálním poslání často jen konkretizací myšlenek, ať už jde o parlament,

soud, vládu či hlavu státu. Při určité míře abstrakce s nimi lze nakládat jako s představiteli principů nehledě na to, že ustavení instituce zpravidla odpovídá záměru, který může zrcadlit princip.

Takto definovaný ústavní systém přirozeně implikuje otázku: Jaký je rozdíl mezi státem a ústavním systémem? „Stát“ je širší pojem než pojem „ústavní systém“. Ústavní systém představuje pouze strukturální popis jedné ze tří složek státu, a to konkrétně státní moci¹⁰.

2.2. Jak analyzovat ústavní systém

Ústavní systém je složen z prvků více druhů; při jeho analýze je kromě popisu těchto prvků nezbytné brát v úvahu vztahy mezi těmito prvky. Tyto veličiny tvoří jeden systém. K pochopení systému je nutné poznat i zákonitosti jeho chování. K dosažení tohoto cíle je nutné sledovat vstupy, výstupy a zákonitosti vztahů mezi výstupy a vstupy a prvky tohoto systému. Významnou definiční veličinou je stanovení hranic systému. Nedílnou součástí charakteristiky systému jsou jeho funkce včetně jeho schopnosti adaptace, jinými slovy „stabilita systému“.

2.2.1. Hodnoty a principy ústavního systému

Hodnoty či principy, které at' už přímo či nepřímo ovlivňují či přímo definují konkrétní ústavní systém, lze katalogizovat podle více kritérií. Principy a hodnoty je možné rozdělovat na principy či hodnoty statusové (práva a postavení jednotlivců) a hodnoty organické (princip dělby moci, princip parlamentarizmu). Mimo toto dělení stojí obecnější principy, které mohou ale nemusí mít právní povahu. Jako příklad může sloužit princip *pacta sunt servanda* na straně jedné, popřípadě princip existence jediné absolutně platné pravdy seznatelné lidským rozumem či existence boží na straně druhé (např. l'Être Suprême). Hodnoty mohou existovat také jako obecně sdílené principy, které nemají normativní povahu, nicméně významným způsobem ovlivňují očekávání a chování jednotlivců, čímž také ovlivňují chod společnosti a tedy i ústavní systém. Příkladem těchto principů mohou být normy spíše náboženské jako například morální závazek pomáhat sociálně slabším, chudým apod¹¹.

Významným rozlišovacím kritériem pro posuzování hodnot je jejich původ. V hierarchii hodnot existují vždy hodnoty autochtonní (domácí) a hodnoty převzaté. Původnost či „cizost“ nelze hodnotit podle skutečného původu, tedy objektivisticky, protože poměrně dlouhá historie lidstva bohatá na mnoho diskontinuitních vývojových zlomů umožňuje takovou interpretaci, jejímž výsledkem je nevyvratitelná teze, že v současné době jsou všechny podstatné hodnoty odněkud převzaté. Z tohoto důvodu je nezbytné posuzovat originalitu (původnost) hodnot subjektivisticky podle vnímání příslušnými adresáty či uživateli daných hodnot. Z hlediska působení té či oné normy je takové kritérium praktičtější, protože lépe umožní posoudit příznak původu v kontextu celé hierarchie hodnot.

Rozdíl mezi hodnotou a principem je spíše terminologický než obsahový, ačkoliv je možné dovozovat, že hodnoty mají spíše statusový charakter, kdežto principy spíše organický charakter¹². Při výzkumu hodnot a principů v případě konkrétního ústavního systému, je nutné sledovat, kromě jejich obsahu, především postavení těchto hodnot v celém hodnotovém řádu a jejich vliv na ostatní prvky systému.

2.2.2. Normy ústavního systému

Norma, pokud se pohybujeme v kontextu ústavního systému a pomineme technické normy, je obvykle konkretizací hodnot či principů. Pro rozlišení norem lze použít v zásadě stejné postupy jako pro rozlišování principů či hodnot. Zásadním rozdílem mezi normou a hodnotou je ovšem jejich vztah k prvkům téhož druhu. Zatímco principy a hodnoty si mohou navzájem konkurovat, popřípadě si mohou přímo odporovat, v případě norem v rámci jednoho normativního systému tomu tak být nemůže, pokud přistoupíme na klasická výkladová pravidla a princip logické uzavřenosti práva. Hodnotu či princip lze vždy posuzovat izolovaně, normu je nutné vždy posuzovat v kontextu¹³.

Kromě norem odvozených od konkrétních principů či hodnot mohou existovat normy, které jsou výsledkem konkrétní potřeby a jinak jsou bezpříznakové, popřípadě mohou existovat normy, jejichž hodnotové odůvodnění se již vyčerpalo nebo zaniklo. Normy a celý jejich subsystém, který je vzájemně provázanější než subsystém hodnot a principů, není tedy systému hodnot zcela podřízen, ale má vlastní řád a zákonitosti a v konečném důsledku je autonomním původcem dalších hodnot (kontinuita, tradice apod.)¹⁴. Z těchto důvodů není možné *apriori* považovat systém norem za hierarchicky podřízený systému hodnot a principů. Pro tento fakt svědčí i skutečnost, že v různých ústavních systémech mohou být hodnotové základy zcela vyprázdněny a společnost může i poměrně dlouhou dobu fungovat pouze na základě funkčního systému norem¹⁵.

Subsystém norem, který tvoří ústavní právo, má také ve srovnání se subsystémem hodnot a principů jednu již zmíněnou vlastnost. Narozdíl od pojmu „ústavní systém“ je to pojem statický. Norma buďto je normou a platí, a nebo neplatí a není normou¹⁴. Hodnota může být akceptovaná, odmítaná, může se prosazovat, potlačovat, její postavení se může měnit. V případě norem tomu tak není. Zatímco hodnota je relativní veličina, norma je veličina absolutní, a proto statická. Filozoficky řečeno, norma je „danost“. Zkoumat změny norem v čase přirozeně lze, ale takový výzkum nevypovídá o normě jako takové, protože mechanicky vzato se norma buďto nemění nebo zaniká a vzniká nová norma. To platí i pro hodnocení v čase se měnícího výkladu téhož právního textu. Normy plní pouze roli prostředku regulace společenských vztahů, nikoliv jeho záměru. Přínos výzkumu normativního systému tkví především v jeho konzervujícím vlivu na systém jako celek. Tímto nevyjadřují jakýkoliv hodnotový soud ve vztahu ke kontinuitě či tradici, protože kontinuita a tradice mají svůj nezpochybnitelný funkční (bepříznakový) význam při udržení systému a koneckonců i pro jeho adaptaci. Pro tuto tezi svědčí i fakt, že diskontinuitní historické události, jako například revoluce, jsou poznamenány poklesem významu právních norem, nejsou-li opomenuty či popřeny zcela.

Při výzkumu norem je kromě jejich prostého popisu důležitá diskrepance mezi tzv. normativitou a tzv. fakticitou. Vzhledem k empirickému pojetí výzkumu ústavních systémů je nutné dbát především na faktickou podobu norem. Jejich deklaratorní význam (znění právních textů) je třeba hodnotit také v kontextu účinnosti hodnotových sdělení a normativních funkcí právních textů. Diskrepance mezi těmito dvěma kategoriemi je jednou z hodnocených veličin spadajících do kategorie vztahy mezi prvky, konkrétně do obecných systémových charakteristik.

Vzhledem k tomu, že je norma statický prvek systému a zároveň není identická s právní větou, která ji formuluje nebo má formulovat, je otázkou, co tedy norma je. Norma je očekávaná forma chování. Je ovšem nezbytné, aby byla očekávána otevřeně (jinak by šlo o utajenou prognózu) a také opakovaně

⁽¹³⁾ Příkladem takového samostatného hodnotového přínosu jinak bezpříznakových norem jsou právní překážky tzv. „vyrovnávání se s minulostí“, pokud existují tendence usilovat o ně prostředky, které skýtá obvyklé právo.

⁽¹⁴⁾ Příkladem může být tzv. období normalizace v Československu, zejména ve srovnání s obdobím 1945 až 1968, které bylo charakteristické velmi silným hodnotovým založením, ať už bylo v různých fázích vývoje jakékoliv, kdežto období sedmdesátých a osmdesátých let bylo právě charakteristické vyprázdněním všech hodnot a důrazem na bezobsažné až ritualizované procedury.

ve všech podobných situacích. Za normu nelze považovat neopakované očekávání či jednorázový pokyn *ad hoc*. Mohou existovat samozřejmě systémy, kde je význam norem v kontextu řízení státu zcela potlačen a kdy jednotlivé akty řízení odpovídají pouze aktuální situaci, a nikoliv stanovené normě či zásadám, podle kterých se má na základě konkrétní normy akt řízení vydávat, nebo jsou zcela neočekávatelné. Takový systém je ovšem dlouhodobě neudržitelný a pokud není založen na žádných hodnotách, tak se příslušné normy vytvoří. V opačném případě zanikne. Při výzkumu norem je tedy nutné sledovat v konkrétním případě jejich systém, obsah, vztah k jiným prvkům systému (hodnoty) a jejich význam v systému obecně.

Při výzkumu norem relevantních pro pochopení ústavního systému je nezbytné si vymezit, které normy jsou ještě relevantní a které již nikoliv. V praktické rovině to je vždy otázkou konkrétního případu, nicméně pro stanovení těchto hranic existují jistá pravidla. Pokud normy stanoví pravidla vztahů mezi jednotlivými orgány systému či jeho jinými prvky, jsou tyto normy nepochybně součástí systému. Pokud jsou obsahem norem pravidla chování jednotlivců (osob) a jejich vzájemné vztahy, nejsou tyto normy součástí systému, ale jsou naopak jeho výstupem. Specifická kategorie jsou tzv. statusová pravidla, která stanoví hranice možností systému ingerovat do sféry zájmů osob či jejich korporací. Tato statusová pravidla představují hranice systému. Stanovení hranic systému je obvykle jeho definiční součástí, a proto tedy normy jsou jeho součástí.

2.2.3. Orgány ústavního systému

Orgány jsou instituce, které jsou nadány prosazovat svou vůli proti vůli jiných subjektů, ať už orgánů nebo osob. Definičním znakem orgánu je tedy jeho moc. Prosazování vůle nemusí být přímé a může být nepřímé, nicméně v konečném důsledku musí ovlivňovat chování okruhu osob. Neexistují ústavní systémy, kde by byla moc koncentrována do jednoho orgánu. Všechny státní celky, ať už demokratické, nedemokratické či absolutně monarchistické mají vlastní strukturu orgánů, mezi kterými existuje dělba moci (dělba práce). Těto skutečnosti nijak neprotiřečí možnost podřízenosti v rámci soustavy orgánů. I zcela vrchnostensky podřízené orgány, jejichž vznik je motivován především organizačně, koncentrují jistou moc, protože pokud by všechna jejich rozhodnutí byla měněna, nemělo by jejich ustavení pro ustavitele smysl. Jejich moc je tedy odvozena od kvantity rozhodovacího procesu, a nikoliv od jeho kvality.

Orgány můžeme rozlišovat podle několika vlastností. Jsou jimi především ustavení, obsazení, složení, pravomoc, podřízenost, funkce a legitimace. Ustavení orgánu je způsob jeho vzniku. Existují orgány, jejichž vznik sahá do dob, které nejsou pokryty stávajícím poznáním, jako například funkce hlavy státu. Naproti tomu existují orgány nové jako například ústavní soudy. Ustavení orgánu je obvykle důsledkem společenské potřeby, která je kladena na systém jako celek. Ustavený orgán poté plní v rámci celého systému funkci odpovídající potřebě jeho vzniku. Známa sociologická zkušenost říká, že již jednou ustavený orgán obvykle setrvává i poté, co potřeba jeho vzniku pominula. Vzhledem k tomu, že si orgán ovšem musí udržet okruh osob, vůči kterým realizuje svou moc (jinak by přestal být orgánem), stává se, že se jeho funkce, tedy okruh potřeb, které má uspokojovat, definuje nově. Ustavení orgánu tedy hraje pro jeho hodnocení roli mnohdy marginální, neboť jeho současná funkce již neodpovídá okolnostem ustavení orgánu.

Obsazení orgánu je způsob, kterým jsou do orgánu intronizovány osoby či jiné orgány. Zpravidla je orgánem nebo jeho součástí jmenována určitá osoba jiným orgánem, popřípadě souhlasně více orgány, některé orgány jsou voleny lidem ve volbách a jejich obsazení je tedy otázkou vněsystemové vůle. Mechanismus, kterým je tato vůle promítnuta do složení těch či kterých orgánů, je nesmírně důležitý. Pokud je obsazení orgánu otázkou vůle jiného orgánu, patří tato vztahová veličina do kategorie vztahů mezi prvky systému. Pokud je obsazování otázkou voleb, tedy zjišťování vůle lidu, je tato vztahová

veličina otázkou vstupů systému a jako takovou je třeba ji hodnotit. Složení orgánů je vlastností, která určuje, zda je orgán složen z jedné osoby (například prezident republiky), z přesně určeného počtu osob (například parlament), nebo neurčeného počtu osob (například obecné soudy, některé horní komory parlamentu, vlády). Je také třeba se zabývat otázkou složení v rovině projevu konkrétního orgánu. Některé orgány rozhodují jako celky, jiné rozhodují pouze svými segmenty (pouze některou komorou, pouze jedním senátem soudu apod.). Součástí výzkumu složení je tedy i zkoumání vnitřní struktury orgánu, je-li jaká.

Pravomoc orgánu je souhrn jeho možností vnutit svou vůli jinému orgánu či osobě. Opět – jako v otázce intronizace – je vztah k jiným orgánům veličinou spadající do kategorie vnitrosystémových vztahů a vztah k osobám je jedním z výstupů celého systému. Otázku pravomoci je nutné vnímat jako faktickou, a nikoliv jako formální. Pro vztah mezi faktickou a formální pravomocí se uplatní stejné hodnocení jako pro hodnocení rozdílu mezi normativitou a fakticitou v oblasti subsystému norem (kapitola 2.2.2. Normy ústavního systému). To znamená, že pro empirický výzkum a hodnocení je podstatná faktická pravomoc, kdežto deklarovaná pravomoc a její posun oproti faktické pravomoci je jedním ze systémových příznaků. Velmi podobnou, pouze opačnou vlastností je podřízenost orgánu. Od pravomoci se liší pouze tím, že zatímco neexistují orgány, které by neměly žádnou pravomoc, existují orgány nikomu nepodřízené. Jejich nepodřízenost lze někdy interpretovat jako podřízenost vněsystémovým požadavkům (tzv. politická odpovědnost apod.). Takové jevy je ale nezbytné interpretovat jako vněsystémové vstupy do celého systému, tedy do ústavního systému.

Důležitou vlastností každého orgánu je jeho funkce, kterou plní uvnitř systému a kterou vykonává jako součást systému navenek. Vnitrosystémová funkce může být popsána z hlediska účinku na systém (stabilizační, obnovovací, adaptační, destabilizační, destruktivní) a z hlediska dělby práce (kontrolní, rozhodovací, normotvorná). Obdobné dělení platí z hlediska funkcí, které orgány plní navenek a mohou být hodnoceny podle účinku (udržovací, mobilizační, obranná, reformní) nebo podle přiřazené role (rozhodovací, normativní, represivní, přerozdělovací). Naznačená katalogizace, která je modelová, nebere v úvahu víceúrovňovou strukturu. Většina orgánů plní funkcí více, a to ve všech výše naznačených ohledech.

Nejsubtilnějším hodnotícím kritériem orgánu jako mocenského a právního fenoménu je jeho legitimize. Legitimize je specifická vazba mezi orgánem jako prostředkem moci a jejím zdrojem, která má souvislost s pravomocí orgánu. Tato posloupnost „zdroj moci (lid, klér, panovník apod.) → orgán → pravomoc → výkon moci“, která může řetězit více orgánů vytváří legitimační řetězec. Legitimační řetězec má svůj význam jak pro proceduru obsazování, tak pro rozhodovací činnost. V některých případech, jako například v případě soudní moci (nejtypičtěji u ústavních soudů)¹⁵, jsou tyto legitimační řetězce navázány často spíše na ústavněprávní principy či hodnoty než na zdroj moci, alespoň po obsahové stránce, když ne po ustavovací stránce.

Subsystém orgánů, který je součástí ústavního systému, tvoří nejtvrdší jádro ústavního systému. Ačkoliv si lze představit úplný úpadek hodnotové výbavy ústavního systému, rovněž úplnou normativní nevyspělost, absence systému orgánů není v souvislosti s existencí státu představitelná. V této souvislosti se přirozeně nabízí otázka, zda systém orgánů není sám o sobě ústavním systémem a normy či principy nejsou jen mimosystémovými prvky. Není tomu tak proto, že v mnohých případech byla idea státnosti důvodem pro vznik státu a výstavba organické struktury se odvíjela od této idey^{XI}. Dalším důvodem je

^(XI) Samozřejmě, že si lze legitimně položit otázku, zda je součástí domu jeho inženýrský náčrt. Technicky vzato není. Pokud ale přistoupíme na to, že dům není jen soustava cihel, ale sociální jednotka, tak architektonické principy, které se při jeho stavbě uplatnily, ovlivní život lidí v domě, jejich vztahy a osudy. Je třeba vzít v úvahu také to, že konstrukce domu je méně dynamická než ústavní systém.

skutečnost, že takový stav ústavního systému, který je založen na ryze organické struktuře, je dlouhodobě neudržitelný a obvykle vede k naplnění systému normami i hodnotovým obsahem^{XII}.

2.2.4. Vztahy mezi prvky ústavního systému - axiomatika

Hodnoty, principy, normy a orgány jsou nezastupitelné prvky ústavního systému. To znamená, že dva hypotetické ústavní systémy, které se liší pouze v jedné z těchto veličin, jsou odlišnými ústavními systémy^{XIII}. Tyto prvky jsou různorodé a každý typ těchto prvků představuje jinou rovinu vnímání a pochopení celku. Často je ústavní systém popisován pouze v rovině orgánů, popřípadě pouze v rovině norem. Vzájemné vztahy jsou jednou z podstatných vlastností systému jako celku. To platí jak pro vztahy mezi prvky téhož druhu, tak pro vztahy mezi prvky různého druhu.

Vztahy mezi jednotlivými hodnotami, principy, či zásadami jsou zpravidla konkurenční. Každý princip, každá zásada, každá hodnota má ve své osamoceně podobě absolutní povahu. V případě ústavního systému existuje učebnicový příklad, kdy na jedné jeho straně je princip dělby moci, který je osnovou mnoha ústavních systémů, na druhé straně princip parlamentarizmu. Oba principy představují ideální model a oba principy se navzájem vylučují. V praxi je ovšem většina ústavních systémů poznamenána oběma těmito principy, které jsou v něm obsaženy v různé míře. Podobnou vnitřní rozporuplnost obsahuje princip nezávislosti justice a princip legitimace politických rozhodnutí politickou vůlí lidu¹⁶. Tento rozpor je markantní zejména v oblasti, kde se obě sféry protínají, jako například rušení zákonů ústavním soudem. Některé protipólné principy mohou vedle sebe existovat a konkrétní ústavní systém bude vytvářet jejich rovnováhu, jako například princip zastupitelské demokracie a princip vlády kléru (například Írán), jiné jsou absolutně neslučitelné, jako například princip sekularizovaného státu a princip klerikalizmu či teokracie. Principy a hodnoty vytvářejí vlastní systémy a hierarchické struktury, které jsou ovšem spíše volné a málokdy lze mluvit o striktní nadřazenosti jednoho principu druhému. Skoro vždy si totiž lze představit opačnou situaci, kdy se jeden princip vymyká druhému v opačném gardu, než v jiném prostředí. Jednotlivé principy tedy představují na sobě nezávislé entity. Jejich vzájemný vztah se může s postupem času měnit.

Ve zcela jiném vzájemném postavení budou normy, které dohromady tvoří ucelený systém. V rámci jednoho normativního systému vybavenému propracovanými interpretačními postupy neexistují, alespoň z teoretického hlediska, normy, které by si navzájem protirečily. Normy si neodporují, ale tvoří jeden ucelený hierarchický systém, který zná odpověď na každou otázku, která je do systému směřována. Systém norem vytváří narozdíl od systému hodnot pevnou strukturu. O systému hodnot lze donekonečna diskutovat vést o něm plodné i neplodné rozpravy, které nemají žádné autoritativní (platné) řešení. Systém norem naopak má vždy jasnou podobu. Mezi normou a hodnotou by měla vést velmi jasná hranice.

(XII) Příkladem může být vývoj v sovětském Rusku, později v Sovětském svazu, jehož ústavní systém z počátku stavěl na hodnotách, jež popíraly „buržoazní pojetí práva“, tedy normativní teorii; postupný vývoj ovšem vedl k návratu k tradičnímu pojetí práva respektive k něčemu, co se mu blížilo více než pojetí práva jako třídní vůle. Podobným příkladem může být porevoluční vývoj na Kubě, který byl hodnotově vystaven na popření předchozího režimu a nepředstavoval ucelenou koncepci nového státního uspořádání. Tato nika byla poté nahrazena marxistickou ideologií; to, že se tak stalo i v důsledku mezinárodní situace, nijak nepopírá skutečnost, že tento prostor musel být dříve či později něčím vyplněn. Příklad SSSR představuje vyplnění absence systému norem, kdežto případ Kubu vyplnění absence systému hodnot.

(XIII) Příkladem může sloužit rozdíl mezi Československem dne 16. listopadu 1989 a Československem v lednu 1990. Rozdíl mezi těmito dvěma historickými body nebyl v organické struktuře, ani v systému norem, ale ve změně hodnot, které ústavní systém naplňovaly a utvářely. Tyto hodnoty se přirozeně odrazily ve znění ústavy a to konkrétně v textu čl. 4, čl. 6 a čl. 16. odst. 1 tehdejší československé ústavy, které neměly normativní ale hodnotový význam, a v textu znění slibu prezidenta republiky. Ústavní změna, jejíž podstatou byla změna ve způsobu volby prezidenta republiky, sice tuto konstrukci poněkud narušuje, ale nebylo-li by jí, jednalo by se stále o dva různé ústavní systémy.

Systém norem je statický. K jeho změnám nedochází postupně, ba dokonce vůbec. Systém norem se může zdánlivě změnit, ale poté je už jiným systémem, protože neexistuje funkční spojitost mezi jeho původní a pozdější podobou. K jakékoliv změně norem dochází nespojitě, diskontinuálně. Přestane-li platit jeden zákon, platí od toho okamžiku jiný zákon (zpravidla). Neexistuje postupný přechod mezi platností nové a staré ústavy a totéž lze tvrdit o zákonech či jejich novelách. Změny respektive přechody mezi různými systémy norem nemají spojitost funkční, tedy v povaze samých systémů, ale spojitost danou extranormativní veličinou, zpravidla související se systémem hodnot^{XIV}. V případě hodnot je tomu naopak, k jejich proměnám dochází naopak spojitě. Jejich podoba je dána vnímáním jejich adresátů a autorů zároveň. Lidské vnímání je stěží exaktně postižitelnou veličinou, kdežto v případě normy, kde je jejím hlavním znakem platnost, je její popis naopak velmi snadnou a exaktní záležitostí. O vztazích mezi jednotlivými normami je tedy obtížné hovořit, protože tyto normy vytvářejí ucelený a přísně hierarchizovaný systém. Vztahy mezi jednotlivými prvky tedy nejsou vztahy mezi veličinami, z nich každá má v sobě imanentní tendenci dominance nad ostatními příbuznými veličinami. Vztahy mezi normami jsou redukovány na pouhá výkladová pravidla.

Třetí neméně důležitou veličinou ústavních systémů jsou orgány, jejichž vztahový subsystém je jeden z nejvýznamnějších. Orgány jsou konkrétní instituce a jediným hmotným projevem systému jako celku a jeho struktury (mimo funkcí popsatelných v průběhu času). Projevem systému jako celku v čase je jeho činnost nebo také jeho funkce. Narozdíl od norem a hodnot či funkcí představují orgány poměrně snadno zkoumatelnou veličinu. Vzájemné vztahy orgánů mohou být různé. Dva orgány mohou být k sobě ve vztahu nadřízenosti a podřízenosti, ve vztahu kontrolním, konstitutivním, dekonstitutivním^{XV}, konkurenčním^{XVI}, neutrálním, kontrakonsensuálním (k platnosti aktu se vyžaduje souhlas dvou orgánů v tomto vztahu) nebo v jakémkoliv jiném vztahu. Mnohdy bývají tyto vztahy kombinované. Například dekonstitutivní pravomoc je často svěřena dvěma orgánům, které se musejí na tomto aktu shodnout apod. Systém těchto vztahů vytváří v každém státě unikátní strukturu, která je často ovládána různými principy a v závislosti na tom je také různě označována^{XVII}. Od vztahů mezi orgány je nutné odlišovat ustavení orgánů vněsystémovou veličinou (okupant, volby apod.). Tímto se také dostáváme k otázce, zda je lid součástí systému. Nepochybně není. Lid je vněsystémovou veličinou, neboť jeho existence je na systému nezávislá^{XVIII}. Mechanizmy ustavení orgánů vněsystémovými veličinami jako „lid“, nejčastěji prostřednictvím volebního mechanismu, nepatří do kategorie vztahů mezi orgány ani jinými prvky systému, ale do kategorie norem. Normy stanoví, jak toto ustavení probíhá, přičemž vycházejí z hodnot či principů (princip politického zastoupení, většinové či poměrné volební systémy, dvoukolové či jednokolové volby apod.).

^(XIV) Skutečnost, že se tak zpravidla děje podle pravidel stanovených právními normami není podstatná. Konverze politické vůle v zákon je fenomén převážně extralegální, ačkoliv je upraven obvykle zákonem. Zákonem stanovená procedura totiž nevystihuje a nedefinuje jev, kterému stanoví rámec. Jeho popis je záležitostí mnohem komplikovanější.

^(XV) Pravomoc orgán obsadit ještě zpravidla nezakládá pravomoc jeho obsazení rušit.

^(XVI) V současné době je ve střední Evropě konkurenční vztah řídkým jevem a nejčastěji se objevuje mezi různými soudy. V jiných zemích je ovšem častým jevem konkurenční vztah mezi zákonodárným sborem vydávajícím zákony a zákonodárnou pravomocí prezidenta republiky oprávněného vydávat dekrety a také zákony suspendovat (Ruská federace, Bělorusko a jiné postsovětské státy).

^(XVII) Typicky se hovoří o prezidentských systémech, parlamentních systémech, většinových či poměrných. Katalogizací je spousta a nepochybně jich ještě spousta bude.

^(XVIII) Pojem „lid“, tak jak je vnímán ve většině právních a politických koncepcích, nepředstavuje pouhý součet osob žijících na jednom teritoriu, popřípadě sdílejících etnické či národní povědomí, ale také kolektivní entitu, která má politické prvky. V této souvislosti se samozřejmě nabízí otázka do jaké míry je pojem lid odvozen od existujícího státního celku a do jaké míry je samostatnou na politické obci nezávislou entitou, tedy do jaké míry je skutečně konstituentou ve faktickém slova smyslu, a nikoliv státem vytvořeným konstruktem. K tomu, aby se skupina osob stala „politickým národem“ a vytvořila v ústavněprávním slova smyslu „lid“ stačí ovšem obvykle státotvornost a nevyžaduje se státnost. Latentní politická kapacita je tedy postačující. Lid je tedy veličinou prvotní a neodvozenou, nebo jí může být.

Kromě vztahů mezi prvky téhož druhu existují i složité vztahy mezi prvky různých druhů, tedy mezi hodnotami, normami a orgány. Hodnota implikuje normu a norma implikuje orgán. Hodnoty implikují strukturu norem (jejich vztahy) a normy strukturu orgánů (jejich vztahy). V opačném gardu existují naopak replikační mechanismy. Orgány replikují normy a normy replikují hodnoty, popřípadě přímo orgány replikují hodnoty. Souběžně s implikací hodnoty legitimují normy a normy legitimují orgány^{XIX}. Tyto dva stupně legitimace mají z hlediska tradičních pozitivistických teorií odlišný obsah, protože v prvním případě (hodnota → norma) to je extralegální legitimace, kdežto ve druhém (norma → orgán) je to klasická legalizace. Vzájemná souvztažnost mezi těmito třemi druhy systémových prvků je naznačena na uvedené tabulce č. 6.2.1. Pro vzájemný vztah těchto tří různých prvků platí, že v různé podobě vyjadřují tutéž funkci, jako například v případě principu existence nezávislé justice, norem upravujících existenci soudů a soudů. Tyto paralely je možné vést ve více liniích. Taková skupina na sobě závislých různorodých prvků vytváří funkční axiom, který je stavebním kamenem ústavního systému; a tak je nezbytné jej také hodnotit.

Současná teorie ústavního práva se potýká s problémem, do jaké míry zachovat tradiční (statický, pozitivistický) způsob analýzy ústavního systému či do jaké míry převzít metodologické postupy z jiných společenskovědních oborů, které ovšem považují za relevantní prvky jiné veličiny, než ty, které jsou významné pro popis a interpretaci ústavního systému. Z tohoto důvodu je třeba nově definovat základní analytickou jednotku analýzy ústavního systému, kterým je ústavněprávní axiom. Ústavněprávní axiom je funkčním stavebním prvkem systému, který obsahuje souvislost mezi normou, principem a orgánem, popřípadě pouze vyjádření některé z těchto veličin v kontextu jiných možných nebo skutečných prvků ústavního systému. Obrazně řečeno jsou ústavněprávní axiomy prvočísly ústavních systémů.

Tyto axiomy jsou základním analytickým prvkem této práce. Na axiomy lze pohlížet také jako na principy, takový náhled ale oslabuje jejich organický rozměr. Metodický postup bude založen na sledování, jak byly jednotlivé zkoumané ústavní systémy ovlivněny jednotlivými ústavněprávními axiomy pocházejícími z různých ústavních systémů.

2.2.5. Hranice a limity ústavního systému

Každý systém, tedy i ústavní systém, má své hranice, které stanoví, co je ještě součástí systému a co již nikoliv. V případě ústavního systému jsou jeho hranice určeny přímo jeho povahou s ohledem na definici uvedenou výše. Ústavní systém je složitá entita, jejíž hranice, stejně jako jeho strukturu, lze definovat vícero způsobem, a to organicky a funkčně. Definicí organických hranic je odpověď na otázku, zda ten či onen prvek je součástí systému. Odpověď je třeba vždy hledat v kontextu souvislostí celého systému. Pokud je norma normou předpokládající určitou formu chování orgánu, který je součástí systému (parlament, prezident), je i taková norma (třeba Ústava) součástí systému. Pokud je norma adresována v zásadě subjektům mimo systém (třeba osobám), není tato norma součástí systému (třeba občanský zákoník) ale jeho výstupem. Podobně tomu bude v případě orgánů. Pokud orgán plní v soustavě orgánů roli alespoň částečně samostatnou a je nadán faktickou pravomocí se samostatně rozhodovat, a tímto se podílet na funkci systému jako celku, je jeho součástí (například kontrolní instituce, centrální banky apod.). Pokud neplní tuto roli a je zcela podřízen jiným orgánům bez vlastní faktické rozhodovací autonomie, která by měla na systém vliv, popřípadě s takovou rozhodovací pravomocí, která nehraje v systému roli, není tento orgán součástí systému. Může být buďto vnějším faktorem, nebo součástí jiného orgánu, popřípadě jeho faktickou organizační složkou. Například katastrální úřad, který sice rozhoduje, ale nevykonává žádnou politickou moc, není zpravidla součástí ústavního systému.

^(XIX) Tento legitimační řetězec zohledňuje pouze vztahy v rámci systému a nezohledňuje vnějším systémové legitimační zdroje, které mají také svůj význam

Totéž platí o okresním úřadě, který sice vykonává politickou moc, ale plní pouze vůli jiných orgánů, a je tedy jejich nástrojem. Hranice jsou pro výzkum ústavního systému podstatné, protože při výzkumu systému je mnohdy nezbytné si odpovědět na otázku, zda konkrétní orgán je skutečně orgánem nebo jen převodní pákou vůle jiného orgánu. V konkrétních situacích se tato otázka může zdát aktuální v případě takových institucí jako ústavní soud, nejvyšší kontrolní úřad, parlament apod. V mnoha případech definované hranice vytyčí malý jednoduchý, ale účinný systém.

Kromě organických hranic je třeba definovat i funkční hranice, tedy hranici jeho vlivu a působnosti, která je systému dána jeho povahou. Funkční hranice, které lze nazývat i limity, jsou pozorovatelné na funkcích, které systém plní a definovatelné v rovině vstupů a výstupů. V rovině vstupů do systému je hranice systému obvykle definována odpovědností systému za plnění úkolů, které systém na sebe bere dobrovolně nebo jsou jeho okolím od něj očekávány a zároveň podporou, kterou je systém dotován, kdežto v rovině výstupů je hranice definována mírou neporušitelnosti lidských, politických, sociálních a dalších práv a svobod a faktických kapacit systému jako celku. Hranice ústavního systému, ať už organické nebo funkční, jsou vždy definovány normami, popřípadě principy, které jsou součástí systému, nejsou-li dány jeho faktickými možnostmi. Sebedefinice vlastních hranic je vlastností každého systému, který je autonomní a není definován pouze svým okolím; o ústavních systémech to platí dvojnásob.

Kromě takto definovaných hranic existují ještě přirozeně vzniklé hranice mezi jednotlivými ústavními systémy. Pro jejich stanovení platí tatáž pravidla jako pravidla definující principy státní suverenity. Tedy princip neodvozenosti od jiného organizačního celku. Hranice mezi takto určenými celky vytvoří rovněž hranice mezi strukturami jejich hodnot, norem a orgánů. Takovéto stanovení hranic nepřináší v praxi žádné problémy, neboť bývá zpravidla nesporné^{XX}.

2.2.6. Vstupy, výstupy a funkce ústavního systému

Vstupem do jakéhokoliv systému je podnět, který je systému adresován a systém jej přijímá a zpracovává a nakládá s ním. V případě ústavního systému lze mezi vstupy řadit tyto prvky:

- potřeby a požadavky, které jsou systému adresovány osobami a jejich korporacemi^{XXI},
- ohrožení (mezinárodní konflikty, vnitřní konflikty, přírodní a živelní katastrofy),
- tacitní podpora systému (akceptace),
- aktivní podpora systému a ustavování jeho orgánů (volby, plebiscity),
- úsilí o změny systému,
- hodnotové výzvy a
- požadavky na podporu v mezinárodních vztazích a integraci v mezinárodních strukturách.

Vstupů může být samozřejmě více a jejich výčet nebude nikdy uzavřený. Uvedené příklady mají spíše demonstrativní charakter. Podobně tomu je v otázce výstupů, které jsou naopak podněty, akty či skutky, jimiž se systém projevuje navenek. Mezi výstupy můžeme řadit především:

^(XX) Případný územní spor nepředstavuje problém pro definici hranice mezi dvěma systémy, ale problém pro oblast jejich působnosti.

^(XXI) Agregace individuálních zájmů v kolektivně definované požadavky je jev probíhající v rámci politického systému, který stojí mimo ústavní systém (alespoň v tomto svém projevu).

- normativní akty^{XXII},
 - akty řízení, vynucování dodržování norem,
 - přerozdělování hmotných statků,
 - hodnotová sdělení a
 - podporu jiných subjektů mezinárodních vztahů a integraci v mezinárodních strukturách.
- } – tzv. politika^{XXIII} (p/.)

Společnou vlastností vstupů a výstupů je, že jejich uskutečnění jde vždy přes hranice systému. Systém je také možné posuzovat a analyzovat podle tzv. *black box theory*, která nezkoumá struktury jevového celku uvnitř, ale analyzuje pouze vstupy a výstupy. Poznatky pak zobecňuje v definicích funkcí, které jevový systém plní. Tato teorie je samozřejmě pro ústavní srovnávací vědu sama o sobě nepoužitelná, nebo je použitelná pouze jako metodický okrajový doplněk. Pokud bychom měli definovat jaké funkce plní ústavní systém, mohli bychom uvést především tyto funkce:

- ochrana životů, zdraví a majetku osob a jejich korporací,
- ochrana veřejného pořádku,
- ochrana sebe samého,
- sebeomezování na nezbytné funkce (vytváření prostoru svobody),
- vytváření a obnovování legitimačních řetězců mezi vstupy a výstupy,
- řešení neočekávaných situací,
- sebeobnovování (v rovině hodnot, norem i orgánů) a udržování stability a
- sebezprosazování v mezinárodních vztazích.

Samozřejmě, že výčet funkcí, stejně jako jakýkoliv jiný předchozí výčet, není vyčerpávající. Rozdíl mezi vstupem a výstupem je na první pohled zjevný, neboť v jednom případě je to podnět směřující dovnitř systému zvenčí a ve druhém případě to je naopak podnět (akt) směřující ven. Rozdíl mezi funkcí na straně jedné a vstupy a výstupy na straně druhé odpovídá rozdílu mezi prostředkem (funkcí) a cílem (vstup, výstup), přičemž platí že funkce ústavního systému nejsou narozdíl od vstupů a výstupů, tak jak je většinou chápeme, někým definovány, ale jsou naopak výsledkem přirozené povahy systému jako celku, přičemž parciální cíle jeho aktérů (vstupy) mohou systém maximálně ovlivnit (v rovině výstupů), ale nikoliv definovat jeho funkce. Funkce systému, které lze stejně jako politiku popsat i jako soustavné aktivity směřující k udržení nebo dosažení kýženého stavu, se liší od politiky tím, že nemají programatický, ale implicitní charakter. Funkce je popsatelná v čase, kdežto výstup a vstup nemají časově dynamický rozměr, ale jsou svým sdělením omezeny na jeden okamžik. Funkce může být opakovaná a konstantní přeměna vstupů na výstupy.

Pro uvedené vstupy, výstupy i funkce platí, že nikoliv všechny ústavní systémy vykazují uvedené jevy. Absence jednoho nebo více jevů výše uvedených neznamená, že je příslušný systém v určitém

^(XXII) V daném případě to jsou zpravidla ty normy, které nejsou součástí systému.

^(XXIII) Pod pojmem politika je třeba vnímat koncepční soustavné dosahování určených cílů. Takto je vnímán pojem politika i v některých právních předpisech (v ČR, například tzv. kompetenční zákon). S ohledem na ustálené usance českého jazyka není vhodné toto slovo používat v množném čísle.

ohledu defektní či neúplný, nicméně jejich absence by měla mít systémový důvod (absence vstupu – potřeby může implikovat absenci výstupu – plnění apod.).

2.2.7. Vněsystémové subjekty, jevy a faktory

Vněsystémové subjekty je třeba rozlišovat podle toho, zda se pohybují v rámci prostoru, který je vlastní systému, či ve vnějším prostoru. Subjekty pohybující se ve stejném prostoru jako systém jsou osoby a jejich korporace, kdežto vnější subjekty jsou jiné systémy a konkurenční struktury. Osoby (lidé) představují základní jednotky tvořící společenskou strukturu. Lidé mají různé potřeby, sociální, hospodářské, estetické a jiné, které se snaží uspokojovat. Za účelem uspokojování těchto potřeb uzavírají koalice a vytvářejí složitější společenské struktury. Vytvářejí tak zájmové skupiny, politické strany, odbory, spolky, obchodní společnosti, družstva, uskupení *ad hoc* apod. Tyto korporace osob mají složité vnitřní struktury a vytvářejí systémy, které se v něčem podobají ústavním systémům⁴⁷. Společenské vědy často pracují s pojmy jako systémy politických stran, ekonomické systémy, systémy zájmových skupin, systémy zprostředkování zájmů apod⁴⁸. Vnitřní struktury těchto systémů jsou sice velmi zajímavé, ale nikoliv pro výzkum ústavního systému, jehož součástí nejsou. Z hlediska ústavního systému je významné, že tyto struktury agregují zájmy a tyto poté zprostředkovávají ústavnímu systému jako celku. Nicméně funkční jednotky těchto struktur nejsou součástí ústavních systémů.

Odlíšnou roli mají jiné ústavní systémy (státy), které adresují ústavnímu systému zvenčí různé požadavky a výzvy. Vnější subjekty jsou zpravidla ve vztahu ke zkoumanému systému v rovnocenném postavení, nikdy však nelze vyloučit, že se někdy nepokusí vnutit zkoumanému ústavnímu systému svou vůli silou, a jeho suverénní funkce tak popřít. Zcela jiné postavení mají tzv. konkurenční struktury, které zpravidla existují na území předmětného státu, ačkoliv to není podmínkou. Konkurenční struktury jsou mocenské a organické struktury podobné ústavnímu systému, s tím základním rozdílem, že narozdíl od ústavního systému jeho roli neplní, ale usilují plnit a převzít její plnění. Narozdíl od jiných korporací neakceptují konkurenční struktury ústavní systém a k jeho pravidlům přistupují utilitárně. Pokud usilují o podíl na moci, činí tak mimo pravidla stanovená systémem. Oproti běžným aktérům politické soutěže, kteří soutěží dle pravidel stanovených systémem (dle norem) představují konkurenční struktury nabídku komplexního řešení, které usiluje nejen o náplň politické doktríny, ale novou definici celého systému a to na základě zcela jiných hodnot, systému norem a soustavy orgánů, než předchozí systém. Vzhledem k běžné sebezáchovné funkci systému předchozího je obvykle tato cesta možná pouze násilím, které je z hlediska starého ústavního systému nepřipustné a z hlediska případného nového ústavního systému naopak nezbytné.

Kromě vnějších subjektů je třeba zmínit některé vnější faktory, které nespádají do kategorie subjektů, protože nemají charakter aktérů jakýchkoliv dějů relevantních z hlediska právní vědy. Jsou to především faktory jako přírodní podmínky, nerostné zdroje, přístup ke komunikačním a dopravním cestám atp. Jejich význam není obvykle příliš velký, ale v některých oblastech, a oblast Střední Asie a Kavkazu k nim patří, hrají významnou roli. To platí o přírodních katastrofách (sucha, záplavy, ekologické katastrofy), stejně jako o surovinových zdrojích, jejichž existence a především množství má na charakter systému významný vliv.

2.2.8. Systémové komunikační mechanismy

Každý systém, jenž vykazuje vnitřní interakce a schopnost komunikovat s okolím, si dříve či později vytvoří systém komunikačních mechanismů a vzorců, které tyto procesy usnadňují. Každé sdělení

je zpravidla sdělitelné, aniž by bylo nutné předchozích komunikačních zkušeností mezi dvěma subjekty, tedy tak, že je pochopitelné každému, kdo ovládá základní úroveň komunikačního jazyka. Takový způsob je ovšem dlouhodobě nevýhodný a jeho opakování vede v každé složitěji organizované společnosti k vytváření komunikačních vzorců a mechanismů, které umožňují účastníkům komunikace vnímat pod ustálenými komunikačními výrazy a jejich formami zavedené obsahy, a tímto tuto komunikaci usnadňovat. Komunikační vzorce mají podobu forem a obsahů. Typický příklad komunikačního vzorce, jehož podstatu tvoří jak forma, tak obsah, je například sbírka zákonů. Autor sbírky má v úmyslu sdělit adresátům sdělení, že publikuje normativní akt, adresát to tak bez pochyb obvykle vnímá. Jazyková podoba normativního aktu je formalizována a jednotlivá slova mají předem určené významy, jejichž obsahy se mohou lišit od obecného i spisovného jazyka. Pro osobu zcela neseznámenou s fenoménem práva by čtení sbírky zákonů představovalo jedno velké nepochopení, ačkoliv by uměla příslušný jazyk, kterým by byla publikována. Této osobě by chyběla znalost příslušných komunikačních vzorců, které umožňují sdělování obsahu práva. Taková osoba pravděpodobně neexistuje, protože znalost fenoménu práva je zpravidla součástí kultury, a to obvykle od útlého věku („to se smí“ × „to se nesmí“; „když uděláš to“ → „dostaneš ono“ / „nedostaneš toto“ apod.).

Ústavní systémy, jejichž významnou obsahovou složkou a projevem jsou informace, hodnoty, sdělení, normativní akty, akty řízení apod., si vytvářejí komunikační mechanismy, z nichž publikace sbírky zákonů patří mezi ty podstatné, ale není jediným^{XXIV}. Tyto mechanismy nejsou primárním předmětem zkoumání ústavních systémů, ale jejich struktura může podat o systému některé informace. Při analýze komunikační struktury je nutné rozlišovat nositele informace (sdělení) a institucionalizované způsoby šíření informace, včetně projevů masové kultury, které jsou s tím spojené (komunikační kanály). Součástí komunikační struktury systému jsou i překážky komunikace. Sdělení mohou být formalizovaná (usnesení, rozsudek, zákon, svodka zpravodajské služby apod.), neformalizovaná (projev prezidenta republiky v médiích, novinový článek, jednání dvou politiků apod.) a hybridní (parlamentní rozprava, prohlášení ústavního činitele na mezinárodní konferenci, odůvodnění rozsudku, důvodová zpráva apod.). Komunikační kanály je třeba rozlišovat podle směru, zda jde o komunikační kanál mezi jednotlivými subjekty systému (tedy horizontální), nebo komunikační kanál vedoucí ven či dovnitř (kanály vertikální). Komunikační mechanismy horizontální fungující vně systému (tisk, televize, elektronická média) nejsou *stricto sensu* z hlediska systému relevantní, ale vzhledem k jejich schopnosti agregace zájmů a nátlaku, popřípadě vytváření prostoru komunikační svobody je třeba vnímat tuto sféru vztahů jako oblast působení systému, a to především z hlediska možné regulace, prohibice či naopak jejich absence.

Fenomény jako media, především televizi a tisk, je třeba vnímat jako specifický fenomén, který má částečně korporativní povahu a částečně jevovou (fenomenální) povahu. Zkoumání jejich zákonitostí není podstatné. Pro účely výzkumu ústavního systému postačí základní předpoklady jako „nepředvídatelnost svobodných médií“ apod. Ústavní systém stojí zpravidla před volbou do jaké míry zmíněný prostor regulovat (řídit) či nikoliv. K těmto krokům zpravidla využívá standardní normativní a rozhodovací mechanismy. Role komunikačního prostoru je ještě významná proto, že někdy plní zprostředkující roli, tedy roli informačního komunikačního kanálu směrem dovnitř systému. Pokud je tento prostor významně omezen či regulován, vytváří si systém zpravidla komunikační kanály náhradní (zpravodajské služby apod.).

Při výzkumu je tedy nutné brát v úvahu charakter, typ a intenzitu komunikačních kanálů v systému a jejich komplexní strukturu a vzájemnou provázanost, popřípadě jejich regulaci.

^(XXIV) Zrovna v bývalém Sovětském svazu nebyla formální publikace právních aktů na vysoké úrovni a ve zkoumaných státech tento jev přetrvává. Zákony jsou obvykle publikovány v periodiku, které vydává parlament, přičemž jiné normativní akty (dekrety, nařízení vlády) jsou publikovány jinde. Publikují se obvykle nová znění celých norem a některé normy se publikují v celostátních denících.

Ústavní systém, tak jak je v obecné rovině výše popsán, představuje dynamický fenomén, jehož popis a zkoumání je otázkou komplexního a holistického přístupu. Při popisu a výzkumu je nezbytné zkoumat jak vnitřní struktury a zákonitosti, tak chování systému jako celku. Tato definice a její rozvedení nemají být obecně platnou konstrukcí, ale pouze pracovním konstruktem pro účely této práce.

2.3. Metodologie práce - referenční rámec

Ústavní systém, jak je pro účely této práce výše popsán, představuje vzájemně provázanou množinu principů, hodnot, norem a orgánů. Při jeho analytickém zkoumání se nelze přirozeně omezit na jeho popis, ale naopak je nezbytné popsany jev interpretovat a zasadit do historických, sociálních a politických souvislostí. Každá analýza, která si klade za cíl srovnávat či popisovat více subjektů, si musí vytvořit referenční rámec, podle kterého bude srovnávané subjekty hodnotit a podle vyhodnocených znaků srovnávat. Vzhledem ke struktuře ústavních systémů je nezbytné hodnotit tyto srovnávané celky podle obsahu jednotlivých prvků a jejich postavení v systému jako celku. Zkoumané prvky a jejich existenci je třeba hodnotit v souvislostech, především v kontextu výše uvedených funkčních axiomů (vzájemně souvisejících hodnoty/hodnot, normy/norem a orgánu/orgánů). Podle těchto axiomů, ze kterých je ústavní systém složen, by měl být analyzován. Je možné zkoumat původ axiomu, jeho význam, tendenci v systému, vztah k jiným axiomům apod. Jestliže je ústavní systém zkoumaným subjektem v průběhu času, tak jednotlivé axiomy se v něm postupně objevují, mění, mění se jejich význam a obsah, popřípadě zanikají, vznikají nové apod. Zkoumání systému rozloženého pro účely výzkumu na jednotlivé axiomy je jistým zjednodušením, ale ústavní systém je natolik složitou entitou, že určité zjednodušení při jeho výzkumu je nezbytné, a vzhledem k jeho struktuře je axiomatické zjednodušení nejvhodnější.

Těžiskem této práce je výzkum vzniku, formování a vývoje šesti ústavních systémů v kontextu inspirace těchto systémů různými jinými systémy. Jako referenční rámec by měl tedy sloužit katalog nabízených funkčních axiomů, a to z různých kulturně-právních oblastí. Před analýzou subjektů je tedy nezbytné si pro účely této práce vytvořit setříděný katalog funkčních axiomů, ústavněprávních principů a na ně navazujících obvyklých norem a orgánů. Srovnání pak bude spočívat ve sledování inspiračních jevů při formování a vývoji zkoumaných systémů.

Katalog nabízených funkčních axiomů nebude závislý na období či území. Podstatná je pouze relevance, tedy existence axiomu (jeho znalost) a možnost jej akceptovat či nikoliv. Z metodologického hlediska není podstatné, zda je existující axiom funkční v současné době či nikoliv. Nezbytná je také potřeba oddělit zkoumaný subjekt od referenčního rámce, tedy odlišit zkoumané systémy na straně jedné a katalog možných funkčních axiomů na straně druhé. Z těchto předpokladů plyne několik závěrů. Katalog nabízených funkčních axiomů by měl být pokud možno kompletní z hlediska nabídky. Jeho struktura by měla odpovídat skutečnému zařazení z hlediska původu nabídky, nikoliv (pra)původu axiomu. Při sestavování tohoto katalogu není možné vzít v úvahu zkoumané systémy, protože právě ty jsou poměřovány referenčním rámcem, který z katalogu vyplývá. Metodologickým nebezpečím je inflace funkčních axiomů v některých částech katalogu, která může vést k optickému nepoměru mezi množstvím nabízených axiomů a množstvím akceptovaných axiomů ve vztahu k některé jeho kulturně-právní oblasti. Specifickým rizikem je přílišné zdůraznění těch funkčních ústavně systematických axiomů, které jsou vázány na islámský náboženský hodnotový systém. Islámská tradice je legitimním kritériem při výběru

zkoumaných subjektů, nicméně při výzkumu, zda jsou tyto systémy ovlivněny islámským hodnotovým světem, není možné při srovnávací analýze tento ideový zdroj preferovat ani jinak zdůrazňovat. Srovnání by poté trpělo metodologickou vadou. Při sestavování katalogu je nutné se vyvarovat přiřazování některých společných axiomů pouze některým jejich skupinám.

2.4. Časový posun

Každý ústavní systém je dynamicky se vyvíjející entita, jejíž vývoj v čase mnohdy svědčí o jeho povaze. Některé vlastnosti systému po čase zanikají, popřípadě oslabují, jiné se zvyrazňují či vznikají. K výzkumu systému je nezbytné ohraničit tento systém v čase. Pro účely této práce jsem vybral období 1991 až 2006. Důvodem tohoto výběru je skutečnost, že v roce 1991 všechny zkoumané ústavní systémy vznikly jako systémy suverénních států. Druhý časový mezník je dán dobou vzniku této práce. Časové ohraničení výzkumného prostoru má ten význam, a v daném případě je to zvláště markantní, že je třeba odlišit, zda při inspiraci systému, tedy při akceptaci axiomu, se dostal tento axiom do systému v čase nebo v prostoru. V případě inspirace přes časovou hranici byl tento axiom „zdeděn“ z minulého systému, narozdíl od odmítnutých (nepřejatých) axiomů. Je to převzetí z „jiné doby“. V případě inspirace přes hranici prostorovou jsou axiomy přejímány v průběhu trvání systému z jiných systémů (nikoliv nutně stávajících), podstatné je, že jsou akceptovány dodatečně a do systému existujícího postupně inkorporovány, tedy zdánlivě zvenčí (odtud označení hranice jako „prostorové“). Prostorová a časová inspirace mohou fungovat i opačným směrem. Systém může své existující, popřípadě sebou vytvořené axiomy exportovat. V případě svého zániku je může odkázat svým nástupcům, kteří se rozhodují zda je převezmou, či nikoliv.

Definice zkoumaného časového období umožňuje zmapování zkoumaného systému v prostoru a čase. Období také stanoví základní metodologický předpoklad, ze kterého vyplývá nutnost posuzovat skutečnosti, které se odešly před vytyčením časového období, za součást referenčního rámce (katalogu zdrojů), a nikoliv za součást zkoumaného subjektu. Vzhledem k tomu, že u všech zkoumaných subjektů spadá okamžik vzniku v prakticky jeden časový moment, nepředstavuje odlišení dědictví od vlastní tvorby či recepce axiomů závažný metodologický problém, který by ohrozil validitu srovnání. Přesné časové vymezení naopak umožní srovnávání vývoje jednotlivých srovnávaných ústavních systémů v poměrně krátkém, leč intenzivním časovém období, a umožní tak vzít v potaz dynamiku těchto systémů¹⁹.

Odkazy:

- ⁽¹⁾ [Boguszak (2001)], str. 23. [Knapp (1995)], str. 28
- ⁽²⁾ [Boguszak (2001)], str. 89an. [Knapp (1995)], str. 67
- ⁽³⁾ [Pavlíček (1998b)]
- ⁽⁴⁾ [Řichová (2000)], str. 45an.
- ⁽⁵⁾ [Sartori (2001)]
- ⁽⁶⁾ [Rokkan (1999)]
- ⁽⁷⁾ [Pavlíček (1998)]
- ⁽⁸⁾ [Pavlíček (1998)]
- ⁽⁹⁾ [Neubauer (1947)]
- ⁽¹⁰⁾ [Pavlíček (1998)], str. 45an.
- ⁽¹¹⁾ [Knapp (1995)]
- ⁽¹²⁾ [Pavlíček (1998a)], [Pavlíček (1998b)]
- ⁽¹³⁾ [Boguszak (2001)]
- ⁽¹⁴⁾ [Kelsen (1933)]
- ⁽¹⁵⁾ [Kühn (2000)]

⁽¹⁶⁾ [Rychetský (2003)]

⁽¹⁷⁾ [Novák (1997)]

⁽¹⁸⁾ [Brokl (1997)]

⁽¹⁹⁾ [Sartori (2001)]

3. Katalog zdrojů

- kontextuální část

Při sestavování katalogu zdrojů funkčních axiomů ústavněprávních systémů je nezbytné vycházet z takového okruhu ústavně kulturních oblastí, které mohly ovlivnit ústavní systémy zkoumaných republik. Axiomatické zdroje, které jsou v tomto ohledu k dispozici, se od sebe budou lišit podle důvodů, na základě kterých mohly mít vliv na formování ústavních systémů postsovětských republik s islámskou tradicí. V souvislosti s axiomatickými zdroji lze někdy mluvit o jediném ústavním systému, v jiných případech o jejich skupinách. Příkladem jsou západoevropské státy, které vykazují společné znaky, popřípadě feudální předkoloniální státní útvary ve střední Asii, které se od sebe příliš nelišily, na straně jedné a naopak Írán či Turecko, které představují, unikátní státní zřízení nespádající do žádné z větších skupin ústavních systémů katalogizovaných podle známých znaků.

Z hlediska způsobilosti ovlivnit zkoumané systémy (základní kvalifikační předpoklad být součástí katalogu), lze rozlišovat nominující se ústavní systémy podle toho, zda takovou vlastnost mají z důvodů historických nebo naopak aktuálních. Historické státní útvary, které jsou spjaty s kulturním a právním dědictvím politického národa, ovlivňují jeho stávající právní, politickou a jakoukoliv jinou kulturu. Tyto vlivy naopak soutěží s vlivy jiných, tedy vnějších ústavněprávních kultur, které je ovlivňují v prostoru a nikoliv v čase. V případě aktuálních vlivů je možné činit rozdíly opět podle příčin. Některé systémy mají kapacitu ovlivnit jiné proto, že jsou dlouhodobě úspěšné ve světovém měřítku, jiné proto, že jsou zeměpisně blízké a jejich podmínky jsou srovnatelné, jiné proto, že sdílí s jinými některé extralegální hodnotové systémy, jako náboženství, historické dědictví, jazykovou a kulturní výbavu apod. Škála příčin, které souvisejí s kapacitou ústavního systému exportovat hodnoty, popřípadě funkční axiomy, je velmi různorodá a rozhodně není přehledná. O její poněkud hybridní povaze svědčí mimo jiné i to, že jeden z významných zdrojů lze zařadit do všech představitelných kategorií zdrojů. Sovětský svaz představuje pro účely katalogu nejenom historický odkaz, ale i hlavního nositele jedné skupiny ústavněprávních myšlenek, která se dlouhodobě úspěšně uplatňovala ve světovém měřítku. Jeho následníci představují pro zkoumané státy geograficky blízké země a sami jsou zdrojem možné axiomatické inspirace.

Výzkum prostoru, kde jsou ústavněprávní funkční axiomy, je ústavněprávní antropologií. Není cílem této práce rozhojnit její obecné obzory, ale pouze její specifický výsek vztahující se k předmětu výzkumu. Z tohoto důvodu bude sestavení katalogu nabízených funkčních axiomů reflektovat pouze jejich relevanci a základní rozlišení z hlediska příslušnosti k té či oné právní kultuře a nebude představovat obecně platný světový terén právních axiomů, ale pouze základní referenční rámec této práce. Tedy měřítko, jehož sestavení odpovídá výzkumu pouze šesti států a nečiní si nárok na obecnou použitelnost.

Při konkrétním výběru byly jako relevantní zdroje právních kultur vzaty státy existující v minulosti, jejichž existence dala dění ve středoasijském a kavkazském prostoru popsitelný hodnotový, normativní, či institucionální (organický) odkaz. Mezi ně můžeme řadit předkoloniální státní útvary, carské Rusko, sovětské Rusko, Sovětský svaz, popřípadě jiné v oblasti střední Asie existující historické státní útvary (Afghánistán apod.). Do katalogu dále patří skupiny států představující rodiny podobných ústavních zřízení, které mají shodné prvky dané společným kulturním či náboženským dědictvím. Těmito rodinami jsou například západoevropské státy, postsovětské státy, arabské státy apod. Samostatnými kapitolami katalogu jsou také unikátní státní zřízení, jejichž uspořádání je natolik jedinečné, že je lze stěží katalogizovat, a jejichž význam pro příslušnou lokalitu nelze popřít. Mezi takové státy patří Čína, Írán, Turecko a svého času i Sovětský svaz.

Analýza jednotlivých státních zřízení a jejich ústavních systémů, včetně skupinových zobecnění by měla zohledňovat strukturu nastíněnou výše rozvedenou strukturou systému, tedy s ohledem na jeho prvky – funkční axiomy. Při analýze je nezbytné s ohledem na souvislosti a hlubší kontext brát v úvahu historický vývoj analyzovaných státních zřízení, protože může být v mnoha případech klíčem k jejich současnému stavu a tedy i k aplikovatelnosti jeho axiomů na jiné situace. Historický a kontextuální pohled je ostatně nezbytnou podmínkou každé seriózní práce v oblasti společenských věd.

3.1. Západní Evropa

Západní Evropa^{XXV} představuje ve světě poměrně vzácně homogenní skupinu států vykazující vysokou míru společných znaků. Tyto státy, respektive jejich tvrdé jádro, se vyvíjely poměrně dlouhou dobu, aniž do tohoto vývoje významně zasáhly vnější vlivy¹. Současný stav standardů západoevropského politického myšlení je tedy výsledek několik staletí trvajících nerušeného vývoje². Vzhledem k tomu, že tuto práci budou číst patrně pouze čtenáři s tímto právním prostorem obeznámeni, budu v tomto ohledu spíše stručnější. Mezi základní funkční axiomy společné většině západoevropských států patří ^{XXVI}:

3.1.1. Zastupitelská demokracie

Navzdory tomu, že je moderní demokracie poměrně novou formou vlády, a to i v evropském měřítku, je tento produkt několika revolucí (především, francouzské, nizozemské a anglické) založen na principu politického zastoupení a výkonu vlády těmi, kdo jsou stanoveným mechanismem k tomuto úkolu vybráni. Zastupitelská demokracie vytváří i několikastupňové řetězce politického zastoupení (lid → zastupitelský sbor → vláda → jiný orgán), které jsou v opačném gardu sledovány posloupností politické odpovědnosti. Tyto dva principy posloupnosti jsou neoddělitelné a z dlouhodobého hlediska je nezbytná jejich koexistence; v opačném případě lze pochybovat o existenci jednoho z nich. V celku vytváří tzv. legitimační řetězce.

Imanentním orgánem, který je typický pro zastupitelskou demokracii, je volený zastupitelský sbor. Zastupitelské sbory – parlamenty se od sebe liší podle způsobu zvolení svých členů a dle vlastní vnitřní struktury relevantní pro dosahování konsensu. Z hlediska způsobu volby odlišujeme tři základní způsoby obsazení parlamentu:

3.1.1.1. Většinový volební systém westminsterský

Tento volební systém spojuje mandát jednotlivce s unikátním volebním obvodem, ke kterému se vztahuje právě pouze jeden mandát. Mandát získá ten kandidát, který obdrží nejvíce hlasů (nikoliv nutně absolutní většina).

^(XXV) Při definici hranic západní Evropy můžeme přirozeně narazit na spoustu problémů. Pro účely této práce vycházím z *ad hoc* definice, která má zato, že západní Evropa je tvořena těmi evropskými státy, které nepatřily do roku 1989 do tzv. východního bloku s výjimkou Turecka. Systematicky (nikoliv zeměpisně) patří mezi rodiny západoevropských ústavních systémů také Spojené státy americké, Kanada, Austrálie a Nový Zéland, popřípadě jiné podobné státy.

^(XXVI) Jednotlivé axiomy jsou funkčním propojením principů, norem a orgánů, respektive jejich prototypů. Vzhledem k poměrně obtížnému pojmenovávání těchto axiomů, uvádím v zásadě principy, ze kterých vycházejí, kdežto normy, popřípadě orgány jsou rozvedeny v textu. To platí i o zbytku celého katalogu.

3.1.1.2. Většinový volební systém románský

Tento volební systém je podobný westminsterskému s tím rozdílem, že volby jsou dvoukolové. Druhého kola se zpravidla účastní dva nejúspěšnější kandidáti, pakliže někdo není zvolen v prvním kole nadpoloviční většinou hlasů. Ve druhém kole je zvolen ten, kdo získá více hlasů.

3.1.1.3. Poměrný volební systém

Obsazuje mandáty podle poměru získaných hlasů ve volebním obvodu či celém státě. Kandidáti obsazují místa podle pořadí na kandidátkách volebních uskupení³.

Podle vnitřní struktury zastupitelských orgánů odlišujeme parlamenty jednokomorové a dvoukomorové. Dvoukomorovost je zpravidla výrazem federalizace, historického dědictví, korporativizmu, úsilí o dosažení vyšší reprezentability, náhody či specifické potřeby. Jednokomorové parlamenty postrádají sice výše uvedené možnosti účinnějšího zastoupení, ale dosahují vyšší stupeň governability. Tento vztah, jehož podstatou je systémový rozpor mezi governabilitou a reprezentabilitou, platí i pro odlišnou funkci různých volebních systémů, popřípadě pro jiná pravidla, která určují způsob sestavení, struktury a rozhodování volených orgánů. Poměr mezi governabilitou a reprezentabilitou zpravidla odpovídá potřebám společnosti, popřípadě je dynamický a mění se v závislosti na konkrétních podmínkách, a to vždycky tak, že systém udržuje jistou rovnováhu mezi těmito principy, jak je popsáno dále v následujících oddílech.

3.1.2. Dělbá moci a subsidiarita

Vytváření legitimačních řetězců prostřednictvím principu politického zastoupení je v ústavních systémech západoevropského typu doplněno dělbou této moci podle vícero klíčů. Například podle typu moci (zákonodárná, výkonná, soudní, kontrolní), podle její úrovně (ústřední orgány, dekoncentrované orgány, decentralizované orgány, orgány samosprávy více stupňů), popřípadě v rámci jednoho typu a jedné úrovně (vláda × předseda vlády × prezident; dolní sněmovna × horní sněmovna; zákonodárce × ústavodárce; obecné soudy × ústavní soud apod.^{XXVII})⁴. Jednotlivé složky, které tvoří konstrukci vykonavatelů (nositelů) rozdělené moci, jsou zpravidla všechny součástmi legitimačních řetězců, které se mohou větvit, křížit, popřípadě míjet. Součástí funkčního axiomu dělby moci je i princip subsidiarity a princip samosprávy územní i zájmové. Důsledná aplikace principu dělby moci vyžaduje odlišnou legitimační základnu moci zákonodárné a moci výkonné (v odlišných volbách). V praxi se samozřejmě čistá dělba moci nevyskytuje a je vždy doplněna principem koncentrace moci.

V případě úrovně dělby moci existuje princip, který je nazýván principem subsidiarity. Jeho podstatou je přenos pravomocí na nižší orgány za předpokladu, že takový přenos je účelný z hlediska řešení problémů. V případě samospráv mívá tento přenos generickou podobu, tedy přenos kompetencí *en bloc* podle jejich typu, aniž by se zkoumalo, zda konkrétní rozhodnutí je výhodnější provádět centrálně nebo dekoncentrovaně. Takový postup umožňuje samosprávám provádět vlastní politiku, která je odvozena od jejich vlastní politické legitimize. Tento princip se uplatňuje i v rámci nadstátních integračních uskupení, a to zejména v případě sdílených pravomocí.

^(XXVII) Poslední uvedená konstrukce dělby moci v rámci jednoho funkčního a úrovněvého rámce je v kontextu ústavněprávních teorií spíše raritou pocházející z pera Petra Pitharta. Uvádím ji spíše pro pořádek a připomínám, že je nezbytné ji brát s jistou rezervou, navzdory tomu, že zní poměrně lákavě. Jejím obsahem není totiž ani tak dělba moci, ale zvýšení požadavku na úroveň konsensu.

3.1.3. Koncentrace moci

Tento princip nebo jev je v kontradikci s principem dělby moci, principem subsidiarity a samosprávy. Jeho podstatou je existence jednoho orgánu, který je zpravidla demokraticky ustaven a který je zároveň nositelem suverenity. V praxi to znamená, že se v něm protínají všechny legitimační řetězce, popřípadě jejich významná část, a všechny ostatní orgány jsou od něj odvozeny. Princip koncentrace moci je spíše ojedinělý a objevuje se nejvíce ve Spojeném království Velké Británie a Severního Irsku jako princip suverenity parlamentu, kde doznal poslední dobou značných ran především zaváděním prvků samosprávy (skotský, welšský a jiné parlamenty). Částečně se ovšem tento princip objevuje v mnoha ústavních systémech, které jsou jinak založeny na principu dělby moci. Parlament je mnohdy orgánem, který v sobě koncentruje mimořádné pravomoci, jež mohou sloužit jako poslední možnost řešení neobvyklé situace^{XXVIII}. V některých případech plní roli takového orgánu po přechodnou dobu vlády, jejich předsedové či prezidenti států, a to v mimořádných situacích, při kterých je suspendována pravomoc jiných orgánů a těmto orgánům naopak svěřena pravomoc výjimečná⁵.

3.1.4. Systémové modely

Konkrétní uspořádání orgánů veřejné moci vytváří systém, jehož různé podoby vědci oboru srovnávacího ústavního práva označují různými přívlastky⁶. Takto lze rozlišit základní druhy ústavních systémů na:

3.1.4.1. Parlamentní systém

Jeho podstatou je vazba konstituování politicky relevantní části výkonné moci parlamentem jako celkem, popřípadě jeho částí (dolní sněmovnou), a závislost moci na většině sboru.

3.1.4.2. Prezidentský systém

Jeho podstatou je odvození výkonné moci především od mandátu prezidenta (hlavy státu). Čistě prezidentské systémy jsou spíše raritou. Obvyklé jsou jejich kombinace, které vyžadují kumulativní souhlas s většinou podstatných aktů ustavení výkonné moci.

3.1.4.3. Kancléřský systém

Je variantou parlamentního systému, přičemž těžiště politicky relevantní části výkonné moci představuje předseda vlády, který disponuje širokým oprávněním měnit celou vládní sestavu. Kancléřský systém bývá doplněn ztíženou možností zákonodárního sboru odvolat kancléře.

Konkrétní podoby jednotlivých západoevropských ústavních systémů jsou mnohdy důmyslné kombinace uvedených modelů, které odpovídají historickým zkušenostem a aktuálním potřebám země. Ve východní části Evropy se objevily po pádu železné opony zcela nové systémové modely, které obohatily katalog těchto systémových modelů o mnohé nové podrobnější formy. Protože jsou tyto systémy poměrně mladé a přísluší k jinému okruhu ústavních systémů, nejsou zde podrobně rozebrány.

^(XXVIII) Jedním z možných vyjádření tohoto principu je institucionální identita parlamentu a ústavodárce. V mnohých systémech je parlament pouze ústavou ustaven a ústavodárce je jiný, obvykle *ad hoc* vytvořený orgán.

3.1.4.4. Časově omezený mandát

Konstituované (zvolené, jmenované) orgány jsou zpravidla ustaveny na omezenou dobu. V některých případech je ústavou dokonce vysloven zákaz opětovného zvolení, popřípadě zákaz opětovného znovuzvolení. Z tohoto pravidla existují výjimky představované obvykle soudci obecných soudů, kteří naopak bývají jmenováni na dobu neurčitou.

Uvedení principu koncentrace moci jako jednoho z možných funkčních axiomů není samoučelné. Sám o sobě tento axiom vlastně nic neznamená, protože ve své čisté podobě neexistuje a vždy je doplňován axiomem dělby moci. Podstatné je jeho obvyklé aranžmá a jeho ústavní souvislosti. Princip koncentrace moci zpravidla směřuje k ustavení minimálně omezené a tudíž efektivní vlády, která svou efektivitou vyrovnává jiné nevýhody demokratického ustavování politické vůle. To je ve srovnání se všemi jinými formami vlády zaručeně nejpomalejší. Koncentrovaná moc je zpravidla omezena časově, popřípadě funkčně či institucionálně. Výjimečné stavy trvají obvykle nezbytně dlouhou dobu. Orgány, které v sobě koncentrují vysokou míru moci, jako například westminsterský parlament, mají zpravidla bohatou strukturu, včetně institucionalizované vnitřní opozice. Parlamentsy nadané ústavodárnou mocí zpravidla málokdy naleznou v sobě takovou míru konsensu, aby tuto moc využily k jiným než nezbytným a nikoliv účelovým změnám⁷. Funkční axiom koncentrace moci v kontextu západoevropských ústavních systémů je totiž nerozlučně spjat s principem sebeomezení, který neumožní aktérům celého systému uzurpovat si moc definitivně a systém změnit dle svých potřeb⁸.

3.1.5. Kontrola moci

Typickým vývojovým společným znakem západoevropských ústavních systémů je vznik nezávislých orgánů, které jsou součástí ústavních systémů a jejichž cílem je kontrola jiných orgánů. Stejně podstatným jevem je posilování kontrolní funkce již ustavených orgánů a upřednostňování těch norem ústavního systému, které slouží ke kontrole moci zvenčí, tedy subjekty stojícími mimo systém (právo na informace, svoboda slova a tisku). Nově vzniklé orgány jsou různé kontrolní úřady, instituce ombudsmanského typu apod. Posilování kontrolních rolí již existujících orgánů je typické pro soudy (obecné i ústavní) i pro parlament či jeho komory, které tímto právem mnohdy disponují samostatně. Tato kontrolní role je mnohdy namířena nejenom proti státním orgánům, ale i proti subjektům stojícím mimo ně, za předpokladu že mají ekonomickou moc (různé inspekce apod.).

Tyto jevy, včetně přijetí norem upravujících možnosti kontroly systému zvenčí, jsou poměrně nové. Typicky se objevují až od druhé světové války. Posílení kontrolních mechanismů se ovšem stalo standardem západoevropského ústavního systému a v dnešní době je jeho neoddělitelnou součástí.

3.1.6. Pluralita politických sil a jejich volná soutěž

Rovněž imanentním principem, který je vlastní všem západoevropským politickým systémům, je pluralita politických sil, svobodné politické sdružování a neomezená účast na soutěži politických sil. Podle tohoto pravidla se každý politicky dospělý člen politické obce či politická korporace těchto osob mohou ucházet o voličskou podporu. Překážky přístupu k pasivnímu volebnímu právu nebo k jiným formám úsilí o politickou podporu sice v těchto systémech zpravidla existují, ale jejich míra a forma mají spíše pořádkový charakter. Jejich cílem je zabránit zbytečné účasti těch, kteří beztak nemají na úspěch šanci. Opatření mívají podobu kaucí, povinností shromáždit počet podpisů apod. Od těchto opatření je třeba odlišit ta, jejichž cílem vyloučit marginální politické proudy za účelem defragmentace spektra politických sil cestou systémového tlaku na jejich agregaci. Taková opatření si kladou za cíl agregovat roztržštěné politické síly do akceschopnějších celků. Oba tyto mechanismy, které jsou z hlediska západoevropského

ústavněprávního myšlení přípustné, musí být ovšem přiměřené a nesmí překračovat svůj účel, tedy pořádkové opatření a akceptovatelný nátlak na agregaci politických sil. Vystižení konkrétní míry přípustnosti je samozřejmě vždy obtížné a jakákoliv diskuse na toto téma bývá kontaminována politickými zájmy jejích účastníků. Nelze ovšem pochybovat o tom, že má nejenom politický, ale i ústavněprávní význam.

3.1.7. Respektování lidských práv

Existence lidských práv je filozofický koncept, který plně absorbovaly všechny západoevropské politické systémy. Koncept pochází z per osvícenských filozofů, (Jean-Jacques Rousseau, Thomas Hobbes, Immanuel Kant aj.) a byl buďto akceptován osvícenými monarchy, případně prosazen revoluční cestou proti těm neosvíceným². Podstatou tohoto konceptu je především přijetí nevyvratitelné domněnky, že člověk je nadán za všech okolností nezpochybnitelnou množinou práv, která jsou odvozena od jeho lidství¹⁰. Tato množina se skládá především z práva na život, práva na důstojnost a mnohých dalších. Výkladem a kontextuální specifikací byla lidská práva rozvedena do větších podrobností a byla zkatalogizována. Neodmyslitelnou součástí západoevropských ústavních systémů je nejenom normativní zakotvení těchto práv (deklarace), ale i jejich institucionální ochrana a účinné dodržování, které je součástí právní, politické a (štábní) úřednické kultury (hodnotová internalizace).

3.1.8. Právní stát

Pod tímto pojmem se skrývá soubor axiomů, které vykazují západoevropská státní zřízení. Pojem není teoreticky příliš ustálen, ale některé jeho subkategorie jsou zjevné. Jsou to především vázanost státu vlastními zákony (normami), enumerativita výkonu státní moci, omezenost prostoru svobody jednotlivce pouze zákonem, předvídatelnost právních rozhodnutí, kontinuita právních vztahů. Součástí prakticky všech axiomů spjatých s právním státem je jejich soudní ochrana a imanentním orgánem této státní kvality je tedy soud. Dlouhodobá existence právního státu vede někdy k přílišnému bytnění soudní moci, která je z definice špatně omezená, protože je nezávislá. Problematickým jevem je přesah soudních rozhodnutí do oblasti, která přísluší spíše politickému rozhodování. S problematikou „justokracie“ se potýká prakticky většina západoevropských států. Z tohoto důvodu se princip politického zastoupení, který je imanentní axiomu zastupitelské demokracie, dostává do rozporu s principem právního státu, který naopak předpokládá politicky neutrální rozhodnutí orgánu postrádajícího klasickou politickou legitimaci. Způsob jakým se s tímto problémem jednotlivé státy vypořádávají a v budoucnu vypořádávat budou, bude určující pro udržení standardů obou aspektů kvalit západoevropských států. Nicméně existence tohoto jevu, který je pravděpodobně jevem krizovým, je symptomem existence právního státu¹¹.

Kromě zmíněné „justokracie“ existuje podobný jev, který je nazýván „byrokracie“, a je rovněž typický pro jakékoliv organizačně složitější struktury. Jeho podstata spočívá v tom, že faktickým nositelem moci je výkonný aparát bez politické legitimace, který provádí faktickou politiku dle svých představ, a to mnohdy s odůvodněním své odbornosti a znalosti věci. Je otázkou vyspělosti politické reprezentace, do jaké míry dokáže vnutit administrativnímu aparátu svou vůli tak, aby prováděl politiku definovanou na základě politické legitimace.

Oba zmíněné jevy, jak justokracie tak byrokracie, spolu souvisejí, jejich společným jmenovatelem je převaha odborných postupů nad postupy politickými. Nezbytnou vlastností právního státu je právě definice jasných hranic mezi oblastí, kde rozhodnutí musí odpovídat právním předpokladům, tedy musí být očekávatelné, a oblastí, kde rozhodnutí musí odpovídat politickému mandátu orgánu, který za něj odpovídá, tedy demokratické a očekávatelné z hlediska principů zastupitelské demokracie.

3.1.9. Sekulární stát

V západní Evropě se stal standardem státního zřízení stát, který se ve svém uspořádání nevázal na žádnou náboženskou ideologii, popřípadě pokud tak činil, tak pouze formálně. V praxi to znamená, že příslušníci různých vyznání jsou si rovni. Pokud existuje státní církev, což je běžné, je buďto podřízena státní moci nebo je ovládána demokratickými mechanismy. I ve státech kde existuje státní církev, nemají příslušníci této církve výsadní postavení. V žádném západoevropském státě není svěřena církevní jurisdikci žádná problematika, na jejíž definitivní rozsouzení si činí stát nárok. Příмым důsledkem sekularizace je i obecná ideologická neutralita. Západoevropské státy se zpravidla neváží na žádnou ideologii. Svě hodnotové zakotvení obvykle omezují na základní premisy fungování státu, včetně ochrany lidských práv.

3.1.10. Hospodářská svoboda

Jedním ze společných znaků, ačkoliv mnohdy nedeklarovaným, je princip ekonomických svobod. Tedy svoboda vlastnit majetek, tento množovat všemi dovolenými způsoby, včetně zaměstnávání jiných osob, zisky směřovat, investovat apod. Narozdíl od lidských práv, která jsou obvykle zakotvena v deklaracích, listinách či ústavách, jsou hospodářské svobody, kterým se v teorii přikládá nižší význam než například právu na život, zpravidla opomíjeny. Jejich význam je ovšem, především z historického hlediska, klíčový. Rozvoj hospodářských vztahů vedl k rozvoji těch společenských skupin, které si později vynutily prosazení konceptu lidských práv a politických svobod. I v dnešní době je hospodářský aspekt organizace společnosti nesmírně důležitý. Přerozdělování prostřednictvím tržních vztahů je několikanásobně objemnější než přerozdělování hmotných statků prostřednictvím státního rozpočtu. Dispozice hmotnými statky je někdy natolik významná, že přerůstá v sektorový mocenský vliv. Tento aspekt významu hospodářských vztahů, který je krizovým vývojovým momentem, představuje jednu z otevřených vývojových otázek moderních států. Přírozenou reakcí je integrace států do větších koaličních uskupení, ve kterých mohou těmto jevům snáze čelit.

3.1.11. Politická emancipace

Od nepaměti převládala v hodnocení vztahů mezi státy navzájem a mezi státy a subjekty na jejich území koncepce státní suverenity, jejíž podstatou bylo akceptování skutečnosti, že mocenská entita, která není odvozena od jiné entity, je poslední a jedinou instancí v rozhodování o všech otázkách v zeměpisném a sociálním prostoru, který ovládá; a to do té míry, do jaké jej ovládá. Novověký vývoj v západoevropských státech přinesl soubor dogmat, který tento koncept narušil a redukoval jej na některé aspekty mezinárodních vztahů. V rámci států se stalo běžné hodnotit skutečnosti z hlediska vlastních hodnotových systémů a princip vnitřní suverenity státu byl narušen právem na politickou emancipaci. Tento způsob nazírání na stát se poté stal i aspektem mezinárodních vztahů, kdy se podle mezinárodního práva považuje za oprávněné, aby stát hodnotil vnitřní poměry jiného státu z hlediska dodržování politických standardů a lidských práv. Postup těch, kdo o tato práva v rámci jednoho státu usilují, je poté z hlediska mezinárodního práva legitimován bez ohledu na jeho vnitrostátní právní kvalifikaci. Legitimace může mít podobu nepřímé podpory či formu mezinárodní ochrany^{XXIX}. Z hlediska obecně sdíleného právního povědomí převládajícího v západoevropských státech je právně v pořádku takové úsilí o změnu právního režimu, které si klade za cíl změnu právních poměrů směrem k demokratičtější a spravedlivější

^(XXIX) Právo azylu je jedním z důkazů, že mezinárodní právo uznává za oprávněný postup jednotlivce, který se domáhá svých nezadatelných práv i v rozporu s vnitrostátním právem.

formě vlády, byť se tak děje způsobem, který je v rozporu s právě platným právem, pokud těchto cílů nelze dosáhnout jinak.

Tento ideový koncept politické emancipace, který je v normativní rovině vyjádřen tzv. právem na odpor, ovlivnil prakticky všechny západoevropské systémy, neboť většina z nich je právě na takových emancipačních krocích postavena, a stal se nedílnou součástí západoevropské právní kultury¹². V dnešní době má jeho existence z vnitrostátního hlediska největší vliv na svobody odborového sdružování, popřípadě jiné podobné politické svobody.

3.1.12. Export kulturních vzorců

Univerzalita západoevropského konceptu nazírání skutečností vede k tomu, že tyto ústavní systémy usilují o tzv. export kulturních vzorců. Jeho podstatou je přímý nebo nepřímý nátlak na přijetí neoddiskutovatelných (z vlastního hlediska) hodnotících právních měřítek obecných skutečností ve vztahu k jiným státům. Tato vlastnost většiny západoevropských států měla význam při kolonizaci, dekolonizaci a postkoloniálním formování mezinárodních vztahů. Ve značné míře se projevuje v mezinárodních vztazích do dnešní doby. Konkrétní podoba exportu kulturních vzorců může mít nenápadnou formu, může jí být uplatňování některých principů v obchodních vztazích, tvorba teorií a jejich šíření apod¹³.

Z uvedených principů existují samozřejmě výjimky, nicméně uvedený katalog by měl charakterizovat nabídku ústavněprávních axiomů, kterou vyprodukovala právně antropologická skupina západoevropských států. Uvedené axiomy představují kompaktní a vnitřně provázanou strukturu, která představuje dlouhodobou krystalizaci principů politického myšlení.

3.2. Sovětský svaz

Sovětský svaz představuje unikátní státní zřízení, které před svým vznikem nemělo obdobu. Jeho existence a především délka jeho trvání významně státoprávně ovlivnila státy, které po jeho rozpadu vznikly na jeho území, dále státy, které se dostaly do jeho vlivu, a také státy, které se některými jeho státoprávními axiomy inspirovaly dobrovolně. Dobu jeho trvání (celkem 74 let) lze ze státoprávního hlediska rozlišit na několik period, z nichž některé si budou navzájem svými axiomy odporovat. Vzhledem k tomu, že sestavování ústavněprávních axiomů a výzkum sovětských dějin státu a práva nejsou primárním cílem této práce, omezím se pouze na jejich hrubé dělení. Pro účely této práce budu považovat dobu existence trvání Sovětského Ruska za součást sovětských dějin v naději, že mi toto zjednodušení čtenáři prominou:

3.2.1. Období 1917 - 1936

V první fázi existence Sovětského svazu vycházelo formování ústavněprávního systému z ideologie, která převládala ve Všeruské komunistické straně bolševiků – VKS(b), jejímž hlavním myslitelem byl Vladimír Iljič Lenin. Před revolučním rokem 1917 bylo hlavním cílem ruských bolševiků

svrhnout carský režim a skončit válečný stav. Představa uspořádání ruské, respektive světové, společnosti existovala v programu bolševické strany spíše jako konečný cíl než jako strategický krok. Formování ruské a později od roku 1922 sovětské společnosti vzápětí po říjnové revoluci bylo tedy výsledkem mnoha neznámých veličin a náhodných společenských jevů, nicméně z porevolučního vývoje lze vyčíst některé charakteristické znaky, které lze doktrinálně pojmenovat^{XXX}.¹⁴

3.2.1.1. Princip třídního pojetí zdroje moci

Dle porevoluční politické doktríny nebyl nositelem zdroje politické moci lid v takovém pojetí, v jakém se tento pojem významově ustálil v západoevropských zemích po sérii tzv. buržoazních revolucí, ale společenská třída. V porevoluční praxi konkrétně třída dělnická. Tento princip byl z pragmatických důvodů poté doplněn o třídu rolníků. Tato úvaha vycházela ze sociologických poznatků, jejichž podstatou bylo pozorování dosavadních mocenských vztahů. Idea vycházela z toho, že každá společenská třída se v situaci, kdy vykonává moc, chová tak, jak je to vlastní zájmům této třídy. Tento výsledek pozorování dovedený do důsledků vedl k závěrům, že jediné spravedlivé uspořádání společnosti je takové, kdy je moc převzata tou nejspodnější a doposud ovládanou třídou. Existenci jiných tříd lze řešit pouze jejich zrušením (nikoliv v individuální, ale v kolektivní rovině – v individuální rovině je možné příslušníky těchto tříd „převést“ pod třídy jiné).

Třídní princip byl v podmínkách sovětského státu doveden i do takových důsledků, že občanství státu bylo odvozeno od příslušnosti ke třídě, a nikoliv k politickému národu. Konstituentou státu se tak v právním slova smyslu stala třída, a nikoliv národ (ať už pojatý jakkoliv). Později byly ústavními předpisy takto výslovně jmenovány třídy dvě.

3.2.1.2. Princip demokracie sovětů

Nové politické zřízení počítalo s tím, že těžiště výkonu moci bude spočívat na tzv. sovětech, tedy na radách, které byly ustavovány v rámci fungujících společenských struktur. Konkrétně v rámci výrobních, zemědělských, vojenských či jakýchkoliv jiných organizačních jednotek. Rady byly obsazovány spontánně volebním mechanismem a jejich obsazení se stále měnilo. Princip politického zastoupení se blížil identitní (přímé) demokracii mnohem více než v běžných systémech zastupitelské demokracie. Politická legitimace nebyla odvozena od mandátu daného ve volebním mechanismu, ale od stálé podpory sboru, který byl sovětem zastoupen a který jej permanentně podporoval. Politický proces předpokládal permanentní aktivitu všech jeho účastníků. Doktrína, z níž vycházelo toto politické uspořádání, nepředpokládala tzv. konfliktní pojetí politického procesu, které bere v úvahu demokratické řešení existujících konfliktů, ale naopak vycházela z předpokladu, že existuje jednotná vůle reprezentovaného subjektu. Cílem politického procesu mělo být naopak nalézání této vůle. Tento postulát neplatil pouze v kontextu nejnižších organizovaných jednotek, ale univerzálně. S ohledem na uvedený princip třídního pojetí zdroje moci se vztahoval na celou třídu, popřípadě na celé státní společenství, jehož nositelem suverenity třída byla.

Princip demokracie sovětů v sobě nesl výslovné popření některých běžných principů známých z vývoje západoevropských zemí. Konkrétně popření konkurenčního pojetí politické soutěže, dále respektování názorových menšin, princip delegovaného a platného mandátu (vláda na čas), princip dělby moci a princip její kontroly.

^(XXX) Zmíněné principy byly zakotveny především v sovětské ústavě z roku 1924. Již ve třicátých letech se začaly tyto principy měnit, včetně nazírání vládnoucích elit na politickou realitu. Změny, ke kterým docházelo postupně, byly poté promítnuty do znění ústavy v roce 1936 a doznaly tak ústavního zakotvení. Obecně lze poznamenat, že ústavní vývoj kopíroval společenské poměry s jistým zpožděním. Následující katalogizace reflektuje především ústavní vývoj.

3.2.1.3. Princip horizontální koncentrace moci

Princip demokracie sovětu předpokládal důslednou horizontální koncentraci moci. Identitní pojetí demokracie nepředpokládalo dělbu moci na jedné úrovni, ale právě naopak její soustředění v jediném orgánu.

3.2.1.4. Princip vertikální dekoncentrace moci

V rovině různých správních úrovní předpokládal systém demokracie sovětu funkční oddělení a vzájemnou nezávislost, která byla zaručena oddělením kompetencí. Tímto se zaručovala jakási samosprávná nezávislost všech představitelných rozhodovacích úrovní.

3.2.1.5. Popření tradičního pojetí mezinárodních vztahů - suverenity států

Politická doktrína rané fáze vývoje Sovětského svazu obsahovala i vlastní pojetí mezinárodních vztahů, které se významně lišilo od tradičního pojetí. S ohledem na to, že nositelem zdroje politické moci nebyl politický národ, ale třída, a s ohledem na počáteční despekt k pojetí státní suverenity, která byla nástrojem k potlačení třídních zájmů, bylo pojetí státnosti (jakékoliv) mnohem pragmatičtější a volnějši. Hranice mezi státní suverenitou a jinou mocenskou entitou byla mnohem volnějši. V této doktríně se odráželo i státoprávní uspořádání Sovětského svazu po roce 1924, které bylo hybridem mezi federací a konfederací. Klasická státoprávní doktrína, která bere v úvahu koncept národních zájmů, byla neslučitelná s třídním zájmovým pojetím. Prvotní státoprávní koncepce dokonce předpokládala, že Sovětský svaz bude otevřeným společenstvím, na němž se v různé míře budou podílet různé státní či správní celky a jež se bude postupem času rozšiřovat. Jeho role měla být nadstátní, pokud bychom jeho dobový záměr hodnotili západoevropským hodnocením.

Z této koncepce vyplývala i legitimizace jakékoliv činnosti, která měla oporu ve veřejné moci na území Sovětského svazu a měla dopad na společenské poměry v jiných státech.

3.2.1.6. Hospodářské pojetí práv jednotlivce a jeho emancipace

Právní postavení jednotlivce a míra ochrany jeho práva byla ztotožněna s jeho hospodářským statusem nebo dokonce od něj odvozena (není-li dělník vykořisťován, znamená to, že se má dobře). Politická a sociální emancipace jednotlivců, respektive členů společenských tříd, kterým byla adresována státní politika, byla v pojetí sovětské doktríny identifikována s jejich hospodářskou nezávislostí. V duchu této koncepce byly nově budovány hospodářské vztahy, které zpočátku nezakazovaly individuální iniciativu, ale omezovaly nakládání s lidskou prací jako s hospodářskou komoditou, ať už byla využívána z titulu zaměstnání či poddanství.

Takové pojetí emancipace jednotlivce nepředpokládalo individuální, ale kolektivní emancipaci. Původní bolševická ideologie, jejímž významným prvkem emancipace byla, se v tomto ohledu shodovala se západoevropskou větví politického myšlení. Zatímco západoevropská středostavovská kolektivní emancipace postupně přerostla v individualistické pojetí emancipace jednotlivce a jeho postavení v kontextu společnosti, ruské politické myšlení v tomto ohledu stále počítalo s kolektivním pojetím této emancipace. Kolektivita byla v tomto ohledu variabilní a dobrovolná, ale obsahovala silný prvek sociální determinace v podobě třídní příslušnosti. Individualistické politické prvky představované anarchistickým hnutím byly bezprostředně po první fázi ústavního a politického vývoje potlačeny^{XXXI}.

^(XXXI) Do té doby byly částečně realizovány (a to i právně) na Ukrajině.

3.2.2. Období 1936 - 1977

Ve druhé fázi existence Sovětského svazu se nová revoluční doktrína konsolidovala a adaptovala na nové poměry. Prvá léta tohoto období jsou spjata s mocenskou érou Josipa Visarionoviče Stalina, který byl zcela dominantní politickou figurou Sovětského svazu do roku 1953, kdy zemřel. Z hlediska státoprávních principů je toto období charakteristické návratem k některým tradičním státoprávním postulátům. Příčinou tohoto posunu bylo úsilí o adaptaci Sovětského svazu na podmínky stanovené mezinárodním společenstvím, které nemohl zcela ignorovat. Dalším důvodem adaptace byly praktické důvody, které se ukázaly při řízení státu výhodnější než některé raně revoluční postuláty¹⁵.

3.2.2.1. Centralizace, dualizace

V rovině vertikálních mocenských vztahů převládl vyzkoušený princip podřízenosti, který zaručoval mocenskému ústředí kontrolu výkonu veřejné moci na celém území Sovětského svazu. V rovině horizontálních mocenských vztahů se upevnil dualistický systém, jehož podstatou byla paralelní struktura státních a stranických orgánů. V rámci subsystému státních orgánů neexistovala propracovaná dělba moci. Systém stranických orgánů plnil především komunikační a rozhodovací roli, kdežto systém státních orgánů roli exekutivní v širším slova smyslu. Provázanost mezi oběma subsystémy byla nejsilnější v rovině horizontálních vztahů. S ohledem na převažující roli systému stranických orgánů, který vykazoval silné vertikální vazby, netvořil systém státních orgánů samostatnou funkční strukturu, ale byl fakticky souhrnem výkonných orgánů, jež byly na všech úrovních řízeny stranickými strukturami. Tato skutečnost se projevovala i v rovině statusového hodnocení jednotlivých funkcí, z nichž ty stranické požívaly většího společenského respektu.

Nastíněný strukturální dualismus, tak jak se vyvinul v Sovětském svazu, je ve světové historii unikátním jevem. Některé teorie jej srovnávaly s existujícími paralelními státními a církevními strukturami a hledaly v tomto ohledu srovnání se západoevropskými zeměmi, popřípadě s jinými státy, kde existovala privilegovaná církevní struktura. V tomto ohledu je nezbytné poznamenat, že většina historických srovnání pokulhává s poukazem na to, že paralelní existence církevních a státních struktur zpravidla s sebou nesla rys konkurence (například v katolických zemích), popřípadě podřízení církevních struktur státu (v pravoslavných zemích). V případě Sovětského svazu tomu tak nebylo.

3.2.2.2. Militarizace, ideologizace

Typickým strukturálním znakem faktického ústavního uspořádání společnosti byla militarizace společnosti. Jejím vnějšími projevy byla důležitá role vojenských struktur pro chod celé společnosti. Tento jev tkvěl ve více příčinách. Jednak byl důsledkem toho, že konečné vítězství sovětské moci bylo v poslední fázi výsledkem až úspěchu více či méně pravidelné armády, a nikoliv spontánního povstání, a jednak průběhu druhé světové války, která představovala pro Sovětský svaz otázku přežití. Vítězství ve druhé světové válce i její průběh představovaly pro Sovětský svaz významné zadostiučinění včetně vstupu do klubu respektovaných velmocí, nehledě na vstup do klubu plně akceptovaných partnerů. S tím souviselo i rozšíření vlivu za hranice Sovětského svazu a vznik tzv. východního bloku.

Samotná militarizace se ve vnitřním uspořádání projevila především vlivem vojenských struktur na řízení společnosti jako celku. To platilo jak o hospodářství, tak o kulturním životě i o běžné správě. Všeobecným kontrolním orgánem byla vojensky organizovaná prokuratura a armáda byla jednou z nejprestižnějších a nejelitnějších institucí. Sovětský vojensko-průmyslový komplex tvořil samostatnou subentitu, která měla ve společnosti významný vliv i na rozhodování při určování hospodářských trendů.

Policejní kontrola celé společnosti byla jen jedním z funkčních segmentů širšího jevu, kterým militarizace byla. Z funkčního hlediska byl militaristický étos obecně akceptovaným jevem a jedním z významných pramenů celé ideologie.

Nová sovětská stalinská ideologie byla oprostěna od emancipačních prvků prvotní bolševické ideologie a byla vystavěna na kolektivistickém a zásluhovém systému hodnot, který byl militarizmem značně ovlivněn. Pokud bolševická revoluce přinesla prvky individualizmu a pluralizmu, taky ty byly ze sovětského společenského života vytlačeny současně se zlikvidováním sovětské kulturní, politické a společenské avantgardy a zničením jejich veřejných projevů.

3.2.2.3. Sovětizace a denacionalizace

V prvotní vývojové fázi byla tzv. národnostní otázka ponechána v rámci deklarovaného práva na sebeurčení národů spíše vlastnímu samovolnému vývoji. Ve druhé fázi vývoje byla problematika národnostního uspořádání společnosti citlivě vnímanou a pečlivě řízenou záležitostí. Nové formální uspořádání Sovětského svazu založené sovětskou ústavou z roku 1936 deklarovalo právo na samosprávu jednotlivých národů či národností. Použití těchto dvou pojmů svědčilo o rozdílné katalogizaci etnických či kulturních entit podle jejich významu, počtu a míře vlastní společenské organizace. Nejvýznamnější vlastností nového systému federativního uspořádání byla jeho asymetričnost, jejímž konkrétním projevem byla různá úroveň samosprávy. Prvotním cílem celého uspořádání bylo dostat určitým ideovým deklaracím a zároveň zajistit dostatečnou míru kontroly nad obecně stěžejí kontrolovatelným jevem, kterým je národní či jiná kolektivní identifikace. K tomuto cíli měly přispět dva dílčí systémy postupů. Prvním byla cílená sovětizace, jejíž podstatou bylo vytvoření nové kulturní identity, která měla být univerzální nadnárodní a primární kolektivní identitou^{XXXII}. Druhým postupem bylo obsazování klíčových postů v rámci stranických a státních struktur příslušníky jiných národů, národností či menšin a vytváření mocenské rovnováhy na straně jedné a systému, který nerefletoval, a tedy nerozvíjel národovecké potřeby na straně druhé. Oba dva postupy se měly vyhnout jakémukoliv možnému nařčení z rusifikace, která měla negativní historické konotace. Faktickým dopadem obou těchto postupů bylo rozšíření ruštiny a ruské masové kultury.

3.2.3. Období 1977 - 1984

Předposlední období vývoje Sovětského svazu bylo charakteristické hospodářskou konsolidací a ideovým vyčerpáním původního stalinského étosu. V této souvislosti je nezbytné poznamenat, že průvodním jevem uvedených procesů byl i úpadek represe způsobený jednak sníženou absorpční kapacitou represivních kroků a sníženou produkční kapacitou represivního tlaku ze strany státního aparátu. Jako každá intenzivní represe byla i ta sovětská dlouhodobě neudržitelná a postupně pozbývala na účinnosti. V důsledku toho se režim musel zabývat nutně otázkou, jak posilovat loajalitu jednotlivce a vytvářet stabilní říditelné politické prostředí. V tomto ohledu se ukázala jako neúčinnější materiální motivace. Sovětské hospodářství se po druhé světové válce postupně stávalo součástí světového hospodářského systému a jeho vnitřní poměry se konsolidovaly. Životní úroveň sovětského občana se výrazně zvýšila ve srovnání s válečným a poválečným obdobím. Narodil od západní Evropy, kde k tomuto jevu došlo na přelomu padesátých a šedesátých let, se v Sovětském svazu projevil ekonomické zlepšení zhruba o patnáct až dvacet let později.

Dalším problémem, který se objevil jako důsledek několika desítek let trvajících čistek, byla skutečnost, že postupem času mohli projít kariérami pouze ti, kteří postrádali jakoukoliv

^(XXXII) V dnešní době by se takový postup dal nazvat vytvářením multikulturalizmu.

osobnostní originalitu. Tento jev vedl k tomu, že nejvyšší vedení státu se postupně naplnilo těmito osobami.

3.2.3.1. *Direktoriální systém*

Dlouhodobé fungování citovaného jevu, jenž neumožňoval, aby se do vedení státu dostaly osoby, které potřebují být vybaveny v určitých chvílích schopností se zachovat politicky (činit rozhodnutí v kontextu odpovědnosti za ně), vedl k postupné změně fungování sovětské institucionální špičky. Ta začala vypadat a fungovat jako direktoriální systém, tedy jako stát řízený sborem, který je navenek jednotný a jeho rozhodnutí jsou výsledkem dlouhodobějšího a pečlivě sestaveného konsensu. Direktorizace celého systému vedla k jeho petrifikaci. V pozitivní ústavněprávní rovině našla své vyjádření v sovětské ústavě z roku 1977. Současně s touto ústavou nebo bezprostředně po ní byly přijaty rovněž obdobné ústavy jednotlivých sovětských republik.

3.2.3.2. *Konsolidace a „materializace“*

Proměny sovětské společnosti se odrazily i ve vnímání obecných hodnot celým státním zřízením a v odrazu této státoprávní reality, tedy v právu. Zdůrazňování stoupající životní úrovně a obecné přístupnosti většiny materiálních statků se stalo součástí státní ideologie. Společnost organizovaná po mnohá desetiletí spíše vojensky a obranně si začala budovat své hospodářské struktury, které se relevantně podílely na jejím řízení. Konzum hmotných statků se ve společnosti, která programově popírala nemateriální hodnoty, stal státní ideologií. Tato vnitřní postupná proměna se ukázala jako past, protože se ukázalo, že možnosti sovětského hospodářství dlouhodobě neunesou stále stoupající poptávku po hmotných statcích.

3.2.4. *Období 1984 - 1991*

Výše naznačená potřeba reformy celého společenského zřízení za současného zachování jeho základních principů vedla ke krizi, kterou politické elity Sovětského svazu předvíдалy. Potřeba neustálého uspokojování materiálních potřeb sovětského obyvatelstva a zároveň potřeba udržet si nezanedbatelnou pozici ve světovém závodě ve zbrojení se staly systémovou zátěží. Stávající režim nemohl prostřednictvím centrálně řízeného hospodářství uspokojit stoupající životní potřeby obyvatelstva, které rostly s ohledem na státem pěstovaný kult konzumu ve srovnatelném rozsahu jako v tržní ekonomice. Krátkodobě bylo možné hradit tyto potřeby vnitřním deficitem, jehož podstatou bylo omezování investičních nákladů. Potřeba reformy, která by vyřešila vleklou krizi a past bohatnutí, vedla až k jevu nazývanému *perestrojka*. Není cílem této práce rozebírat v obecné rovině úlohu osobnosti v dějinách, nicméně se sluší poznamenat, že do té míry, do jaké byly změny nevyhnutelné, byl Michail Sergejevič Gorbačov hlavním určujícím faktorem charakteru těchto změn¹⁶.

Nastíněné reformy nebyly výsledkem jednotné změny ústavy, ale mnohých dílčích ústavních změn v průběhu několika let.

3.2.4.1. *Umírněná relegitimizace v totalitním prostředí*

Jedním z primárních úkolů, které ležely před reformou, bylo posílení důvěry a loajality obyvatelstva. Sovětský svaz, který byl na vrcholu mocenské hierarchie struktury různých států, a tvořil tak

jednu za špiček světové velmocenské politiky, nemohl narozdíl od svých satelitních států fungovat bez většinové podpory obyvatelstva. To neplatí pouze o Sovětském svazu, ale o každém politickém režimu. Rovnováha režimu musí být dána buďto vnějším „mezinárodním“ donucením či tlakem, popřípadě se musí opírat o realitu domácí scény. Velmoci se tak více než malé státy musí opírat o podporu domácího obyvatelstva, protože se o jinou podporu či jiný tlak opřít nemohou. Tímto nijak nepředstírám, že podpora obyvatelstva a demokratický režim jsou jedno a totéž.

V Sovětském svazu, který zažíval plíživou krizi důvěry, si politické reformy *perestrojky* vzaly mimo jiné za cíl obnovit aktivní identifikaci většiny obyvatel s politickým režimem. Tohoto cíle usilovaly dosáhnout prostřednictvím institucionálních reforem na mnoha úrovních. Cílem autorů těchto reforem bylo posílit legitimační funkci celého systému¹⁷. Reformy měly několik systémových znaků, z nichž lze dovodit některé ústavněprávní axiomy. Ty budou rozvedeny samostatně.

3.2.4.2. Etatizace a departaizace

Jedním z významných směrů, kterým se vydaly institucionální reformy, bylo posílení státních struktur na úkor struktur stranických. Nevýhodou tohoto posunu bylo mimo jiné i to, že se tím nijak neřešilo poměrně silné postavení vojenských struktur, které tímto ještě nabývalo na významu.

S tímto posunem v institucionální struktuře byl spojen pokus o rozšíření okruhu politicky participujících osob. V Sovětském svazu nebylo nikdy od druhé světové války členství v komunistické straně vnímáno jako morální problém. Členství ve straně představovalo pouze morálně neutrální status, který byl přístupný prakticky všem loajálními osobám, jejichž postavení ve společnosti bylo významné. Fakticky se členství ve straně stávalo privilegovaným občanstvím, protože zakládalo vyšší míru politické participace na straně jedné a vyšší míru loajality na straně druhé. Tento stav vedl v agregátním měřítku právě k poklesu identifikace většiny společnosti se systémem jako takovým. Nastíněná reforma posilování obecných správních struktur měla vést k posílení a rozšíření obecné participace.

Systém, tedy státní zřízení, v deklaratorní rovině ovšem výrazně nezměnil svou ideologii. Pouze ji obohatil o nové prvky, přičemž známými se staly některé reformy a *glasnost*.

3.2.4.3. Limitovaná pluralita

Kromě rozšíření pomyslného participačního kvora se celý systém posunul k zavádění konkurenčních mechanismů do systému obsazování veřejných funkcí. Dosavadní konsensuální pojetí bylo postupně stále méně schopné vybírat schopné kádry. Jedním z pokusů o oživení systému bylo právě zavedení systému volby členů zastupitelských sborů formou voleb, které by byly skutečnou volbou. Je třeba poznamenat, že zejména z počátku se tak obsazovala pouze poměrná část zákonodárných sborů. Je také třeba říct, že systém neumožnil konkurentům převládající politické garnitury se relevantně politicky sdružovat a zakládat politické strany, čímž byla pluralita významně redukována. Posun k pluralitě je ovšem nezbytné hodnotit jako významný. Nelze totiž opomenout fakt že institucionální změna měla především vliv na vnitřní uspořádání strany, která se během reforem výrazně měnila. Během druhé poloviny osmdesátých let se stala faktickým producentem budoucích elit let devadesátých^{XXXIII}.

^(XXXIII) Ve svazových republikách probíhaly reformy více či méně stejným způsobem jako v RSFSR. Tento fakt zdůrazňuji s ohledem na již uváděnou skutečnost, že Vývoj v Ruské federaci ovlivnil vývoj prakticky ve všech svazových republikách jednak jako tzv. sovětské dědictví a jednak jako příklad příznivé velmoci.

3.2.4.4. Většinový volební systém à la soviétique

S demokratickými reformami přišla otázka, jakou formu obsazování mandátů v zastupitelských sborech zvolit. Systém, který usiloval pouze o reformu, ale nikoliv o změnu systému, se přiklonil k většinovému volebnímu systému, protože ten jednak odvracel pozornost od skutečnosti, že názoroví oponenti se nemohou volně sdružovat v rovnocenných politických uskupeních, a jednak přinášel menší riziko, že političtí konkurenti budou s to získat významné zastoupení v zákonodárném sboru. Tento reformní moment je velmi významný, protože většinový volební systém se stal naprosto dominantním volebním systémem v postsovětském prostoru a tedy i v zemích, které jsou předmětem zkoumání této práce, a to jako přímý důsledek dědictví reform druhé poloviny osmdesátých let. Během voleb v roce 1990 ve většině republik mohli voliči vybírat z více kandidátů. S ohledem na republikovou pravomoc tvorby konkrétní právní úpravy se v některých republikách systém do konce existence Sovětského svazu nezměnil.

3.2.4.5. Sovětský prezidencialismus

Průběh reformy přirozeně narazil na konzervativní segment celého vládnoucího establishmentu. Odpor postupem reformy sílil a strůjcem reformy nezbylo než tomuto tlaku čelit. Pro pochopení celé situace je nutné si uvědomit několik aspektů celého latentního sporu. Organizovaný odpor neměl žádnou faktickou překážku v případné organizaci, protože probíhal ryze na stranické platformě, která jako jediná stranická struktura mohla v zemi fungovat. Z dosavadního direktoriálního systému, jehož těžištěm bylo tzv. politbyro, se stal z hlediska reformátorů pro účely reformy nepoužitelný systém, protože politbyro bylo velmi konzervativní. Primární podpora reformy totiž byla nejsilnější na všesvazové sjezdové úrovni, která zase nebyla použitelná pro vyjádření soustavné podpory (sjezd nebyl stálým orgánem). Je nutné podotknout, že duální systém mocenských struktur se na samém vrcholku překrýval a personálně splýval v jedno^{XXXIV}. Problém odporu konzervativních kádřů na nejvyšší úrovni s postupným přechodem na struktury státní moci tedy příliš nesouvisel; tento přechod měl význam pro všechny nižší úrovně organizační struktury. I strukturu státních orgánů bylo třeba podle reformní optiky přeskupit a tímto vyřešit problém chybějící permanentní politické podpory reformám ze strany politických špiček celého systému. Řešení vyžadovalo i to, že nejvyšší soustava orgánů v zemi, která se deklarovala jako celosvětový apoštol revoluce, byla ve skutečnosti soustavou sloužící k nejkonzervativnějšímu způsobu vládnutí znemožňujícímu jakoukoliv flexibilitu natož reformovatelnost.

Tento problém reformátoři vyřešili postupnou přestavbou struktury nejvyšších státních orgánů v systém prezidentský. Systém a jeho zacílení byly založeny na jednorázovém získání silného a mocensky použitelného mandátu, který trval bez stále vazby na legitimační základnu po určenou dobu a poté skončil. Tímto položily reformy *perestrojky* základ novému modelu systému, který se později plně vyvinul v Ruské federaci a významně ovlivnil všechny postsovětské republiky^{XXXV}.

3.2.4.6. Limitovaný princip hospodářské odpovědnosti

Dosavadní sovětské hospodářství bylo založeno na systému centrálního plánování, které mělo s ohledem na rozlehlost státu difúzní charakter. V rovině pracovních vztahů neexistoval před *perestrojkou* systém motivace zaměstnanců prostřednictvím odměňování hmotnými statky. Sovětský režim, který řídil

^(XXXIV) Vláda fungovala fakticky jako výbor politbyra. Politbyro bylo navýsost politickým orgánem, kdežto vláda bylo jeho výkonnou složkou.

^(XXXV) Jeho největším úspěchem byla schopnost (na úrovni RSFSR, kde byl po volbách v roce 1990 již plně rozvinut) čelit státnímu puči vedenému z konzervativních pozic. To předurčilo do budoucna jeho úspěch.

ekonomiku direktivně, si do té doby vystačil s donucením a motivací prostřednictvím nehmotných požitků (vyznamenání, řády, uznání a jiné podobné požitky). S úpadkem těchto motivačních mechanismů je potřeboval něčím nahradit. V tomto ohledu se inspiroval v tržních ekonomikách, o jejichž vyšších hospodářských výkonech se v té době v Sovětském svazu již nepochybovalo. Zavádění hmotné motivace, která měla motivovat pracovníky k vyšším výkonům, se promítlo do všech úrovní řízení. Tento krok ovšem neměl za následek přebudování celého systému a zavedení konkurenčního systému výroby nebo produkce jiných směnitelných hodnot. Systém centrálního plánování, byť v relativně difúzní podobě, byl zachován a v hospodářských vztazích převládaly stále vztahy vertikální nad horizontálními.

3.2.4.7. Etnický antikolektivismus

Ačkoliv reformy byly s to přiznat širokou míru práv jednotlivci (včetně práv, která jsou vyložena menšinová v etnickém, jazykovém národnostním či jiném podobném smyslu), nebyly s to přiznat výkon podobných práv kolektivům, těchto principech založených. Demokratizace ve druhé polovině osmdesátých let představovala nesmírný posun v podmínkách politického života. Existovalo ovšem nejméně jedno tabu, které nemohlo být relevantním předmětem reform, politické diskuse a jiných běžných oblastí politického života. Patrně nejvíce tabuizovanou oblastí byla obecná národnostní politika Sovětského svazu založená na principu konzervace stávajícího stavu a popření platnosti jakýchkoliv úvah o tom, že s problematikou národní, etnické, jazykové, náboženské kolektivní identifikace je třeba nakládat nesmírně opatrně. Po dobu trvání Sovětského svazu byla národnostní problematika řízena direktivně. Demokratizace *perestrojky* sice odstranila mechanismus represe, který udržoval *status quo* a bránil společenskému sdružování na etnické, jazykové či národnostní bázi, ale nevytvořila a záměrně odmítala vytvářet politické mechanismy, které národnostní vztahy, postoje a tenze institucionalizovaly a usměřňovaly. To platí jak o interetnických vztazích, tak o národně emancipačních postojích^{XXXVI}.

Sovětská ideologie v novém provedení nebyla narozdíl od původní ryze totalitní varianty schopna poskytnout svým adresátům dostatečně silnou motivaci nepřemýšlet v kmenových, národnostních, náboženských, národních či etnických kategoriích. Nastalé ideologické vakuum se postupem času plnilo různými ideologickými náhražkami, z nichž ty komplexnější měly přirozeně větší šance. Étos občanské nenacionální společnosti, který je vlastní některým západoevropským ideovým myslitelům¹⁸, byl více či méně v rozporu s tehdejší modifikovanou státní sovětskou ideologií, takže neměl ani formální šanci se stát oponentem postupně vznikajícímu nacionalismu, nehledě na jeho faktické nulové šance v případě, že by byl prosazován aktivně. Princip sovětského občanství, který byl stále součástí nově prosazované ideologie, byl natolik zastaralý a nedopracovaný, že neměl žádné šance na popření národně emancipačních procesů. To bylo dáno i jeho třídním pojetím, které nenacházelo odezvu v tradičních kmenových, patriarchálních a národních společenstvích, ale ani ve společenstvích, kde byly problémy průmyslové revoluce dávnou minulostí.

Vývoj Sovětského svazu nepředstavoval koherentní a kontinuální vývoj, také katalog ústavněprávních axiomů, který vytvořil je v mnoha ohledech spíše rozporný. Pouze jednotlivá období představují kompaktní a vnitřně logické celky, přičemž nejvíce v tomto ohledu vynikají první vývojové fáze, narozdíl od pozdějších, jejichž struktura odpovídá spíše nahodilému vývoji a řešení aktuálních problémů na úkor koncepčnějšího vývoje.

^(XXXVI) Příkladem prvního je spor o Náhorní Karabach, příkladem druhého jsou tehdejší iredentistické postoje na mnoha místech SSSR, Pobaltím počínaje a Severním Kavkazem konče.

3.3. Carské Rusko

Carské Rusko, tedy ruské impérium, bylo státní útvar, který byl vždy v kontextu evropských dějin státu a práva unikátní. Na jedné straně nelze mít pochyby, že byl vždy součástí evropského politického prostoru, na druhou stranu nelze mít pochyb ani o tom, že se mnohým paradigmatům, která ovládala evropský politický prostor, vymykal. Významným aspektem hodnocení byl rovněž přesah mocenského významu ruského impéria za hranice evropského kontextu. Tyto skutečnosti ovlivnily významně ruské novověké státoprávní myšlení, jehož počátky lze v kontextu Ruska datovat k Petru Velikému. Podstatou základního problému novověkých politických dějin je tzv. ruská otázka, zda je Rusko státoprávně, politicky, historicky a kulturně součástí Evropy nebo Asie nebo zda je specifickým útvarem, který může sehrát roli mostu (v optimistickém případě), či nárazníku (v pesimistickém případě). Jedno z možných řešení je také chápat Rusko jako zcela unikátní a nezařaditelný útvar, který by se měl zcela izolovat od svého okolí (umírněnější varianta), popřípadě by je měl ovládnout (radikální varianta)¹⁹.

Navzdory těmto rozporům se však Ruské impérium vyvíjelo jako součást evropského politického prostoru a i jeho vnitřní vývoj byl s tímto vývojem srovnatelný. První polovina novověku byla charakteristická tím, že západoevropské státoprávní uspořádání představovalo pro Rusko vzor, který jím byl přejímán a dále modifikován. Tento inspirační proces nebyl zprostředkován politickými či filozofickými idejemi, ale zcela jasnými modely řízení státní správy. Konkrétní adaptace ale musela počítat s tím, že Ruské impérium bylo územně rozsáhlé a jeho řízení vyžadovalo decentralizovanou strukturu, která umožňovala správu vzdálených oblastí bez možností okamžité kontroly za současného zachování suverenity hlavy státu²⁰.

Ve druhé polovině novověkých dějin, přesněji od počátku devatenáctého století, se začala v Rusku rozvíjet mezi elitami autentická scéna ideově politických názorů, která v jistém ohledu ovlivnila i světové politické myšlení. Tento ideový diskurz byl součástí evropského diskurzu, ačkoliv z konzervativního evropského pohledu mohl jevit jisté známky exotičnosti (anarchismus apod.). Rovněž reformy státní správy a právního systému, které v té době patřily k evropskému státněprávnímu bontonu, měly autentickou domácí povahu, ačkoliv se na nich často podíleli cizinci v Rusku usazení. V této době se také Rusko stává fakticky koloniální velmocí kontinentálního typu a značná část jeho území je osídlena kulturně právně odlišným obyvatelstvem. V zásadě lze tyto oblasti rozdělit na Kavkaz, Střední Asii a dálný Východ, přičemž první dvě jsou vnitřně diferencovány. Od počátku dvacátého století se Rusko velmi radikálně reformuje. Tento vývoj je pak přerušen revolucemi v roce 1917. Předrevoluční reformní období není pro účely této práce příliš významné, protože takto krátké období nezanechalo silnou stopu v právních tradicích koloniální správy, která byla spíše stranou pozornosti reformátorů.

S ohledem na evropský kontext ruského státoprávního myšlení nebude výčet ústavněprávních axiomů kompletní, ale ve vztahu k západoevropskému katalogu doplňující.

3.3.1. Samoděržaví

V západoevropských zemích bylo běžné, že pozice suveréna (hlavy státu) se neodvozovala od jiného zdroje moci a byla formálně nedotknutelná. Takový stav nicméně vždy znamenal existenci jiných mocenských center v mocenských strukturách příslušného státu, nebo i z formálního hlediska byla pozice suveréna podle vnitrostátního práva odvozena od jiného právně nezávislého zdroje moci. Obvyklým západoevropským jevem je rovněž existence jiného orgánu ve státě, který je co do ustavení či postavení panovníkovi partnerem či dokonce nadřízeným. Plně absolutistické fáze v dějinách jednotlivých evropských států se ukázaly jako nestabilní etapy. V Rusku se naopak vývoj ustálil na systému, který byl charakteristický svou absolutistickou povahou. Tomuto jevu se dostalo i specifického názvu

„samoděržaví“. Počátek prosazování samoděržaví spadá do vlády Petra Velikého, kterému se podařilo omezit existující faktickou moc šlechty do té míry, do jaké uznal za vhodné, a podřídil ji zcela své vůli. Následně přebudoval systém státní správy a zavedl strukturu úřadů a šlechtických titulů s nimi spojených tak, aby obsahovala prvky zásluhovosti, čímž výrazně přispěl k ovladatelnosti země a její snazší správě. Ve srovnání se západní Evropou a jejími absolutistickými fázemi se ruská forma absolutizmu lišila i tím, že dokázala plně podříditi svému vlivu i církve, která byla vždy plně loajální carskému zřízení.

Z institucionálního hlediska byla pro samoděržaví typická ústřední postava (funkce) cara. Struktura a hierarchie šlechty odpovídala vojenským a správním (v tomto pořadí) potřebám ruského státu. Šlechtictví sice bylo dědičné, ale car mohl do existujících poměrů libovolně vstupovat a měnit je. V tomto ohledu se struktura šlechty podobala spíše osmanskému než evropskému modelu²¹, přičemž nelze popřít jistou inspiraci francouzským byrokratickým systémem devatenáctého století, který se ovšem ve své domovině opíral o zpravidla demokraticky ustavený zdroj moci. Průvodním znakem samoděržaví (a dokladem jeho funkčnosti) byla schopnost ruského státu se rozšiřovat tak, že postupem času se součástí ruského impéria stala rozsáhlá území Střední Asie, Kavkaz, dálný Východ a pás zemí západně od tradičního jádra ruského státu (Velkoruska)²².

Samoděržaví se udrželo v podstatě až do počátku dvacátého století, kdy sám car zahájil reformy, jejichž předobrazem byly osvícenské reformy západní Evropy.

3.3.2. Kolonialismus

Jedním z již zmíněných znaků ruského státu byla jeho schopnost územní expanze. Tato spíše geopolitická než právně relevantní vlastnost s sebou ovšem nesla model správy nových provincií, který lze analyzovat z hlediska právních principů. Ruská správa neusilovala o silnou intenzivní kulturní či jazykovou asimilaci, ale pouze o plnou správní a vojenskou kontrolu ovládaného území. Jediným požadavkem na nové obyvatele byla loajalita vůči novému zřízení, která měla mnohdy i fiskální rozměr. Nová území nebyla přeorganizována podle vzoru ruské společnosti, ale ruská správa se zpravidla spokojila s vojenskou a mocenskou kontrolou území, přičemž do vnitřních společenských struktur zasahovala pouze, bylo-li to z mocenského hlediska nezbytné.

Carské Rusko představovalo životaschopný model řízení velmi rozlehlého, heterogenního a zaostalého území při zachování relevantního mezinárodního mocenského postavení. Poslední desetiletí jeho existence dokonce naznačovala možnost plynulého vývoje do zcela jiné formy státního zřízení. Skutečnost, že se tak nakonec nestalo a vývoj byl poznamenán jasným diskontinuitním bodem, je spíše výjimkou, respektive náhodou. Ačkoliv bylo Rusko mnohdy velmi intenzivně konfrontováno s jinými formami řízení státu a organizace společnosti, pro mnohé jiné státní útvary a civilizační okruhy představovalo naopak jedinou ucelenou a funkční strukturu použitelných mocenských a státoprávních axiomů.

3.4. Historické státní útvary a mocenské struktury

Kromě doposud uvedených zdrojů ústavněprávních axiomů nelze zcela pominout existenci historických státních útvarů na dnešním území zkoumaných států z období před ruskou kolonizací. Totéž

Lze říci o kvazietatistických tradičních společenských strukturách, jejichž znakem je kontrola chování jednotlivce. Střední Asie a Ázerbájdžán prošly ve vzdálenější historii etapami příslušnosti k velkým imperiálním celkům, jako Arabská říše, posléze Čingischánova říše, která se po svém rozpadu na území Střední Asie a Ázerbájdžánu transformovala v rozsáhlou říši dynastie Timurovců. Na sklonku středověku se Timurovská říše rozpadla na více drobných feudálních státních útvarů, přičemž území Ázerbájdžánu se stalo součástí Perské říše. Tento stav trval až do postupné kolonizace ruským impériem. Jednotlivé malé státní útvary (obvykle chanáty či emiráty) byly spíše nestabilní a různě se měnily jejich území a hranice. Některé z nich vykazovaly znaky tzv. městských států. Z dnešního hlediska moderního státu je možnost ovlivnění feudálními strukturami poměrně omezená, čemuž odpovídá rovněž katalog použitelných axiomů.

3.4.1. Středověký imperialismus

Území Střední Asie a kaspického regionu bylo po celou dobu středověku (až na krátké výjimky) vždy součástí rozsáhlé říše, nebo přímo jejím zdrojem. Tento historický odkaz nezanechal významnější státoprávní tradice, protože citované státní útvary nepředstavovaly složitější státní struktury. Zpravidla se soustředily na vojenskou kontrolu území a maximální výběr daní, který měl pro stát obvykle sebedestruktivní charakter. Myšlenka imperialismu ovšem přetrvala většinu svých nositelů a zdrojů a byla politickým inspiračním modelem většiny státnických úvah, které se ke zkoumanému regionu vztahovaly. Je nutné také zdůraznit geopolitický aspekt kontroly transitu (dopravy), který byl pro daný region jeden z nejdůležitějších. Zkoumaný region je totiž významný pro obchodní komunikaci mezi Evropou, Blízkým Východem a Afrikou na straně jedné a Čínou a Dálným Východem na straně druhé²³.

3.4.2. Absence národní (etnické) identity

Zatímco arabská expanze i tatarská kolonizace obsahovaly prvek etnické jednotící identity, pozdně feudální útvary tento identifikační model postrádaly, popřípadě v nich hrál marginální roli. Po rozpadu Čingischánovy říše postupně zanikla sdílená mongolská identita a v prostoru mezi Mongolskem a Kaspickým mořem vzniklo několik nevyhraněných etnických skupin hovořících turkotatarskými jazyky. Definiční hranice mezi těmito skupinami nebyly ostré, což nehrálo žádnou roli, protože významnější byla příslušnost k jiným entitám, než k entitě etnické, jazykové či národní. Rovněž státní útvary, které se po rozpadu velkých říší nalézaly na území Střední Asie (včetně Perské říše), nepovažovaly v právním postavení jednotlivce etnickou příslušnost za relevantní vlastnost. Dnešním jazykem by bylo možné říci, že v podstatě od zániku Čingischánovy říše byly Střední Asie i Kaspická oblast osídleny v podstatě multikulturním obyvatelstvem.

3.4.3. Klanové a kmenové uspořádání společnosti

Na sklonku trvání velkých říší se v důsledku jejich úpadku vytvořily v přechodném mocenském vakuu struktury sociální kontroly, které v různých podobách existovaly na celém území Střední Asie a částečně existují dodnes. Tyto tradiční struktury měly různou podobu v závislosti na geopolitických a geografických podmínkách prostředí, ve kterém existovaly. Jinak fungovaly v prostředí hornatém, kde se vytvářely podle reliéfu (kmen ↔ údolí), jinak v prostředí vyspělé městské kultury (klan ↔ město) a jinak v prostředí stepního pasteveckého obyvatelstva (klan, kmen nebo horda ↔ území). Systém klanů měl mnohdy vyloženě neetnický charakter, který zdůrazňoval pojem členství, jež bylo nezbytně spjato s postavením v hierarchii klanu a povinností loajality ke klanovým autoritám. Například některé městské

klany mohly obsahovat turkotatarský i perský prvek. Některé sociální události mohly příslušnost ke klanu změnit (sňatek). Volní změna klanu obvykle nebyla přípustná.

V kontextu státních útvarů představovaly klany navzájem konkurenční struktury, tímto se také lišily od struktur rodových a kmenových, které mají ve vztahu k sobě komplementární charakter. Jednotlivé klany usilovaly o dosažení co největšího vlivu ve státních strukturách. V některých případech, především na konci období rozsáhlých říší, mělo toto působení odstředivý účinek a vyhlašování menších státních útvarů bylo úzce spjato s mocenskými ambicemi jednotlivých klanů.

Po dobu trvání epochy menších feudálních útvarů fungovala klanová společnost poměrně nerušeně a plnila běžné funkce správy společenských vztahů, sociální a právní kontroly chování jednotlivce, kontroly a organizace hospodářského a politického života^{XXXVII}. Klanové struktury existovaly nezávisle na jednotlivých státech a v jistém smyslu na nich byly i nezávislé a ve své kontinuitě je přetrvávaly. Naopak státy žily v symbióze s klanovou strukturou, která byla pro jejich funkci nezbytná, protože zajišťovala funkci sociální kontroly a základní organizaci společenského života.

Klany samy o sobě byly typické silnými vertikálními mocenskými strukturami a slabými horizontálními strukturami. Pro jejich odlišení od tradiční rodové a kmenové struktury je nezbytné zdůraznit jejich složitější a zároveň flexibilnější organizační strukturu, která není závislá na patriarchálních archetypech rodových společností, ale na aktuálních mocenských poměrech v rámci klanu. Nejsilnější klanové uspořádání existovalo na dopravních uzlech tzv. hedvábné stezky, tedy na obchodní cestě, která vedla zemědělsky využitelným územím. Tyto klany byly organizovány v kontextu měst, která vytvářela přirozená mocenská centra (Samarkand, Buchara, Fergana apod.). Vysoce vyvinuté klanové společenství mělo relativně slabý, popřípadě žádný etnický či jazykový rozměr. Naopak v podmínkách hornatého reliéfu se kmenová struktura blížila spíše rodovému uspořádání, kdežto ve stepních podmínkách se hordová struktura nejvíce blížila feudálním evropským strukturám. V pouštních oblastech, které byly osídleny nomádkým obyvatelstvem, převládala ještě původní rodová a kmenová struktura.

3.4.4. Tradiční islamismus

Střední Asie byla součástí arabské říše v době jejího největšího rozmachu. Po rozpadu arabské říše bylo její obyvatelstvo z velké části již islamizováno. Z bývalého území arabské říše se stalo po všech stránkách heterogenní území, jehož hlavním společným jmenovatelem byl islám. V Střední Asii se v oblasti hustých aglomerací a silných městských států vytvořily samostatné islámské školy, které měly jednak svůj nepochybný význam v kontextu celého islámského světa (především školy ve Ferganě a Buchaře), jednak představovaly významný zdroj politické a státoprávní inspirace pro celé prostředí Střední Asie a kaspického regionu. V prostředí různých státněprávních doktrín byla islámská teorie vždy minoritní a nikdy dominantní politickou doktrínou. Její podstatou bylo popření dosavadních tradičních klanových struktur, které přinášely neustálý konkurenční boj a organizaci společnosti v souladu s imperativy islámu, včetně jurisdikce muslimských duchovních. Tento koncept státnosti předpokládal nahrazení a popření klanového systému na nejnižší a střední organizační úrovni společnosti a byl i návodem na změnu fungování státu na nejvyšší úrovni, kde ovšem nepředpokládal popření dosavadního konceptu suverenity, ale jeho modifikaci.

Islámské náboženské a právní školy ve Střední Asii navazovaly na místní islámské učence jako Avicena (Ibn Sína) a al Bucháří, z nichž oba pocházeli z Buchary^{XXXVIII}. Po obsahové stránce představovaly v kontextu světového islámského diskurzu vždy pacifističtější koncepty šíření víry

^(XXXVII) Je třeba vzít v úvahu, že Střední Asie i oblast Kaspického moře nebyly oblastmi s vysokou hospodářskou produkcí, ale vedly přes ně obchodní trasy, známé především jako „hedvábná stezka“, které měly v mnohém monopolní charakter. Na důležitých bodech a uzlech těchto tras vznikaly významné aglomerace, správní a mocenská střediska.

^(XXXVIII) Oba myslitelé žili v době před příchodem Čingischána.

a uspořádání společnosti než někteří radikálnější islámští myslitelé. Středoasijská islámská ideová škola měla rovněž význam pro rozvoj islámské právní vědy, v jejímž kontextu představovala konzervativnější pozici, která odmítala některé příliš radikální a příliš novátorské postoje vyplývající z islámské exegeze (výkladu tradičních textů) a setrvala spíše na doslovném znění těchto textů. Takové postoje měly zhusta za následek absenci odpovědí na některé obecné otázky, které mnohdy souvisely s problematikou státního práva. Tradiční konzervativní islámské politické a právní doktríny dávají odpověď na řešení mnoha společenských otázek na úrovni komunitní, nicméně při posuzování komplexnějších otázek, které přesahují rámec obce, jsou nuceny k výkladu tradičních textů, čímž se vzdalují samy sobě. Jedním z řešení je omezení aplikace islámského hodnotového systému na sféru osobního, rodinného a komunitního života a rezignace na islámu konformní organizaci státnosti. Z tohoto řešení vyplývá i poměrně smířlivý postoj k fenoménu moderní státnosti, na kterou jsou kladeny pouze nároky na zachování svobodného života vnitřně konzervativní islámské komunity.

3.4.5. Středoasijský feudalismus

Zatímco v evropském kontextu představuje efektivní feudální organizace společnosti popření jejího kmenového uspořádání, a tím i další krok k modernímu státu, nelze tyto závěry činit o feudálním období vývoje středoasijského a kaspického regionu. Předkoloniální feudální období nebylo organizačně založené na kontrole vlastnictví nebo užívání půdy, ale především na kontrole pohybu zboží, což implikovalo zcela jiné hospodářské a mocenské vztahy^{XXXIX}. Takto vznikl feudální systém, který nepředstavoval konkurenci klanovému uspořádání a vytvářel vertikální hospodářské vazby, čímž omezoval vztahy horizontální. Místo toho, aby směřoval k vytvoření městské společnosti, jejíž transformace by pak představovala předpoklad pro další vývoj směrem k modernímu státu, směřovala spíše k upevnění *statu quo* a klanového systému, který se tak stával organizační jednotkou feudálních struktur. Narozdíl od evropského feudálního období nebyl pozdní středoasijský feudalismus spjat s tendencí územně expandovat, ale naopak s tendencí rozšiřování kontroly na stávajícím území²⁴.

Předkoloniální období představovalo heterogenní směs nejrůznějších státoprávních etap a tradic, které samy o sobě zanechaly spíše méně než více použitelných vzorců právních norem. Spíše než faktický použitelný odkaz představují slavné kapitoly minulosti mnohdy zdánlivý, leč propagandisticky využitelný společenský model.

3.5. Současné regionální velmoci

Středoasijský a kaspický region, který byl v době formování nových států poměrně kompaktním celkem, bez výrazných státoprávních tradic, vytvořil nejenom geopolitické vakuum, ale i zeměpisný prázdný prostor mezi různými jinými kompaktními oblastmi s typickými různými státoprávními uspořádáními²³. Nový prostor, který se tak ocitl i na ideové křižovatce, se tak stal i cílem ideových exportních snah místních regionálních velmocí, které usilovaly o uplatnění svého společenského modelu

^(XXXIX) Ve zkoumaném regionu nebyl nikdy nedostatek prostoru a půdy. Klíčový ekonomický vliv měl ten, kdo kontroloval výměnu zboží.

v nových státech, které se mnohdy jevily jako nepopsané listy papíru. S ohledem na tradiční islámskou religiozitu většinového obyvatelstva tak středoasijská aréna lákala všechny případné zájemce, jejichž státoprávní model řešil otázku vzájemného vztahu státu a islámu (nebo jiného náboženství). Mezi regionální velmoci, které počátkem devadesátých let představovaly a do dnešní doby představují životaschopné státoprávní modely, patří Turecko, Írán, Pákistán a Čína.

3.5.1. Turecko

Turecko přímo hraničí s Nachičevanskou oblastí, která je součástí Ázerbájdžánu (jako poloenkláva). Jazykově je turečtina příbuzná se všemi středoasijskými jazyky (s výjimkou tádžičtiny) a také s ázerbájdžánštinou^{XI}. Kulturní a hospodářské vazby s muslimskými oblastmi bývalého Sovětského svazu byly obnoveny a velmi intenzivně pěstovány v podstatě bezprostředně po pádu železné opony, tedy ještě za existence Sovětského svazu.

Turecký státoprávní model, který se formoval nepřetržitě od konce první světové války, představuje v kontextu regionu v podstatě nejstabilnější model. Navíc je s to se adaptovat na nové poměry a vyhovovat i normativně formulovaným požadavkům na své vlastní vlastnosti, včetně demokratizace a ochrany lidských práv. Turecký státoprávní model obsahuje i postimperální dekoloniální zkušenost, se kterou se nositel jeho státnosti vyrovnal lépe než mnohé jiné státy, včetně evropských²⁶.

3.5.1.1. Autoritativní pojetí zdroje demokratických hodnot

Po první světové válce se naprosto dominantní politickou osobou stal v Turecku Mustafa Kemal (od roku 1934 používal přídomek Atatürk), který zformoval nový stát, jehož hlavní ideou byla modernizace v evropském stylu, dále sekularizace, republikánství a centralizace. Původně nebylo záměrem tvůrce nového státu společnost výrazně demokratizovat, ale pouze zavést evropský způsob života, včetně laicizace společnosti. Součástí jeho reformy byly i některé kroky, které byly ovšem nepochybně posunem k demokracii, konkrétně posílení právního postavení žen apod. Kemalismus, který se smrtí Atatürka neskončil, se po druhé světové válce vyvíjel k demokratičtějším formám, k nimž dospíval zaváděním demokracie shora. Taková demokratizace vedla ovšem k některým reziduím autoritářských režimů, jako významné postavení armády ve společnosti a obecný společenský militarismus, omezená politická pluralita apod. Navzdory poměrně absurdnímu způsobu demokratizace, který nebyl založen na žádném emancipačním hnutí, fungují zavedené demokratické instituce v rámci možností spíše lépe než hůře²⁷.

3.5.1.2. Sekularizace a nacionalismus

Nový turecký stát byl založen jako přísně sekulární. Některé projevy náboženského života dokonce trestal a vždy usiloval o udržení projevů víry v mezích soukromého života obyvatel. Do dnešní doby stát udržuje částečnou represi vůči těm, kteří usilují o prolínání náboženského a politického života ve strukturální rovině. Na tom nemění nic situace, že vítězem posledních voleb se stala strana skrytě islamistická. Hodnotové vakuum, které vzniklo sekularizací a popřením historického odkazu osmanské říše, vyplnil nový establishment nacionalismem evropského typu, který se částečně ujal, nicméně jeho projev zůstává stále velmi etatistický a chybí mu spontánní projevy. Nacionalismus je tak spíše státní doktrínou než hodnotovým základem politického národa, na jehož soudržnosti se tento deficit projevuje.

^(XI) Ve starších českých textech se používá někdy označení jazyka „azerština“. Zde i v celé práci je použit adekvátní moderní zaužívaný pojem, který v jazyce ruském zní „азербайджанский язык“. Tento pojem používá i ázerbájdžánská ústava.

Se sekularizací a nacionalizmem jsou rovněž spojeny turecké vojenské puče (1960, 1980) a kyperský válečný konflikt, což jsou kapitoly novodobé historie, které problematizují směřování turecké státnosti z hlediska norem, ke kterým se snaží přiblížit.

3.5.1.3. Kult osobnosti a státnosti

Poevropšťování Turecka mělo své meze a turecká státnost a společnost si zachovaly některé znaky, které příliš evropské nejsou. Jsou jimi především kult osobnosti a od něj odvozený kult státnosti. Kult osobnosti již plně vyvinutý za života Mustafy Kemala se po jeho smrti udržel jako jeden z hodnotových pilířů státnosti. Tento kult byl doplněn kultem státnosti, který je v rovině symbolů zprostředkován státním znakem, vlajkou apod. Tato symbolika nahrazuje to, co v zemích západního typu představují hlavní myšlenky, na nichž je založena státnost (například francouzské *liberté, égalité et fraternité*). Tento paradoxní jev souvisí právě s tím, že současné politické uspořádání není výsledkem politické emancipace obyvatel či jejich skupin (tříd či jiných entit), ale právě výsledkem mocenského a armádního imperativu.

Turecko prošlo po válce obdobím politické liberalizace, která měla za následek spontánní společenskou revitalizaci muslimských státoprávních idejí. Tento vývoj ukončil počátkem šedesátých let vojenský puč. Vojenská diktatura se po získání moci postupně uvolňovala, až se poté více či méně dobrovolně reformovala do demokratického státu se zachováním významného postavení armády ve společnosti. Organická struktura současného tureckého ústavního systému kopíruje evropské modely, přičemž je založena na parlamentní demokracii a tržní ekonomice. Parlament volí prezidenta, který jmenuje předsedu vlády a členy vlády na základě jeho návrhu. S postupnou liberalizací, která je opět spojena s revitalizací islamizmu, je stále zřetelnější paradox udržitelnosti demokratického modelu řízení společnosti prostředky, které jsou tomuto modelu cizí. Ostrakizace islamizmu, která je jednou z mocenských státních tradic, je na jedné straně z demokratických pozic nepřijatelná a na druhé straně vnímána jako nezbytná a sebezáchovná^{XLI}. Tento turecký paradox je, jak bude zjevné později, pro Střední Asii typický²⁸.

Turecko je v kontextu euroasijského a středomořského prostoru unikátem především v tom, že jeho stávající režim, který představuje specifickou kombinaci evropských a neevropských státoprávních tradic s dominancí evropských tradic v neevropském kulturním prostředí, není výsledkem evropské kolonizace ani jiné velmocenské politiky, ale pouze vnitřního vývoje. Vnitřní politické reformy, které souvisejí s požadavky na určité státoprávní standardy, jsou až výsledkem mezinárodních vztahů od osmdesátých let později, tedy od doby, kdy bylo Turecko v podstatě i na evropské poměry velmi konsolidované.

3.5.2. Írán

Írán je další regionální velmocí charakteristickou tím, že její státoprávní vývoj a uspořádání jsou výsledkem vnitřního vývoje bez přímého ovlivnění zvenčí. Írán hraničí s Ázerbájdžánem

^(XLI) Autor tímto nechce nijak hodnotit tento paradox z hlediska vlastních hodnotových měřítek, ani se vyjadřovat k jeho skutečnosti či zdánlivosti. Jeho popisem pouze reflektuje současný turecký diskurz.

a Turkmenistánem a ve druhé polovině osmdesátých let významně pretendoval na export vlastních státoprávních idejí^{XLI}. Kořeny současného íránského režimu tkví v islámské revoluci v roce 1979, jejíž průběh ukázal, že společnosti chyběl hodnotový rozměr tehdejšího režimu. Ten svým ultraliberálním přístupem dokázal iritovat obyvatelstvo natolik, že proti němu povstalo. Dosavadní monarchie, která se hlásila k západnímu liberalizmu, byla v revolučním hnutí nahrazena republikou založenou na islámských hodnotách. Tuto historickou událost je třeba vnímat nepochybně jako emancipační hnutí, ačkoliv jí tak mnozí dnes nevykládají, popřípadě tento aspekt ignorují. Z hlediska nabídky možných státoprávních modelů v kontextu islámských zemí je Írán neopomenutelnou entitou, ačkoliv je poměrně nový a nelze o něm konstatovat, že se dokáže neomezeně adaptovat na různé společenské poměry a obstát v prostředí vytvářeném mezinárodním společenstvím²⁹.

3.5.2.1. Paralelní teokratické struktury

Írán disponuje standardní institucionální strukturou, která je obvyklá v demokratických zemích. V Íránu je přímo volený prezident, volený parlament, vláda, která se odpovídá parlamentu apod. Standardní politické orgány jsou voleny v systému, který má prvky omezeného pluralitního systému. Nicméně souběžně s touto strukturou existují mocenské orgány, které jsou vytvářeny duchovními a funkcionáři náboženských struktur^{XLII}. Islám tradičně nevytváří standardní organizační struktury, jak je to obvyklé například u křesťanských církví, takže paralelní mocenské struktury jsou v Íránu vytvořeny *ad hoc* za účelem podílu na moci v republice. V praxi jsou takové struktury ustaveny jak na lokální, tak na centrální úrovni a kopírují systém státní správy i samosprávy. Jejich postavení je samozřejmě upraveno zákonem a to i na ústavní úrovni. Paralelní mocenské struktury nevytvářejí aktivní politiku, s výjimkou správy duchovního života. Jejich role je především suspenzivní. Jsou oprávněny vetovat zákony či jiné normativní akty a bránit některým opatřením výkonné moci. Mají slovo při obsazování některých funkcí ve strukturách výkonné moci a jsou oprávněny zabránit kandidatuře osob do zákonodárných sborů. V rovině ústavy a zákona je toto oprávnění odůvodněno ochranou islámského hodnotového základu společnosti. Pravda zjevená v Koránu má obdobnou roli jako pravidla právního státu v evropských zemích. Její definice určuje hranice právem dovoleného chování. V praktické rovině se daří teokratickým strukturám udržet určitou nepřekročitelnou míru náboženského charakteru společenské správy, jejíž překročení by mohlo vést k její postupné erozi. To znamená stálý silný konkurenční vztah mezi představiteli standardních mocenských struktur, kteří usilují o reformy a představiteli kléru, kteří usilují o jejich blokování. Navzdory stálému napětí ve společnosti je tento vztah institucionalizován a usměrňován podobně, jak je tomu v demokratických zemích v případě vztahů mezi různými složkami státní moci, popřípadě mezi jednotlivými politickými silami. Permanentní úsilí o reformy a současné permanentní úsilí o jejich zmaření představuje adaptační mechanismus, který společnost udržuje soudržnou, ačkoliv je poznamenána rozdělením na reformní a protireformní část. Tento rozpor představuje nejdynamičtější prvek íránského politického a státoprávního života³⁰.

(XLI) Mediálně nejznámějším činem v tomto ohledu byl dopis ajatolláha Alího Chamenejho generálnímu tajemníkovi Ústředního výboru Komunistické strany Sovětského svazu Michailu Gorbačovovi. Podstatou tohoto dopisu byla nabídka vlastního státoprávního a obecného modelu a morálního kodexu založených na islámu. Tento souhrn právních a společenských norem měl dle autora dopisu představovat řešení morálního a společenského úpadku, který v zemi nastal po krizi sovětského společenského uspořádání.

(XLII) Sama íránská ústava vyhláší jednak princip suverenity kléru a jednak princip vlády pravdy zjevené v Koránu.

3.5.2.2. Islamizace veřejného i soukromého života

Islámská revoluce, která dala svým představitelům v podstatě volnou ruku při formování nového režimu, umožnila tvůrcům nového režimu zavést v zemi režim usilující o striktní dodržování islámských principů v soukromém i ve veřejném životě. Islámem definovaný rámec pravidel právního a společenského chování je v Íránu závazný pro všechny, bez ohledu na to, zda jsou či nejsou muslimy. Islám má jako náboženství privilegované postavení a je také součástí názvu státu^{XLIV}. Stát usiluje o maximální ztotožnění morálních a právních norem, což je pro většinu států atypické³¹. Islámský hodnotový řád je takto povýšen na privilegovanou a univerzální normu, ačkoliv jeho původní podoba stanovovala závaznost pouze pro muslimy. Tento fenomén tzv. „publicizace“ normativního systému původně vytvářeného pro sféru soukromého života je nazýván „islamismus“. Islamizace společnosti se projevuje v organizaci celé společnosti počínaje komunální úrovní a konče centrální úrovní, včetně všudypřítomných mechanismů kontroly, které s ohledem na hybridní charakter stírají hranici mezi sférou soukromí a veřejného života³².

3.5.2.3. Specifické postavení menšin, etnická a národnostní neutralita

System, který je vypjatě orientován islamisticky, je na druhou stranu v regionálním kontextu poměrně vlašný v otázkách národnostního či etnického zaměření společnosti jako celku a v postoji establishmentu k menšinám. Většinové obyvatelstvo, které je označováno jako íránské (hovořící farsí – persky), představuje pouze 75% obyvatel země. V zemi žijí dále Turci, Kurdové, Turkmeni, Ázerbájdžánci, Arméni, Paštúnové a jiné další národnosti či národy. Postavení těchto menšin je v podstatě srovnatelné s postavením většiny, ačkoliv po formální stránce má farsí privilegované postavení^{XLV}. To samo o sobě nepředstavuje v evropských podmínkách nic zvláštního, nicméně na poměry Blízkého Východu ano. Srovnatelné postavení menšin je ovšem dáno také tím, že i v prostředí většiny není kulturní a společenský život zcela svobodný.

Zvláštní postavení mají i příslušníci jiných vyznání (především křesťanští Arméni), kteří mohou existovat a praktikovat své vyznání pokud reflektují obecně platná pravidla daná islámem. Nicméně i islámský stát respektuje odlišné vyznání a v otázkách víry neusiluje o konverzi. Stát takto vykazuje odlišným vyznáním (křesťanům) méně významné, leč relativně důstojné a jasně vymezené místo³³.

3.5.2.4. Mezinárodní radikalismus

Íránský establishment se od svého počátku potýká se stálými problémy v mezinárodních vztazích, které jsou dány jeho nesmlouvavými postoji v některých otázkách ideového charakteru. Vyhnaně islamistické státní zřízení, které v podstatě považuje svou státní doktrínu za absolutně platnou, není s to někdy neuplatňovat v mezinárodních vztazích náboženská dogmata, na kterých je íránská státnost založena, a držet se některých ustálených pravidel týkajících se mezinárodních vztahů. Takové vyhnaně postoje jsou překážkou integrace Íránu do prostředí nerušených a aktivních mezinárodních vztahů. Tato vlastnost íránské státnosti svědčí o její nedospělosti a je pravděpodobně nejvýznamnější překážkou úspěchu íránské společenského modelu i za hranicemi Íránu^{XLVI}.

(XLIV) Některé jiné islámské státy, jako například Egypt, privilegují islám, ale neaplikují některé právní normy vyplývající z této skutečnosti na nemuslimy.

(XLV) Ústava používá pojem „národ“, který nemá ovšem etnický obsah.

(XLVI) Proti argumentu, že by tak stát popíral své vlastní hodnoty, lze poměrně úspěšně namítnout, že existují státy, které jsou neméně fundamentalistické v otázkách islamizmu a jsou mnohem méně problematické v mezinárodních vztazích, příkladem je Saúdská Arábie.

Írán je v prostředí Blízkého Východu, podobně jako Turecko, unikátním státním zřízením. Podobně jako Turecko je státní uspořádání Íránu zcela výsledkem vnitřního vývoje. Vnitřní poměry Íránu jsou stabilní a životní úroveň více či méně konstantní, společnost konsolidovaná a v kontextu nastíněných mocenských poměrů funguje tržní ekonomika se slabým napojením na světové trhy. Je třeba poznamenat, že navzdory silné mezinárodní izolaci je v kontextu regionu jedním z nejstabilnějších států, což mu dodává jistou atraktivitu i v očích jeho oponentů. Tím více může být přitažlivý pro jiné státy, které jsou nuceny své státní zřízení formovat pod tlakem okolností a volit různé nedobrovolné podoby správy země. Poněkud paradoxně narozdíl od okolních zemí představuje Írán natolik teokratický režim, že se míra této teokratičnosti dostává do konfliktu se stabilním segmentem obyvatelstva. Naprostá většina okolních zemí řeší zpravidla problémy přesně opačně (Turecko, Pákistán, po většinu doby Afghánistán, Libanon, Sýrie apod.). Tento paradox ovšem svědčí spíše o existujícím stále probíhajícím diskurzu o míře provázanosti státního (veřejného) a náboženského života.

3.5.3. Pákistán

Pákistán představuje regionální velmoc, a to především z titulu početného obyvatelstva, relativní stability a schopnosti udržovat dobré mezinárodní vztahy (s výjimkou Indie). Představuje významný regionální subjekt mezinárodních vztahů a udržuje především styky s východní částí Střední Asie. Pákistán je typická postkoloniální velmoc, která vznikla odtržením od britského koloniálního impéria, a dále oddělením Bangladéše. Jeho současné uspořádání je výsledkem dílem koloniálního vývoje a dílem samostatného vývoje od druhé světové války³⁴.

3.5.3.1. Umírněný islamismus

Pákistán se při svém vzniku vymezil vůči indickému separatistickému hnutí, přičemž nejvýznamnějším emancipačním znakem byl právě islám, který se stal *de facto* i státním náboženstvím a základem státní doktríny. Není to ovšem radikální islám, ale pouze státní doktrína založená na tom, že součástí pákistánské občanské identity je příslušnost k islámu. Ve státě neexistují paralelní duchovní struktury, které by institucionálně ovlivňovaly výkon veřejné moci. Právní systém je založen na anglickém zvykovém právu s mírnou islámskou korekcí. Formálně vzato je státní zřízení bližší světskému modelu než modelu teokratickému³⁵.

3.5.3.2. Nacionalismus a militarismus

Pákistán je ve srovnání se západoevropskými standardy militaristický stát, přičemž státní moc tento charakterový rys posiluje. Moderní dějiny Pákistánu jsou z velké části založeny na vojenských konfliktech s Indií a státní ideologie tuto konfrontační linii posiluje. Pákistánský militarismus vedl i k tomu, že Pákistán se zařadil do klubu vlastníků jaderných zbraní. V zemi proběhl v nedávné době vojenský puč, který vedl k převzetí státní moci armádními funkcionáři a militaristické zaměření státní

doktríny ještě posílil. Struktura státních orgánů se během puče mírně změnila a od té doby je systém v podstatě nejbližší prezidentskému systému.

Pákistán je v podstatě autoritářský stát, který se potýká s takovou mírou autoritářských prvků, že je obtížně přijatelný pro své partnery na mezinárodní scéně. To kompenzuje poměrně velkorysou vstřícností ve vztahu k západním zemím, pro které je spojencem z nouze. Další problém, se kterým se Pákistán potýká, je relativně silné vnitřní islamistické hnutí, jež usiluje o silnější islamizaci společnosti. V nabídce ústavněprávních axiomů není Pákistán významným hráčem, protože podstata jeho nabídky netkví ani tak v institucionální rovině, ale v rovině nabídky státní ideologie, která řeší několik problémů. Představuje syntézu nacionalistických a islamistických ideových prvků, dále vylučuje z řízení islámské duchovní struktury a představuje model řízení, který je z hlediska potenciálního nositele moci na jedné straně efektivní, a na druhé straně přijatelný pro mezinárodní společenství.

3.5.4. Čína

Čína je nejlidnatější zemí světa a ve světové mezinárodní politice vždy patřila mezi významné hráče. Vzhledem k tomu, že Čína hraničí na západě se třemi středoasijskými zeměmi (Kazachstán, Kyrgyzstán a Tádžikistán), je jedním z významných potenciálních zdrojů inspirace při formování nové státnosti. Po rozpadu bipolárního uspořádání světových mezinárodních vztahů se Čína stala jednou z mála zemí, jejíž vývoj nepoznamenal diskontinuitní zvrát. Politický režim v Číně byl natolik stabilizován, že byl s to zabránit poměrně intenzivnímu pokusu o jeho reformu zdola. Od té doby se Čína významně reformuje shora, přičemž se jedná především o reformy organizační a ekonomické. Politické reformy jsou minimální³⁶.

3.5.4.1. Jednotné řízení státu

Čína si zachovala z dob studené války stranickou strukturu jediné existující a povolené politické strany, která je páteří organizace čínské společnosti. V zemi neexistují prvky pluralitního politického systému. Tento systém je sebou samým nekompromisně prosazován a chráněn. Strana je po obsahové stránce organizována autoritářsky a nelze mluvit ani o vnitrostranické demokracii. Těžiště rozhodování tkví v několikatisícové stranické elitě, která představuje špičku správních a stranických struktur země. Tato struktura, která je zdánlivě výsledkem politického vývoje od kulturní revoluce, má ve skutečnosti strukturální kořeny ve starších monarchických tradicích země; její historický úspěch závisí na systému státní správy budované na principech loajality a konformity³⁷.

3.5.4.2. Ideový formalismus

Čínský politický establishment se vyvíjel nepřetržitě od kulturní revoluce. Zatímco kulturní revoluce stála na ideových základech částečně odvozených od marxizmu, je současná státnost reformována ve zcela jiných intencích, aniž v rovině deklarací jakkoliv revidovala původní hodnoty, ze kterých systém vyšel. Tento jev vede ke vzývání a prosazování zcela jiných hodnot než těch, k nimž

se stát formálně hlásí a vytváří takto ryze formální strukturu etických a politických norem, se kterými nemá v praktické rovině nic společného. Ze státní proklamované ideologie se stává zástupný symbol loajality, který plní zcela jiné funkce než referenční rámec závazných norem zakotvených v ústavním systému. Tento jev vede také k tomu, že tento rámec v ústavněprávní či politické rovině fakticky neexistuje a autoritativní režim má mnohem větší svobodu v provádění pragmatické politiky, přičemž dokáže saturovat i hodnotovou potřebu adresátů svých aktů.

Nejvýznamnější nevýhodou deklarované státní doktríny je absence její náboženské neutrality. Státní ideologie i ve své formalizované podobě obtížně zaujímá neutrální postoje k menšinovým náboženstvím v zemi, jimiž jsou především budhismus a islám³⁸.

3.5.4.3. Pragmatická ekonomická liberalizace

Původní centrálně plánované hospodářství bylo z pragmatických důvodů opuštěno a politické elity začaly zemi postupně ale velmi postupně transformovat na tržní hospodářství (pouze v ekonomické rovině). Zvolily takový postup, který je snesitelný a zároveň se neopírá o žádnou ekonomickou doktrínu. Zavádění prvků tržní ekonomiky je tak pomalé a zcela říditelné a nepodléhá žádným vnějším politickým tlakům. Politické a právní prostředí umožňuje takovou míru pragmatismu, která je v běžných demokratických zemích nepřijatelná. Jednotlivé transformační kroky vedou k dílčím nerovnostem mezi různými oblastmi, centry a perifériemi, různými ekonomickými vrstvami, což by bylo nepřijatelné ve společnosti, kde by se politické elity zodpovídaly legitimační základně standardním způsobem.

3.5.4.4. Popírání individualizmu

Kulturní výbava prostředí jihovýchodní Asie nevykazuje silný prvek individualizmu, přičemž v důsledku globalizace, vzájemného kulturního ovlivňování a exportu právních principů byl tento prvek akceptován i v tomto prostředí. Čínský politický systém se v mezích, které jsou mu dány tradicí, prostředím a možnostmi, pohybuje blízko antiindividualistickému pólu. Tento postoj má za následek až ostentativní systematické porušování individuálních lidských práv, které je součástí státní politiky. Součástí státní ideologie je i zdůraznění zajištění některých sociálních práv v agregátním (masovém) měřítku, přičemž tato skutečnost je vyzdvihována nad ochranu individuálních práv. V rovině právní tak Čína neratifikovala Pakt o občanských a politických právech, kdežto Pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech ratifikovala.

V celkovém hodnocení představuje Čína takový ústavně-politický model, který nevykazuje prvky demokracie, a to ani klíčící, blíží se stále více tržnímu hospodářství a zachovává si velmi efektivní strukturu řízení země. Existují předpoklady, že narozdíl od jiných autoritářských zřízení se takovéto zřízení bude schopné udržet i v měnících se podmínkách a adaptovat se na ně, stejně jako je schopné se v průběhu času obnovovat personálně a zároveň si udržovat nezbytnou ideovou osnovu státnosti. V tomto ohledu je přitažlivým modelem, ačkoliv by bylo možné pochybovat o jeho opakovatelnosti, a to zejména s ohledem na způsob jeho vzniku, který má hlubší historické kořeny, a na tradice, které se do formování systému promítly.

Vybraný vzorek regionálních velmocí představuje dostatečnou nabídku různých politických režimů a použitelných ústavněprávních axiomů, aby se stala relevantním zdrojem inspirace při formování nové státnosti. Popsané zdroje nedávají komplexní návody, včetně univerzalistické ideologie odpovídající na všechny otázky, ale představují modely, které jsou jen různými modifikacemi společností fungujících v podmínkách tržního hospodářství s různými ideovými doplňky. Společným znakem citovaných regionálních velmocí je to, že se každá z nich představuje jiný model koexistence státní, náboženské a etnické či národní identity, přičemž nabízené modely jsou velmi odlišné.

3.6. Ruská federace

Po rozpadu Sovětského svazu se stala Ruská federace největším a nejvýraznějším nástupnickým státem, který zároveň převzal kontinuitu mnoha rolí svého předchůdce v právní i politické rovině. Ruská federace a společenské a politické změny v rámci RSFSR se staly na jedné straně jedním z původců rozpadu Sovětského svazu; na druhé straně nedokázaly ruskou společnost a její politické osudy zcela vymanit ze stínu některých sovětských tradic, ačkoliv počáteční fáze vývoje Ruské federace svědčily o opaku³⁹.

Od poloviny osmdesátých let se sovětský režim snažil maximálně reformovat, a to za poměrně inteligentního řízení reforem shora. Podstatou reforem byly reformy politického systému, především změny volebního systému, který byl nově postaven na principu jednomandátových obvodů a dvoukolové volby. Sovětský svaz se otevřeně zřekl konfrontační politiky v mezinárodních vztazích, nastoupil cestu konsensu a prakticky veškerou energii, kterou doposud věnoval udržování vlivu v mezinárodních vztazích, věnoval vnitřním reformám. Dosavadní systém se institucionálně transformoval a započal s ekonomickými reformami. Vzhledem k povaze reforem (shora) nepředstavovala politická změna, která byla v kontextu širší stranickopolitické elity částečným oktrojem, žádnou podstatnou výměnu kádrů a stranických či odborných elit. Významnou měrou byl reformován vztah mezi sovětským ústředím a republikovými strukturami, včetně Ruské federativní republiky. Dosavadní struktury, které se ocitly v poměrně svobodném prostředí ve srovnání s předchozí dobou, kdy byly pouze převodními pákami centrální politické vůle, se více či méně adaptovaly na nové prostředí, aniž ovšem jejich nové pole širší působnosti bylo výsledkem vlastní autentické emancipace. Ve většině případů dokonce nemusely nové elity svůj dosavadní formální a nový faktický mandát politicky obhajovat. V létě roku 1991 se v Moskvě dosavadní představitelé konzervativních struktur pokusili o násilné převzetí moci. Pokus byl nekompromisně potlačen novým ruským prezidentem, který při té příležitosti významně posílil svou pravomoc a v dosavadním triumvirátu tří mocenských skupin (konzervativci, reformátoři, nové elity rekrutující se z nižších kádrů) jednoznačně posílil význam nových elit. Následující vývoj dal v podstatě pouze novým elitám na srozuměnou, že bude z praktických důvodů jednodušší rozpustit již rozpadající se Sovětský svaz a stát se vůdčí silou v rámci Ruské federace, která může představovat v regionu tak jako tak dominantní sílu. Na společné schůzce představitelů Ruské federace, Ukrajinské republiky a Běloruské republiky na podzim roku 1991 došli představitelé zmíněných zemí ke společnému stanovisku, že tyto republiky ze svazku vystoupí, čímž fakticky Sovětský svaz zrušili⁴⁰.

Ruská federace pokračovala v politických i v ekonomických reformách. Přijala novou ústavu, kterou si nechala schválit referendem. Nový ruský prezident Boris Jelcin zahájil radikální ekonomické reformy, jejichž cílem bylo zavést v zemi tržní ekonomiku a pokud možno minimální stát založený na liberálních principech. Dalším cílem bylo zařadit Ruskou federaci do klubu států, které přistupují

k mezinárodním vztahům tak, jak to činí západoevropské státy. Celé toto transformační úsilí se mu nepodařilo dotáhnout do konce. Během reformy výrazně změnil své priority a začal volit vnitropoliticky přijatelnější kroky, včetně mírnějších hospodářských reform a mezinárodněpolitických postupů. Ve druhé polovině devadesátých let se dokonce jeho politika stala velmi nestabilní, proměnlivou, až nepředvídatelnou, takže jeho vystřídání Vladimírem Putinem, který nabídl voličům jasně koncepční řízení, bylo zákonitou politickou reakcí na dosavadní liberální excesy. Změna hlavy státu představovala i novou etapu politického života, který se nadále ubíral nespécifikovanou cestou pragmatických kroků. Tento posun v politickém životě měl za následek také posun v mezinárodní politice, která se více přiklonila k realistickému pojetí mezinárodních vztahů.

Je tedy obtížné charakterizovat základní rysy novodobého ruského konstitucionalizmu, protože dosavadní vývoj vykazuje minimálně dvě odlišné fáze. Je nezbytné zdůraznit, že posun v politickém charakteru řízení země měl výraznou odezvu v právní a také v ústavněprávní rovině. Z tohoto důvodu je třeba obě období popisovat odděleně a brát v úvahu systémové změny v čase⁴¹.

3.6.1. Období 1991 až 1999

V roce 1993 byla v celostátním referendu přijata nová ústava Ruské federace. Přijetí základního ústavního textu bylo paradoxní, protože k dosažení potřebného kvóra pro platnost referenda, přispěla především mobilizace odpůrců ústavy, kteří své záporné stanovisko vyjádřili aktivně. Nová ruská ústava vycházela z liberálních principů a silně se inspirovala především americkým ústavním systémem. Její liberální charakter byl příznačný pro první polovinu devadesátých let dvacátého století a byl odrazem přesvědčení tehdejších politických elit Ruské federace. Okolnosti přijetí ovšem naznačovaly, že liberální doktríny budou zakládat do kořenů ruské společnosti hlubší rozpor, jehož řešení nebude otázkou procedur předpokládaných takto přijímanou ústavou.

3.6.1.1. Parlamentní prezidencialismus^{xlvii}

Organická struktura nového ruského státního uspořádání zvolila poměrně silný prezidentský systém, který byl založen na dominanci prezidenta nad zastupitelským sborem. Prezident sice potřeboval ke jmenování předsedy vlády a jejímu následnému schválení souhlas dolní komory parlamentu, ale pokud byl tento souhlas třikrát odepřen, musel prezident dolní komoru rozpustit, což případný konflikt programovalo tak, že vedl k vítězství prezidenta. Odvolat předsedu vlády mohl prezident bez dalšího. Prezident mohl rovněž poměrně intenzivně konkurovat svou dekretální normotvorbou zákonodárné činnosti parlamentu⁴².

Parlament (především jeho dolní komora) tak byl vždy velmi slabý. To bylo způsobeno také tím, že byl volen z valné části většinovým systémem, což vždy vedlo k výběru plejády osobností, které nebyly s to spolupracovat a vytvářet akceschopné bloky zájmů. Stranickopolitický systém byl v Ruské federaci vždy velmi slabý a neplnil obvykle svou funkci agregace zájmů. Těžiště moci tedy leželo na výkonné moci ovládané prezidentem, přičemž předseda vlády vždy plnil roli podřízeného a výkonného úředníka, kdežto prezident často v důsledku různých politických událostí předsedu vlády vyměňoval. Postavení prezidenta, které nemělo v západní Evropě obdoby, se stalo regionálním systémovým vzorem.

Trojúhelník mocenských orgánů doplňovala soudní moc představovaná soustavou soudů, která byla částečně reformována na nejvyšší úrovni, ale ve své základní struktuře nikoliv. V Ruské federaci se také nikdy soudní moc neemancipovala natolik, aby svou rozhodovací činností představovala významnějšího činitele v procesu tvorby a výkladu norem⁴³.

^(xlvii) Pojem je převzat od Klokočky, viz následující odkaz na literaturu.

3.6.1.2. Široká autonomie subjektů federace

Ruská federace byla vystavěna jako asymetrická federace různých subjektů s různou mírou autonomie či samosprávy. Tímto reflektovala skutečnost, že je územně největším státem s poměrně nedokonalou infrastrukturou a prosazovala liberální rozšířenou představu, že samospráva a autonomie jsou s to zajistit lepší správu věcí místního významu. Federalizace vedla k vytvoření sítě významných hospodářských struktur v regionech a jejich propojení s politickými elitami. Postupem času se regionální ekonomické a politické elity jednotlivých regionů začaly integrovat. Jednotlivé celky federace začaly vytvářet složitější propojenější celky, které navzájem spolupracovaly v hospodářských otázkách a fakticky tak vytvářely vyšší organizační celky, které byly nejenom nezávislé na státu, ale jejich veřejná kontrola byla obtížná i z hlediska zájmů obyvatel subjektů federace^{XLVIII}.

V institucionální rovině byla federace naplněna jednak bohatou sbírkou různých organických struktur uvnitř jednotlivých subjektů federace, jednak Radou federace, která byla horní komorou parlamentu se specifickými pravomocemi.

Federalizace, ačkoliv byla velmi velkorysá, nedokázala uspokojit státoprávní či podobné potřeby některých jejích subjektů, které usilovaly o takovou pravomoc, jež překračovala míru udržitelnosti existence společného státu. Na druhou stranu tato velkorysost šla tak daleko, že ponětí o společné státnosti se v mnoha regionech stalo spíše marginální. Zvolený model tedy sám o sobě nedostal své funkci a nedokázal efektivně řešit potřebu federativního uspořádání ani udržení minimálních standardů společné státnosti⁴⁴.

3.6.1.3. Ekonomický liberalizmus

Tvůrci nového hospodářského systému v souladu s ústavou, na jejíž tvorbě měli významný podíl, reformovali hospodářský prostor Ruské federace v duchu liberálních teorií, kterým ovšem nepředcházely promyšlenější systémové reformy. Tyto šokové terapie vedly spíše k vytvoření hlubokých sociálních rozdílů než k vytvoření standardního tržního prostředí a tvorbě hodnot užitných celou společností. Specifikem této ústavně potvrzené liberální orientace bylo, že neměla hlubší oporu v dlouhodobých tradicích ruského hospodářského a politického života.

3.6.1.4. Liberální pojetí ochrany lidských práv

Ústava inspirovaná západoevropským katalogem lidských práv převzala tento standardizovaný katalog do svého textu. Tvůrci ústavy vycházeli z normativistických teorií, podle kterých norma nejvyšší právní síly svou normativní silou změní právní řád jako celek a taktéž chování adresátů jednotlivých norem. To se ovšem nestalo, zatímco jednotlivá práva byla poměrně intenzivně chráněna ústavou, bylo jejich dodržování vždy problematické s ohledem na neexistenci reformy většiny právního řádu. V zemi neproběhla reforma soudnictví, nebyly přijaty zvláštní zákony, kterými by byla zaručována a ochraňována jednotlivá práva, nebylo zavedeno správní soudnictví. Původní předpoklad, který vyvěral z ústavy a odrážel mínění jejích tvůrců, očekával samovolné působení těch nejjobecnějších norem na společnost, což mělo samo o sobě fungovat jako dostatečná záruka ochrany práv⁴⁵.

^(XLVIII) Tato integrace měla i institucionální podobu. Příkladem je například Сиби́рское соглашение, které sdružuje většinu hospodářsky významných regionů Sibíře.

3.6.1.5. Náboženská, národnostní a hodnotová neutralita

Ruská ústava se nijak zvláště hodnotově neorientovala. Stanovila základní organický rámec a v abstraktní rovině základní principy ochrany individualisticky pojatých práv. Nevyjadřovala se k jiným hodnotám souvisejícím se státností. Ústava byla hodnotově více či méně neutrální a v tom rozsahu, v jakém se hlásila k odkazu ochrany lidských práv, byl tento odkaz velmi abstraktní. Ústavní a potažmo i politický systém se nevymezoval k historickým odkazům, ke kolektivním právům, k náboženským vyznáním a podobným tradicím či normativním systémům. To platilo i o právním a politickém životě devadesátých let, který vedl k určitému rozštěpení různých úrovní normativních systémů. Zatímco liberální ruská ústava velmi obecně obsahovala západoevropský model ochrany individuálních lidských práv. Jiné normy, převážně z dob Sovětského svazu, vycházely ze zcela jiných principů. Obdobný rozpor mezi obecnou normou a sovětskou praxí platil přiměřeně i o naprosté většině společenských struktur, které nebyly ústavními změnami poznamenány⁴⁶.

3.6.2. Období od roku 2000

Politický vývoj, který se dlouhodobě jevil jako krizový, vyvrcholil rezignací nejvýznamnějšího představitele systému – prezidenta Borise Jelcina ke konci roku 1999. Přechodným nositelem prezidentských pravomocí se stal dosavadní předseda vlády Vladimir Putin, který byl zvolen novým řádným prezidentem na jaře roku 2000. Jeho nástup do úřadu představoval začátek nové doposud neukončené fáze transformace ruského politického systému, která přerostla až v diskontinuitní změnu systému ústavního⁴⁷.

Z formálního hlediska se text základního ústavního dokumentu nezměnil. Změnil se významně způsob jeho výkladu, ústavní praxe a zákony, které ústavu prováděly. Významnou měrou se také změnil poměr prezidentské dekretální normotvorby a zákonodárné normotvorby ve prospěch prezidentské normotvorby. Významný posun v obsahu jedné nominální ústavy svědčí o jejím nezakotvení v právních tradicích země. Transformovaná podoba ústavního systému vykazovala následující znaky.

3.6.2.1. Vypjatý prezidencialismus

Zatímco v devadesátých letech dvacátého století představoval parlament sice slabého, ale stále relevantního protihráče prezidenta, počátkem jednadvacátého století se jeho role významně oslabil. Prezidentovi, který posílil své pravomoci na centrální úrovni především tím, že sobě přímo podřídil (formálně i fakticky) vysoký počet bezpečnostních a kvazijudiciálních složek (prokuratura), a to mimo režim převodní páky (vlády), se podařilo stát se naprostou dominantou celé organické struktury Ruské federace na centrální úrovni. Postavení prezidenta v kontextu nejvyšších orgánů Ruské federace, které bylo v devadesátých letech dvacátého století doktrinálně označováno jako prvek systému parlamentního prezidencialismu,⁴⁸ se tímto posunem dostalo až za hranice této klasifikovatelnosti a je třeba pro ně hledat jiné označení, o což se pokouší výše uvedené označení tohoto ústavněprávního axiomu.

3.6.2.2. Centralizace

Koncentrace sil na horizontální úrovni měla svůj ekvivalent i na vertikální ose, a to v podobě mocenské centralizace. Nový establishment zahájil rozsáhlou reformu státní správy a samosprávy.

Reforma vedla k posílení pravomocí centrální vlády, aniž se přímo dotkla základního ústavního textu^{XLIX}. Centrální moci se tak podařilo získat nejen větší podíl kontroly nad subjekty federace, ale především nad jevy souvisejícími se samostatnou existencí těchto subjektů, především jejich formálními a i neformálními vzájemnými uskupeními a souvisejícími hospodářskými strukturami. Centralizace nebyla samozřejmě absolutní a politická nezávislost některých místních představitelů politického života, který byl organizován na podobných principech jako na centrální úrovni, byla zachována a celá struktura federace tak začala připomínat některé feudální struktury, v nichž byla základní mocenskou devizou podpora místních obyvatel.

3.6.2.3. Redukce ochrany lidských a hospodářských práv

Nová podoba ústavního zřízení sebou nesla i oslabení dosavadního standardu ochrany základních lidských práv. Ochrana přirozených lidských práv, tak jak ji popisovala ústava, začala být problematická v kontextu celkové pozitivizace celého práva, jež byla vyvolána přesunem těžiště normotvorné činnosti k moci výkonné do oblasti dekretální normotvorby. Částečná nezávislost soudní moci, které bylo dosaženo v devadesátých letech, se stala jevem spíše výjimečným, ačkoliv nikoliv úplně nemožným.

3.6.2.4. Národní pojetí státnosti a decisionismus

Narozdíl od předchozí etapy se nová podoba ústavního systému začala více profilovat hodnotově. V mnoha symbolických ohledech otevřeně navázala na sovětské tradice a v otázkách národnosti a státně národní orientace na ruské státní tradice, což se sebou neslo i privilegované postavení pravoslavné církve. Církev se také po určitém váhání konečně našla v roli instituce, která je v souladu s vlastní tradicí loajální vládě (státní moci). Nová náplň ústavy dala veřejnosti jasně najevo, že ruská státnost je ukotvena v hodnotách, stejně jako dala najevo, které hodnoty to jsou. O tom, že tyto hodnoty jsou odlišné od původních nominálních ústavních principů Ruské federace a hledají vzory více v autoritářských tradicích ruské státnosti, není pochyb.

Součástí nové státní ideologie se stala také určitá obdoba decisionismu, tedy koncepce řízení společnosti spočívající na paradigmatu nutnosti přijímat rychlá a nepochybná rozhodnutí, která jsou legitimována už sebou samými, protože potřeba pevného řízení je sama o sobě nutností převyšující potřebu kvality těchto rozhodnutí. Tímto reagoval nový establishment na neduhy svého předchůdce, kterému byla v politické rovině vytýkána především nerozhodnost a neschopnost pevného vedení. Nová státní doktrína souvisela i s bezpečnostními problémy, se kterými se země potýkala a které byly dávány do souvislosti s předchozími neúspěchy přílišného liberalismu.

Ruská federace, respektive politický a státní fenomén Ruska, představuje v euroasijském prostoru zcela unikátní jev, který stěží snese srovnání. V prostoru bývalého Sovětského svazu je Rusko, ať už samo chce či nikoliv, nejpodstatnější veličinou ve všech mezinárodních vztazích a podstatnou měrou ovlivňuje přímo i nepřímo vnitrostátní poměry jiných subjektů. Z historického hlediska bylo Rusko jednak nepřátelským kolonizátorem, jednak nositelem kulturních, politických a právních vzorců, které byly mnohdy přijímány jako pozitivní hodnoty. Tato dvojaká role přetrvává i dnes, kdy je Rusko pro mnohé měřítkem poměrů v postsovětském regionu. Jeho ústavní systém se takto stává jedním z podstatných kritérií posuzování postsovětské ústavnosti vůbec. Soudobý ruský konstitucionalismus je tedy dnes významným regionálním vzorem, a to se všemi svými klady i zápory.

^(XLIX) Stalo se tak především díky efektivnější správě tzv. gubernií, což jsou jednotky státní správy, a posílení jejich postavení ve srovnání se subjekty federace.

V kontextu postsovětského katalogu ústav, s výjimkou Pobaltí, představuje ruská ústava vzor demokratické ústavy, měřeno prizmatem střední Evropy, a to s ohledem na způsob zpracování ústavy, její přijetí a její formální rigiditu. Její nevýhodou je faktická neukotvenost a absence pevných ústavních tradic, což, jak je rozvedeno výše, vede k možnostem velmi odlišné ústavní praxe, nižší právní jistotě a nižší stabilitě systému jako takového. Ačkoliv výše uvedená analýza dvou fází vývoje ruského konstitucionalizmu vytváří dojem absence základního parametru organické ústavy, tedy nadpolitická struktura pravidel, je to pouze dojem. Rozsah výše uvedeného ústavního pragmatizmu je patrně vyčerpán, a v budoucnu lze předpokládat pouze stabilizaci poměrů směrem k neutrálnějšímu fungování ústavy, posílení její usměrňující funkce a naplnění hodnotami, které jsou slčitelné s jejím obsahem. Dosavadní vývoj lze hodnotit jako částečné osvědčení životaschopnosti, a to především s ohledem na prokázanou schopnost reprodukce a adaptace.

3.7. Islámské státoprávní doktríny

Podobně jako různé proudy západoevropského myšlení vytvářely v různé míře abstraktní státoprávní doktríny, v tradicích islámského politického a filozofického myšlení existovaly a existují úvahy o tomtéž, přičemž tyto úvahy v minulosti ovlivňovaly a dodnes ovlivňují faktické ústavní (státní) systémy a jejich ideový obsah. Pro účely pochopení ústavněprávních paradigmat, která tato oblast státního práva nabízí, je vhodné rozebrat teoretické pozadí státních doktrín i některé modelové příklady faktických ústavních principů fungujících v muslimských zemích. Ani islámský prostor normativního, státoprávního a náboženského myšlení není jednotný. V zásadě v něm existují dva základní náboženské proudy, a to šíitský a sunnitský⁴⁹.

V praktické rovině až na výjimky převládají v relevantním islámském prostoru dva základní typy státních zřízení a to monarchistické a republikánské zřízení. Pro účely této statě nebereme v úvahu takové islámské země, jejichž státoprávní uspořádání nemůže mít praktický vliv na námi sledovaný region (některé africké země a jihovýchodní asijské země). Vzhledem k tomu, že jsou samostatně rozebrány Turecko, Írán a Pákistán, které jsou zároveň regionálními velmocemi, nebudou informace, které jsou již uvedeny výše, v tomto směru opakovány. Za relevantní skupinu islámských států, jejíž opakovaný model státoprávního uspořádání může mít vliv na formování nových postsovětských států islámskou tradicí, je třeba považovat Blízký Východ v širším slova smyslu a dále severní Afriku. Naznačený geopolitický prostor totiž představuje poměrně provázanou skupinu států, která generuje státoprávní a obecné politické modely chování. Významný ústavněprávní posun v jedné ze zemí tohoto většího celku má obvykle nepřímý vliv na celou skupinu zemí. Vzhledem k poměrně vysokému počtu těchto zemí a jejich regionálnímu zařazení budou modelová státoprávní uspořádání a jejich axiomy pojaty agregátně. Vztah mezi rýze teoretickými konstrukcemi vyplývajícími z náboženské doktríny, která není jednotná (a nikdy nebyla), a faktickými právními podmínkami jednotlivých států, ať už jde o státy současné nebo minulé, je někdy natolik významný, že je nezbytné pro relevantní popis skutečnosti a jejího intelektuálního kontextu rozebrat odděleně oba okruhy těchto axiomů.

3.7.1. Většinová sunnitská státoprávní tradice

Převládající náboženskou doktrínou v kontextu celého islámského světa je tzv. sunnitský islám. Sunnitě vytvářejí většinu muslimského obyvatelstva ve všech islámských zemích s výjimkou Íránu. V oblastech Arabského poloostrova a Severní Afriky vytvářejí dokonce naprosto dominantní většinu. Sunnitský islám je většinovým proudem a v oblasti státního práva určitým standardem, a proto je popis sunnitského pojetí státnosti výchozím islámským obecným vyjádřením státnosti. Z tohoto důvodu budou popsány i znaky, které nejsou výlučně sunnitské, ale obecně islámské.

3.7.1.1. Normativní univerzalizmus

Islám obecně vychází z toho, že Boží zjevení popsané Koránem, je doslovný normativ v rozměru teologickém, sociálním, právním a praktickém. Kromě tohoto základu, který je v podstatě společný všem pravověrným muslimům, si jednotlivé islámské proudy různým způsobem hledají cestu k tomu, co není doslova nařizeno Koránem. Sunnitský islám dotváří svou náboženskou, sociální a státoprávní nauku výkladem a analogií. Doslovné vnímání náboženského textu vede k tomu, že různé normativní systémy, tak jak je zvyklá je vnímat například evropská křesťanská tradice, spolu splývají, protože absolutní platnost Koránu z něj nečiní úvahové vodítko, ale přesný návod. Protože Korán nepředpokládal všechny situace, do jakých se může věřící dostat, sjednocené vnímání univerzálního normativního systému zůstalo pro islámské politické a právní myšlení typické i v okamžiku nezbytnosti výkladu a analogie⁵⁰.

Islám díky své exaktnosti nezná to, co je v evropském kontextu spojováno s vírou, konkrétně poznání něčeho nepochopitelného, transcendentního, mystického apod. Islám je naprosto všednodenní a jasné náboženství, které nepředpokládá žádné pochyby; teologický normativ nemá podobu ukázání cesty, ale jasného pokynu. V kontextu takto vnímaného náboženství se výklad teologických norem blížil mnohem více tomu, co je v evropských zemích nazýváno právní vědou, než tomu, čím je křesťanská teologie. Vzhledem k tomu, že neexistuje kvalitativní rozdíl mezi normou teologickou a státní, splývá právo s teologií právě proto, že používají tutéž metodu a dosahují stejného cíle, kterým je odlišení dovoleného a nedovoleného⁵¹.

3.7.1.2. Náboženské pojetí státnosti

Islám se narozdíl od mnoha jiných náboženství formoval současně se vznikem nového a na svou dobu moderního státního útvaru, který se šířil současně s novým náboženstvím. Z těchto důvodů je islám mnohem úžeji spjat s fenoménem státnosti, kterou pojímá jako kategorii vztahů podřízených náboženským normám. Islámská doktrína považuje za předpokládaný takový stav, kdy celá společnost, včetně svých organizačních struktur, je islámská. Výslovně nevylučuje existenci nevěřících členů společností, ale předpokládá úpravu jejich postavení normami, které jsou odvozeny z islámu. Postavení lidí jiných vyznání není rovné, nicméně je důstojné. Pro muslima by mělo být plně akceptovatelné pouze takové státoprávní uspořádání, které je islámské⁵².

Islámská teorie se musela vyrovnat s existencí takových situací, kdy muslimové žili ve společnosti, která nebyla plně islámská, popřípadě se sekularizovala. Jednotné hodnocení takových modelů společenského uspořádání v islámské státoprávní teorii neexistuje, nicméně převládá pojetí, které hodnotí takový stav jako nežádoucí.

Samotné sepejetí státnosti a náboženství ovšem neimplikuje institucionální propojení kléru a státní moci známé z evropských dějin. Sunnitský islám, který nezná obdobu katolického kléru,

předpokládá univerzální platnost teologických norem pro všechny oblasti společnosti. Islamizace společnosti není definována institucionálně, ale pouze normativně. Státní normy musí vycházet z islámského práva a jemu se plně podřizovat, přičemž tento model musí být samozřejmě akceptován státními institucemi⁵³.

3.7.1.3. Normativní rigidita

Dle islámu je Korán ve svém původním znění absolutně platným zjevením pravdy, které není metaforou či podobnostvím. Korán je zjevení, které je doslovně platné a tak je třeba jej interpretovat. Veškerá předchozí proroctví jsou narozdíl od Koránu interpretována, kdežto Korán nikoliv. Pozdější proroctví Korán nepřipouští. Tento teologický rámec současně s normativním univerzalizmem vytváří prostředí normativní rigidity, která zasahuje i do oblasti státního práva, které je takto velmi imunní vůči některým, především moderním evropským státoprávním doktrínám. V tradiční hierarchii islámských pramenů práva je Korán nejvyšším pramenem práva, po kterém následují od něj odvozené systémy norem jako šaría, sbírky rozhodnutí a teprve poté flexibilnější prameny práva⁵⁴.

3.7.1.4. Konsensualita a komunitarismus

Navzdory pevně danému neměnnému a zcela univerzálnímu normativnímu rámci se musí každá a to i islámská společnost adaptovat na nové podmínky, popřípadě přijímat morálně neutrální rozhodnutí. I islámská teorie vytvořila systém pramenů práva o konsensuální rozhodnutí obce věřících, které je subsidiárním pramenem práva, a dala tak základ rozvoji fenoménu demokracie. Demokratický prvek islamizmu je ovšem ve své demokratičnosti limitován dvěma rámci. Prvním je jeho subsidiární postavení ve vztahu k jiným nadřazeným systémům práva, druhým je skutečnost, že rozhodnutí je svěřeno pouze obci věřících (nikoliv smíšené obci nebo obci nevěřících). Tento konsensuální prvek je podstatným stavebním prvkem státoprávních doktrín, které usilují o adaptaci na moderní podmínky za současného zachování tradičních principů. Zmíněné odlišnosti jsou právě také zdrojem nedorozumění ohledně toho, co demokracie jest.

Islámský komunitarismus má také své ryze sociální funkce, které představují tradiční páteř soudržnosti celého sociálního systému. Členové obce, která je komunitárně organizovaná na všech úrovních, jsou zavázáni povinnou solidaritou (především finanční) k jiným členům obce. Tento moderní sociální prvek je jedním ze základních kamenů víry a s ní spjatých imperativů. Komunitaristické pojetí sociální organizace také představuje jeden ze základních mechanismů sociální kontroly chování jednotlivce. Jejich selhání způsobené odcizením spojeným s globalizací představuje pak v kontextu islámské společnosti podstatný civilizační problém⁵⁵.

3.7.1.5. Export normativních vzorců

Podobně jako jiné hodnotové systémy vykazují islámské státoprávní doktríny tendenci exportovat svá hodnotová stanoviska, která tvoří v daném případě jeden obsáhlý a nedílný celek obsahující i náboženství. Součástí víry je i povinnost tuto víru šířit. Misijní povinnost je v kontextu normativního univerzalizmu extrapolována i do státoprávní roviny. Průvodním jevem od islámu odvozené státnosti je úsilí o rozšiřování světa islámu. Šíření ovšem není nezbytně násilné a může mít i zcela mírovou podobu. Islám stejně jako jeho ideální státoprávní uspořádání má misijní charakter. V islámské náboženské doktríně je v rovině státoprávního statusu rozlišeno území (ve správním slova smyslu) islámu – doslova příbytek míru (křezný stav) a území ovládané nevěřícími – doslova příbytek války (nežádoucí

stav). Tyto pojmy nejsou jednotně rozvedeny a reflektují spíše původní bipolární náhled na svět raného islámu, který se šířil z Arabského poloostrova. V současné době existují teorie, které zahrnují pod příbytek míru a i takové státoprávní uspořádání, které umožňuje muslimům nerušeně žít v souladu se svou vírou. Je individuální povinností každého muslima usilovat o šíření příbytku míru (džihád), přičemž otázka prostředků je věcí výkladu té které náboženské školy. Povinnost misie nemá kolektivní, ale individuální význam, což jenom zdůrazňuje možná mírová pojetí džihádu⁵⁶.

Povinnost džihádu neobsahuje povinnost sebeobětování za každou cenu a je možné ji vykládat také tak, že není nezbytné džihád provádět v situaci, kdy je taková činnost bezúčelná, ohrožuje život věřících nebo příbytek islámu. O takové výklady se také opírají smířlivější geopolitické postoje, které v současnosti zaujímají některé konzervativní islámské státy⁵⁷.

Dle téměř jakékoliv islámské doktríny je možné, aby území islámu obývali rovněž věřící jiných monoteistických náboženství (židé, křesťané a zoroastriáni), přičemž tyto osoby mají zvláštní status. Otázka koexistence s jinými náboženstvími, jejichž příslušníci v menšině žijí na území příbytku míru, je typově jinou otázkou, která s problematikou džihádu nesouvisí⁵⁸.

3.7.2. Menšinová šíitská státoprávní ideologie (odlišnosti)

Šíité představují v islámském světě menšinu už od počátku existence islámu. Zatímco sunnité navazují na tradici prvních čtyř chalífů, šíité uznávají jako legitimního následovníka pouze posledního z nich, který byl prorokovým zetěm. Spor o legitimní následnictví v roli vůdce obce je charakteristický i pro ideovou odlišnost obou islámských směrů, z nichž jeden preferuje tradiční příbuzenské následnictví (legitimismus navazující na převzetí některých předkoránských rodových tradic), kdežto druhý dává přednost volbě vůdce obce (vyjádření konsensuality). Vzhledem k tomu, že šíitský a sunnitský islám mají mnoho společných znaků, budou v podkapitole věnované šíitskému pojetí státnosti zdůrazněny odlišnosti⁵⁹.

3.7.2.1. Klerikalismus

Narozdíl od sunnitského směru existuje mezi šíity společenská vrstva, která je srovnatelná s křesťanským (neprotestantským) klérem, tedy sociální skupinou, která kontroluje, kdo bude do této skupiny příslušet, a kdo nikoliv. Tato vnitřně hierarchizovaná a organizovaná skupina vytváří vlastní mocenské a vzdělanostní ohnisko, které je v opozici proti světským strukturám. S tím také souvisí intimnější vnímání náboženství, než je běžné mezi sunnity, čímž se šíitský islám blíží více transcendentnějšímu pojetí víry⁶⁰.

3.7.2.2. Tradicionalismus

Součástí šíitského nazírání na státní právo je mnohem silnější důraz na tradici. Naopak typicky sunnitské pojetí konsensu obce jako pramene práva je šíitskému pojetí státního práva cizí. Šíité mají větší respekt k tradici a náboženské autoritě, jejichž normativní výstupy považují za jeden z pramenů práva. Šíitská náboženská doktrína také vychází z předpokladu přechodnosti stávajícího státního uspořádání, které bude uvedeno do souladu s ideálem příchodu skrytého imáma (mesianistický prvek). Šíitský přístup ke státnímu právu je mnohem rezervovanější, přičemž tento odstup je dán historickou zkušeností. Šíité byli vždy menšinou, která se neidentifikovala se stávající státností. Šíité jsou podobně jako prvotní (a někteří současní) křesťané naopak adaptováni na kult útisku, života v ústraní a mučednictví.

3.7.2.3. Hierarchizace a institucionální dualismus

Narozdíl od sunnitského světa, kde vytváří stát, společnost a víra trojjedinou entitu, je v menšinovém šíitském světě spíše historickou anomálií, když stát ovládne náboženská doktrína. V takovém případě se narozdíl od sunnitského státu, který z definice ani nemůže být klerikální, protože islám je obecnou neutrální normou, stává míra klerikalizace jednou z hlavních otázek státní organizace. V případě šíitské společnosti je tedy možné mluvit o míře klerikalizace, náboženské hierarchizace a podobných jevech. Právě díky existenci dichotomie sakrální – profánní je možné nalézat podobné antagonizmy v organizační struktuře společnosti, která tak může mít duální strukturu a vytvářet společenská pnutí, jež by byla v sunnitském prostředí stěží pochopitelná⁶¹.

Srovnání šíitského a sunnitského pohledu na roli státu ve společenském životě a na společnost vůbec připomíná některé rozdíly mezi katolickým a protestantským pojetím státnosti a organizace společnosti. Islámská státní tradice jako celek nevytváří modelovou organickou strukturu, ale pouze inklinuje k některým modelům společenského uspořádání, přičemž konkrétní modely mají obvykle kořeny spíše v historických souvislostech než v náboženském hodnotovém systému. Pokud bychom sumarizovali společné znaky stávajících ústavních systému islámského světa, došli bychom k poznatku, že existují dvě základní skupiny státních modelů; model konzervativně monarchistický a model reformně republikánský.

3.7.3. Konzervativně monarchistický model

Existují islámské země, zpravidla ty, které nebyly výrazně poznamenány koloniálním panstvím evropským států, které si zachovávají kontinuitu vývoje formy vlády od středověku (v evropském slova smyslu) až po současnost. Mezi těmito monarchiemi jsou jak absolutní monarchie (Saudská Arábie a Omán), tak monarchie konstituční (Katar, Spojené arabské emiráty, Bahrajn a Kuvajit). Specifickou skupinu vytváří Jordánsko a Maroko, které se staly monarchiemi po dekolizačním procesu.

3.7.3.1. Tradiční tribalismus

Kmenové uspořádání tradiční arabské společnosti, které přetrvávalo v mnoha podobách i během rozmachu arabské říše, se v různých formách dochovalo až do současnosti. V konzervativních monarchiích má mnohdy kmenové uspořádání i institucionalizovanou podobu, která je vyjádřena dynastickými pravidly, systémem obsazení některých orgánů, formalizovaným postavením kmenových vůdců apod. Tribalismus (v zásadě sunnitský) má ryze mocenský charakter a je třeba jej odlišovat od šíitského klerikalizmu, který představuje emancipaci kléru od jiných mocenských struktur společnosti. Existence tribalizmu je principem, který vylučuje existenci rovnosti a s tím souvisejících jevů jako demokracie apod. Tribalismus je jevem, který je historicky starší než monarchie, ve kterých se udržuje. Monarchistické uspořádání je ve srovnání s tribalizmem projevem moderny v evropském slova smyslu a představuje konkurenční ohnisko autority. S postupem času a přejímáním některých západoevropských nebo euroatlantických modelů sociálních vztahů odolává monarchie lépe než kmenové struktury⁶².

3.7.3.2. Organický tradicionalismus

Kromě kmenových sociálních struktur dominuje státní organizaci většinou soustava orgánů, která má obraz v tradičních modelech vlády. Soudnictví je mnohdy zajišťováno šariatskými soudy, výkonná moc a faktická zákonodárná moc jsou obvykle institucionálně spjaté. Zákonodárná moc není formálně ustavena, protože náboženská doktrína pojímá jako základní zákon zjevení Korán.

3.7.3.3. Soukromoprávní a statusový tradicionalismus

Otázky vyhrazené soukromému právu, včetně postavení jednotlivce ve společnosti, jsou obvykle upraveny v duchu tradičního islámského pojetí statusového, rodinného a majetkového práva. Tím nejsou nijak kladeny překážky fungování některých principů tržní společnosti, která v mnoha zemích formálně a i materiálně funguje.

3.7.3.4. Mezinárodní pragmatismus

Ačkoliv monarchistické státy patří mezi ty, které jsou v náboženském slova smyslu velmi konzervativní, v otázkách mezinárodních vztahů patří mezi ty pragmatičtější. Jejich tradicionalismus jim obvykle nebrání zaujímat maximálně pragmatické postoje a výhodná spojenectví, jejichž geopolitický kontext má k tradicionalismu velmi daleko¹.

Mezi jednotlivými axiomy je třeba rozlišovat ty, které mají původ v předislámských státních tradicích (tribalizmus), od těch, které mají původ v islámském normativním systému, a těch, které jsou výsledkem zaujetí pragmatického postoje v rámci dovolenosti daném oběma těmito zdroji norem.

3.7.4. Reformně republikánský model

Země, jejichž území bylo po nezanedbatelnou dobu pod koloniálním panstvím evropským zemí, se po dekolonizačním procesu zpravidla konstituovaly jako republikánská zřízení s významnou modifikací danou místní historickou zkušeností a islámským normativním systémem. Výjimku v tomto ohledu tvoří Maroko a Jordánsko, které se navrátily k monarchistickým systémům v konstituční podobě, ačkoliv v jiných ohledech se blíží svou podobou a politickými poměry republikám více než jiným monarchiím. Pro většinu států byl rovněž typický pokus o syntézu některých moderních novověkých sociálních koncepcí (nacionalismus, socialismus) s islámskými prvky v rámci republikánského modelu⁶³.

⁽¹⁾ Příkladem takového státu je například Saúdská Arábie, která je tradičním a loajálním spojencem západních mocností, přičemž její vnitřní poměry jsou velmi konzervativní. Tato dichotomie jí navíc nebrání, aby se nepokoušela o nepřímý export vlastního pojetí islámu (wahábizmu), který je ultrareformistickou (v teologickém slova smyslu) odnoží sunnitské větve islámu. Obvykle tak činí prostřednictvím nadací, vzdělávacích a nestátních subjektů, a to i v bývalém Sovětském svazu. Tento model exportu je podobný i západoevropskému způsobu exportu kulturních vzorců, který je ovšem obvykle sekulární.

3.7.4.1. Modifikovaný evropský organický model

Po dekolonizační proceduře si nově vzniklé státy, kromě republikánské formy, obvykle vytvořily vlastní organickou strukturu, jejímž předobrazem byl západoevropský model dělby moci. V některých případech se tak stalo z vůle kolonizátorů, kteří tak učinili před svým odchodem ve víře, že vytvoří základ pro fungování nového státu (Libanon). Západoevropský organický model byl modifikován buďto na samém počátku vytváření postkoloniální státnosti, popřípadě byl obohacen v průběhu vývoje těchto států. V některých státech byly vytvořeny nové orgány moci nebo dokonce paralelní organické soustavy vedle starých (konkurenční justiční systémy apod.). Některé modifikace západoevropského modelu měly i podobu změny statusového ústavního práva.

3.7.4.2. Islámské prvky

Jedním ale nikoliv nejvýznamnějším okruhem modifikací jsou islamistické prvky veřejné správy. Tyto jevy se nejvíce projevují v oblasti statusového práva a výjimečně v oblasti státní správy. Mají podobu ovlivňování rodinného práva, vytváření samostatných justičních systémů, které se vztahují pouze na muslimy, modifikací zastupitelských sborů o vytváření virilních míst pro představitele duchovních apod. V některých případech se ústavy odkazují na islám, popřípadě na jeho tradice, ale v žádném případě nestanoví striktně islámské principy jako například totožnost světských a náboženských norem apod. Taková norma by dokonce byla vnitřně nelogická, protože by popírala sama sebe, neměla-li by ryze deklaratorní charakter. Státy, které v republikánské podobě akumulují některé islámské prvky, jsou například Egypt a Alžírsko.

3.7.4.3. Nacionalistické a příbuzné prvky

Některé postkoloniální státy, respektive jejich společnosti, převzaly do své politické kultury novověké evropské identitní archetypy, popřípadě jejich odvozeniny. Je to především nacionalismus, který je v islámském světě cizorodým prvkem v zásadě neslučitelným s původním koranickým učením založeným na rovnosti všech věřících a jejich jediné obci. Posilování nacionalistických, popřípadě panarabistických prvků je v přímém rozporu s islamizací těchto společností. V některých státech je ovšem nacionalismus, ať už univerzální (Libye) nebo fragmentární (Irák) důležitým hodnotovým a organizačním prvkem, který je oponentní doktrínou islamizace, ačkoliv i to v poslední době přestává platit⁶⁴. Podobnou roli jako fragmentární nacionalistické uspořádání může plnit také rozdělení společnosti na křesťanský segment společnosti, šítskou, sunnitskou, popřípadě další jinou etnicky vymezenou část společnosti (typicky Libanon). Nacionalismus se jako konkurenční doktrína snaží saturovat identitní potřeby jednotlivců a jejich skupin v případech, kdy jiné identifikační vzorce selhaly.

Ve státoprávní rovině mají nacionalistické koncepce odraz v odmítání islamistických prvků. V případě univerzálních nacionalizmů vedou obvykle k potlačení tradičních forem kontroly sociálních vztahů, sekularizaci a centralizaci státu. V případě fragmentárních nacionalistických uspořádání se obvykle institucionalizuje soužití více národních prvků, ať už formou uspořádání parlamentu, popřípadě formováním stranickopolitického systému nebo dodržování nadstranických dlouhodobých politických dohod o podílu na moci a vzájemné kontrole (posilování politické kultury)⁶⁴.

^(1.1) Od devadesátých let dvacátého století dochází k pokusům o syntézu islamistických a nacionalistických postojů.

3.7.4.4. Socialistické prvky

Jednou z doktrín, která významně ovlivnila svět islámu a posílila jeho neislámské státoprávní vzorce, je socialistická politická doktrína, která zejména v šedesátých letech dvacátého století inspirovala některé reformující se islámské státy (Irák, Sýrie, Libye, Egypt). Ovlivnění socialistickou doktrínou bylo ovšem z hlediska tradiční západoevropské intelektuální tradice velmi omezené. Místo všech souvisejících ideových konstrukcí počínaje dialektikou a konče interpretací dějin, se islámské země inspirovaly především hospodářským modelem státem řízené ekonomiky, který aplikovaly do poměrů islámské společnosti, aniž by ovšem zrušily instituty jako soukromé vlastnictví výrobních prostředků, soukromé podnikání apod. Islámské státy se rovněž pokoušely o import některých sociálních subsystémů (důchodové pojištění, nemocenské pojištění, zajišťovací systémy, systémy sociální a lékařské péče, vzdělávací systémy apod.).

Převzetí evropských modelů projevů institucionalizované solidarity koresponduje s nábožensky definovanou povinností charity, která je jedním z pilířů víry. Importované prvky či podsystémy neměly obvykle takový účinek, jaký měly v zemích svého původu, ale tento nedostatek nepředstavoval závažný problém. Jejich zavádění totiž nebylo důsledkem politické potřeby řešit existující sociální problémy, ale důsledkem prostých (inženýrských) ambicí politických elit. Nebylo tedy spjato s veřejným očekáváním, které je typické pro evropské sociální systémy. Cílem zavádění evropských sociálních systémů byla obecná modernizace, popřípadě potřeba obecné správní kontroly společnosti. Malá účinnost těchto systémů je stále kompenzována silnou sítí tradičních sociálních vazeb⁶⁵.

3.7.4.5. Autoritářské prvky

Některá republikánská zřízení islámských zemí inklinují k autoritářským prvkům vládnutí bez ohledu na jiné vlastnosti těchto systémů. Téměř vždy vzniká v příslušné zemi charismatický typ autoritářského režimu, který je obvykle spjat s jedinou osobou a časově omezen na dobu výkonu úřadu touto osobou. Některé systémy se adaptovaly na tento jev tím, že systémově soustředily velké množství pravomocí v rukách osoby, která představovala v dané zemi příslušnou autoritu (obvykle prezident). S ohledem na skutečnost, že tento jev je poměrně nový, nelze s určitostí konstatovat, zda je systémovým regionálním pravidlem, popřípadě pouze výsledkem geopolitických poměrů, především zvýšené tolerance ze strany západoevropských a severoamerických států z dob tzv. studené války.

Svět islámu představuje bohatý katalog států s širokým spektrem možných státních zřízení, organických struktur i hodnotových soustav, na kterých je založeno fungování státu a její společnosti. Z historického hlediska představoval svět islámu autonomně se vyvíjející geopolitický prostor, který sice přijímal myšlenkové podněty, ale jeho vývoj byl autentický a neovlivňovaný vnějšími mocenskými vlivy. V tomto prostředí byla státnost přirozeným a samovolně vzniklým fenoménem, tak jak tomu bylo například v evropských dějinách, přičemž by se dalo rozumně předpokládat, že by tento vývoj šel k formování moderních národů⁶⁶. V islámském světě existovala pluralita názorů, výkladových škol, vedl se plodný dialog, který se vztahoval i na otázky státu a práva. K významnému zlomu v této vývojové tradici se stala kolonizace značné části islámského světa, která představovala diskontinuitní bod, jehož důsledky jsou patrné do současné doby. Vztah kolonizátorů a kolonizovaných byl po dekolonizaci nahrazen nerovností v oblasti kontroly technologií bývalými kolonizátory, která je pouze v některých částech islámského světa kompenzována kontrolou surovin, především ropy a zemního plynu, bývalými koloniemi⁶⁷.

V prostoru relevantního islámského světa existují v současné době různé ideové póly, které vytvářejí souřadnice, na nichž lze pomyslně zakreslit státoprávní podobu různých států. V zásadě lze pozorovat tři hlavní a dva vedlejší póly. Tři hlavní póly jsou sunnitský konzervatismus, šíitský klerikalismus a sekulární nacionalistický reformismus. Posledně jmenovaný je někdy modifikován socialistickými nebo autoritářskými prvky. Od devadesátých let dvacátého století se v některých státech pokouší konvergovat nacionalistický a konzervativní ideový konstrukt. Výsledkem tohoto jevu je ústup socialistických tendencí a posílení autoritářských prvků. V kontextu možného ovlivnění postsovětských zemí státoprávními zkušenostmi islámských zemí je třeba vzít v úvahu, že v době rozpadu Sovětského svazu situace na pomyslném trhu se státoprávními technologiemi výrazně favorizovala islámské země, které se ukázaly být životnějšími systémy než Sovětský svaz. Narozdíl od západoevropského sekularizovaného modelu nabízely islámské státy různé kombinace socialistických prvků, tradičních přístupů a soužití s náboženstvím. Ačkoliv pozdější vývoj vedl k určité deziluzi z neschopnosti těchto systémů čelit náboženskému fundamentalismu, tehdejší situace vedla k úvahám, že se postsovětské státy s islámskou tradicí stanou členem široké rodiny států, které jsou v určité míře islámské, ať už formou vlády nebo státem respektovaným životem společnosti.

3.8. Funkce katalogu zdrojů

Popsaný katalog různých zdrojů státněprávních axiomů je heterogenní. Státněprávní axiomy je možné dělit podle mnoha kritérií. Nejmarkantnějším rozlišovacím znakem je kritérium časové. Historické státní útvary, které fungovaly ve zcela jiných společenských, hospodářských a geopolitických podmínkách, představují omezený inspirační zdroj. Obecné povědomí o jejich existenci a zařazení informací o nich do sumy obecného vzdělání představuje naopak určité síto, které odděluje funkční axiomatické zdroje od neživotných. Specifickou roli pak hrají takové axiomy, které jsou převzaté formou zachování právní či jiné srovnatelné kontinuity⁶⁸. Katalog zdrojů je vnitřně strukturovaný a hierarchizovaný, jak je rozebráno dále.

3.8.1. Struktura katalogu zdrojů

Kromě časového kritéria dělení inspiračních zdrojů je možné dělit zdroje na úplné a částečné. V případě skupin těchto axiomů je možné měřit jejich vnitřní diverzifikaci. Úplnost zdroje je dána tím, zda jsou v logickém uspořádání shromážděny axiomy, které upravují většinu představitelných oblastí státněprávní materie. Úplnost může být vnímána formálně či materiálně. Za typický úplný systém ústavněprávních axiomů lze považovat západoevropský model státu. Za rovněž úplný lze považovat sovětský model státu, popřípadě současný čínský model. Za naopak neúplné modely lze považovat ústavní modely států některých skupin islámských zemí (republikánské formy), jejichž státní doktríny se samy považují za převzaté a jsou doplněny o vlastní prvky. Formálně úplná je také islámská státoprávní (šíitská) doktrína, která je ovšem materiálně neúplná, a právě tento rozpor je zdrojem určité diverzity a intelektuálního přínosu.

3.8.2. Hierarchie zdrojů uvnitř katalogu

V této souvislosti je také vhodné uvažovat o tom, jaký typ norem, hodnot či organické úpravy bývá častěji předmětem specifické úpravy a jaké aspekty státního zřízení se málokdy liší. Tyto priority se mění v průběhu času, a to dost významně. Zatímco ještě ve druhé polovině dvacátého století (s výjimkou jejího konce) se za základní otázku v poměrování ústavních systémů považovala otázka hospodářské organizace státu, popřípadě otázka vlastnictví výrobních prostředků, dnes je tento aspekt více než opomíjen a většina států nebo jejich skupin má k tomuto problému neutrální stanovisko a tržní ekonomika je realitou většiny států^{LIJ}. Mnohem více o povaze ústavního systému vypovídají takové axiomy, které definují hodnoty, na kterých je stát vystavěn. Pro charakter státu je podstatné, zda je sekulární či klerikální, do jaké míry je komunitární či liberální, jakou míru kontroly obyvatelstva si stát vyhrazuje a jak ji aplikuje, do jaké míry je stát schopen svou suverenitu sebeomezovat. Až druhořadý význam mají organická pravidla státní organizace. Tento postřeh až svádí k domněnce, že mnohem podstatnější hodnotou je otázka prosté svobody (emancipace) než otázka demokracie (samosprávy).

Významná je také otázka diverzifikace jinak podobných systémů, tedy vytváření plurality různých systémů, které přeci jen vykazují společné znaky a vytvářejí jednu systémovou rodinu. Takový jev jednak svědčí o přenositelnosti některých základních znaků systému a souběžný vývoj různých forem, podobně jak je tomu v biologii, umožňuje srovnání a výběr těch výhodnějších. Z výše uvedeného katalogu vyplývá, že existují pro účely námi zkoumané geopolitické oblasti pouze dvě větší systémové rodiny, a to jednak západoevropské státy a jednak státy islámské (mezi které nelze ovšem počítat některé státy, jejichž státní zřízení je velmi odlišné; například Turecko a Írán). Obě rodiny státních zřízení představují významné a vzájemně konkurenční segmenty^{LIJ}.

Tento konkurenční vztah samozřejmě vzbuzuje otázku, zda vztahy mezi různými pojetími státnosti lze interpretovat tak, jak se nově pokoušeli někteří teoretici mezinárodních vztahů, kteří buďto předvídali vítězství liberálního modelu⁶⁹ nebo naopak střet civilizačních modelů založených na odlišných východiscích⁷⁰. Obě tyto zmíněné teorie popisují mezinárodní vztahy, kdežto předmětem této práce je popis a analýza systémů jako takových. Po vnitřní analýze jednotlivých civilizačních okruhů (ve smyslu zmíněné teorie mezinárodních vztahů) je ovšem patrné, že i uvnitř jednotlivých okruhů existují různé ideové póly, které vytvářejí antagonizmy a tyto póly se navzájem ovlivňují. Jestliže je pro západní Evropu již několik desetiletí typický ideový dialog neslučitelných doktrín liberalismu, socialismu a konzervatismu, tak podobné antagonizmy existují i v prostředí jiných právních kultur (jak je naznačeno například v kapitole o islámských státech). Existence více státních celků s podobnou právní kulturou takové konflikty či dialogy navíc posiluje a vytváří pro ně vhodné prostředí. Domyšleno do důsledku představují širší skupiny podobných států naopak ideální prostředí pro dlouhodobý vývoj na pozadí dialogů a konfliktů různých ústavněprávních axiomů, počínaje ideovými východisky, která vytvářejí osнову sociální (tedy i státní) soudržnosti a konče organickými soustavami, které se mohou osvědčit v plnění jednotlivých funkcí státu, včetně těch krizových, popřípadě mohou selhat.

^(LIJ) Tímto ovšem není nijak oslabena geopolitická potřeba kontroly zdrojů, která je ovšem předmětem mezinárodní politiky a vztahů již od mnohem staršího data, než lze vůbec hovořit o vzniku tržní ekonomiky v moderním slova smyslu. Kolonizace byla otázkou kontroly zdrojů.

^(LIJ) Podobnou rodinou by se teoreticky mohla stát skupina postsovětských států, ale postupem času se ukázalo, že společný ústavněprávní a historický odkaz nevytvořil dostatečně pevný základ pro to, aby se postsovětské země vyvíjely tak, aby je bylo možné takto označovat.

3.8.3. Přebírání inspiračních zdrojů

Samotný mechanismus akceptace jednotlivých ústavněprávních axiomů je poměrně složitá procedura, o které nelze rozhodně prohlásit, že by byla zcela volným procesem. Přijetí principu, znalost normy či pochopení funkce orgánu jsou náročné intelektuální operace, které není s to provést jednatel, ale pouze sociální prostředí. Transpozice ústavněprávních axiomů mohou mít mnohdy nezamýšlené důsledky. Naprostá většina inspiračních procesů je dlouhodobá a je výsledkem obecné znalosti přejímaného axiomu (obvykle v rozsahu širších elit), jeho pozitivní akceptace a zároveň potřeby jej přijmout. Mnohé formy nápodoby mohou být nevědomé, popřípadě se mohou projevat formou změny nekodifikovaných zvyklostí.

Odkazy:

-
- (1) [Rokkan (1999)]
 - (2) [Kis (1997)]
 - (3) [Klokočka (1996)]
 - (4) [Pithart (2005)]
 - (5) [Pavlíček (1998)]
 - (6) [Klokočka (1996)]
 - (7) [Klokočka (1996)]
 - (8) [Pavlíček (1998)]
 - (9) [Pavlíček (2001)], [Pavlíček (1998a)]
 - (10) [Нерсесянц (1997)]
 - (11) [Rychetský (2003)]
 - (12) [Hirschman (1970)]
 - (13) [Lejbowicz (1999)]
 - (14) [Тrockij (1995)]
 - (15) [Тrockij (1995)]
 - (16) [Holzer (2001)]
 - (17) [Leška (1998)]
 - (18) [Gellner (1997)]
 - (19) [Holzer (2001)]
 - (20) [Švankmajer (2004)]
 - (21) [Machiavelli (1997)]
 - (22) [Švankmajer (2004)]
 - (23) [Preston (2001)]
 - (24) [Preston (2001)]
 - (25) [Uhl (2002)]
 - (26) [Krejčí (2001)]
 - (27) [Krejčí (2001)]
 - (28) [Krejčí (2001)]
 - (29) [Krejčí (2001)], [Mendel (1994)]
 - (30) [Mendel (1997)]
 - (31) [Küng (1998)]
 - (32) [Kropáček (1993)]
 - (33) [Mendel (1997)]
 - (34) [Ежов (2002)]
 - (35) [Mendel (1997)]
 - (36) [Tomášek (2004)]
 - (37) [Tomášek (2004)]
 - (38) [Tomášek (2004)]
 - (39) [Holzer (2001)]
 - (40) [Litera (1998)]
 - (41) [Holzer (2001)]

-
- (42) [Klokočka (1996)], str 223 an.
(43) [Leška (1998)]
(44) [Holzer (2001)]
(45) [САНДОВ (1995)]
(46) [ВоеВОДИН (1997)]
(47) [Holzer (2001)]
(48) [Klokočka (1996)], str 223 an.
(49) [Kropáček (1993)]
(50) [Küng (1998)]
(51) [Küng (1998)]
(52) [Kropáček (1993)]
(53) [Mendel (1997)]
(54) [Mendel (1994)]
(55) [Küng (1998)]
(56) [Mendel (1997)]
(57) [Mendel (1997)]
(58) [Mendel (1997)]
(59) [Küng (1998)], [Mendel (1997)]
(60) [Küng (1998)]
(61) [Krejčí (2001)]
(62) [Балгай (2000)]
(63) [Балгай (2000)]
(64) [Балгай (2000)]
(65) [Mendel (1997)], [Mendel (1994)]
(66) [Rokkan (1999)]
(67) [Наргов (2003)]
(68) [Rokkan (1999)]
(69) [Fukuyama (2002)]
(70) [Huntington (2001)]

4. Ústavní systémy

– popisná část

4.1. Charakteristika regionu

4.1.1. Území islámu v Sovětském svazu

V celkem šesti sovětských republikách z patnácti (ke konci existence Sovětského svazu) většina obyvatel pocházela z islámských tradic. V celkovém počtu obyvatel Sovětského svazu představovalo islámské obyvatelstvo (ať už tradicí, fakticitou nebo původem) celkem 15%^{LIV}, z hlediska rozlohy obydleného území představovalo zmíněných šest republik zhruba 25% plochy obydlené nezanedbatelnou hustotou obyvatelstva. V kontextu celého svazu představoval islámský faktor demograficky vzato významnou roli. Politické, společenské a právní poměry tomu ovšem neodpovídaly a islám byl jako sociální fenomén zcela potlačován nebo opomíjen. Území, které je majoritně islámské, popřípadě tam představuje islám jedinou výraznou či aktivní náboženskou (či sociální) doktrínu je poměrně kompaktní. Rozkládá se mezi pohořím Ťan-Šan a Kaspickým mořem, přesahuje Kaspické moře a pokrývá východní polovinu Kavkazu a prakticky většinu Severního Kavkazu. Z jihu není zeměpisně přesně ohraničeno přechází dílem v hornaté oblasti Íránu a Afghánistánu, přičemž Kyrgyzstán a Tádžikistán se ve valné většině rozkládají v hornatých oblastech, které tvoří přirozené ohraničení středoasijského prostoru. Podle logiky přirozených zeměpisných hranic, jsou tak od těchto oblastí odděleny, kdežto hranice mezi těmito republikami a zeměmi mimo území bývalého Sovětského svazu se neopírají o zeměpisný reliéf. Na severu přechází území obydlené islámským obyvatelstvem postupně ve slovansky obydlená území, přičemž severní hranice středoasijských republik je rovněž vedena mimo přirozené zeměpisné hranice. Ázerbájdžán je ohraničen ze západu hranicí s Arménií a Gruzíí, z jihu Íránem a ze severu Ruskou federací, přičemž severní hranice odpovídá severnímu hřbetu Kavkazu a jižní jižnímu. Západní hranice se neopírá o zeměpisně danou hranici. Území islámských republik je tedy dílem ohraničeno přirozeně, ale z valné části vytyčují hranice tohoto regionu historické události¹.

4.1.2. Geopolitický význam regionu

Význam regionu z geopolitického hlediska je v podstatě trojí; tranzitní, surovinový a strategický. Z hlediska tranzitního představuje Střední Asie přirozenou spojnici mezi Evropou a Čínou, mezi Čínou (především západní) a Ruskem, mezi Ruskem a jižní Asií a mezi Ruskem a Blízkým Východem. Přirozené bariéry, které tvoří světové oceány a horské masívy, Střední Asii z dopravního hlediska favorizují, protože je průchozí region, což se ukázalo již v dobách existence hedvábné stezky, která vedla Střední Asií, kde se před Kaspickým mořem větvila, a dále pokračovala severní větví do Evropy a jižní větví na Blízký Východ. Současné dopravní sítě a trasy v podstatě středověkou realitu hedvábné stezky kopírují, což platí o obchodu legálním i nelegálním (čínské spotřební zboží, narkotika, zbraně)². S postupujícím rozvojem mezinárodního obchodu a stoupajícím podílu Číny na tomto obchodu bude význam Střední Asie nadále stoupat, a to z hlediska potřebné stability regionu i zájmu o jeho kontrolu. Totéž platí o západním pobřeží

^(LIV) Oficiální statistiky uváděly 10% aktivních muslimů z celkového počtu sovětského obyvatelstva, vedle 20% pravoslavných. Počet 15% procent je odvozen z etnické příslušnosti.

Kaspického moře, na kterém leží Ázerbájdžán, protože přístavní zóna naznačených tras a dopravní uzel, kde se větví různé trasy mezinárodního obchodu, má tentýž význam^{LV}.

Ve Střední Asii a na pobřeží Kaspického moře je velké množství ropy, zemního plynu a barevných kovů. Region je v některých místech hustšího osídlení zemědělsky bohatý a mezi jeho světově významné produkty patří bavlna. Výjimkou mezi surovinově bohatými a zemědělsky plodnými státy jsou hornaté státy Kyrgyzstán a Tádžikistán. Jejich jedinou komoditou je kontrola některých vodních zdrojů, na kterých jsou zemědělsky a spotřebně závislé níže položené státy (především Uzbekistán). Význam Kyrgyzstánu a Tádžikistánu by mohl významně posílit, až vznikne ekonomická potřeba vyvážet středoasijskou a kaspickou ropu do Číny, jejíž energetické potřeby budou v nejbližší době nejspíše stoupat³.

Nezanedbatelný význam regionu tkví v jeho strategickém postavení. Za doby Sovětského svazu bylo území Střední Asie a Kavkazu plně kontrolované sovětskou velmocí. Geopolitická realita posouvala zlomové linie do nepřiliš stabilního prostoru Afghánistánu, Pákistánu a Íránu. Po změnách v geopolitických poměrech na přelomu osmdesátých a devadesátých let dvacátého století se ve Střední Asii vytvořil volný geopolitický prostor, který se díky svému významu stal pivotální (zlomovou) oblastí. Počet nových hráčů, kterými se staly nové suverénní státy (za předpokladu, že budeme považovat Ruskou federaci za geopolitického následovníka Sovětského svazu), umožňoval prakticky neomezené možnosti z hlediska nových variant uspořádání sfér vlivu a kontroly. Z regionu středoasijského je totiž poměrně blízko do jiných regionů Blízkého Východu, zároveň k Číně, Ruské federaci. Za užitečnou je možné považovat i blízkost Afghánistánu, popřípadě Íránu. Vojenská kontrola oblastí je od té doby velmi citlivé téma a předmět zájmu především Ruské federace a Spojených států amerických. Forma strategické kontroly má tradiční podobu výstavby vojenských základen, uzavírání mezinárodních smluv, kontroly makroekonomických vztahů a podobu jiných forem neobvyklé mezinárodní podpory⁴.

Střední Asie a východní Kavkaz představují specifickou a velmi dynamickou geopolitickou oblast, ve které se střetávají zájmy dvou hlavních a více vedlejších aktérů. Tento střet zájmů ovlivňuje i vnitrostátní poměry zkoumaných států, protože chování vnějších subjektů mezinárodních vztahů má na jejich podobu a formování značný vliv; to platí o oblastech právně hodnotitelných (dodržování demokratických standardů, pluralita politického systému, ochrana lidských práv) i o jiných oblastech, které ovlivňují vnitrostátní poměry nepřímo (hospodářské poměry apod.).

4.2. Historie regionu

Území Střední Asie a Zakavkazska představuje, jak už bylo uvedeno, oblast, která je charakteristická svým zeměpisně přechodovým (tranzitním) charakterem. Dějiny oblasti tomuto charakteru odpovídají. Pro účely této práce bude účelné se zaměřit pouze na novověké dějiny, na jejichž vývoj navazuje současný stav kontinuálně.

4.2.1. Období před ruskou kolonizací

Střední Asie byla vždy charakteristická tím, že jednotlivé fáze jejích dějin byly výsledkem různých kolonizačních vln (islámská kolonizace, mongolská kolonizace a posléze ruská kolonizace). Vznik

^(LV) Jedním z faktorů, který posiluje významně roli Střední Asie a především Ázerbájdžánu, je mezinárodní izolace Íránu. Význam Ázerbájdžánu naopak významně oslabuje izolace Arménie, na které se ovšem současně s Tureckem sám Ázerbájdžán významně podílí.

složitějších správních struktur a městských aglomerací je spjat s arabskou kolonizací, kterou nesla vlna šíření islámské víry. Arabská kolonizace byla završena v desátém století. Dosavadní městské a zemědělské obyvatelstvo, zpravidla perské, nebo příbuzné, bylo dílem arabizováno a zcela islamizováno. Východní oblasti Střední Asie byly již v té době postupně osidlovány turkickými kmeny, které se usazovaly v horských oblastech a neosídlených stepích. Těžiště ekonomicky významného osídlení ovšem bylo soustředěno do nížin v dnešním Uzbekistánu a podél pobřeží Kaspického moře v dnešním Turkmenistánu a Ázerbájdžánu. Brzký a především hospodářský vnitřní rozpad arabské říše zanechal po sobě samostatné vyspělé městské státy, z nichž některé se na dlouhou dobu staly synonymem pro střediska vzdělanosti a názvy jednotlivých islámských exegetických škol⁵.

Mongolská kolonizace, která započala na počátku třináctého století, přinesla počáteční rozvrat městských kultur, opětné vytvoření vyšší správní (státní) úrovně a přenesení role státu z města na říši. Kolonizace byla později následována postupnou obnovou městských států. V relativně krátké době (dvou generací) konvertovali představitelé turkických mocenských elit k islámu a ve čtrnáctém století vybudovali rozsáhlou složitě řízenou říši, která kromě značné části dnešní Střední Asie a východního Kavkazu sahala až k indickému oceánu. I tato říše se ovšem postupem času rozpadla na jednotlivé městské státy, které se později transformovaly spolu s územím, jež ekonomicky ovládaly, na velké množství feudálních útvarů (chanáty, emiráty apod.). V té době se také výrazně diverzifikovalo obyvatelstvo a jeho společenské struktury v závislosti na podmínkách v jakých se nacházelo. V severních částech Střední Asie, jež je pokryta především stepmi, žilo převážně kočovné pastevecké obyvatelstvo. Jeho vlastní struktura elit se nejvíce podobala původnímu společenskému uspořádání elit v Mongolsku, tedy územně vymezeným hordám s vlastní vrstvou šlechty. Armáda byla organizována především za účelem kontroly širšího území a neopírala se o strukturu měst. V oblastech hustších městských aglomerací, tedy v oblastech osídlených nížin a pobřeží Kaspického moře se upevnil systém městských feudálních struktur, které vytvářely širší klanové struktury, organizované především podle vertikálních mocenských vazeb zaměřených na kontrolu obchodu a výroby. V hornatých oblastech, které byly obvykle nepoznamenány vlivem správní kontroly, převládalo doposud jednoduché rodové uspořádání. Specifickou oblastí byla poušť v dnešním Turkmenistánu obývaná především kočujícími kmeny se silnou vnitřní hierarchií ale nezávislými na státních a mocenských strukturách.

4.2.2. Ruská kolonializace

V první polovině osmnáctého století započala ruská kolonializace této oblasti. V první fázi měla podobu smluvního vytváření vazeb mezi jednotlivými feudálními útvary a ruským carem, jejichž podstatou byla ochrana a formální podřízenost za současného plného zachování vnitřních poměrů podřízených útvarů. Počátkem devatenáctého století započala druhá fáze kolonizace, jejíž podstatou bylo rozšíření ruského správního modelu na kontrolovaná území. Tento model postupně správní kolonizace byl více či méně pozvolný v případě severních stepí ovládaných v té době již velmi rusofilní šlechtou všech tří kazašských hord (Střední, Velká, Malá). Vstřícný postoj byl dán především tím, že začlenění do ruských imperiálních struktur nebylo v rozporu s lokálními mocenskými zájmy místních elit. Hlavním zájmem kolonizátorů byla strategická expanze. V případě hustě osídlených městských aglomerací v oblasti Ferganské doliny a úrodných koryt řek Amu-Darji a Syr-Darji (dnešní Uzbekistán), představovala mocenská kontrola území především možnost těžit z kontroly tranzitního obchodu. Z těchto důvodů byla kolonizace městských států vojenská a násilná. K plnému ruskému obsazení Střední Asie a východního Kavkazu, jehož hospodářský význam začal stoupat s ohledem na ložiska ropy, došlo ve druhé polovině devatenáctého století. V oblastech, které ruská říše získala pod svou kontrolu, zavedla svůj způsob státní správy a vojenské kontroly území. Ruská administrativa obvykle včlenila místní šlechtické struktury

do svých vlastních struktur elit a kromě zavedení ruštiny jako úředního jazyka nerusifikovala místní obyvatelstvo násilně⁶.

4.2.3. Sovětské panství

Změna poměrů v ruském státě postupně došla i do Střední Asie a na Kavkaz. Obě oblasti, které představovaly důležité součásti ruské říše, byly již dříve ovlivněny novými revolučními myšlenkami. Ty na jejich území šířili především ti revolucionáři, kteří byli do zmíněných oblastí vyhoštěni, popřípadě tam hledali útočiště před carskými úřady. Oblast východního Kavkazu byla již v té době významnou ruskou průmyslovou zónou a těžební oblastí ropy. Budování sovětských struktur mělo dvě fáze, první bylo ustavení nových sovětských republik, které byly sice ustaveny bolševiky, ale formálně byly na Moskvě nezávislé. Tato doba byla spjata se zaváděním latinky a kulturní europeizací, která si za vzor brala západní Evropu.

Ustavení nových sovětských republik bylo spojeno s ozbrojeným odporem především v jižních částech dnešního Uzbekistánu a následnou emigrací části obyvatelstva mimo sféru dosahu sovětského panství. Tento ozbrojený odpor trval v partyzánských podobách i po ustavení sovětské moci a byl s konečnou platností potlačen až na přelomu třicátých a čtyřicátých let. Na Jižním Kavkaze před ustavením sovětského panství na území dnešního Ázerbájdžánu vznikl v přechodném období dvou let samostatný stát, který využil faktického mocenského vakua spjatého s pádem carského režimu. Existence tohoto státu byla ukončena dobytím území Rudou armádou.

Zpočátku byly ve Střední Asii ustaveny tři sovětské nominálně nezávislé republiky Kirgizská ASSR (dnešní Kyrgyzstán a Kazachstán a část Uzbekistánu), Uzbeká ASSR (dnešní Uzbekistán, Tádžikistán) a Turkmenská ASSR (dnešní Turkmenistán a část Kazachstánu). Kirgizská republika byla později přejmenována na Kazašskou^{LVI}. Na Jižním Kavkaze byla ustavena jedna republika (Zakavkazská ASSR). Po roce 1936, kdy byla přijata tzv. stalinská ústava, bylo vytvořeno ve Střední Asii celkem pět svazových republik (Kirgizská, Kazašská, Tádžická, Uzbeká a Turkmenská – všechny SSR), jejichž hranice byly vedeny značnou měrou arbitrárně. Totéž platí o Kavkaze, kde byly vytvořeny svazové republiky tři, jednou z nich byla Ázerbájdžánská SSR. Všechny tyto útvary se staly ustavujícími republikami Sovětského svazu. Současně s touto reformou byla zahájena kolektivizace zemědělství a zahájeno vytváření povědomí titulárních sovětských národů. Sovětská moc zrušila latinku a zavedla cyrilici a ruštinu jako obecný komunikační standard. Ve čtyřicátých letech současně s čistkami v Sovětském svazu a přesuny některých národů se stala Střední Asie oblíbenou destinací, kam byly přesouvány některé národy či jejich celky (Němci, Čečenci apod.). Tento postup s neustálou pomalou ruskou kolonizací za dobu sovětského panství změnil významně demografické poměry Střední Asie. V případě Ázerbájdžánu tomu tak nebylo, ale pokračovala přirozená migrace v rámci Kavkazu a k jeho území bylo přičleněno při vytváření nových hranic území Náhorního Karabachu, který byl osídlen z větší části arménským obyvatelstvem, které tvořilo i významnou menšinu v Baku a některých přilehlých městech.

Po druhé světové válce při komplexní výstavbě sovětského hospodářství se Střední Asie a východní Kavkaz staly především oblastmi těžby surovin (ropa, zemní plyn, uhlí, zlato, barevné kovy, rudy) popřípadě monokulturně zaměřenými zemědělskými oblastmi, kde se pěstovala především bavlna a jiné průmyslové plodiny. V oblasti nebyl vybudován zpracovatelský průmysl, s výjimkou severní části Kazašské SSR, a většina surovin se zpracovávala v jiných oblastech Sovětského svazu. Reforma

^(LVI) Pojmenování souviselo s ruským označováním obyvatel, které se měnilo, a lišilo se mnohdy od toho, jak se místní obyvatelé samo označovali. Nicméně dnešní etnické a státní příslušnosti se oproti tehdejším poměrům, kdy etnicita představovala pro místní obyvatelstvo méně než pro ruské elity, výrazně změnily.

zemědělství byla spjata s extenzivním využíváním vodních zdrojů, které postihlo především oblasti Aralského jezera. Ve Střední Asii, konkrétně v Kazašské SSR, byla rovněž umístěna pokusná jaderná střelnice.

V oblasti personální politiky dávala moskevská elita přednost obsazování klíčových míst rovněž lidmi pocházejícími z příslušné oblasti. V této souvislosti byla jako prostředek rusifikace používána metoda „křížového“ obsazování postů lidmi z „vedlejšího“ etnika. Středoasijské mocenské struktury, především ty stranické, byly rovněž využívány jako odkladiště různých moskevských politiků, kteří z různých důvodů nemohli dále pokračovat v moskevské kariéře (podezření z korupce, osobní nespolehlivost).

S příchodem *perestrojky*, která usilovala rovněž o hospodářské reformy, došli reformátoři k zajímavému zjištění, že ve společenských a hospodářských strukturách ve Střední Asii a Ázerbájdžánu existuje korupce v rozsahu systémového jevu. Ještě zajímavější bylo zjištění, že stranické i obecné politické a hospodářské struktury se během poválečného vývoje opět zformovaly do nově obnovené klanové struktury. Důležité posty ve stranické a hospodářské soustavě byly obsazovány podle klanového klíče a ze stranické příslušnosti (narozdíl od většiny Sovětského svazu) se stala obsahově prázdná nálepka.

Období *perestrojky* provázela v Sovětském svazu nejrůznější emancipační hnutí. Ve Střední Asii se tato hnutí prakticky neprojevovala, s výjimkou některých nacionalistických pokusů a revitalizací národních myšlenek, které směřovaly k větší samostatnosti a autonomii dominantních etnik titulárních národů. V Ázerbájdžánu vznikl ve druhé polovině osmdesátých let konflikt mezi arménským a ázerbájdžánským obyvatelstvem na území Náhorního Karabachu. Žádný ze zmíněných jevů nesměřoval svou povahou k jakékoliv podobě iredenty či úsilí o větší autonomii. Místní politické a hospodářské struktury byly většinou zcela spokojeny se stávajícím stavem, neusilovaly o změnu a nacionalismus otevřeně popíraly a potíraly (s výjimkou Ázerbájdžánu, jehož úřady se k němu zpočátku chovaly spíše neutrálně). V polovině osmdesátých let byly ve všech zmíněných státech vyměněny stranické špičky a na nejvyšší místa byly dosazeny nové kádry vybrané z dosavadních středních místních kádrů. Tento krok byl moskevskou nomenklaturou činěn v naději že přispěje k ozdravení místních struktur příliš kontaminovaných korupcí a loajalitou k předreformním poměrům⁷.

Během roku 1991 se vnitropolitický vývoj v Sovětském svazu začal ubírat cestou samovolného rozpadu státu za současného faktického osamostatňování mnoha nových států a v poslední fázi i Ruské federace. Proces rozpadu byl formálně završen podpisem tzv. bělověžské deklarace dne 8. prosince 1991. Žádný z jevů, které vedly k rozpadu Sovětského svazu, nesouvisel se Střední Asii a Ázerbájdžánem⁸. Rozpad Sovětského svazu byl z hlediska těchto zkoumaných států jevem neočekávaným a z hlediska naprosté většiny jejich elit jevem nežádoucím⁹. Znamenal, že se dosavadní správní celky označované jako svazové republiky musejí vyrovnat s náhlým deficitem státnosti, který zánik Sovětského svazu vyvolal. V žádné zkoumané zemi neexistovala sociální či politická hnutí, na kterých by mohly nové státy stavět v logice státních tradic, nicméně potřeba nové státnosti se stala nezbytnou¹⁰. V tomto státoprávně výjimečném vakuu tak nedobrovolně vzniklo šest nových států. Těchto šest nových států vzniklo v hranicích, které neměly jiné odůvodnění než črty jednoho představitele velmoci, na jejichž troskách se ocitly. Z ústavněprávního hlediska tyto nové státy dostaly do vínku sovětské dědictví v podobě právního řádu a republikových ústav z let 1977 až 1978, které byly po organické stránce odrazem tehdejšího sovětského systému vlády direktoria.

Na počátku devadesátých let v rámci sovětských reformů vznikl v moskevských reformních kruzích plán reformy svazové struktury. Koncept reformy sovětského federativního uspořádání předpokládal přijetí deklarací suverenity (nikoliv nezávislosti) všemi členskými státy a následné vytvoření nové svazové či federální smlouvy, která by nahradila předchozí sovětský ústavní systém. První část tohoto kroku byla fakticky provedena, ale podepsání plánované smlouvy zhatilo provedení moskevského puče. Zmíněné deklarace suverenity poté postupně doplnily jednotlivé akty potvrzující osamostatnění.

4.3. Ázerbájdžán

Ázerbájdžán, jeden ze tří kavkazských států, se rozkládá na západním pobřeží Kaspického moře mezi severním a jižním hřbetem Kavkazu. Hraničí s Ruskou federací na severu a Íránem na jihu. Na západě hraničí s Arménií a Gruzii. Mezi Arménií a Ázerbájdžánem je fakticky válečný stav, přičemž Arménie vojensky kontroluje území Náhorního Karabachu, které je z mezinárodněprávního hlediska součástí Ázerbájdžánu, a ze strategických důvodů ještě asi zhruba stejně rozsáhlé území. Část území Ázerbájdžánu se nalézá v Nachičevanské poloenklávě, která je mezi Arménií, Íránem a Tureckem. Značná část Ázerbájdžánu je položena níže, podél pobřeží či podél delty řeky Kura, která zemí protéká od západu na východ. V Ázerbájdžánu jsou bohaté zásoby ropy a zemního plynu, které se těží na ropných polích při Kaspickém moři a nezanedbatelný není také podíl na obdobném nerostném bohatství Kaspického moře^{LVII}. Těžba ropy má dlouhou tradici a sahá až do doby ruského panství v předrevolučních dobách.

Většina obyvatel Ázerbájdžánu (90 %) je ázerbájdžánské národnosti a jazyka a muslimského vyznání. Ázerbájdžánští muslimové jsou zhruba ze 70% šíité a zbytek tvoří sunnité. V zemi žije na postsovětské poměry velmi slabá ruská menšina a dále příslušníci několika menších národností, z nichž za zmínku stojí pouze Dagestánci, jejichž přítomnost je pochopitelná s ohledem na sousední Dagestán hraniční region Ruské federace. Zpočátku devadesátých let žilo v Ázerbájdžánu, tedy na území jím tehdy kontrolovaném, asi 5,6% arménského obyvatelstva, včetně obyvatel Náhorního Karabachu. Naprostá většina Arménů v důsledku konfliktu s Arménií Ázerbájdžán opustila^{LVIII}. Celkový počet obyvatel Ázerbájdžánu je přibližně osm milionů. Jazykově je ázerbájdžánština^{LIX} nejbliže turečtině a je také příbuzná s jinými středoasijskými jazyky (uzbečtina, kazaština, turkmenština, kyrgyzština)¹¹.

4.3.1. Vznik a formování státnosti

Po rozpadu Sovětského svazu, bezprostředně po historických událostech, které mu předcházely, přijal Nejvyšší sovět Ázerbájdžánské SSR 30. srpna 1991 (tedy několik dnů po moskevském puči) na mimořádném zasedání Deklaraci o obnovení Ázerbájdžánské státnosti. Tento dokument byl skutečně pouhou deklarací, která neměla explicitně normativní relevanci, a pouze prohlašoval, že se obnovuje ázerbájdžánská státnost, dále se hlásil k některým historickým odkazům, především k existenci nezávislého Ázerbájdžánu mezi lety 1918 a 1920. V dokumentu se deklarovala vůle zahájit existenci nového státu standardním mezinárodním uznávacím postupem a recepcí obvyklých mezinárodních závazků. V dokumentu neexistoval náznak organické struktury, pokud nepočítáme úvodní konstatování, že orgán, který vydal deklaraci, je nejvyšším orgánem státní moci v nově obnoveném státě.

Brzy poté (18. října 1991) vydal tentýž orgán ústavní zákon o obnovení státnosti Ázerbájdžánské republiky. V poměrně rozsáhlé preambuli se ústavodárce zaměřil především na svou interpretaci dějin, s jejíž pomocí definoval historickou etapu existence nezávislého Ázerbájdžánu mezi lety 1918 a 1920 jako ideové východisko nové státnosti. V prvních člancích nového ústavního zákona učinil totéž a místo obvyklé definice základní charakteristiky státu definoval obsazení Ázerbájdžánu Rudou armádou v roce

^(LVII) Způsob těžby surovin ze dna Kaspického moře, který je mezinárodněprávně sporný, není ještě zúčastněnými státy (Ruská federace, Kazachstán, Turkmenistán, Írán a Ázerbájdžán) definitivně dohodnut.

^(LVIII) Statisticky a nominálně je třeba brát v úvahu také území Náhorního Karabachu a jeho obyvatelstvo. Náhorní Karabach je z hlediska mezinárodního práva součástí Ázerbájdžánu. Jeho obyvatelstvo a státní poměry ovšem nebudou brány v potaz s ohledem na to, že nejsou faktickou součástí ústavněprávních vztahů. Tímto není vyjádřeno jakékoliv stanovisko k danému problému.

^(LIX) Ve starších českých textech se používá někdy označení jazyka „azerština“. Zde i v celé práci je použit adekvátní moderní zaužívaný pojem, který v jazyce ruském zní „азербайджанский язык“. Tento pojem používá i ázerbájdžánská ústava.

1920 jako okupaci a prohlásil dohodu o vytvoření Sovětského svazu za neplatnou. Nový Ázerbájdžán se definuje jako přímý nástupce tohoto státu, pak následují ustanovení běžné normativní a přechodné povahy. V těchto stanoví, že ázerbájdžánská ústava z roku 1978 je platná v rozsahu, v jakém není v rozporu s tímto dokumentem. Základním úkolem nové ázerbájdžánské státnosti je mimo jiné ochrana celistvosti státního území, přičemž tento úkol je zdůrazněn v na poměry stručném normativním textu prvního ústavního dokumentu velmi intenzivně. Ázerbájdžán se hlásí k sovětskému dědictví s určitým odstupem, a to i po formální stránce, kdy uznává odpovědnost za státní dluh pouze v tom rozsahu, v jakém byly prostředky s ním související investovány v Ázerbájdžánu. V otázce právní kontinuity navázal na sovětské tradice, nicméně obrátil hierarchický vztah svazových a republikových norem ve prospěch republikových. Název nově obnoveného státu byl „Ázerbájdžánská republika“⁴².

První ústavněprávní normativní dokument nijak blíže nespécifikoval předpokládanou nebo kýženou normativní strukturu státu, pouze vyjádřil předpoklad, že bude přijata ústava, která tyto věci upraví. V organické rovině implicitně navázal na existující strukturu republikových orgánů, které také skutečně začaly nový stát řídit a navenek zastupovat. Krátce poté bylo přijato opatření, kterým byla rozpuštěna komunistická strana, přičemž si naprostá většina jejích kádrů zachovala své postavení. Dosavadní generální tajemník komunistické strany Ajaz Mutalibov byl parlamentem v září 1991 zvolen prezidentem. Tímto krokem byl dovršen ideový odstup od sovětského dědictví. Dne 26. prosince 1991 přijal tehdy ještě Nejvyšší sověť Ázerbájdžánské republiky zákon, kterým se upravoval statut Náhorního Karabachu. Valná část zákona se opět v duchu velmi krátkých ústavních tradic věnovala interpretaci historie a druhá část zmocňovala státní orgány ke konkrétním opatřením, která měla vést k nápravě poměrů v Náhorním Karabachu a především k odstranění arménské autonomie, kterou tento zákon formálně zrušil. Dosavadní normativní, faktická a deklarační politika vykazovaly silnou tendenci k velmi nacionalistickým postojům, které byly spjaty antisovětskými akcenty (zmiňovaná autonomie byla výsledkem správních reforem raného bolševického panství z dob Zakavkazské ASSR, konkrétně z roku 1922). S tím souvisí i snaha závazně interpretovat historii v podobě zákonů nebo ústavních zákonů. Normativnímu antisovětizmu a antikomunizmu nebylo na překážku, že naprostá většina mocenských, hospodářských a vzdělanostních elit nového státu před rozpadem Sovětského svazu příslušela ke komunistické straně.

V roce 1992 a následujících letech ústavní vývoj ustrnul, protože kapacity státu byly soustředěny na vedení válečného konfliktu s Arménií, potažmo s arménským obyvatelstvem Náhorního Karabachu. Konflikt skončil pro Ázerbájdžán vojenským neúspěchem a ztrátou kontroly příslušného území i dalších oblastí, které arménské ozbrojené síly obsadily ze strategických důvodů. Povaha konfliktu týkajícího se Náhorního Karabachu a jeho výsledek, který byl pro Ázerbájdžán nepříznivý, byly dány také tím, že zpočátku pojímaly ázerbájdžánské úřady problém Náhorního Karabachu jako policejně správní, a nikoliv vojenský problém. Krátce po vzniku nového státu přijal parlament (Nejvyšší sověť) dílčí ústavněprávní normy, které umožnily provést v červnu 1992 prezidentské volby, ve kterých byl zvolen dosavadní prezident Yagub Kavad ogly Mamedov. Nejvyšší sověť zvolený v roce 1990 fungoval nadále v intencích svého pětiletého mandátu. V letech 1992 až 1994 došlo k několika výměnám na pozici prezidenta spjatých s jejich demisemi a následnými volbami (viz tabulku č. 6.2.2.). Přechodné období provázely politické otázky, jak formovat státní politiku ve vztahu k Náhornímu Karabachu a jak formulovat zahraniční politiku především ve vztahu k tehdejšímu Společenství nezávislých států. Přechodné a nestabilní období, které vykazovalo i situace podobné vojenskému puči, bylo poznamenáno několika zásadními obraty v zahraničněpolitické orientaci. Organická struktura státu byla upravena zmíněnou ústavou z roku 1978, která byla pouze modifikována několika novými ústavními zákony. V praktické rovině to znamenalo, že byl prozatímne použit prezidentský model poslední éry Sovětského svazu. Horizontální mocenské vztahy vykazovaly mnoho nejasností, které měly původ ve výkladu ústavního práva (nejasné kompetence v případě krizových situací). Otázky zahraničněpolitické orientace,

Náhorního Karabachu a s tím souvisejícího militarizmu, měly i svůj ústavněprávní rozměr. Nový stát, který stál před konečnou definicí své státnosti se musel rozhodnout, zda bude svou státnost definovat světsky, či nábožensky, národnostně či občansky apod. Vzhledem k možným prioritním zahraničněpolitickým partnerům byly tyto otázky více než aktuální a velmi otevřené. Nestabilní prostředí doprovázel rovněž stoupající význam armády, která představovala zdroj národní frustrace ve vztahu k Národnímu Karabachu. Éra častého střídání mocenských a elit a změn zahraničněpolitické orientace skončila na podzim roku 1993, kdy po sérii dvou mocenských pučů zvolil parlament mimořádně prezidentem republiky Hejdara Alieva, dosavadního představitele regionálních politických struktur Nachičevanské oblasti^{LX}. Hejdar Aliev, umírněný nacionalista s komunistickou minulostí preferující sekulární státní uspořádání dokázal jako jediný politik vtisknout chaotickému politickému prostředí řád. Pod jeho politickým vedením byl sestaven návrh ázerbájdžánské ústavy, který byl 12. listopadu 1995 přijat ve všeobecném referendu jako nová ázerbájdžánská ústava, která platí do současnosti^{L3}.

4.3.2. Základní principy

Ústava, která je strukturálně projekcí Alievových představ jak řídit stát, platí ve své nezměněné podobě do současnosti. Ústava umožňuje svou vlastní změnu pouze prostřednictvím identické procedury, tedy prostřednictvím referenda. Ústavu je možné doplňovat pouze ústavními zákony, k jejichž přijetí je oprávněn jednokomorový parlament kvalifikovanou většinou^{LXI}. Statusová část a některé jiné podstatné části jsou z definice nezměnitelné. Ázerbájdžánská ústava je monolegální text, normativní právní akt s téměř nejvyšší úrovní rigidity. Faktickou součástí ústavy jsou nezrušené ústavní akty, které předcházely jejímu přijetí a které představují doposud základ ústavního práva.

Ústava má celkem pět částí, které se dále dělí na hlavy číslované v jedné číselné řadě. Prvá část upravuje postavení lidu a z něj odvozené moci a dále postavení a charakter státu. Druhá část představuje základní statusovou normu a třetí část upravuje organickou strukturu státu. Čtvrtá část upravuje některé otázky samosprávy a pátá část obsahuje základní pravidla struktury právních norem a přechodná a závěrečná ustanovení včetně pravidel upravujících změnu ústavy. Legislativní úroveň textu odpovídá sovětským tradicím dlouhých a obsahově rozvláčných textů, které jsou střeoevropské právní tradici spíše cizí^{LXII}. Pro srovnání představuje délka ústavy dvojnásobek textu české Ústavy a Listiny dohromady. Jednotlivé právní věty používají také podobné formulace jako sovětské ústavní texty od roku 1936. Snaha o maximální podrobnost a předvídatelnost vede ovšem spíše k vytvoření většího množství nejasností, jejichž řešení cestou výkladu v případě kasuistické ústavy může být problematické. Jednotlivé záruky práv mají mnohdy takovou podobu, která je v praxi obtížně konkretizovatelná. Příkladem jsou takové deklarace jako například „stát garantuje práva každého“, aniž by konkretizoval například právo na přístup k soudu (čl. 26 odst. II.).

^(LX) Hejdar Aliev byl předsedou Ázerbájdžánské komunistické strany od roku 1985 do roku 1987. Funkci tehdy opustil kvůli korupčnímu skandálu. Před výkonem tohoto postu prošel standardní kariérou bezpečnostních a politických struktur Sovětského svazu. Na svém postu byl v roce 1987 vystřídán právě Ajazem Mutalibovem, který se stal prvním ázerbájdžánským prezidentem.

^(LXI) Podle sovětských ústavněprávních tradic je ústava, jako základní zákon státu, právní dokument jiného druhu než jiné ústavní zákony. To platí jak o právní síle, tak o proceduře změny normy.

^(LXII) V postsovětské právní vědě panuje rozšířená neovladatelná touha po vytvoření ústavního textu, který by pamatoval na všechny situace, přičemž nositelé této touhy téměř nepřipouští možnou existenci obecných pravidel a principů ústavního práva.

4.3.2.1. Suverenita státní moci

Ázerbájdžánská ústava definuje úvodem základní princip své státnosti a totiž „moc lidu“ (čl. 1), což je i název prvé hlavy první části. V této části, která je pojmána jako základní normativní minimum, jsou definovány suverenita lidu (čl. 2), princip, že pouze z lidu může pocházet jeho moc, a to zákonným způsobem (čl. 2), zákaz uzurpace moci (čl. 6), definice jednoty lidu a výhrada referenda (čl. 3). Pouze referendem je možné rozhodovat o přijetí a změně ústavy a pouze referendem je možné rozhodovat o změně státních hranic.

Moc lidu jako ústavní princip je tak v praxi povýšena spíše na princip konzervační. Ze znění ústavy, už její první hlavy, totiž nepochybně vyplývá, že je možné moc lidu přímo realizovat pouze prostřednictvím referenda a v jiných případech pouze prostřednictvím zákonně zvolených orgánů. Ostatní formy zastupování lidu jsou explicitně zakázány. V kontextu situace, kdy je možné referendum provést pouze na základě návrhu prezidenta nebo parlamentu, je taková ústavněprávní norma pouze potvrzením stávajícího monopolu státní struktury na výkon moci v rámci definovaných pravidel. V ústavním ani jiném podobném normativním textu neexistuje nic jako právo na odpor, tedy nadřazenost suverenity lidu v jejím libovolném projevu nad organickými strukturami v případě jejich selhání z hlediska ústavou předpokládané funkce.

Míra rigidity ústavy a některých dalších státních atributů (státních hranic), které jsou měnitelné opět pouze referendem, jsou vyjádřením maximální snahy tvůrců systému tento systém konzervovat. Výkon státní moci je omezen na ústavou definované organické struktury, popřípadě na projev, který podléhá jejich přímé kontrole. Ústavou předpokládané orgány mohou vykonávat moc neomezeně. Tento jev je ze strukturálního hlediska degradací fenoménu ústavnosti na úroveň zákonnosti a popřením kvalitativního rozdílu mezi těmito jevy. Do důsledku vzato jde o vyjádření maximálně pozitivistického postoje a popření organických přirozenoprávních koncepcí. Rigidita státních hranic je navíc vnitrostátním normativním vyjádřením maximálně striktního postoje ve vztahu ke konfliktu týkajícího se Náhorního Karabachu. Současný stav je takový, že Ázerbájdžán má sice pravdu, ale Arméni mají Náhorní Karabach. Rigidita spjatá s organickým pozitivizmem a kombinovaná s nesmiřitelností v otázce jediného mezinárodního sporu, který přerostl v konflikt, je normativním úvodem, který je jako stěžejní princip vytknut před ostatní jiné principy upravené až ve druhé hlavě ústavy. Fakticky je tak v ústavě definován princip suverenity státu, respektive jeho organické struktury.

4.3.2.2. Hranice výkonu veřejné moci

V čl. 7 odst. 2 ázerbájdžánské ústavy je ústavně velmi zajímavé pravidlo, že státní moc je omezitelná pouze právem (v objektivním slova smyslu), čímž je myšlen jakýkoliv státem stanovený pramen práva nebo jeho vyjádření. Tento princip je v podstatě popřením západoevropské koncepce enumerativity výkonu státní moci. Současně s tímto principem jsou v čl. 12 definovány vyšší cíle státu, jako zabezpečení práv a svobod člověka. V ústavním textu také existuje obecná definice hranic oprávněnosti činnosti jednotlivce nebo jím vytvářených uskupení. Obecně je zakázáno zneužívání práv k neplnění povinností předpokládaných ústavou nebo zákonem. Vztah osobnostní sféry práv a právem chráněných zájmů na straně jedné, a státní moci na straně druhé je tedy ve smyslu ázerbájdžánské ústavy definován tak, že stát v zásadě může vše, co mu není zákonem nebo jinou podobou práva zakázáno, přičemž deklarovaná ochrana lidských práv je pouze legitimačním pozadím tohoto vztahu, aniž by charakter lidských práv výkon moci kvalitativně omezoval. Občané či osoby mají naopak výslovně zakázáno zneužívat práv k účelům protirečícím ústavě nebo zákonu, což v praxi znamená, že mohou činit pouze to, co zákon výslovně stanoví. Princip omezení státní moci pouze zákonem je navíc zařazen do ustanovení, která tvoří tvrdé nezměnitelné jádro ústavy.

4.3.2.3. Obecný charakter státnosti

Ve druhé hlavě ústavy je souhrn asi dvaceti pravidel, principů či zásad bez promyšlenější struktury. Hned v prvním článku (čl. 7) je Ázerbájdžán definován jako demokratická, právní, světská, a unitární republika. Tento úvodní charakterový katalog je kromě jiného výsledkem završení nevyjasněného politického směřování v první polovině devadesátých let, které skončilo definitivní inklinací k postsovětským strukturám a opatrnou pragmatickou zahraničněpolitickou orientací. Dále jsou v něm uvedeny bez ladu a skladu různé principy a pravidla. Mezi ně patří určení, že hlavou státu je prezident republiky. Dále je v ústavě výslovně konstatován princip dělby moci na tři základní pilíře: zákonodárné, výkonné a soudní moci. Ústava definuje existenci ozbrojených sil (armády) a stanoví, že jejich hlavou je prezident republiky. Určuje hlavní město, kterým je Baku. Ústava stanoví existenci práva vlastnit majetek, přičemž toto právo popisuje ve třech podobách (státní, soukromý a obecní majetek). Ústava již potřeť a znova totožně definuje princip nedělitelnosti státního území za současného zopakování principu změnitelnosti státních hranic pouze referendem. V ústavě jsou definovány základy hospodářské soustavy, která je výslovně založena na existenci tržního hospodářství. Podobně je definována povinnost státu dbát hospodářského blaha každého občana, jeho sociálního rozvoje a důstojné úrovně života. Ústava ve svých obecných ustanoveních stanoví zvláštní ochranu rodiny, definuje státní jazyk (ázerbájdžánštinu), státní měnu (manat), symboly a nakládání s přírodními zdroji. První část ústavy, která má představovat ty nejzákladnější pravidla fungování státu, představuje ve skutečnosti výběr důležitých normativů z vícero oblastí ústavního práva. Značná část z nich je zařazena do katalogu nezměnitelných částí ústavy, do jejího tvrdého jádra.

V této ani jiné části ústavy není definován základní rámec politického systému, jak je tomu obvyklé u moderních ústav. Nikde v ústavě není definice politického pluralizmu, naznačení existence systému politických stran nebo jiného srovnatelného systému. Nikde rovněž není ani definice základní demokratické konstanty „demokracie jako vláda většiny“ a ani není nijak definován případný statut menšin apod.

4.3.3. Organická struktura

Ázerbájdžánská ústava, jak již bylo zmíněno, vychází při konstruování organické struktury z koncepce dělby moci. Tento ústavně právní princip je v ústavě výslovně definován (čl. 7 odst. 3). Ústava jmenuje tři pilíře moci (moc zákonodárnou, výkonnou a soudní), přičemž v tomtéž ustanovení stanoví jejich nezávislost na jiné moci v rámci své pravomoci. Princip vnitřní neomezenosti je v podstatě doplněním principu suverenity státní moci. Narozdíl od západoevropských států zvolil ázerbájdžánský ústavodárce poměrně jednoduchou organickou konstrukci, kdy jednotlivé moci nejsou vnitřně příliš strukturované a jejich rozdělení je na první pohled důsledné, přičemž ani jedno neplatí ve vztahu k soudní moci.

4.3.3.1. Moc zákonodárná

Jediným zákonodárným orgánem Ázerbájdžánu je jeho jednokomorový parlament nazývaný, a to i v překladech do jiných jazyků, Milli Medžlis (Милли Меджлис, popřípadě Milli Məclisi^{LXIII}).

^(LXIII) Ázerbájdžán, podobně jako Turkmenistán a Uzbekistán, zavedl v devadesátých letech latinku místo cyrilice. Z tohoto důvodu by se ve smyslu pravidel českého pravopisu nemělo používat žádných transkripcí, ale původní latinkou tvořený text. Tam, kde je to obvyklé, je v této práci použita původní transkripce z cyrilice, pokud byla vytvořena ještě v době, kdy byl název původně vyjádřen cyrilicí. Vzhledem k tomu, že jednotlivá fonetická pravidla jsou ve všech třech případech zcela odlišná, je mnohdy původní přepis sdělnější.

Parlament má 125 členů volených na pět let. Volby se konaly v letech 1990, 1995, 2000 a 2005. Ústava dokonce stanoví přesný termín voleb, a to prvou neděli v listopadu. Ústava nezná a nepřipouští možnost rozpuštění parlamentu, popřípadě zkrácení jeho volebního období. Zná ovšem možnost skončení mandátu jednoho poslance a způsob jeho znovuzvolení na zbývající dobu trvání mandátu. Poslanci jsou voleni ve všeobecných volbách založených na většinovém dvoukolovém systému (100 mandátů) a proporčním systému (25 mandátů). Země je rozdělena na volební obvody, jejich počet odpovídá počtu sta poslanců a v každém volebním obvodu je volen jeden poslanec z neomezeného počtu kandidátů. V prvním kole je zvolen ten poslanec, který má většinu hlasů. Pokud není zvolen v prvním kole žádný poslanec, postupují do druhého kola dva kandidáti s nejvyšším počtem hlasů, z nichž je zvolen ten, který získá více hlasů. Většinová část parlamentu je volena v jednom celostátním volebním obvodu, který je shodný s územím státu. Poměr mezi poslanci volenými většinovým a poměrným systémem není definován ústavou, ale volebním zákonem. Ústava pouze stanoví, že část poslanců je volena poměrně a část většinově.

Ústava stanoví přísné podmínky pro možné zvolení poslancem. Kandidát nesmí mít vedle ázerbájdžánské státní příslušnosti občanství jiné země, nesmí mít povinnosti ve vztahu k jinému státu, nesmí vykonávat žádnou funkci v oblasti moci výkonné nebo soudní, nesmí vykonávat výdělečnou závislou činnost, s výjimkou vědecké nebo umělecké činnosti, musí být starší 25 let a musí být bezúhonný. Tyto podmínky dle nepochybného znění ústavy, která v tomto nepřipouští dvojí výklad, musí kandidát splňovat v okamžiku počátku kandidatury. Ústava rovněž upravuje právní režim pozbývání poslaneckého mandátu. Poslanec pozbývá svého mandátu, pokud přestane splňovat jednu z podmínek volitelnosti, včetně poněkud vágní podmínky nemít závazky ve vztahu k jinému státu. Dalšími možnými způsoby pozbytí mandátu je pravomocné odsouzení pro spáchání trestného činu a rozpuštění strany, ke které poslanec přísluší. Posledně jmenovaná podmínka je v ústavě uvedena, ačkoliv ústava nespojuje kandidaturu s členstvím v politické straně a nepředpokládá organizaci politického života založenou na konkurenci politických stran. Poslanci požívají imunity ve vztahu k jakémukoliv trestnímu nebo správnímu stíhání s výjimkou zatčení na místě spáchání trestného činu. O odnětí imunity rozhoduje parlament, a to na návrh generálního prokurátora.

Parlament je koncipován jako orgán, který řádně zasedá pouze část roku. Ústava předpokládá dvě zasedání; od 1. února do 31. května a od 30. září do 30. prosince. Parlament tak pět měsíců v roce nezasedá. Parlament může být mimořádně svolán pouze na základě žádosti prezidenta, popřípadě 42 poslanců. Parlament může v mimořádném zasedání projednat pouze záležitosti, které při mimořádném svolání současně navrhl projednat ten, kdo o mimořádné svolání požádal. Parlament je nadán pravomocí organizovat vlastní práci a jeho pravomoci jsou rozděleny do dvou skupin. Je mu svěřena normativní pravomoc, tedy pravomoc vydávat akty obecné povahy, které jsou v systematickém členění normativních aktů označovány jako zákony. Zákony nejsou jediným pramenem práva, protože i jiným subjektům je ústavou svěřena normativní pravomoc (například prezident má dekretální pravomoc). Normativní pravomoc jiných subjektů je vymezena oblastí úpravy, a nikoliv delegací zákona. Normativní pravomoc parlamentu tedy není funkčně neomezena (nebo omezena pouze ústavou), podle znění ústavy má dokonce povahu uzavřeného výčtu, který je rozšířitelný, opět dle ustanovení ústavy, pouze ústavním zákonem. V katalogu oblastí, kde je parlament nadán normativní pravomocí, se nalézají standardní oblasti práva, které jsou ve většině zemí upraveny velkými kodexy, jako například soukromé právo, procesní normy, územní organizace, právní úprava výkonu ústavou zaručených práv a jejich záruky apod. Katalog oblastí, k jejichž právní úpravě je parlament nadán, je velmi podrobný; jsou v něm například odlišeny právní oblasti závazkového práva a oblast věcných práv, autorské právo apod. V katalogu není uvedeno například trestní právo hmotné, některé oblasti právní úpravy výkonu státní správy.

Druhou oblastí pravomocí jsou akty nebo činnosti nenormativní povahy, které jsou obvykle formou podílu na výkonu státní moci, ustavování jiných orgánů státní moci a podobných činností.

Do tohoto katalogu patří například potvrzování státního rozpočtu, který nemá v pojetí ázerbájdžánské ústavy povahu zákona. Rozpočet je předkládán prezidentem a parlament není oprávněn návrh měnit, pouze přijmout, popřípadě nepřijmout. Prakticky všechny pravomoci, které souvisejí s ustavováním jiných státních orgánů, především nejvyšších soudních instancí a vlády, vykonává parlament na návrh prezidenta republiky. Mezi pravomoci, které jsou vykonávány samostatně, patří vyhlášení referenda, ustavení Auditorické komory, úprava vlastních vnitřních poměrů, nenormativní akty, které se týkají správního členění státu, uzavírání a vypovídání nenormativních mezinárodních smluv apod. Výčet nelegislativních pravomocí je uzavřený a ústava neuvádí možnost jeho rozšíření.

Postavení parlamentu je slabé až velmi slabé. Jeho zákonodárná činnost je omezena taxativním výčtem právních oblastí, které je parlament oprávněn upravit zákonem. Zákony navíc podepisuje prezident a pokud zákon prezident nepodepíše, musí jej parlament přehlasovat, a to kvalifikovanou tříčtvrtinovou většinou. V případě ústavních zákonů je suspenzivní veto prezidenta absolutní. Kontrolní pravomoci parlamentu jsou rovněž minimální a ani v oblasti rozpočtu neoplývá obvyklou pravomocí. Parlament je s to odeprít souhlas se jmenováním soudců nejvyšších soudních instancí a předsedy vlády. V případě předsedy vlády tak může Parlament učinit pouze třikrát za sebou a poté není jeho souhlas dle ústavy potřebný. Funkce parlamentu je až na výjimky fakticky omezena na roli konzultativní a pracovní. Tomu odpovídá i „zkrácená“ doba zasedání. Jeho velmi hypotetickou zářnou chvílí může být podíl na procesu odvolání prezidenta republiky, který je ústavou předvídan. Faktickou roli parlamentu ani neposiluje volební systém, který nevytváří prostředí, ve kterém by se formovaly politické strany.

4.3.3.2. Moc výkonná

Představitelem moci výkonné a její faktickou i formální hlavou je prezident Ázerbájdžánské republiky. Ústava výslovně stanoví, že výkonná moc náleží prezidentu republiky. Ústava nevytváří dvě (nebo více) těžišť výkonné moci a vláda, která samozřejmě existuje a jejíž existence je ústavou upravena, je prezidentovi přímo podřízena. Prezident republiky je volen ve volbách, a to přímo ve všeobecném tajném hlasování ve dvoukolovém systému, který je identický jako při volbách jednotlivých poslanců do parlamentu. Podmínky volitelnosti jsou věk 35 let, aktivní volební právo, zachovalost právní a to i ve vztahu k případným probíhajícím trestním stíháním. Kandidát nesmí mít dvojí občanství nebo povinnosti k jinému státu. V podmínkách kandidatury není zákaz výkonu žádné funkce ani činnosti. Prezident podle ústavy nemůže být zvolen více než dvakrát za sebou.

Ústava zná proceduru, která směřuje ke zbavení mandátu prezidenta republiky. Na základě rozhodnutí Nejvyššího soudu, který je ve zvláštním řízení oprávněn na základě žaloby generálního prokurátora rozhodnout o tom, že prezident spáchal zvláště závažný trestný čin, může v propadné lhůtě 30 dnů od vydání rozhodnutí o tomto trestném činu rozhodnout Ústavní soud o podání návrhu parlamentu na zbavení mandátu prezidenta. Parlament je oprávněn tento návrh projednat ve dvouměsíční propadné lhůtě. Pokud je většinou 95 poslanců (ze 125) rozhodnutí přijato, musí je znovu podepsat předseda Ústavního soudu ještě ve lhůtě určené parlamentu, a to na základě nového rozhodnutí Ústavního soudu, které může být vydáno ve lhůtě jednoho týdne od přijetí posledního rozhodnutí parlamentu. Podpis není formalitou, ale podmínkou. Pokud není libovolná ze lhůt dodržena, procedura není dokončena a ke zbavení mandátu prezidenta republiky nedojde. V praxi to vypadá tak, že se na odvolání prezidenta musí v podstatě shodnout: generální prokurátor, Nejvyšší soud, Ústavní soud, parlament kvalifikovanou tříčtvrtinovou většinou, znovu Ústavní soud a na závěr předseda Ústavního soudu, a to v nesmyslně krátkých lhůtách.

Prezident je oprávněn jmenovat předsedu vlády se souhlasem parlamentu. Pokud není souhlas dán ve lhůtě jednoho týdne nebo je třikrát po sobě odeprěn, je prezident oprávněn jmenovat předsedu vlády bez souhlasu parlamentu. Ústava nezná pro opakované návrhy žádná omezení, a je tedy možné

navrhovat stále tutéž osobu a tu poté i jmenovat. Prezident je oprávněn odvolat předsedu vlády bez dalšího. Prezident je chráněn téměř absolutní imunitou, která je prolomena pouze příslušnými ustanoveními o jeho odvolání. Podobnou imunitou jako poslanci disponuje i předseda vlády, nikoliv ovšem ministři a ostatní členové vlády. Vláda je koncipována spíše jako poradní a výkonný orgán. Její členy jmenuje a odvolává prezident bez dalšího, přičemž k tomuto kroku nepotřebuje ani souhlas ani návrh předsedy vlády. Vládě v obvyklých případech předsedá její předseda, ale může ji přímo řídit i prezident. Samostatnými pravomocemi vláda fakticky nedisponuje a ve svém konání je podřízena prezidentovi. Pokud skončí funkční období prezidenta, je vláda povinna podat demisi bezprostředně po zvolení nového prezidenta. Samostatná role vlády tak může vyniknout pouze v případě uprázdnění místa prezidenta (úmrtím nebo odvoláním). Faktickým a jediným nositelem výkonné moci je prezident republiky.

Prezident disponuje rozsáhlými kreačními pravomocemi ve vztahu k moci soudní. Navrhuje parlamentu jmenování a odvolání soudců Nejvyššího soudu a Ústavního soudu, dále jmenuje a odvolává bez dalšího ostatní soudce jiných soudů. Se souhlasem parlamentu jmenuje a odvolává generálního prokurátora. Jmenuje a odvolává se souhlasem parlamentu členy vedení národní banky, jejíž role je ovšem výrazně slabá a hlavní úkoly v oblasti měnové politiky a stability plní ve smyslu ústavy vláda. Prezident je velmi významným článkem zákonodárského procesu, jak je zmíněno v předchozí kapitole věnované zákonodárné moci.

Prezident republiky je nadán samostatnou normotvornou pravomocí, která má podobu práva vydávat nařízení. Narozdíl od parlamentu, jehož zákonodárnou pravomoc limituje taxativní výčet oblastí, nemá prezidentská normativní pravomoc takové omezení a ústava skýtá vágní definici odkazující na jeho obecnou pravomoc v oblasti moci výkonné, což znamená, že prezident může normotvorně upravit vše, co se týká oblasti výkonné moci nebo jeho jiných pravomocí. Podobnou normotvornou pravomocí v podobě práva vydávat dekrety disponuje i vláda. Ve struktuře norem má nařízení prezidenta nižší právní sílu než zákon a dekrety vlády jsou postaveny ještě níže. Prezident disponuje i rozsáhlou výlučnou rozhodovací pravomocí, která je ústavou výslovně svěřena jemu a nesouvisí nijak s jemu podřízenou vládou. Pokrývá několik oblastí, především prakticky všechny otázky související s vnějšími vztahy, včetně souhlasu s pobytom cizích vojsk, stanovování vojenského či válečného vztahu, diplomatické vztahy, otázky vojenské služby, státního občanství apod. Prezident je také nejvyšším velitelem ozbrojených sil a jeho pravomoc v tomto rozsahu není symbolická, ale zcela skutečná. Postavení prezidenta je velmi silné, ve skutečnosti nekontrolovatelné. Prezident je fakticky neodvolatelný.

4.3.3.3. Moc soudní

Sedmá hlava ázerbájdžánské ústavy se spíše lakonicky věnuje soudní moci. V Ázerbájdžánu existuje obvyklá soustava soudů s pyramidální strukturou. Její konkrétní podoba není stanovena ústavou, ale pouze zákonem. Ústava stanoví existenci vrcholných orgánů soudní moci a základní předpoklady pro jmenování soudcem. Nejvyšším orgánem obecných soudů je Nejvyšší soud a paralelně s ním Obchodní soud, který plní tutéž roli v oblasti obchodních vztahů. Mimo soustavu obecných soudů stojí devítičlenný Ústavní soud, který je nadán pravomocí rozhodovat o ústavnosti jiných normativních aktů, popřípadě o zákonnosti podzákonných norem. Další pravomocí Ústavního soudu je dávat závazný obecný výklad zákonů popřípadě ústavy. Právo podat návrh směřující k přezkoumání zákonnosti, ústavnosti či závaznému výkladu mají ostatní nejvyšší orgány státní moci (parlament, prezident, vláda, generální prokurátor, apod.). Právem k podání nedisponují ani nižší obecné soudy ani občané či jiné osoby. Ze znění ústavy vyplývá dokonce zákaz rozšíření pravomocí ústavního soudu zákonem, což je dáno především tím, že je tato pravomoc omezena pouze na pravomoc stanovenou ústavou. Postavení prokuratury, jejíž existenci ústava upravuje v části věnované soudní moci, v čele s generálním

prokurátorem je upraveno velmi přesně. Kromě již zmíněné role při odvolávání prezidenta předpokládá ústava, že prokuratura plní dvě základní funkce. Jednak je obecným dozorovým orgánem zákonnosti (v oblasti správní činnosti) a jednak je veřejným žalobcem v trestním řízení, přičemž obě tyto pravomoci mohou být dále upraveny zákonem, včetně územního dělení obvodů, ve kterých jsou činní jednotliví prokurátoři. Jednotliví prokurátoři jsou jmenováni generálním prokurátorem.

Soudci Ústavního soudu i jiných soudů jsou odvolatelní. V případě nejvyšších soudních instancí, včetně generálního prokurátora, je k odvolání, jak je již uvedeno výše, potřeba shody mezi prezidentem a parlamentem, kdežto v případě jiných soudů stačí rozhodnutí prezidenta. Tyto v podstatě absentující záruky soudcovské nezávislosti vytvářejí poměrně slabou pozici soudní moci, která je tradičně loajální prezidentovi, včetně nejvyšších soudů^{LXIV}. Ústava také nepředpokládá obecnou ochranu práv formou zaručeného přístupu k soudům za účelem přezkoumání aktů výkonné moci soudy.

4.3.3.4. Územní členění a samospráva

Ázerbájdžán je dle své ústavy unitárním státem, což neplatí tak docela ve vztahu k Nachičevanské autonomní republice, která má ústavou, konkrétně její osmou hlavou, vyhrazen zvláštní status včetně vlastní organické struktury. Nachičevanská autonomní republika má vlastní parlament, vládu a soudy, jejichž pravomoc je vymezena ústavou a parlament disponuje právem obracet se na Ústavní soud v případě kompetenčních nebo jim příbuzných sporů. V kontextu silně centralizovaného státu je postavení Nachičevanské autonomní republiky velmi výjimečným jevem. Ovšem částečně jej ale vysvětluje skutečnost, že Hejdar Aliev pocházel z Nachičevanské oblasti a v této oblasti byl také vrcholným politikem v době, kdy nemohl zastávat funkce v ústředních orgánech státu. Nachičevan a jeho politické struktury, které mu poskytly útočiště po dobu nucené abstinence na výkonu moci v ústředí a zároveň zázemí, jenž mu umožnilo návrat, se tak dočkaly odměny v podobě vysokého stupně nezávislosti na ústřední vládě.

Samostatnou devátou hlavou je upravena samospráva územních celků, která předpokládá existenci obecních zastupitelstev a výčet provozních záležitostí, které spadají do jejich kompetencí. V závěrečném ustanovení se konstatují záruky práva na samosprávu bez jejich popisu. Ústava předpokládá pouze jednostupňovou (obecní) úroveň samosprávy. Existenci krajů nebo jiných srovnatelných samosprávných subjektů ústava nepředpokládá. Obce nemají normotvornou pravomoc.

Organická struktura předpokládaná a vytvářená Ázerbájdžánskou ústavou není složitá. Předpokládá jednoduchou a nijak komplikovanou strukturu; jednotlivé složky moci nejsou vnitřně diferencovány a vztah mezi mocí zákonodárnou a výkonnou je nastaven tak, že veškeré možné konflikty ústí v úspěch moci výkonné, která je naprostou dominantou celé organické struktury.

4.3.4. Statusové poměry

Druhá část ázerbájdžánské ústavy čítající dvě hlavy (třetí a čtvrtou) upravuje základní práva a svobody člověka a občana (třetí hlava) a jeho povinnosti (čtvrtá hlava). Název první ze dvou hlav dává

^(LXIV) V roce 1993, byla soudní moc jedním z činitelů, který donutil odstoupit tehdejšího prezidenta Aldufaze Elčibeje. Ústavní soud stál u zrodu politické kariéry Gejdara Alieva a vždy mu byl od jeho nástupu k moci zcela loajální.

naději, že se ázerbájdžánský ústavodárce nechal inspirovat francouzskou ústavněprávní tradicí, nicméně v tomto případě inspirace u názvu nejen začíná, ale i končí. Hlava obsahující úpravu práv a svobod není dále vnitřně členěna. Výčet jednotlivých práv svým řazením také nevytváří žádnou vnitřní logiku a práva, která bývají doktrinárně zařazována do různých generací lidských práv, následují spíše náhodně, popřípadě jejich pořadí vyjadřuje skryté priority ústavodárce. Stejně jako práva jsou formulována i základní interpretační pravidla; princip rovnosti je tedy formulován jako právo na rovnost apod¹⁴.

4.3.4.1. Práva

Některá práva jsou formulována velmi obecně, jiná naopak velmi podrobně. Formulace záruk jednotlivých práv je neuchopitelná a mnohdy končí konstatováním, že se něco zaručuje. Mnohá práva jsou formulována tak, že je jejich výkon možný pouze v souladu se zákonem, popřípadě v jeho intencích. Vedle práv zcela tradičních se objevují i taková práva jako právo na bezpečné živobytí, právo na odpočinek a právo na kulturu. Posledně jmenované právo je například formulováno jako právo na (rovný přístup ke) konzumaci kulturních statků se současně vyjádřenou povinností chránit kulturní dědictví; o právu na svobodnou tvorbu kulturních statků ústava zmiňuje v jiné části, přičemž právo tvorby vztahuje výslovně pouze na literárněumělecká a vědeckotechnická díla. V katalogu jsou jak tradiční lidská práva, tak politická práva občanů a sociální práva, která jsou rozepsána poměrně podrobně a velkoryse. Ázerbájdžánská ústava nezná kolektivní práva, a to v žádné podobě, ani nezná ochranu menšinových postojů (například politických) v kontextu většinového názoru. Záruky jednotlivých lidských práv a svobod, včetně svobod a práv politických či sociálních, jsou po formální i materiální stránce velmi slabé a ústava má spíše deklaratorní význam než faktický dopad. S ohledem na organickou strukturu státu a faktickou roli soudní moci, včetně možností soudní ochrany subjektivních práv, nelze považovat ochranu lidských práv za dostatečnou. To platí jak ve vztahu k mezinárodněpolitickým nebo mezinárodněprávním standardům jejich ochrany, tak ve vztahu k původnímu úmyslu ústavodárce, který k deklaraci jednotlivých práv nepřiradil adekvátní způsob jejich ochrany.

4.3.4.2. Povinnosti

Ve čtvrté hlavě třetí části čítající devět článků (72 až 80) se ústava rozepisuje o základních povinnostech občanů, popřípadě všech osob. V této části se například setkáme s normou, která stanoví, že „věrnost vlasti je posvátná“. Kromě patetických povinností jsou zde uvedeny i pragmatické povinnosti platit daně, chránit životní prostředí. V úvodu této hlavy je vyjádřena myšlenka, že povinnosti jsou nedílnou součástí práv, ze kterých přímo pramení. Naopak poslední ustanovení hlavy nazvané „odpovědnost“ uvádí již jednou citovaný zákaz zneužití práv k neplnění povinností předpokládaných ústavou a zákonem.

Ústavněprávní úprava statusu osob a občanů v Ázerbájdžánu ve vztahu občan (osoba) ↔ stát, zcela preferuje právě stát. Kromě této skutečnosti stojí za povšimnutí, že ústavní právo nepředpokládá existenci žádné jiné významné kolektivní entity než je právě stát. Stát uznává existenci lidských práv, ale nespátřuje v nich kategorii přesahující sebe sama. Práva jako taková jsou pouze jedním z mnoha právních vztahů, která stát vytváří a jako jejich zdroj s nimi i nakládá. V ústavním textu nelze nalézt ústavněprávní úvahu o původu těchto práv a sběrné pojetí práv jako jednotného katalogu podtrhuje jeho pozitivněprávní pojetí. Jeho jádrem je skutečnost, že práva existují pouze proto, že jsou jako taková stanovena a existují pouze v té míře, v jaké jsou zrovna skutečně chráněna.

4.3.5. Vývoj systému

Ázerbájdžánský ústavní systém vznikl poměrně dlouho v kontextu válečných událostí a jeho vývoj tím byl zpomalen i ovlivněn. Konečná podoba ústavního systému byla vytvořena až čtyři roky po události, která zavdala důvod jeho vzniku. Nicméně i po přijetí ústavy se ústavní systém vyvíjel, ačkoliv po formální stránce byla ústava pojata velmi rigidně. Žádný ústavní text, ani ázerbájdžánský, nemůže předvídat všechny budoucí události. Za deset let existence ázerbájdžánské ústavy se ústavní systém měnil především vytvářením jiných norem, které upravovaly některé právní vztahy v ústavě nespecifikované, popřípadě podrobnosti takovýchto vztahů, nebo upravovaly právní vztahy, které doktrinálně vzato spadají do kategorie ústavního práva, ač je jejich úprava vyhrazena běžným zákonům (volby, zákony upravující výkon jednotlivých politických práv apod.)¹⁵.

Během desetiletí funkce ázerbájdžánské ústavy bylo přijato zhruba čtyřicet běžných zákonů, dva ústavní zákony, zhruba patnáct nařízení prezidenta republiky a tři zásadní nálezy ústavního soudu, které poskytly obecný výklad ústavy. Většina norem upravovala právní vztahy tak, že posilovala kontrolní mechanismy státu nad uskutečňováním jednotlivých práv; to platí především o právu shromažďovacím, sdružovacím, o právu sdružování v politických stranách, o právu svobodně šířit názory, včetně provozování prostředků hromadné sdělovací techniky apod. Role státu jako obecného dohlázele byla posílena, respektive zachována i v takových oblastech práva jako svoboda pohybu (registrace k pobytu), možnost vycestovat do zahraničí. Ve srovnání s první polovinou devadesátých let a obdobím krátce po přijetí ústavy došlo dokonce k posílení státní kontroly a ingerence. Značná část normativních aktů, včetně jednoho nálezu Ústavního soudu, se věnuje problematice voleb, respektive podrobností jejich provádění. Procedura voleb je definována ústavou, takže oblast změn postihla především bližší specifikaci podmínek pro účast na volebním klání, včetně práva upravujícího registraci politických stran.

Ke změnám obecně lze konstatovat, že neměly charakter posilování demokratických principů a ochrany lidských a politických práv, ale směr přesně opačný. Právní úprava posílila centralizaci, politickou kontrolu a byrokratizaci obvyklých činností, ať soukromých, veřejných nebo občanských. Jednotlivé orgány, které si svou normotvornou činností formálně konkurovaly, se významně nelišily v názorech na změnu či doplnění právní úpravy a postupovaly v zásadě ve shodě, včetně ústavního soudu, který byl a je aktivisticky proprezidentský. Výjimku v tomto normativním vývoji představuje ústavní zákon o úpravě ochrany práv a svobod člověka v Ázerbájdžánské republice ze dne 24. prosince 2002, který sice podtrhuje dosavadní vývoj a upevňuje hranice požívání ústavou zmíněných práv, jak předpokládá ústava, ale na druhou stranu zavádí do ústavního systému pravidlo individuální ústavní stížnosti k Ústavnímu soudu a také právo jiných obecných soudů všech stupňů se obracet na Ústavní soud s návrhy na rozhodnutí předběžné otázky, která tkví v otázce výkladu ústavnosti¹⁶. Přijetím

⁽¹⁵⁾ Zákon byl přijat v důsledku nátlaku mezinárodních organizací, především OBSE.

ústavního zákona v prosinci 2001 byla vytvořena funkce ombudsmana, který je volen parlamentem ze tří kandidátů, z nichž všechny navrhuje prezident.

4.3.6. Normativita a fakticita

Zatímco posuzování právních norem z hlediska obecných doktrinárních standardů je vždy problematické a obtížné, posuzování skutečnosti v kontextu platné právní úpravy je vždy jednodušší. V případě Ázerbájdžánu, který se hlásí slovy vlastní ústavy k demokratickému ústavnímu a politickému zřízení, je takové zhodnocení o to jednodušší, že systém z hlediska vlastní platné právní úpravy nevytváří příliš prostoru pro realizaci demokratických postupů a ověření základních principů právního státu. Ústavní systém založený na vysoké koncentraci moci může být demokratický, pokud je analogicky s příslušnou koncentrací moci zaručena demokratická procedura jejího ustavení a její veřejné kontroly, které nabývají na příslušném významu, a to nejenom v právním, ale v obecném společenském slova smyslu. Centralizovaný a koncentrovaný ústavní systém může splňovat kritéria demokratičnosti, nejsou-li pochyby o vytváření legitimačních řetězců, na kterých je postavena jeho struktura. V případě Ázerbájdžánu, který vytvořil silný prezidentský systém, je třeba při zkoumání souladu fakticity s normativitou dbát na proceduru výběru prezidenta, jeho ustavení a související okolnosti. Totéž platí o jiných legitimačních procedurách, jako volby do parlamentu. Dalším referenčním rámcem bude dodržování úrovně ochrany lidských a občanských práv včetně práv politických vyplývajících z ústavy.

Průběh voleb je v tzv. nových demokraciích helsinského prostoru předmětem zájmu mnoha institucí včetně OBSE, a to právě z hlediska plnění základní legitimační funkce, kterou mají volby plnit^(LXVI). V Ázerbájdžánu proběhly parlamentní volby v letech 1990 (ještě v rámci SSSR), 1995, 2000, 2005. Prezidentské volby probíhaly v letech 1998 a 2003. Všechny volby byly monitorovány OBSE a jinými institucemi a nebyly shledány regulérními. To platí jak o prvních volbách po vyhlášení samostatnosti (1995), které byly zároveň referendem o přijetí ústavy, tak i o následujících volbách. Shledanými vadami byly především administrativní obstrukce přístupu kandidátů k pasivní volební účasti, existující kontrola médií včetně cenzury, neprůhledný systém zpracování volebních výsledků, který mohl vést i k jejich falzifikaci apod⁴⁶.

Kromě toho, že systém nevykazoval zcela demokratické prostředí v jedné z mála procedur, kterou z hlediska svých pravidel vyhradil demokratickému rozhodnutí lidu, selhával a selhává i v případě záruk ochrany obvyklých práv a svobod, a to především v oblasti výkonu politických práv. V Ázerbájdžánu dochází často k politicky motivované kriminální perzekuci, ochrana svobod, především svobody sdružování, shromažďování, sdružování v politických stranách není fakticky zaručena (umožněna). Stát není s to dostát základním principům právního státu, tedy určité politické neutrality výkonu státní moci a jasného vymezení prostoru politické a obecné svobody. Během vývoje od vyhlášení samostatnosti nebyl stav porušování lidských a politických práv a nedodržování standardů volebních procedur vždy stejný. V této souvislosti je třeba zdůraznit, že už od počátku kladení základů současného systému, tedy od roku 1993, kdy se moci ujal prezident Hejdar Aliev, existovaly zjevné tendence nositelů státní moci omezovat možnosti veřejné kontroly moci, jejího ustavování a legitimize. S postupem času se prostředky politické perzekuce a porušování lidských a politických práv zostřily, ale v absolutních číslech zaznamenaných případů perzekuce se naopak snížily, a to především díky potlačení či omezení relevantních opozičních proudů a jejich marginalizaci formou nucené emigrace nebo účinné represe. Ustálený stav, ve kterém převládá státní kontrola nad svobodou jednotlivce a jejich skupin, nevytváří ovšem totalitní režim¹⁷. Na situaci nic nezměnilo ani přijetí ústavního zákona o ombudsmanovi.

^(LXVI) OBSE monitoruje všechny volby ve svém prostoru ale zvýšenou pozornost věnuje pouze problematickým volbám, jako například volbám prezidenta USA, volbám prezidenta Běloruska apod.

Z hlediska faktických, a nikoliv pouze nominálních norem je ústavní systém polodemokratickým a autoritářským režimem, který není ovšem zcela suverénní v tom, jak nakládá se svou mocí. Určité hranice, které jsou dány tím, co ještě je v širších společenských souvislostech udržitelné, nepochybně existují. Jsou dány jednak potřebou únosnosti systému^{LXVII}, jednak některými formami mezinárodní kontroly, které Ázerbájdžán dobrovolně akceptoval¹⁸.

4.3.7. Politický kontext systému

Ázerbájdžánská ústava nedefinuje základní pravidla politické organizace, jak činí jiné ústavy, které odkazují na svobodnou soutěž politických sil nebo jiný způsob seznání vůle lidu. Organická struktura ústavy a jí definované způsoby voleb by naznačovaly, že se v zemi vytvoří volnější systém politických stran, který bude směřovat k systému dvou velkých bloků politických stran, přičemž hlavní síť elit budou vytvářet osobnosti schopné uspět ve volbách. Faktické mocenské poměry v Ázerbájdžánu jsou ovšem jiné. Vertikální politické vazby jsou mnohem intenzivnější než horizontální. V zemi funguje živý klanový systém, který zohledňuje regionální a etnické uspořádání společnosti. Vztahy mezi klany nemají v rovině získávání politické podpory charakter konkurence. Nejsilnějším a dominantním klanem je klan nachičevanský, jehož hlavním představitelem byl prezident Hejdar Aliev, který se o něj opíral i v dobách, kdy nebyl u moci. Krátce před smrtí Hejdara Alieva, v době, kdy bylo zjevné, že prezident trpící vážnými zdravotními problémy se dalšího volebního klání nezúčastní, převzal roli prezidentského kandidáta, neformálního představitele nachičevanského klanu, a posléze i prezidenta jeho syn Ilham Aliev, který vykonává prezidentský úřad do současnosti. Politický systém tak byl obohacen o dynastický rozměr. Ten je jen dokreslen tím, že současný prezident není natolik výrazný a schopný, aby se dokázal svého postavení domoci svépomocí (vlastní zásluhou), čímž je zvýrazněn nový monarchistický rozměr státnosti.

Klany, které jsou silně prorostlé se státní správou a hospodářskými strukturami, včetně těch soukromých, vytvářejí v podstatě systém, kde neexistuje ani vnější otevřená konkurence ani soutěž o politickou (voličskou) podporu. Politická podpora je ve skutečnosti nahrazována získaným politickým a správním vlivem. Systém, který rozděluje konsensuálně a přiměřeně sféry vlivu a zisku, je silně korupční a klientelisticky orientovaný. Subjekty mimo tento systém jsou postaveny před volbu buďto se na tomto systému podílet dle jeho pravidel, popřípadě se jej neúčastnit. Faktická intenzita klanových vazeb vytváří prostředí, ve kterém má tento systém silnější relevanci než systém politický, respektive vytváří závislost politického systému na klanovém systému. Většina poslanců parlamentu je loajálních prezidentskému klanu a zbytek uvažuje také v klanových kategoriích, a nikoliv ve stranickopolitických kategoriích. Systém politických stran existuje, ale dílem je pouze formalizací klanových poměrů a pouze malým dílem vyjadřuje oponentní strukturu proti současným poměrům (vláda ↔ opozice). Opozice je ovšem natolik slabá a pouze částečně je vnitřně organizována, že nepředstavuje faktické institucionální ohrožení současného stavu. V kontextu existence klanového systému je otázka, do jaké míry jsou v současných mocenských, správních a ekonomických strukturách zachovány původní sovětské nomenklaturní vzorce řízení společnosti. Stávající formát systému klanů je systémem jednoho převládajícího klanu, který kontroluje většinu relevantních rozhodovacích procesů, nikoliv obvyklým konkurenčním klanovým systémem. Již za existence Sovětského svazu od sedmdesátých let zohledňoval sovětský establishment při obsazování stranických a státních funkcí tradiční klanové struktury. Tyto dva faktory umožnily převzetí valné části správních a mocenských vazeb novou mocenskou elitou při zachování některých původních

^(LXVII) Určitá forma společenské smlouvy, jejíž podstata je výměna části prostoru politické svobody (a zároveň politické odpovědnosti) za míru politických, bezpečnostních a sociálních záruk nepochybně existuje. Její základní podmínkou je ovšem strach. Nikoliv strach ze systému, ale z toho, co by nastalo nebýt tohoto systému.

vzorců řízení. Výsledky voleb, které v podstatě nepředstavují podstatný způsob ustanovování politické moci, jsou patrné z tabulek č. 6.2.5 až 6.2.7.

Celý systém je posilován i zahraničními hospodářskými strukturami z ekonomicky vyspělých zemí, které investují v zemi do ropného průmyslu, na němž je z valné části ázerbájdžánské hospodářství vystavěno. Západoevropské a americké petrochemické společnosti investovaly na základě smluv s ázerbájdžánskou vládou v zemi velké prostředky do vybudování struktury umožňující těžít, zpracovávat a vyvážet ropu a zemní plyn. Systém těchto smluvních vztahů nazývaný v médiích kontraktem století (uzavíraný především British Petrols) vytváří prostředí, které je výhodné pro obě strany těchto smluvních systémů. Správní a politické struktury ovládané fakticky klanovou nomenklaturou poskytují nerušenou možnost těžby nerostných surovin a zaručují investorům politickou stabilitu (neměnnost) výměnou za finanční podporu a nezasahování do vnitřních záležitostí státu.

4.3.8. Konkurenční principy

Ústavní systém, který nevytváří prostředí politického pluralizmu, mívá obvykle protisystémové oponenty usilující o změnu systému. V Ázerbájdžánu existují opoziční struktury, které respektují stávající stav a usilují o podíl na moci v rámci stávajících struktur a pravidel. Jsou jimi především marginální klanové struktury. Politická respektive mocenská konkurence nemá ovšem podobu soutěže o politickou podporu, ale obecného boje o vliv v rámci horizontálních klientelistických struktur. Mimo tento systém akceptovaných oponentů existují i oponenti systému, kteří usilují o jeho nevratnou změnu. Tyto vněsystémové oponenty můžeme rozdělit do tří kategorií. Jednak jsou to radikální nacionalisté, dále jsou to šítsky orientovaní muslimové a poslední nejslabší skupinu tvoří prozápadní liberálové. Současný ústavní systém při svém formování stavěl na politické doktríně umírněného nacionalistického světského státu. Tento umírněný postoj vedl ke ztrátě podpory části nacionalistických elit, které jsou v současnosti v opozici. Krajně nacionalistické postoje mají latentní širší společenskou podporu, protože trauma z prohrané války o Náhorní Karabach je stále velmi intenzivní a společností zcela nezpracovaný problém. Velmi slabé islamistické politické hnutí vychází z šítských klerikálních politických koncepcí a usiluje o islamizaci veřejné sféry společenských vztahů. Podobně slabá je i prozápadní liberální opozice⁴⁹.

Jednotlivé opoziční frakce nevytvářejí samozřejmě jednotnou frontu, a jejich působení proto nemá synergický účinek. Po formální stránce zakládají opoziční hnutí politické strany, účastní se voleb poznamenaných silnou manipulací a pokoušejí v částečně kontrolovaném prostředí šířit své ideje. Postoj státu, respektive nositelů jeho moci, ve vztahu k opozičním skupinám je diferencovaný. V relativně nejlepším postavení jsou krajní nacionalisté, kteří jsou díky společenskému kontextu a historii po rozpadu SSSR částečně chráněni před represí ze strany nositelů moci. Naopak nejhůře na tom je liberální opozice, jejíž příslušníci jsou mnohdy vystaveni šikaně úřadů, trestnímu stíhání, mučení a mnohdy jsou i nuceni se vystěhovat ze země. Ze tří jmenovaných proudů je faktickým konkurentem stávajícího establishmentu pouze nacionalistická státní doktrína, z jejíž méně radikální formy se současný politický režim vyvinul do stávajícího klanového nomenklaturního systému. Značnou výhodou tohoto opozičního proudu je i to, že se snaží svůj postoj stavět na odporu k některým jevům, na nichž je stávající režim postaven. Jde především o korupci, selhání v zárukách bezpečnosti apod. Naopak islamistická i liberální opozice představují komplikovanou ideovou oponenturu, která je pro mnohé nepochopitelná, pro jiné natolik odlišná, že ji provází strach z neznámého.

4.3.9. Geopolitický kontext

Na počátku formování nové ázerbájdžánské státnosti byl Ázerbájdžán v ohnisku několika geopolitických vlivů, které mohly formovat nebo skutečně formovaly podobu jeho nové státnosti, přičemž prakticky všechny tyto vlivy přetrvaly do současnosti a ve výslednici působení jejich vlivů se nalézá Ázerbájdžán dodnes. V prvé řadě je třeba poznamenat, že Ázerbájdžán je v těsné blízkosti dvou regionálních velmocí, z nichž s každou ho pojí unikátní vztah, který nemá jinak v příslušném regionu obdobu. Ázerbájdžán je stejně jako Írán obydlen převážně šíitským obyvatelstvem, což z obou zemí činí regionální unikum v kontextu celého islámského světa. Na druhou stranu je Ázerbájdžán etnicky spjat s Tureckem, ke kterému má jazykově, etnicky a kulturně velmi blízko. Tato dvoustranná a kvalitativně různorodá orientace se v zahraničněpolitické orientaci projevila určitým váháním v první polovině devadesátých let, které doprovázelo úsilí obou regionálních velmocí o získání vlivu a příklon k vlastnímu modelu společenského uspořádání. Výsledek byl prakticky předurčen jinou geopolitickou veličinou, a to již mnohokrát diskutovaným sporem o Náhorní Karabach. Írán se ke sporu postavil více či méně neutrálně v souladu s vlastní zahraniční politikou, která nepřipouštěla vměšování do podobných sporů. Turecko, jehož úřady měly vždy velmi nepřátelský vztah k Arménům, se v konfliktu postavilo otevřeně za Ázerbájdžán, který podporovalo i vojensky. Kromě toho, že takto byl potvrzen etnický charakter sporu o Náhorní Karabach, zatímco náboženský rozměr sporu se ukázal jako subsidiární, vedla tato podpora k tomu, že Ázerbájdžán zvolil variantu světsky pojatého státu, jehož nosnou ideologií je umírněný nacionalismus. Tato orientace pak našla odraz i v dalších privilegovaných vztazích mezi oběma státy a v omezení vztahů s Íránem²⁰.

Rozpad Sovětského svazu a související zhroucení bipolarity Východ – Západ sebou přinesly potřebu zainteresovaných subjektů nově definovat hranice vlivu, práva těžby a možnosti transportu nerostných surovin v kaspické oblasti. Ázerbájdžán stejně jako Ruská federace a Írán těží ze dna Kaspického moře a jeho okolí ropu, popřípadě jiné fosilní zdroje surovin, a jsou v tomto ohledu v konkurenčních vztazích, které jsou dány nejenom konkurencí ve využívání zdrojů, ale i konkurencí v otázce kontroly transportu surovin²¹. Ázerbájdžán je z tohoto hlediska v nezáviděníhodné situaci, protože nezávisle na obou konkurentech může exportovat ropu pouze přes Gruzii. Výstavba nového ropovodu ovšem předpokládá masové investice, které lze očekávat pouze z bohatších zemí. Ázerbájdžán se v mezinárodních vztazích snažil posilovat maximálně korektní a intenzivní vztahy se západními státy, které by mohly plnit jak roli investora, tak následného odběratele příslušných surovin. Současná orientace na posilování dobrých vztahů s Tureckem není v tomto případě na závalu, už s ohledem na tradiční loajalitu Turecka k Západu a jeho členství v NATO. Tato potřeba Ázerbájdžánu nalezla odezvu v bilaterálních vztazích s některými západními státy (především Spojenými státy americkými a Spojeným královstvím Velké Británie a Severního Irsku). Nelze ovšem konstatovat, že by dobré bilaterální vztahy s těmito státy jakkoliv přímo ovlivnily vnitřní podobu ústavního systému, popřípadě, politického systému v širším slova smyslu, a to směrem ke vzorům pocházejícím z těchto systémů. Lze pouze konstatovat právě opačný nepřímý vliv, který byl a je způsoben oslabením tlaku multilaterálních mezinárodních institucí na dodržování některých politických a právních standardů definovaných především v rámci OBSE.

Z uvedeného vyplývá, že přímý geopolitický vliv na vnitřní poměry státu je dán především regionálními geopolitickými poměry, kdežto obecné bilaterální vztahy hospodářského charakteru nemají na vnitřní poměry vliv a z hlediska případné inspirace působí spíše kontraproduktivně.

4.3.10. Celková charakteristika systému

Ázerbájdžánský ústavní systém vznikl na pozadí nutnosti vytvořit novou státní organizaci bez předchozího emancipačního procesu, který by vytvořil identitní vzorce, na nichž by byla státnost založena. Počátek státnosti silně poznamenala války a frustrace pramenící z válečných neúspěchů. Ústava se sice nominálně hlásí k ústavním principům, které jsou standardem v demokratických zemích západní Evropy, nicméně v rovině konkrétních právních úprav se jim spíše zpronevěřuje. Tento jev je ještě posílen slabou právní kulturou, která není s to potlačit protiprávní sociální jevy.

Navzdory liberální a tržní osnově ústavy a navzdory silnému ekonomickému zastoupení nadnárodních společností je ázerbájdžánská společnost po mocenské stránce organizována silně vertikálně na základě klientelistických klanových struktur, které mají původ v předsovětském uspořádání společnosti. Z právního nebo jakéhokoliv jiného normativního hlediska představují náboženské islámské normy naprostou marginální hodnotovou základnu a při budování státnosti byly zdůrazněny dílem přirozené a dílem uměle živené národní (etnické) hodnoty. Mechanizmy sociální a právní kontroly mají mnohdy původ v sovětském zákonodárství a mocenském uspořádání společnosti. O ochraně lidských práv je velmi obtížné hovořit, protože mnohdy jsou přímo státem aktivně porušována z politických důvodů.

Z hlediska struktury vrstvení jednotlivých normativních systémů, jejichž prvky nejsou uspořádány chaoticky, odpovídá vrstvení historickému vývoji novověku. Nejstarší a zároveň nejhlubší vrstvy axiomů, které definují základní faktickou a mocenskou strukturu uvnitř státu a jeho společnosti, tkví v tradičních primordiálních kmenových, později klanových strukturách. Naprostá většina právního systému je vystavěna podle sovětských vzorů a pouze některé části ústavního práva byly inspirovány západoevropskými vzory a současnými regionálními vzory (Ruská federace a Turecko). Přičemž v případě dvou posledních jmenovaných států nelze pochybovat i o inspiraci v rozdílu mezi normativitou a fakticitou.

4.4. Kazachstán

Kazachstán je druhým největším nástupnickým státem Sovětského svazu po Ruské federaci a nejrozlehlejším státem Střední Asie. Navzdory velké rozloze (více než třicetinasobek České republiky) je osídlen asi patnácti miliony obyvatel, přičemž počet obyvatel klesl za posledních patnáct let o dva miliony. Na severu hraničí jako jediný ze středoasijských republik s Ruskou federací; hranice není vytvářena přirozenou zeměpisnou hranicí. Na východě je jeho území horskými masívy odděleno od Číny, na západě hraničí s Kaspickým mořem. Na jihu hraničí s Kyrgyzstánem, jehož hranice je úpatím horského masivu Severního Ťan-Šanu, Uzbekistánem, jehož území začíná s výskytem úrodné půdy v okolí středoasijských řek, a Turkmenistánem, jehož území začíná v pouštních oblastech. Jižní hranice nemají oporu v přirozených hranicích a jejich shoda se změnou krajinného rázu je dána přibližně (v sovětském slova smyslu). Hranice obvykle neodpovídají ani hranicím etnického osídlení, což platí o všech hranicích s výjimkou Číny. Etnické osídlení je převážně kazašské, nicméně platí, že ke konci existence Sovětského svazu byl Kazachstán zemí, která měla nejnižší podíl obyvatel přiřaditelných k původnímu etniku. To bylo dáno především tím, že díky nízké hustotě osídlení byl Kazachstán cílovou zemí v případě nucené a podporované migrace. Většinu území tvoří stepi s klimaticky drsnými podmínkami. Podle sčítání lidu z roku 1999 žije v Kazachstánu asi 53% Kazachů, 30% Rusů, 4% Ukrajinců, 2,5% Uzbeků, 2,4% Němců, 2% Tatarů, 1,4% Ujgurů a 5% jiných národností²². Podíl slovanských národností je i na postsovětské poměry velmi vysoký a neobvyklý. Kazaši se tradičně řadili do tří „hord“, nadkmenových uspořádání

s etnickou osnovou a dědičnou elitou šlechtického typu. Kazaština je jazyk spadající do skupiny turkotatarských jazyků²³.

4.4.1. Vznik a formování státnosti

Na sklonku existence Sovětského svazu byly politické elity Kazachstánu zcela loajální myšlenky setrvávání Sovětského svazu a zcela indiferentní k *perestrojce* jako takové. V zemi existovalo početně slabé nacionalistické kazašské hnutí, které bylo v opozici oproti establishmentu. V reakci na ně se později na počátku devadesátých let začalo formovat i nacionalistické ruské hnutí. Tehdejší lokální politické elity byly ve vztahu k nacionalistickým projevům velmi indiferentní. V březnu roku 1990 proběhly v celém Sovětském svazu volby, které po celém Sovětském svazu vytvořily zákonodárné sbory (sověty). Tento zákonodárný sbor zahájil za podpory Moskvy organické reformy, které byly původně koncipovány jako reformy svazové republiky. Dosavadní nejvyšší stranický představitel Nursultan Nazarbajev^{LXVIII}, který se stal předsedou parlamentu, obsadil *ex constitutione* na podzim roku 1990 místo nově vytvořeného orgánu – republikového prezidenta²⁴.

Během moskevského puče v létě 1991 se kazachstánští^{LXIX} představitelé zpočátku nijak k problému nevyjadřovali v očekávání vývoje. Dne 25. října 1991 byla přijata nenormativní a spíše politická deklarace státní suverenity. Tento právní akt, k jehož datu byl později vztažen počátek nezávislosti, ve skutečnosti nezávislost nedeklaroval, ale pouze konstatoval, že kazachstánský národ je suverénní a jako takový dobrovolně setrvává v Sovětském svazu. V deklaraci se Kazachstán hlásil k základním principům demokratického a právního státu a v té době obvyklým hodnotám. Za pozornost stojí rovněž pokus poprvé autenticky definovat postavení „původního“ národa/etnika a jiných menšin. V celkovém vyznění vycházela deklarace mírně vstřícně dosavadním opozičním nacionalistickým postojům.

Během podzimu se poměry v rozpadajícím svazu zřetelně vyprofilovaly a bylo již zjevné, že Sovětský svaz ve své podobě nebude nadále existovat. Z tohoto důvodu přijal kazachstánský Nejvyšší sovět 16. prosince 1991 „Ústavní zákon o státní nezávislosti Republiky Kazachstán“. Kazachstán přijal normativní akt deklarující nezávislost jako poslední ze všech sovětských republik. Hlavním motivem přijetí tohoto aktu byla možnost zapojit se do nových integračních struktur, ve kterých byla účast možná pouze s podmínkou formální nezávislosti^{LXX}. To platilo především o platformě Společenství nezávislých států. Kromě hodnot, které byly zmíněny v deklaraci, se v zákoně o státní samostatnosti upravují základy organické struktury státu, hospodářského systému a některé statusové otázky. Orgány, které jsou výslovně zmíněny jako legitimní nositelé moci v novém státě, byly prezident a parlament (stále nazývaný jako „sovět“) a nejvyšší soudy (obecný a hospodářský). Zákon stanovil základní standardní principy občanství (statusové poměry), které nijak nevybočovaly ze standardů očekávání demokratických států a z nichž za zmínku stojí pouze stanovení práva návratu pro Kazachy v etnickém slova smyslu a právo na udělení občanství těmto navrátilcům. V dikci ústavního zákona (preambule i text) se opět objevuje častěji slovo národ v etnickém slova smyslu (нация), přičemž ústavodárce mluví o národu kazašském a o jeho soužití s příslušníky jiných národností.

^(LXVIII) Nursultan Nazarbajev zastával nejvyšší stranický post od června roku 1989; předtím prošel standardní stranickou kariérou. Byl představitel generace politiků, která dle představ Michaila Gorbačova měla nahradit zkorumpované stranické představitele, kteří byli u moci od sedmdesátých let.

^(LXIX) Pojem kazachstánský (казахстанский,-ая,-ое) vyjadřuje příslušnost ke státu Kazachstán, popřípadě k jeho státnosti a je etnicky indiferentní, kdežto pojem kazašský (казапский,-ая,-ое) vyjadřuje jazykovou, etnickou či kulturní příslušnost dichotomie výrazů odpovídá pojmům občanství a národnost a je používána ve všech středoasijských republikách, ale i v Ruské federaci (русский,-ая,-ое x российский,-ая,-ое).

^(LXX) Tímto způsobem se patrně strůjci rozpadu a tvůrci Společenství nezávislých států (signatáři bělověžské deklarace) snažili předejít tomu, aby „zbylé“ svazové republiky nenárokovaly práva související s kontinuitou státnosti.

Ústavněprávní základ nové státnosti nedoplňovaly nové normy. Vystačil si s dosavadním ústavněprávním organickým uspořádáním, které bylo výsledkem reformy *perestrojky*, přičemž základní organická pravidla kontinuity veřejné moci a kompetencí stanovil ústavní zákon o samostatnosti. Novým prezidentem se stal dosavadní předseda Nejvyššího sovětu a Nejvyšší sovět sloužil nadále jako zákonodárny sbor. Dne 28. ledna 1993 přijal Nejvyšší sovět kvalifikovanou většinou novou ústavu. Ústavodárce se nechal inspirovat západoevropskými ústavami a vytvořil organickou strukturu státu, kterou by bylo možné klasifikovat jako prezidiální parlamentarismus, popřípadě jako čistý parlamentarismus²⁵. Moc zákonodárná byla zcela vyhrazena parlamentu a prezident neměl žádnou možnost podílet se na zákonodárném procesu, stejně jako neměl žádnou možnost rozpustit parlament, na jehož vůli byla závislá vláda. Parlament byl jednokomorový. Statusové poměry byly upraveny podle západoevropského vzoru, tedy formou převzetí a důkladného rozvedení základního katalogu lidských práv, včetně práv politických a sociálních. V tomtéž období byly přijaty i příslušné zákony, které upravovaly výkon jednotlivých práv (svoboda tisku, právo sdružování, shromáždění, politického sdružování apod.), přičemž politický život se v intencích těchto pravidel skutečně začal rozvíjet. Ústava vycházela z občanských neetnických principů a stavěla na pojmu lid, a nikoliv na pojmu národ.

Podle této ústavy proběhly v roce 1994 první parlamentní volby od vzniku Kazachstánu jako samostatného státu a vůbec první volby v podmínkách skutečného rozvinutého politického pluralizmu. Systém si zachoval pozdně sovětský model volby poslanců v jednomandátových volebních obvodech dvoukolovým většinovým systémem románského typu. Dosavadní parlament byl odrazem sovětských politických poměrů a prezident, který prosazoval liberální reformy, v něm spatřoval spíše brzdu vývoje a předpokládal, že nový parlament bude tzv. pracovním odborným parlamentem. Nový parlament byl zvolen s ohledem na systém tak, že odrážel politické poměry v zemi včetně jejího etnického rozdělení a politické fragmentace^{LXXI}. Jako takový se nestal pracovním sborem, který měl být nápomocen prezidentu, ale skutečným ohniskem moci, které konkurovalo ústavně slabému prezidentu. Skutečnost byla taková, že s ohledem na poměrně široké a roztržité politické spektrum byla jedním z mála společných politických jmenovatelů nového parlamentu opozice vůči prezidentovi. V brzké době se politický život omezil na spory mezi parlamentem a prezidentem. Parlament blokoval téměř všechny zákonodárné návrhy prezidenta republiky, jimiž chtěl prezident provádět politické a ekonomické reformy, a jednou prezidenta donutil odvolat vládu. Na jaře roku 1995 spory mezi oběma institucemi vyvrcholily do té míry, že prezident svou subjektivně vnímanou nemožnost vládnout podle svých představ vyhodnotil jako neřešitelnou ústavní krizi, kterou přesto může řešit jedině rozpuštěním parlamentu, což ovšem nebylo podle ústavy možné. Prezident tak učinil a svůj krok zdůvodnil šikovně rozvedenou teorií implicitních pravomocí směřujících k nezbytnosti vládnout^{LXXII}. Stanovisko prezidenta bylo formálně opřeno o nález ústavního soudu, který v tomto ohledu vydal rozhodnutí na jeho zakázku. Nález vycházel z konstatování, že parlament, který se jmenoval podle ústavy z roku 1993 Nejvyšší sovět, je orgánem nelegitimním s ohledem na sovětskou konstrukci^{LXXIII}. Aby prezident svůj krok ospravedlnil, svolal ústavou nepředpokládaný a arbitrárně obsazený orgán, který nazval Lidové shromáždění^{LXXIV.26}. Jeho členové byli vybraní politici ze státní správy, samosprávy a jiní podobní funkcionáři. S pomocí tohoto orgánu, jenž zafungoval jako pracovní orgán, vypracoval návrh nové ústavy, který více reflektoval

(LXXI) Pro upřesnění pestrého složení parlamentu cituji namátkou: kazašští i ruští nacionalisté, konzervativní komunisté, odpůrci privatizace, ekologové, představitelé různých zájmových skupin apod.

(LXXII) Výkon rozhodnutí byl možný díky tomu, že prezident kontroloval ozbrojené složky. Rozpuštění se obešlo bez jakéhokoli násilí či podobného konfliktu.

(LXXIII) Tento nález samozřejmě pominul skutečnost, že parlament byl zvolen svobodným způsobem. Opřel se především o to, že sovětský princip vlády shromáždění, které je těžištěm politické legitimity a moci, je v principu nedemokratický a neslučitelný s principem dělby moci, který byl v ústavě z roku 1993 již stanoven.

(LXXIV) Současná kazachstánská právní teorie vykládá tento diskontinuitní krok jako definitivní skončení sovětského systému organizace veřejné moci.

prezidentské potřeby vládnout bez kontroly a omezení ve vztahu k jiným orgánům státu. Tuto ústavu předložil prezident ve všeobecném referendu ke schválení současně s návrhem na prodloužení vlastního mandátu do roku 2000. Obě současně probíhající referenda schválila oba návrhy s vysokou mírou podpory, čímž zpětně ratihabovala prezidentův postup. Takto schválená ústava platí dosud²⁷.

4.4.2. Základní principy

Nová ústava se od původní lišila především odlišnou organickou strukturou. Zatímco původní ústava stanovila organickou strukturu podobnou západoevropským parlamentním demokraciím, nová ústava začala významně tíhnout k prezidentskému systému, ve kterém je těžiště výkonné moci v rukách prezidenta, bez faktických pravomocí parlamentu se na této moci podílet a s velmi slabými kontrolními pravomocemi. V ostatním nebyl posun oproti ústavě z roku 1993 nijak významný. Kazachstánská ústava z roku 1995 je monolegální rigidní psaná ústava. Má devět částí, z nichž první část stanoví obecná ustanovení, druhá část stanoví základy statusového práva (práva a svobody), třetí část je věnována prezidentu republiky, čtvrtá část parlamentu, pátá část vládě, šestá část ústavní radě, sedmá část soudům a justici, osmá část problematice samosprávy a poslední devátá část obsahuje přechodná a závěrečná ustanovení, včetně pravidel pro změnu ústavy a míru rigidity jednotlivých částí. Po legislativní stránce je Kazachstánská ústava mnohem rozsáhlejší a kasuističtější než je v západní Evropě obvyklé. Text ústavy představuje svou délkou zhruba necelý dvojnásobek české Ústavy a Listiny.

4.4.2.1. Koncentrace moci a její delegace

Ústava stanoví, že jediným zdrojem státní moci je lid, který vykonává svou moc pouze prostřednictvím státních orgánů. Výslovně je v ústavě uveden obecný princip, že univerzálními nositeli státní moci s „právem vystupovat jménem lidu“ jsou pouze prezident a parlament, a to v tomto pořadí. Další ustanovení stanoví, že ostatní orgány moci ji vykonávají v rámci zákonné nebo konkrétní delegace odvozené od těchto dvou orgánů. Uvedené dva orgány vykonávají státní moc v intencích ústavy a na jejím základě dále neomezeně. Ostatní orgány potřebují k výkonu státní moci zákonnou delegaci (od jejich primárních nositelů). Tím je dán monopol státu na výkon moci jako takový (neexistují právo na odpor a prvky přímé demokracie). V rámci této úplnosti státní mocenské kompetence jsou jejími primárními nositeli dva orgány, přičemž ostatní orgány se již pohybují pouze v rámci zákonné delegace, ať už zákonné nebo konkrétní. Pro zodpovězení otázky, jak je možné naložit s případným mocenským rozporem mezi vůlí státní moci projevenou prezidentem na straně jedné a parlamentem na straně druhé, je třeba vyjít z obecného rozdělení moci zákonodárné a moci výkonné s přihlédnutím ke speciálním ustanovením ústavy, která výrazně preferují prezidenta. Čl. 3 odst. 3, který stanoví primární zmocnění obou nejvyšších orgánů, uvádí parlament na druhém místě a jeho speciální oprávnění tak činit je použitelné pouze v rámci ústavou založené pravomoci. Vedlejší věta o omezení moci na její ústavní definici (definice pravomoci) se na větný člen „prezidenta“ v ústavním textu již nevztahuje. Jiné ustanovení ústavy výslovně konstatuje, že Republika Kazachstán je stát s prezidentskou formou vlády.

V teoretické rovině lze konstatovat, že státní moc není zcela neomezená, protože i na nejvyšší úrovni ji omezuje ústava, která ji v případě dvou zmíněných orgánů rozděluje dle typu výkonu moci (výkonná a zákonodárná), kdežto v případě jiných orgánů vyžaduje zákonnou delegaci. Zajímavá je také právní věta, která princip delegace a koncentrace moci posiluje (čl. 1 odst. 2). Výslovně se uvádí povinnost řešit demokratickými metodami pouze nejzávažnější otázky státního života, přičemž jako tyto metody jsou uvedeny hlasování v referendu nebo parlamentem. Z uvedeného lze dovodit, že běžný

provoz je svěřen do správy prezidentovi, který v rámci svěřeného mandátu postupuje více či méně dle vlastní úvahy a není vázán „metodou demokratického postupu“²⁸.

4.4.2.2. Omezení moci

Kazachstánská ústava výslovně stanoví (čl. 39), že výkon práv a svobod je v principu neomezený a jeho omezení lze stanovit pouze zákonem, a to pouze v takových případech, kdy je to nezbytné s ohledem na důvody, které jsou k tomuto omezení uznatelné v demokratické společnosti. Tímto se se kazachstánská ústava normativně blíží západoevropským standardům ochrany lidských práv. Vzhledem k tomu, že tento princip je upraven ústavou, vyplývá z ústavy, že případný konflikt mezi obecným ústavním zmocněním k výkonu moci a sférou obecné svobody je nezbytné výkladem řešit pouze ve prospěch svobody, do níž je možné zasáhnout pouze na základě konkrétní a odůvodněné zákonné delegace, a to přiměřeným způsobem.

4.4.2.3. Soužití národností

Jako jeden z principů kazachstánské ústavnosti lze vyextrahovat úsilí o definici nové nadnárodní kazachstánské státnosti, která je založena na konsensu mezi etniky.

4.4.2.4. Obecný charakter státnosti

Samotná preambule prohlašuje ústavu jménem lidu (nikoliv národa či etnika). Podle obecných ustanovení je Kazachstán demokratickým, světským, právním a sociálním státem, jehož nejvyšší hodnotou je člověk, jeho život, práva a svobody (čl. 1 odst. 1). Stejně ustanovení (čl. 1. odst. 2) stanoví, že principy výkonu státní moci (použito slovo činnost – деятельность) jsou společenský souhlas, politická stabilita, hospodářský rozvoj ve prospěch celého lidu, kazachstánské vlastenectví a řešení nejzávažnějších otázek státního zájmu formou všeobecného hlasování nebo hlasování v parlamentu. Jinak platí ústavou stanovený princip, že stát má prezidentskou formu vlády. Následující ustanovení mimo jiné stanoví, že státní a společenské (politické a podobné) instituce jsou odděleny a že stát je nezávislý na jakékoli ideologii či náboženství. Zajímavé je ustanovení, podle něž je státním jazykem kazašský jazyk a úředním jazykem je ruský jazyk. Ústava neurčuje hlavní město státu, tato skutečnost je vyhrazena zákonu, který jím určuje Astanu^{LXXV}.

Ústava také stanoví aplikační přednost mezinárodních smluv a obecná pravidla pro jejich aplikaci prostřednictvím zákona. V závěru ústavy jsou pravidla pro její změnu, která ji umožňují měnit referendem nebo rozhodnutím parlamentu, podle toho, jak s návrhem naloží prezident, který jej může předložit buď parlamentu anebo lidu v referendu. Nezbytný návrh na změnu ústavy adresovaný prezidentu republiky mohou učinit pouze parlament nebo vláda. Bez tohoto návrhu nemůže prezident referendum vypsát ani věc předložit opět parlamentu. Základní ustanovení ústavy jsou nezměnitelná, přičemž zákaz není vázán na konkrétní články ústavy, ale pouze na normy v nich obsažené (reformulace identických norem je patrně přípustná), kterými jsou forma vlády (v podstatě definice čl. 1), územní celistvost a unitární uspořádání.

^(LXXV) Bývalé hlavní město státu je Almaty (kazašsky Алматы, rusky Алма-Ата). Jako nové sídelní město státu byl v rámci derusifikace (Almaty bylo výrazně ruské město) více či méně účelově vybrán Celinograd, původně Rusy založená kolonizační osada. S ohledem na ruský původ města byl užit název blízké vesnice kazašské Akmola a město bylo fakticky nově, nákladně a moderně postaveno uprostřed stepi. Akmola v kazaštině znamená „bílá mohyla“ a jeden z možných překladů do slovanských jazyků je i „hrobka pro bílé“. Proto bylo hlavní město opět přejmenováno, tentokrát na Astana, což kazašsky znamená „hlavní město“.

V ústavě není stanoven základní rámec politického života, nepředpokládá se systém politických stran ani pluralitní systém nebo jeho obecná pravidla. Existuje pouze ústavní zákaz financování politických stran a odborů z prostředků ze zahraničí stejně jako činnost obdobných zahraničních subjektů. Ústava také stanoví, že zahraniční církve a náboženské společnosti (se sídlem nebo ústředím v zahraničí) mohou vykonávat činnost pouze se souhlasem státu. Jsou výslovně zakázány politické strany s náboženským programem. Ústava také nestanoví zvláštní oprávnění jakýchkoliv menšin či jejich právní ochranu. Jediný princip, který se blíží základním pravidlům politického života, je ideologická a náboženská neutralita výkonu státní moci definovaná maximálně obecně.

4.4.3. Organická struktura

Kazachstánská ústava definuje základy organické struktury státu v čl. 3 odst. 4, kde uvádí, že státní moc je jediná a je vykonávána v rámci rozdělení do tří větví [sic!] – zákonodárné, výkonné a soudní; jejich pořadí, jak je uvedeno v ústavě, je zachováno. Totéž ustanovení pak zmiňuje princip brzd a protivah. Již zmíněná koncentrace moci a privilegované postavení orgánů prezidenta a parlamentu je uvedena v ustanovení předcházejícím. Z této struktury norem lze dovodit, že soudní moc je v organické struktuře vnímána jako derivát a pořadí přiřádaného významu všech třem složkám státní moci lze dovodit poměrně jasně, a to tak, že na prvním místě je moc výkonná (přesněji řečeno prezident), na druhém zákonodárná a na třetím místě je moc soudní. Tato hierarchie ostatně odráží i okolnosti vzniku současné kazachstánské ústavy. Pořadí jednotlivých částí ústavy pak tuto hierarchii složek moci podtrhuje.

4.4.3.1. Moc zákonodárná

Zákonodárným orgánem je dvoukomorový parlament, čítající komory *Мәжіліс* a *Сенат*. Parlament respektive jeho členové jsou voleni nebo jmenováni na období čtyř let. Do *Мәжілісу* jsou voleni poslanci ve všeobecném přímém a rovném hlasování podle administrativního rozdělení země v jednomandátových volebních obvodech, jejichž osídlení je navzájem početně srovnatelné, většinovým dvoukolovým systémem románského typu. V prvním kole je zvolen ten kandidát, který získá nadpoloviční většinu, nestane-li se tak, je ve druhém kole ze dvou nejúspěšnějších kandidátů prvního kola zvolen kandidát, který získá hlasů více. Deset poslanců je voleno v celostátních volbách poměrným systémem. Ústava stanoví, že doplňující volby na dobu zbývající v rámci téhož časového mandátu se konají do dvou měsíců od uprázdnění mandátu. Počet poslanců *Мәжілісу* je šedesát sedm. Senát je obsazen volbou nepřímou, kterou provádějí zastupitelstva územních samosprávných celků – oblastí (tzv. *маслихаты*; viz dále). Volební sbor v podstatě *ad hoc* tvoří všichni zastupitelé všech správních úrovní dané oblasti. Srovnatelnou pozici mají města celostátního významu a hlavní město^{LXXVI}. V každé této oblasti, kterých je s hlavním městem dvacet, jsou takto voleni dva senátoři (každé dva roky jeden z nich na čtyřleté volební období). Sedm členů Senátu jmenuje prezident. Počet mandátů v Senátu je tedy čtyřicet sedm. Pravidla pro obsazování uprázdněných mandátů jsou obdobná jako při volbách do *Мәжілісу*.

Výkon mandátu je volný a poslanec či senátor jsou až na výjimky neodvolatelní. Naopak osobní přítomnost k výkonu mandátu je povinná a pokud je poslanec či senátor bezdůvodně v příslušné komoře nepřítomen více než třikrát, nese za to odpovědnost (finanční pokuty). Mandát poslance či senátora zaniká pouze odstoupením, rozpuštěním parlamentu, zbavením způsobilosti k právním úkonům a pravomocným odsouzením pro trestný čin. Poslanec či senátor jsou nestíhatelní, ale této imunity je

^(LXXVI) Statut hlavního města ani jeho určení není v Ústavě zmíněn.

může zbavit příslušná komora na návrh generálního prokurátora. Pokud se poslanec trvale usídí v zahraničí, zaniká jeho mandát. Parlament může být jako celek rozpuštěn, a to obě komory současně, pokud opakovaně nedá souhlas ke jmenování předsedy vlády nebo pokud vyjádří vládě nedůvěru. Dalším ústavním důvodem rozpuštění parlamentu je politická krize spočívající mimo jiné v odlišném rozhodování obou komor. V případě rozpuštění parlamentu se konají v příslušném dvouměsíčním termínu další parlamentní volby.

Parlament zasedá deset měsíců v roce (nezasedá v červenci a srpnu) a rozhoduje buď na společném zasedání komor nebo na odděleném zasedání komor, přičemž k některým otázkám se vyjadřují obě komory a k jiným pouze jedna z nich. Ve společném zasedání komor parlament projednává změny a doplnění ústavních zákonů, které přijímá kvalifikovanou dvoutřetinovou většinou. Parlament oběma komorami poskytuje souhlas ke jmenování předsedy vlády a vyjadřuje případnou nedůvěru vládě nebo jednotlivým ministrům. Na společném zasedání projednává zákony vrácené prezidentem, které přijímá dvoutřetinovou většinou. Na společném zasedání komor může parlament také dočasně převést zákonodárnou pravomoc na prezidenta po dobu nejdéle jednoho roku.

Na rozdělených zasedáních komor se projednávají běžné věci jako přijímání zákonů, schvalování rozpočtu a závěrečného účtu. Věci se nejdříve projednávají v *Мажилису* a poté v *Сенату*. Některé pravomoci vykonávají komory samostatně. Senát vyjadřuje souhlas se jmenováním nebo odvoláváním soudců Nejvyššího soudu, jeho předsedy, předsedů jeho kolegií, generálního prokurátora a ředitele tajné služby. Dále vykonává suspenzivní pravomoc ve vztahu k rozhodnutím orgánů samosprávy podle zvláštních zákonů. *Мажилис* je nadán samostatnou pravomocí jmenovat na návrh prezidenta členy, předsedu a místopředsedu volební komise stejně jako je povinen organizovat volby. Také je oprávněn zahájit proceduru vedoucí ke zbavení mandátu prezidenta republiky, kterou dokončuje parlament jako celek a posléze ji potvrzují ostatní orgány (Nejvyšší soud a Ústavní rada). Obě komory delegují své dva zástupce do justiční rady a nominují členy do rozpočtové rady. Obě komory jsou oprávněny upravovat pravidla svého jednání s výjimkou pořadí projednávaných zákonů, které může určovat pouze prezident republiky. Obě komory potvrzují státní rozpočet a závěrečný účet popřípadě jejich změny. Při projednávání rozpočtové agendy jsou vázány návrhem vlády, který nemohou měnit.

Zákonodárná procedura předpokládá zákonodárnou iniciativu ze strany jakéhokoliv člena parlamentu nebo vlády. Prezident nedisponuje formální zákonodárnou iniciativou, ale vykonává ji prostřednictvím vlády, přičemž ústava výslovně stanoví, že vláda je mu v tomto podřízena a jeho pokyny vázána. Prezident je naopak oprávněn měnit pořadí projednávaných návrhů a je také oprávněn označit návrh zákona za neodkladný. Pokud není neodkladný návrh zákona projednán ve lhůtě jednoho měsíce, je prezident oprávněn vydat dekret se silou zákona, který platí do okamžiku přijetí příslušného zákona^{LXXVII}. Zákonodárná pravomoc parlamentu není neomezená, jak by se dalo očekávat v souladu s evropskou tradicí. Ústava ji vymezuje v obecné rovině jako rozhodování nejzávažnějších otázek a v konkrétní rovině uvádí taxativní výčet právních oblastí obsahující základní okruhy soukromého práva (statusové normy, věcná práva a závazkové právo), organizace státní moci, samosprávy, privatizace, ochrany životního prostředí a justice včetně trestního práva. Normativní pravomoc ve vztahu k ostatním otázkám je výslovně svěřena podzákonným normám.

Návrh zákona je nejprve projednáván v *Мажилису*, kde musí být přijat většinou všech poslanců, stejná procedura se opakuje v *Сенату*, který je vázán lhůtou šedesáti dnů. *Сенат* může *Мажилису* vrátit zákon s pozměňovacími návrhy nebo bez nich. Je-li ve znění navrhovaném *Сенатом* přijat stejnou procedurou, je zákon přijat. Pokud nikoliv, musí být přijat návrh v původním znění dvoutřetinovou většinou, přičemž návrh je znovu předložen *Сенату*, který jej projedná. Není-li zákon přijat opětovně, tak je projednávání jeho přijetí skončeno a na tomtéž zasedání již není možné stejný návrh projednat. Změny ústavy, pokud nejsou rozhodovány v referendu, jsou přijímány tříčtvrtinovou většinou a ústavní zákony

^(LXXVII) Ústava uvádí výslovně slovo přijetí, což vytváří situaci, kdy je v případě nepřijetí dekretu platný i po tomto nepřijetí.

dvoutřetinovou většinou^{LXXVIII}. Platí obecné pravidlo, že Ústavu je možné měnit pouze v referendu. Výjimkou je situace, kdy prezident navrhne, aby změnu provedl parlament. V takovém případě se návrh tohoto postupu vztahuje pouze na podobu změny navrženou prezidentem a parlament nemůže návrh pozměnit. Přijatý zákon podepisuje prezident. Pokud jej nepodepíše, nemůže být vyhlášen. Suspenzivní veto prezidenta není ústavou explicitně upraveno, ale vyplývá z nezbytnosti jeho podpisu, ke kterému není ústavně povinen. Ústava nezná případnou proceduru přehlasování prezidentského veta. Struktura normativních aktů podle právní síly je následující: Ústava, ústavní zákon, zákon nebo dekret prezidenta se silou zákona, dekret prezidenta, nařízení vlády (samospráva a lokální státní správa nemají normativní pravomoc).

V kontextu celého ústavního systému je kazachstánský parlament slabým parlamentem. Jeho slabost je dána jeho strukturou. Při sestavování nové ústavy bylo vytvoření dvou komor jedním z prostředků, jak snížit schopnost parlamentu nalézt konsensus, jehož hranice je postavena velmi vysoko. Tomuto odpovídá i jeho role a pravomoci. Zákonodárna pravomoc není obecná, ale pouze omezená a prezidentem kontrolovatelná. V neposlední řadě není nezbytná, protože prezident ji může nahradit dekretální normotvorbou, a to buď na základě zmocnění nebo cestou ovlivňování zákonodárného procesu prohlášením návrhů zákonů za neodkladné. Postavení parlamentu a jeho faktické chování výrazně ovlivňuje skutečnost, že je možné jej rozpustit za poměrně vágně definovaných podmínek nebo v případě odmítnutí součinnosti při sestavování vlády. Faktická kontrolní role parlamentu je tedy velmi slabá, což platí i o jeho rozpočtových pravomocích.

4.4.3.2. Moc výkonná

Moc výkonnou představuje v ústavním systému Kazachstánu jeho prezident a vláda. Prezident je, jak už bylo uvedeno, primárním a narozdíl od všech jiných orgánů neomezeným nositelem státní moci. Vláda, jejímuž postavení je věnována jedna z hlav ústavy, je prezidentovi podřízena a nevytváří samostatné ohnisko moci. Prezident republiky je volen ve všelidovém hlasování. Zvolen může být občan Kazachstánu starší 35 let, mladší než 65 let, žijící v Kazachstánu (na jeho území) déle než patnáct let a plynně hovořící [sic] státním jazykem (kazašsky). Funkční období je pětileté a volba probíhá většinovým dvoukolovým systémem románského typu. Volba (prvé kolo) se koná vždy první neděli v prosinci a v případě časného skončení mandátu (odvolání, smrt, odstoupení apod.) do dvou měsíců po předčasném skončení mandátu. Následující volba se koná zase v první neděli prosinci. Tatáž osoba může být zvolena prezidentem Kazachstánu pouze dvakrát za sebou^{LXXIX}. Zakazuje se souběh s jinou funkcí.

Prezident republiky vykonává značné množství pravomocí přímo. Je oprávněn jmenovat široký katalog státních činitelů, přičemž v některých případech potřebuje souhlas jedné z komor (soudci, členové kontrolních institucí, funkcionáři národní banky), v ostatních případech nikoliv. Je oprávněn jmenovat předsedu vlády, který mu je *de facto* podřízen, a na jeho návrh jiné ministry. Ke jmenování předsedy vlády potřebuje souhlas parlamentu, jehož opakované odepření^{LXXX}, jak je patrné výše, může vést k rozpuštění parlamentu. Do prezidentské pravomoci spadá také široké spektrum oprávnění rozhodovat ve statusových otázkách, a to především v otázkách státního občanství, azylu, udílení milostí apod. Prezident je nejvyšší velitel ozbrojených sil, kterým i fakticky velí. Prezident je oprávněn v případě, kdy demokratické instituce neplní svou předpokládanou roli, přijmout po konzultaci s předsedy obou komor

^(LXXVIII) Podle sovětských ústavněprávních tradic je ústava, jako základní zákon státu, právní dokument jiného druhu než jiné ústavní zákony. To platí jak o právní síle, tak o proceduře změny normy.

^(LXXIX) Ustanovení bylo později změněno, takže současný prezident vykonává mandát třetí funkční období; rovněž bylo prodlouženo funkční období na sedm let.

^(LXXX) Pro pořádek je třeba dodat, že opakovaný návrh se může týkat téhož kandidáta na úřad předsedy vlády.

parlamentu a předsedou vlády nezbytná opatření k dosažení obnovy pořádku, včetně vyhlášení výjimečného stavu a použití armády na území republiky^{LXXXI}. Prezident republiky je nadán obecnou pravomocí vydávat dekrety (normativní povahy) a nařízení (konkrétní výkonné povahy). Jeho normotvorná pravomoc vyplňuje prostor, který není vyhrazen zákonům vydávaným parlamentem. Nad tuto pravomoc ho může parlament na společné schůzi komor zmocnit k vydávání zákonů, popřípadě může prezident vydávat dekrety se silou zákona v případě nečinnosti parlamentu. Prezident je oprávněn vypisovat referenda k otázkám, které uzná za vhodné, popřípadě ke změně Ústavy.

Prezident republiky může být dočasně osvobozen od povinnosti vykonávat funkci v případě přechodné zdravotní indispozice. Procedura předpokládá návrh komise sestavené ze členů obou komor parlamentu a odborníků v oblasti zdravotnictví. Usnesení o osvobození od výkonu funkce předpokládá přijetí většinou tří čtvrtin všech členů obou komor. Nad procedurou dohlíží ústavní rada, která musí přijmout usnesení o správnosti celého postupu. Prezident odpovídá za výkon své funkce pouze v rozsahu odpovědnosti za „státní zradu“, což je jednání dále v ústavě nedefinované. Pro takové jednání může být zbaven funkce. Procedura takového zbavení funkce předpokládá návrh jedné třetiny poslanců *Мажилисы* na vznesení obvinění. Návrh projedná *Мажилис*, a pokud je přijat většinou všech poslanců, postoupí jej k přezkumu Senátu. Pokud jej nadpoloviční většinou hlasů ze všech senátorů potvrdí, je obvinění postoupeno na společné zasedání obou komor parlamentu, kde o něm musí rozhodnout parlament tříčtvrtinovou většinou. Věcnost a správnost obvinění musí potvrdit Nejvyšší soud a správnost a řádnost procedury musí potvrdit Ústavní rada. V případě, že není o věci rozhodnuto do dvou měsíců od vznesení podnětu, má se za to, že návrh byl zamítnut. V případě zamítnutí návrhu, pozbývají poslanci, kteří iniciovali podnět, mandát. V případě, že je prezident dočasně nebo trvale zbaven mandátu, přecházejí pravomoci dílem na předsedu Senátu nebo na předsedu vlády. Ústava nepočítá se zánikem mandátu odstoupením nebo smrtí prezidenta^{LXXXII}.

Vláda, jejíž sestavení je popsáno výše, je dle ústavy podřízena prezidentovi, kterému odpovídá za výkon své pravomoci. Ústava také uvádí dílčí odpovědnost vlády parlamentu, která je vykonávána formou práva interpelace a vyjádření nedůvěry, popřípadě při přijímání programu vlády. K interpelaci (formou vyžádání informace) je zapotřebí jedna třetina poslanců libovolné z komor. Interpelaci může následovat žádost o odvolání člena vlády, k jejímuž přijetí je potřeba dvoutřetinová většina členů jedné z komor. Odepření přijetí programového prohlášení vlády nebo vyjádření nedůvěry, ke kterému se vyžaduje rovněž dvoutřetinová většina, má za následek odvolání celé vlády a zakládá stejné účinky jako neposkytnutí souhlasu ke jmenování předsedy vlády. V případě opakování tohoto postupu je založen důvod k rozpuštění parlamentu. Prezident je oprávněn kdykoliv odvolat jakéhokoliv člena vlády, popřípadě jejího předsedu. Vláda je nadána pravomocí řešit všechny otázky související s výkonem moci a je oprávněna vydávat normativní akty v rámci své působnosti, která je definována široce a spadá do ní prakticky veškerá sociální politika, zdravotní politika, bezpečnostní politika, zahraniční politika apod. V některých otázkách je vláda řízena přímo prezidentem (zákonodárná iniciativa apod.). Funkce předsedy vlády je zcela odvozená od pravomoci prezidenta a předseda vlády je spíše prezidentův zmocněnec než samostatný politik.

Výkonná moc jako celek respektive její těžiště v podobě funkce prezidenta je velmi silná. Možnosti dané prezidentovi ústavou mu zaručují kontrolu nad většinou politické správy země, včetně velmi intenzivního vlivu na zákonodárnou činnost. Kontrola této moci je velmi omezená a v mnohém spíše symbolická. Jeho odvolatelnost je s ohledem na předpokládanou proceduru ryze teoretická.

^(LXXXI) Ustanovení lze srovnat s čl. 23 české Listiny základních práv a svobod. S tím rozdílem, že nositelem oprávnění je prezident a nikoliv občané.

^(LXXXII) Prezident Kazachstánu samozřejmě není nesmrtelný.

4.4.3.3. Moc soudní

Kazachstánská ústava upravuje v šesté části ustavení, pravomoc a působnost Ústavní rady a v hlavě sedmé upravuje otázky související se soustavou obecných soudů a prokuratury. Z uvedeného vyplývá, že Ústavní rada je koncipována jako samostatný orgán zvláštního postavení, který není součástí obecné justice. Ústavní rada je sedmičlenná, jejího předsedu, jehož funkce není odvozena od členství v radě, jmenuje prezident. Po dvou řadových členech jmenují prezident, předseda Senátu a předseda Мәжілісі. Funkční období je šestileté a každé tři roky se obnovuje polovina obsazení. Bývalí prezidenti jsou doživotními členy Ústavní rady^{LXXXIII}. Ústava zakazuje kumulaci s jakoukoliv další funkcí a umožňuje neomezené opakování mandátu. Členové disponují standardní procesní imunitou. Je tedy zřejmé, že povaha Ústavní rady má smíšenou povahu: vykazuje některé znaky politického orgánu a jiné znaky justičního orgánu. Je podobná Ústavní radě francouzské páté republiky, odkud byla s největší pravděpodobností převzata.

Ústavní rada na základě návrhu prezidenta, předsedy jedné z komor, předsedy vlády nebo jedné pětiny poslanců či senátorů rozhoduje o některých taxativně stanovených právních otázkách. Jsou jimi především rozhodování o regulérnosti voleb a referenda, kontrola ústavnosti přijatých zákonů (pouze do podpisu prezidentem), kontrola ústavnosti mezinárodních smluv před jejich ratifikací, podávání závazných výkladů ústavy. Ústavní rada se vyjadřuje přímo *ex constitutione* k regulérnosti obou procedur, které vedou k dočasnému nebo trvalému zbavení mandátu prezidenta. Na základě návrhu obecného soudu je ústavní rada oprávněna rozhodovat o ústavnosti jakéhokoliv normativního aktu, pokud obecný soud sezná, že tento normativní akt neústavním způsobem omezuje práva zaručená ústavou. Není to tedy případ obecné kontroly ústavnosti, ale pouze omezené kontroly ústavnosti, která se vztahuje výlučně na oblast ochrany ústavou zaručených práv. Ústava dále specifikuje procesní postupy vztahující se k výrokům o neplatnosti či platnosti voleb a ústavnosti zákonů a mezinárodních smluv. V ústavním právu neexistuje možnost individuální ústavní stížnosti, ke které by byl oprávněn každý jednotlivec.

Soustava obecných soudů je tvořena Nejvyšším soudem a krajskými a místními soudy. Činnost soudů je ústavou spatřována především ve výkonu civilního a trestního soudnictví. Ústava nezná pojem správního soudnictví a rovněž nezná obdobné prostředky napadení správních rozhodnutí v rámci civilního soudnictví. Soustavu soudů doplňují dva ústavou předpokládané orgány, kterými jsou Nejvyšší soudní rada a Kvalifikační kolegium. Nejvyšší soudní rada je složena z prezidenta, ministra spravedlnosti, předsedů Ústavní rady a Nejvyššího soudu a vybraných poslanců a senátorů. Kvalifikační kolegium je složeno z vybraných ústavních činitelů a odborníků v oblasti práva. Soudce a funkcionáře soudů jmenuje prezident republiky; ke jmenování soudců Nejvyššího soudu potřebuje souhlas Senátu a doporučení Nejvyšší soudní rady, ke jmenování ostatních soudců pouze toto doporučení. Ústava připouští odvolání soudce a stanoví, že k odvolání je zapotřebí zákonné procedury.

Soudy jsou při rozhodování vázány pouze zákonem a ústavou, přičemž ústava pod pojem zákona pro tento účel subsumuje veškeré normativní akty. Vázanost pouze zákonem je vyjádřením nezávislosti na jiném pokynu. Soud není oprávněn shledat protiústavnost žádného normativního aktu ani rozpor mezi akty různé právní síly, neboť je vázán právním řádem jako celkem. Je oprávněn předložit Ústavní radě k posouzení soulad jiného normativního aktu s ústavou. Nejvyšší soud je oprávněn vydávat obecné metodické pokyny a výklady zákonů. Součástí justice je i prokuratura, v jejímž čele stojí generální prokurátor. Generálního prokurátora jmenuje prezident republiky na funkční období pěti let. Generální prokurátor je prezidentovi podřízen. Prokuratura má hierarchizovanou strukturu, ve své činnosti jsou prokurátoři podřízeni svým nadřízeným prokurátorům. Prokuratura plní podle ústavy dvě základní

^(LXXXIII) Ústava neřeší podrobnosti, jak je obsazeno místo bývalým prezidentem ve vztahu k dosavadním obsazeným místům. S největší pravděpodobností by výklad vedl ke zvýšení počtu členů.

funkce, a to žalobu ve věcech trestních a obecný dozor nad zákonností, který se vztahuje na celou oblast výkonné moci.

Soudní moc v Kazachstánu je slabá. Ústava nevytváří prostor pro vytvoření nezávislé soudní moci a soudní moc se nemůže proti jiným orgánům nijak prosazovat. Jejím systémovým znakem je faktická podřízenost mocenským vlivům ze strany prezidenta. To platí i o Ústavní radě, která by měla být organickým arbitrem v soustavě nejvyšších orgánů, ale k této funkci jí chybí dostatečná nezávislost.

4.4.3.4. Územní členění a samospráva

Kazachstán je unitárním státem, ale osmá část ústavy upravuje místní (decentralizovaný) výkon státní správy a samosprávy. Kazachstán se člení na dvacet oblastí, které mají své místní volené zastupitelské sbory – maslicháty. Obdobně je upraveno vytváření zastupitelských sborů v obcích a okresech (район). Představitelem výkonné moci v regionu (okrese, obci) je funkcionář akim, který je jmenován prezidentem nebo nadřízeným akimem. Role akimů spočívá v zastupování centrální výkonné moci. Maslicháty se vyjadřují k některým otázkám, nemají ovšem normativní pravomoc. Maslichát může dvoutřetinovou většinou navrhnout prezidentovi odvolání akima. Rozhodnutí maslichátů, která mají dopad na regionální kapitolu státního rozpočtu, může akim zrušit.

Kromě uvedeného komplikovaného systému, který slouží k provozu státní správy, zaručuje kazachstánská ústava ještě samosprávu na obecní úrovni (a pouze na ní). V rámci této samosprávy je možné rozhodovat o věcech místního významu, přičemž ústava zaručuje nezávislost tohoto rozhodování (prostým konstatováním). Podrobnosti svěčuje ústava zákonu. Územní členění je do současné doby ovlivněno sovětskými tradicemi vlády sovětů, které byly součástí struktury státních orgánů, a trpí proto intenzivním nedostatkem samosprávných prvků.

Organická struktura Republiky Kazachstán je středně složitá a organizovaná okolo svého středobodu – prezidenta republiky. Prakticky veškeré představitelné organické mocenské spory musí zákonitě skončit v jeho prospěch. Koncept organické struktury předpokládá spíše její servisní a konzultativní roli, která nezajišťuje promítnutí plurality postojů do státní politiky.

4.4.4. Statusové poměry

Statusovým poměrům je věnována druhá část ústavy nazvaná Člověk a občan. Tato část ústavy je katalogem práv, který není dále vnitřně členěn, a představuje spíše nepřehlednou a nesystematickou sekvenci různých práv, popřípadě i povinností.

4.4.4.1. Práva

Práva jsou přiznávána obecně každému, a to zpravidla slovy „každý má právo...“, popřípadě podobnou formulací pouze občanům. V katalogu se vyskytují jak obvyklá základní práva první generace, stejně jako rozvedená práva druhé i třetí generace. Posledně jmenovaná jsou rozváděna do podrobností včetně používání právních pojmů jako minimální mzda, minimální starobní důchod apod. Některá práva

jsou formulována v obecné formulaci „zaručuje se...“. V tomtéž katalogu se objevuje právo na příznivé životní prostředí, právo podnikat, právo na ochranu před nekalou konkurencí.

V kapitole „Člověk a občan“ je také popsána základní právní úprava obsahu státního občanství, které je výlučné a spjaté s právem na návrat do vlasti a zákazem vydání do jiného státu, pokud nestanoví jinak mezinárodní smlouva. V závěru této části ústavy jsou základní interpretační pravidla pro výklad ochrany jednotlivých práv a obecná pravidla pro jejich omezení, které je vyhrazeno pouze zákonu (ve smyslu ústavy to znamená právu), přičemž příslušné ustanovení uvádí taxativní výčet důvodů pro tato omezení. Patří mezi ně obecná ochrana ústavního uspořádání, ochrana veřejného pořádku, ochrana práv a svobod člověka a ochrana obecné mravnosti. Výslovně se zakazuje politicky motivované omezení práv a svobod. V příslušných ustanoveních není vyjádřen princip přiměřenosti ani jeho ekvivalent. V závěru je výčet práv, která jsou neomezenitelná. Patří mezi ně právo na státní občanství, na život, důstojnost, právní osobnost (subjektivitu) apod. K ochraně práv byla prezidentským dekretem zřízena instituce ombudsmana, kterého jmenuje bez dalších podmínek prezident.

4.4.4.2. Povinnosti

V katalogu nejsou až na výjimky upraveny povinnosti osob a občanů, popřípadě jsou formulovány nepřímo. Vyplynávají z nezbytnosti dodržování práv jiných osob nebo ústava výjimečně stanoví povinnost, která předchází povinnosti státu (povinnost rodinných příslušníků k péči o příbuzné). Jako povinnost je výslovně stanovena povinnost obrany vlasti (bez možnosti odmítnout službu ve zbraní).

Statusová úprava se snaží kopírovat západní vzory, ale v mnohém se jim vymyká. To platí jak o formální úpravě (struktura, kasuističnost), která může způsobovat výkladové problémy při teleologickém a systematickém výkladu, tak o materiální úpravě, která podceňuje jasné stanovení hranic ve vztazích mezi občanem a člověkem na straně jedné a státem na straně druhé. Statusová úprava podceňuje odlišnost mezi jednotlivými generacemi práv. Je pravděpodobné, že ústavodárce usiloval o vyjádření odpovědného přístupu ke všem právům, bez ohledu na jejich povahu, ale způsob, kterým tak učinil, není příliš vhodný.

4.4.5. Vývoj systému

Proces formování ústavního systému Kazachstánu, který v kontextu politické a ústavní krize byl završen neústavním diskontinuitním zlomem, vedl k položení základů nové ústavnosti. Po přijetí ústavy v roce 1995 se ústavní systém dále vyvíjel přijímáním zákonů a jiných norem, které upravují ústavněprávní materii, i změnou ústavy, která se uskutečnila přijímáním ústavních zákonů. Za zásadní změnu v organické struktuře je třeba považovat ústavní změnu ze 7. listopadu 1998, kdy byl přijat ústavní zákon, kterým se měnila ustanovení ústavy upravující výkon prezidentské funkce. Funkční období bylo prodlouženo z pěti let na sedm a byl zrušen zákaz neomezeného opakování výkonu funkce. Kromě uvedeného byly přijaty ústavní zákony o postavení vlády a jiných složek státní moci, které jsou odvozeny od výkonné moci, včetně prokuratury. Rovněž byly parlamentem přijaty zákony upravující organizaci justice, které zavedly faktické možnosti její kontroly vedoucí až k tomu, že lze pochybovat o její nezávislosti. Z výčtu normativní aktů je zřejmé, že jejich podstatnou část přijal prezident z titulu zákonodárné delegace, popřípadě z titulu vlastní normotvorné pravomoci.

Po dobu celého ústavního vývoje bylo přijato devět ústavních zákonů (z toho čtyři dekrety prezidenta republiky se silou ústavního zákona). Bylo přijato nesmírné množství organických norem (více než padesát) a prakticky žádné právní normy, které by upravovaly výkon jednotlivých politických práv (o sdružování, shromažďování apod.). Parlament rovněž přijal sadu nových kodexů upravujících občanské a trestní právo.

Ústavní systém Kazachstánu se vyvíjel ve dvou základních fázích oddělených výše popsaným diskontinuitním zlomem. Rozdíl mezi krajními polohami tohoto vývoje představuje zásadní posun v podobě celého systému. Na počátku byla mezi politickými elitami včetně tehdejšího (i současného) prezidenta zjevná snaha o zavedení poloprezidentského systému s podstatnou rolí parlamentu. Politickou krizí a jejím neústavním řešením však byl vytvořen systém prezidentský, který se až do současnosti upevňoval ve své prezidentské podobě. Posun ke koncentraci moci v rukách prezidenta je z ryze pozitivněprávního hlediska patrný i v období po roce 1995. Významným milníkem je rok 1998, kdy bylo z ústavy vypuštěno omezení zákazu více než dvakrát opakovaného zvolení a mandát prezidenta byl prodloužen na sedm let. Konečná a současná podoba systému představuje z hlediska platného ústavního práva systém, který se pohybuje na hranici mezi prezidentskou formou demokratické vlády a autoritářským systémem založeným na podpoře valné části společnosti.

4.4.6. Normativita a fakticita

Kazachstán, který si svou ústavou stanoví, že je demokratický a právní stát s prezidentskou formou vlády, je třeba pro účely srovnání normativity a fakticity hodnotit ve světle těchto ústavou daných referenčních rámců. Demokratickou společnost je možné organizovat různě, přičemž prezidentská forma vlády je jednou z mnoha možných forem, a to platí i o výrazně prezidentském systému. Demokratičnost takového ústavního systému a jeho skutečného tvaru je pak nezbytné hodnotit v rozsahu demokratických mechanismů, které se vztahují na vytváření legitimačních řetězců v koncentrované mocenské vertikále a v kontextu nezbytného respektu k menšinovým názorům a skupinám. V případě Kazachstánu nelze dojít k závěru, že jeho vypjatý prezidencialismus dodržuje v rozsahu demokratických požadavků nezbytné mechanismy vytváření a obnovování legitimačních řetězců. Jediným a výlučným mechanismem legitimize systému jsou volby, přičemž v první řadě je třeba uvést prezidentské volby, a až ve druhé řadě volby do zastupitelstev (маслихаты) a Мажилисы. S postupem přesouvání mocenského těžiště k prezidentské funkci, a to jak v rovině právní i faktické, docházelo k oslabení skutečného obsahu volebního procesu a jeho degradaci na volby, které nespĺňují základní demokratické standardy²⁹. Poslední prezidentské volby byly mezinárodními pozorovateli otevřeně označeny jako nelegitimní³⁰. Předchozí volební procedury v tomto směru pouze vzbuzovaly obavy. Průběh voleb do parlamentu není z hlediska potřeb kontroly celého systému z pozice prezidentské funkce natolik podstatný.

Dalším problematickým rozměrem rozdílu mezi normativitou a fakticitou je míra ochrany práv a svobod lidí a občanů. Ve srovnání s obdobnými postsovětskými státy téhož regionu se platná právní úprava podobá západoevropským katalogům. Faktická míra ochrany a především její procesní úprava se však od referenčního rámce stanoveného ústavou vzdaluje o to více³¹. Právní předpisy nižší síly upravující vztahy mezi občany (lidmi) a státem jsou v mnohém poznamenány sovětskými paternalistickými tradicemi a mnohdy jsou v místních podmínkách opomíjeny i právem stanovené záruky. Stát, který je dle své ústavy velmi centralizován a hierarchizován, není mnohdy s to dosáhnout výkonu práva a užití moci v souladu se svými vlastními pravidly a představami v místních podmínkách velmi rozsáhlého území, jež není vybaveno dostatečnou dopravní a komunikační infrastrukturou. K účinné ochraně subjektivních práv nepřispělo ani zřízení ombudsmanské instituce pro její naprostou závislost na prezidentovi.

Poslední a velmi závažnou okolností vytvářející rozpor mezi normativitou a fakticitou je otázka interetnického soužití. Ústava je napsána a koncipována jako ústava státu, který je založen na širším interetnickém konsensu a soužití různých etnik (především dvou hlavních – kazašského a ruského). V praxi tato politika konsensu selhává a v mnoha oblastech je ruskou menšinou vnímáno její vlastní postavení jako neadekvátní jejímu významu. Vztahy mezi oběma etniky nejsou dobré. Mnohé státní struktury jsou kontrolovány etnickými Kazachy, a to i v místech, kde slovanské obyvatelstvo vytváří početní většinu. Pokud na počátku ústavy ústavotvůrce usiloval konsensus a oboustranně důstojný modus vivendi, tak v naplnění tohoto svého cíle ústava selhala. V současných interetnických vztazích se často vyskytuje revanšismus a vztahy jsou zatíženy vzájemnou nedůvěrou mnohem intenzivněji než v dobách minulých (sovětských i carských). Tato skutečnost svědčí mimo jiné i o institucionálním demokratickém deficitu celého systému. Demokratické mechanismy nejsou s to vytvářet takovou síť vztahů, která by odrážela složení společnosti a umožňovala podíl na správě veřejných věcí podle etnického klíče nebo způsobem, který by společnost nerozděloval. Politická realita na komunální úrovni je mnohdy taková, že ze strany státní správy jsou slovanské menšiny sadou drobných ústrků diskriminovány, což navozuje celkový dojem příslušnosti ke druhé kategorii občanů^{LXXXIV}.

4.4.7. Politický kontext systému

Kazachstánská ústava nestanoví základní pravidla politické organizace. Nedefinuje se pluralitně, ale ústava předpokládá existenci více politických stran. Volební systém, který je založen na principu většinové dvoukolové volby při obsazování jednotlivých křesel v parlamentu, by v homogenní společnosti vytvářel předpoklady pro vytvoření bipolárního systému více politických stran s důležitou sítí elit a potlačeným významem stranických aparátů. Politický systém by se časem ustálil v podobě dvou bloků politických stran, podobně jak je tomu v románských zemích, přičemž minimální role parlamentu by tento systém ještě oslabovala. Etnické složení a jeho nerovnoměrné rozložení (sever a města jsou ruské, zatímco jih a venkov jsou kazašské) vytváří situaci, kdy volební systém pouze dělí společnost podle etnického klíče, přičemž ve výsledku mohou být politicky frustrováni prakticky všichni občané. V Kazachstánu existuje nesmírné množství politických stran, ale nevytvářejí skutečný systém politických stran. Kontinuita v obsazení parlamentu bývá minimální, strany nevytvářejí zájmové koalice, mnohé strany fungují jako servisní organizace jednoho politika; v parlamentu je vysoký poměr nezávislých poslanců. Výsledek a posuny jsou patrné z tabulek č. 6.2.8. až 6.2.11.

Jedinec nemůže usilovat o změnu prostřednictvím politiky, nýbrž pouze prostřednictvím kariéry ve státní správě, která je natolik objemná, že vytváří vlastní prostředí mocenských vztahů, ačkoliv je formálně vystavěna na principech podřízenosti a odvozenosti od mandátu prezidenta. S tímto jevem také souvisí skutečnost, že státní a mocenské struktury jsou prorostlé klientelistickými strukturami, které velmi slabě kopírují předkoloniální hordové (klanové) uspořádání společnosti. V kontextu tohoto mocenského reliéfu společnosti pak parlament plní roli především ventilační ve vztahu k případným neudržitelným politickým frustracím. Mocenská vertikála, která je formálně odvozena od prezidentského mandátu, se neopírá o jiné politické legitimační řetězce a nefunguje jako demokratická, ale jako zájmová struktura³². Z těchto důvodů je systém státní správy velmi provázán s podnikatelskými strukturami. S těmito jevy

^(LXXXIV) V této souvislosti je zajímavé, že tento deficit je v zemi vnímán jako problém na nejvyšší úrovni, přičemž řešení, které volí politická elita fakticky vedená prezidentem souvisí s jiným problémem zakládajícím rozpor mezi normativitou a fakticitou. Zmíněné problémy s manipulací voleb a jejich výsledků jsou totiž z pohledu vnějšího pozorovatele poněkud nepochopitelné, když lze rozumnou úvahou dojít k závěru, že prezident by nepochybně byl zvolen i v případě, že by volby nebyly falšovány a manipulovány, ale místo výsledku 91,15% by byl výsledek okolo 60%. Důvodem je prestižní rozměr takového výsledku, který vytváří dojem širšího a nepochybně etnicky univerzálního konsensu.

souvisí i vysoká míra korupce ve státní správě a apriorní vylučování slovanského obyvatelstva, které není integrováno do klientelistických a hordových struktur, z podílu na moci a z podílu na hospodářském životě^(LXXXV). Míra klientelismu a korupce je ve srovnání s jinými středoasijskými republikami spíše nižší^(LXXXVI).

Kazachstán je bohatý na výskyt fosilních paliv, především ropy a zemního plynu. Již od počátku devadesátých let americká společnost Chevron masivně investuje do těžební infrastruktury a produktovodů^(LXXXVII). Sepjetí politických elit, k jejichž významné obměně nedošlo od vzniku Kazachstánu, s investorem, jehož projekt je koncipován na desetiletí, je velmi silné. Podobné právní záruky, které může investorům poskytnout fungující demokracie, jsou v tomto případě nahrazeny zárukami jedné politické vrstvy, přičemž jejich případná výměna nebo palácový převrat jsou události oboustranně nežádoucí. Kvůli tomu také je mezinárodní tlak na změnu problematických poměrů z hlediska mezinárodního práva slabý. Výjimku v tomto ohledu představují multilaterální instrumenty mezinárodněprávní kontroly dodržování politických a právních standardů³³.

4.4.8. Konkurenční principy

V Kazachstánu, jehož systém není příliš pluralistický a jehož parlamentarismus má především estetickou a ventilační roli, existuje na postsovětské poměry bohatý katalog oponentních postojů a protisystémových politických proudů. S ohledem na ústavní systém, který vytváří pouze zdánlivou možnost politické participace v rámci kazachstánského parlamentarismu, je obtížné rozlišovat antisystémové a prosystémové oponentní postoje. Z logiky politického uspořádání a ústavní reality je totiž změna stávajícího stavu formálně ústavní cestou materiálně ústavně diskontinuitním jevem, neboť skutečná podoba ústavy je spjata s jednou politickou elitou a vrstvou (třídou).

Některé politické proudy, které mají antisystémovou povahu, mají zastoupení v parlamentu, jiné nikoliv. Mezi parlamentně zastoupené oponentní ideové konstrukty patří liberalizmus a krajní nacionalismus, mezi nezastoupené patří islamizmus. Liberalizmus západoevropského typu jako ústavně politická doktrína ovlivnil počátek formování kazachstánské státnosti a prezident (tehdejší i současný) se k němu hlásil a prosazoval jej prováděním politických a hospodářských reforem. Po politické krizi v roce 1995, která představovala odklon od liberalizačního trendu, se zastánci liberálních hodnot dostali do výrazné menšiny, která má od té doby velmi slabé parlamentní zastoupení. V kontextu jiných oponentních státních doktrín je zcela marginální. Silnější a politicky relevantnějšími doktrínami, které představují antisystémový prvek, jsou ruští a kazašští nacionalisté, kteří jsou ve vzájemném antagonistickém vztahu, ačkoliv vyjadřují obdobné postoje s jiným konkrétním obsahem. Kazašský nacionalismus, jehož počátky moderní politické organizace spadají do konce osmdesátých let dvacátého století, představoval zpočátku oponentní politickou platformu sovětskému establishmentu a následně na něj navazujícímu samostatnému státu, který vycházel ze sovětských tradic. Historické události související s osamostatněním byly ovlivněny nacionalistickým kazašským hnutím a některé jeho ideje absorbovaly (vedle liberálních postojů), což se projevilo ve znění ústavních textů deklarujících nebo ustanovujících nezávislost Kazachstánu. Umírněné nekonfrontační nacionalistické postoje se staly součástí státní politiky a za hranice politické normy byl vykázán radikální kazašský nacionalismus. Ruský

(LXXXV) Struktura hospodářských vazeb v mikroekonomickém měřítku není založena na volném trhu, ale síti politických a přátelských vazeb, které v Kazachstánu skýtají vyšší záruky plnění závazků než formální nástroje právního státu a volný trh.

(LXXXVI) Od korupce je třeba odlišovat podíl nejvyšších státních představitelů na některých hospodářských aktivitách, který je ve smyslu místních pravidel akceptovatelný.

(LXXXVII) Kontrakt byl původně sjednán ještě v dobách Sovětského svazu, a to Moskvou – nikoliv republikovými strukturami a dokonce bez jejich vědomí.

nacionalismus, který je reakcí na kazašský, vychází z postimperiálních frustrací a staví na panslovanských idejích a proruském rozměru postsovětského odkazu. Jeho podoba je defenzivní a velmi historizující. Nejsilnější oporu má na severu v místech s nejvyšším podílem ruského obyvatelstva. Oba nacionalizmy jsou pro politický režim nevídanou ideovou impertinencí a oběma se režim snaží shodně čelit s poukazem na jejich nepoužitelnost v mnohonárodnostní společnosti, která je deklarovanou státní oficiální doktrínou³⁴.

Zcela marginální oponentní doktrínou, která nemá žádnou oporu v politické reprezentaci a velmi slabou až mizivou podporu ve společnosti, je velmi umírněný islamismus, který usiluje o islamizaci soukromého i veřejného života a spatřuje v islámském hodnotovém systému sdíleném společností ochranu před korupcí a klientelizmem zasahujícími veřejnou správu. K islamizmu je třeba dodat, že je státním represivním aparátem uměle demonizován a jsou mu neoprávněně připisovány teroristické či násilnické ambice. Všechny čtyři konkurenční pojetí státnosti vytvářejí okolo současného režimu kruh, který jej spíše stabilizuje ve své poloze, protože ideová vyprázdněnost, která je někdy typická pro autokratické režimy, je v tomto případě částečně kompenzována označením nepřítele.

4.4.9. Geopolitický kontext

Kazachstán je největší středoasijskou a zároveň druhou největší postsovětskou republikou. Navzdory velikosti není příliš obydlen a jeho význam je dán především množstvím nerostných surovin a tranzitním významem. Je jedinou středoasijskou republikou, která má pozemní hranice s Ruskou federací, ale nehraničí s žádnou mimosovětskou zemí s výjimkou Číny. Hned po rozpadu Sovětského svazu usiloval Kazachstán o maximální integraci do postsovětských integračních multilaterálních struktur. Kromě Společenství nezávislých států to byly i regionální struktury, z nichž některé překračovaly hranice bývalého Sovětského svazu. Současně s touto velmi silnou integrační tendencí usiloval Kazachstán o maximálně intenzivní a korektní vztahy s Ruskou federací³⁵. Naopak neusiloval prakticky o žádné vztahy s Íránem, Pákistánem či Tureckem. Vztahy s Čínou, které se prohloubily později, mají význam pouze hospodářský, nikoliv vojenský či politický. Jeho vztahy s Ruskou federací determinovalo postavení ruské menšiny, které je odlišné od postavení ruských menšin v jiných postsovětských zemích. Ve srovnání s jinými středoasijskými republikami představoval Kazachstán pro Ruskou federaci vždy maximálně loajálního spojence v otázkách udržení tradičního vojenského vlivu ve Střední Asii. Vždy mu vycházel vstříc v otázkách pobytu a transferu ruských vojsk a udržování vojenských základen, včetně Bajkonuru³⁶.

I v otázce hospodářských vztahů strategického významu se Kazachstán snažil o udržení korektních vztahů s Ruskou federací, ale vzhledem ke konkurenčnímu postavení v otázkách těžby ropy a jejího tranzitu z jiných území (především Uzbekistánu) posiloval Kazachstán své vazby na severoamerické ropné společnosti, které v zemi investovaly a dodnes investují. Tyto hospodářské vazby posílily i vztahy se Spojenými státy americkými a otupily možnou americkou kritiku dodržování lidských práv³⁷. Ryze ekonomická a bilaterální orientace na Spojené státy se nedostala do závažnějšího konfliktu s regionální orientací na Ruskou federaci. Sepjetí s Ruskou federací, které má mnoho rozměrů, je přirozeně trvalejší a hlubší. Ani jeden z těchto geopolitických vlivů neovlivnil významně vnitřní poměry. Jedinou významnou paralelou je odklon od obecné liberalizace v roce 1995, která měla svůj odraz v ruském politickém životě. Tehdejší předěl mezi první a druhou etapou výkonu prezidentské funkce Borisem Jelcinem, který také představoval odklon od liberálních idejí k autokratičtější formě vlády, je srovnatelný s kazachstánskými událostmi v roce 1995.

Na vnitřní kazachstánský ústavní vývoj nemají vliv téměř žádná multilaterální fóra nebo mezinárodní organizace, stejně jako není patrný žádný vliv západoevropských zemí nebo jiných regionálních velmocí^{LXXXVIII}.

4.4.10. Celková charakteristika systému

Kazachstán respektive jeho obyvatelstvo a politické elity nestály o samostatnost a stejně tak jim byla cizí politická a hospodářská liberalizace, ve které v duchu dříve nastoupených reforem pokračoval vývoj státu po získání samostatnosti. Kazachstánu byla cizí i nutnost nalézt své místo v kontextu mezinárodních vztahů. Neúspěšná liberalizace a následná konsolidace režimu vedly k vytvoření režimu s minimálním reziduem demokratických mechanismů. Ústava státu, která je nominálně ústavou západoevropského typu, stanoví pravidla, jež se vzdalují realitě zatížené autokratizmem, korupcí a klientelizmem. Míra dodržování individuálních lidských práv je problematická, dílem nedostatečností systému, dílem úmyslu, který lze představitelům systému přičítat.

Navzdory tomu, že soudobá kazachstánská doktrína do určité míry potlačuje význam sovětských ústavních tradic, je kazachstánská ústava touto tradicí významně ovlivněna, a to především v rozdílu mezi normativitou a fakticitou a velmi utilitaristickým pojetím práva, jehož všechny výklady vedou k posílení postavení prezidenta republiky. Z jiných katalogů ústavních principů Kazachstán čerpal velmi málo, přičemž nejvýznamnějším moderním inspiračním zdrojem je nepochybně Ruská federace. Vliv západoevropské ústavní tradice se omezil na formální ovlivnění ústavního textu. Mnohé převzaté axiomy mají navíc jiný účel a plní jinou roli než v prostředí, z něhož byly převzaty. Většina ústavních jevů je výsledkem přirozeného vývoje celé společnosti a netkví v přejímání vzorců chování. V tomto se na podobě ústavního systému významně podepsalo etnické složení společnosti, její hordová (klanová) struktura a mocenské vzorce chování v ní obsažené.

4.5. Kyrgyzstán

Kyrgyzstán je druhou nejmenší středoasijskou zemí s rozlohou o něco větší než dvojnásobek České republiky. Naprostá většina území je hornatá a Kyrgyzstán nemá přístup k žádnému moři ani většímu říčnímu toku nebo ke vnitrozemské dopravně relevantní vodní ploše. Není na žádné dopravní cestě a nemá prakticky žádné nerostné bohatství. Kyrgyzstán hraničí s Kazachstánem, Čínou, Uzbekistánem a Tádžikistánem. Naprostá většina území je zemědělsky nevyužitelná, popřípadě využitelná pouze pro pastevecké účely. Bohatý horský reliéf rozděluje zemi na několik oblastí, které jsou spojeny pouze nekvalitní infrastrukturou, a vytváří tak na sobě více či méně nezávislá oddělená území. V Kyrgyzstánu žije asi pět milionů obyvatel, z nichž je Kyrgyzů 52,4%, Rusů 18%, Uzbeků 12,9%, Ukrajinců 2,5%, Němců 2,4% a jiných národností 11,8%^{LXXXIX}. V zemi je málo měst a většina obyvatel je usídlena na venkově. Země je zeměpisně i kulturně rozdělena na severní a jižní část. Zatímco pastevecký sever je chudší a převážně kyrgyzský, popřípadě v Biškeku ruský, je jih o něco bohatší, zemědělsky využitelnější, etnicky uzbecký a demograficky více městský. Na jihu je nejvýznamnějším městem etnicky uzbecká Oš, která je s hlavním městem Biškekem samostatnou správní oblastí; těch je kromě uvedených měst ještě sedm³⁸.

^(LXXXVIII) Na tom nic nemění skutečnost, že Nursultan Nazarbajev usiloval v devadesátých letech dvacátého století o podobnou ekonomickou a politickou integraci Střední Asie, jakou spatřoval v Evropské unii.

^(LXXXIX) Kyrgyzstán byl jednou z cílových zemích deportace povolžských Němců a jiných deportovaných etnických skupin s výjimkou kavkazských, což při jeho řídkém osídlení významně změnilo jeho etnické složení.

4.5.1. Vznik a formování státnosti

Již před rozpadem Sovětského svazu existovala v Kyrgyzstánu (v tehdejší Kirgizské SSR) umírněná opozice, která kladla důraz na obrodu národních (etnických kyrgyzských) hodnot. V důsledku politického vlivu tohoto opozičního hnutí byla mírně reformována republiková ústava a do funkce prezidenta svazové republiky byl zvolen nejvyšším sovětem svazové republiky 27. října 1990 dosavadní předseda akademie věd Askar Akaev. Nejvyšším národním představitelem se tak nestal dosavadní představitel sovětské nomenklatury, ale osoba, která nebyla dle sovětské interpretace mocenských poměrů s předchozí mocenskou elitou spjata^{xc}. Tento výjimečný jev ve srovnání se všemi středoasijskými republikami a Ázerbájdžánem byl dán tím, že politické prostředí nebylo zatíženo tak silně konkurenčními poměry jako v jiných středoasijských republikách nebo v Ázerbájdžánu. To lze připisovat především tomu, že skromné hospodářské poměry nebyly tak lákavé pro případné nositele politické moci. Na druhou stranu ovšem nelze dojít k závěru, že tento personálně diskontinuitní zlom by znamenal diskontinuitu norem či jiných aspektů ústavněprávního života. Nový prezident sestavil v lednu 1991 vládu, která se výrazně lišila od staré. Měla nakročeno k liberálním reformám, čímž se také odlišovala od vlád jiných zkoumaných zemí, které liberální období nepoznaly nebo je prožily později. V zemi normálně fungoval Nejvyšší sověť jako nejvyšší zákonodárny orgán. Na jaře roku 1991 v duchu národní emancipace proběhlo referendum o osamostatnění Kirgizské SSR, celkem 88 % voličů se vyjádřilo pro setrvání v Sovětském svazu.

Po rozpadu Sovětského svazu přijal Kyrgyzstán 31. srpna 1991 prostřednictvím svého Nejvyššího sovětu „Deklaraci nezávislosti Kyrgyzstánu“. V této deklaraci, která nebyla striktně normativním dokumentem, se konstatovala skutečnost uvedená v jejím názvu. Dikce deklarace používala pojem lid v etnicky neutrálním smyslu. V normativně významné části potvrdila kontinuitu organické struktury dosavadní svazové republiky s výjimkou trvání úřadu prezidenta republiky. Bezprostředně poté v říjnu se konaly nové prezidentské volby, tentokrát formou všelidového hlasování, ve kterých prezident Askar Akaev obhájil svůj mandát. Kontinuita jiných orgánů byla zachována. Již od podzimu roku 1991 existovala parlamentem zřízená odborná komise, jejímž cílem bylo sestavit nový návrh ústavy, protože ústavní poměry nastavené ústavou z roku 1978 všichni považovali za přežitě. Na jaře roku 1991 byla sestavena pracovní skupina smíšené politické a odborné povahy, která měla na vytváření nové ústavy dohlížet. Původní zadání, které mělo reformovat ústavní poměry v rámci SSSR, se v důsledku rozpadu změnilo na zadání vypracovat ústavu nového státu. Práce na ústavě byly dokončeny v prosinci 1992, poté byl na základě připomínek Nejvyššího sovětu návrh přepracován a v březnu 1993 bylo znění návrhu ústavy přijato Nejvyšším sovětem, který postoupil návrh na přijetí v referendu. V referendu byla ústava přijata 5. května 1993. Období vytváření nové kyrgyzstánské ústavnosti mezi rozpadem SSSR a přijetím ústavy je charakteristické tím, že není poznamenáno vnitropolitickým mocenským bojem ani nezbytností vyřešit otázky zahraničněpolitické orientace. Není poznamenáno žádnou politickou krizí ani konfliktem a není ani výsledkem podobného jevu. Vytváření nové ústavy se stalo věcí zcela úřednickou a široce konsensuální²².

První politické konflikty spjaté s následnými ústavními změnami nastaly až bezprostředně po přijetí ústavy. Prezident se dostal do mocenských konfliktů s parlamentem, který byl podle nové ústavy koncipován jako jednokomorový. Jeho funkci vykonával Nejvyšší sověť, zvolený v roce 1990 na pětileté období. Konflikt byl založen na rozporu reformních snah prezidenta s konzervativními postoji parlamentu, který se neodpoutal od poměrů v jakých byl ustaven (zvolen). Mocenský a reformní spor se odehrával na pozadí skutečné hospodářské krize, která dílem souvisela s probíhajícími reformami a dílem s mezinárodními hospodářskými souvislostmi rozpadu SSSR.

^(xc) Členství v KSSS nebylo příznakem zvýšené loajality nebo politické angažovanosti, ale pouze vyjádřením příslušnosti k intelektuální elitě.

Konflikt donutil prezidenta, aby se mocensky opřel o regionální reprezentaci, kterou shromáždil do neústavního zastupitelského orgánu, a několik měsíců před skončením funkčního období rozpustil dosavadní jednokomorový parlament. Následně prostřednictvím vyvolaného a prosazeného referenda změnil zatím nenaplněnou ústavu tak, aby parlament byl dvoukomorový a novou horní komorou se stal dosud neústavní orgán, který v krizi ustavil a o nějž se mocensky opřel. Takto modifikovaná ústava platí s dalšími významnými pozdějšími změnami z let 1996, 1999, 2001 a 2003 doposud.

4.5.2. Základní principy

Kyrgyzstánská ústava je monolegální rigidní právní text, který zahrnuje organickou a statusovou část. Legislativní charakter textu nevybočuje ze sovětských tradic dlouhých ústavních vět tíhnoucích ke kasuistickým popisům. Celý text je ovšem na postsovětské poměry krátký a je asi o třetinu delší než česká Ústava s Listinou. Ústava je rozdělena na osm hlav, které se dále dělí na číslované části (v každé hlavě zvlášť). Prvá hlava upravuje základní náležitosti státnosti v částech obecné a organické, druhá je statusovou hlavou upravující problematiku občanství, práv a svobod člověka a práv a povinností občana. Následuje hlava věnovaná prezidentovi, dále parlamentu, poté moci výkonné a na závěr soudům a soudnictví. Samostatné hlavy mají také samospráva a závěrečná a přechodná ustanovení.

4.5.2.1. Koncentrace moci

Ústava stanoví ve svém sedmém článku, že jediným nositelem státnosti a s ní spjaté suverenity je lid, jehož jménem mohou vystupovat pouze taxativně vyjmenované ústavní orgány. Jsou jimi prezident, parlament, vláda, ústavní soud, nejvyšší soud, nejvyšší obchodní soud a obecné soudy. Tyto orgány jsou nositeli státní suverenity, pocházející z lidu, a jediné ty vykonávají tuto moc nezprostředkovaně od jiných orgánů. Ostatní orgány vykonávají státní moc na základě konkrétní nebo zákonné delegace. Z tohoto principu a z absence příslušných ustanovení lze dovodit, že výše uvedené orgány v logice svého postavení v organické struktuře mohou ve smyslu ústavy vykonávat státní moc bez zákonné delegace. Doslova tento princip vyplývá z některých zvláštních ustanovení ústavy, která svěřují některým jiným orgánům pravomoc pod podmínkou zákonné licence (např. decentralizované orgány státní správy), kdežto v případě výše citovaných orgánů stačí obecná ústavní delegace. Hranice mezi kompetencemi jednotlivých neodvozených nositelů státní moci lze dovodit pouze z principu dělby moci a konkrétních ustanovení ústavy, přičemž pravomoc vlády je stanovena jako zbytková na pozadí pravomocí parlamentu a prezidenta. Z příslušných ustanovení ústavy lze také dovodit, že výkon moci spojený se samosprávou se nepovažuje za výkon státní moci.

4.5.2.2. Samospráva

Oproti postsovětským regionálním zvyklostem svěruje kyrgyzstánská ústava ve své sedmé hlavě široká práva samosprávě. Narozdíl od ústav jiných zkoumaných států rozlišuje problematiku decentralizovaného výkonu státní správy na straně jedné, a na druhé straně problematiku samosprávy, kterou považuje za mocenskou entitu vytvořenou samostatnou mocenskou legitimací, odlišnou od státní moci a požívající ústavní ochrany. Výkon samosprávy předpokládá zákonnou úpravu a ústava ji primárně svěruje místním zastupitelským orgánům (кеңеш). Ústava rovněž předpokládá v ustanoveních upravujících samosprávu, že budou na její orgány přeneseny úkoly státní správy (dekoncentrovaný výkon státní správy), přičemž v rozsahu tohoto výkonu budou tyto orgány podřízeny státním orgánům. Rozsah

oprávnění přiznaných ve prospěch samosprávných principů není na závadu ústavní deklaraci unitárního charakteru státu.

4.5.2.3. Obecný charakter státnosti

Obecným otázkám státnosti jsou věnovány dvě první hlavy ústavy označené jako „Obecné principy“ a „Uspořádání a působnost státu“. Ve svých úvodních ustanoveních stanoví kyrgyzstánská ústava, že Kyrgyzstán je suverénní unitární, demokratický a světský stát založený na principech právního státu. V tomtož článku stanoví taxativní výčet způsobů přímého podílu občanů na moci, který je omezen na volbu prezidenta, poslanců zákonodárního sboru, zastupitelů místních orgánů a výkon práva referenda. Do působnosti rozhodování referendem jsou vyhrazeny závažné otázky veřejného života, jakožto i změny ústavy, pokud se týkají těchto závažných otázek. V ústavě jsou uvedena obecná výkladová a mocenská pravidla, jako například konstatování, že státní orgány slouží celé společnosti, a nikoliv její části apod. Na několika místech ústavy je zdůrazněna územní nedělitelnost státu a jeho unitární charakter. Ústava stanoví, že státním jazykem je kyrgyzský jazyk. Ve zbytku svého textu ústava vychází z občanského principu etnické neutrality principu vlády. Ústava nestanoví hlavní město.

Ústava stanoví, že státní moc se vykonává v intencích principu vlády práva, aniž tento princip definuje. Staví organickou strukturu státu na principu dělby moci, přičemž prezident je v pojetí kyrgyzstánské ústavy orgánem, který stojí nad touto strukturou rozdělené moci, aniž by byl její součástí. Jeho role je sjednocující, a nikoliv rozdělující. V tomtož ustanovení (čl. 7) je rozveden výše popsaný princip koncentrace moci. V ústavě tak není obecné pravidlo enumerativity výkonu státní moci, stejně jako princip, že povinnosti je možné ukládat pouze na základě zákona. V ústavě se ale vyskytuje (čl. 21) obecný princip, že je dovoleno vše, co není zakázáno, tento princip je ale přiznán pouze občanům a omezen současnou povinností dbát práv a svobod druhých a státních zájmů. V ústavě je také nepřímě stanoven základní rámec pravidel politického života. Ústava výslovně předpokládá zakládání politických stran, odborů a jiných společenských organizací. Současně se stanovením základního rámce politického a obecného společenského života je určena hranice oddělující stát od těchto institucí, včetně institucí náboženských. S touto hranicí je stanoven přesný podíl politických stran a na výkonu státní moci, který je taxativně vymezen právem na navrhování kandidátů do kolektivních zastupitelských orgánů (parlament místní zastupitelstva – nikoliv prezident), a právem na vytváření frakcí (klubů) v těchto orgánech. Zakazují se výkon státní moci stranickými orgány, podíl náboženské nebo stranické ideologie na státní ideologii nebo na vzdělávací politice a zakládání politických stran na náboženském principu. Zakazuje se členství v politických stranách osobám, které jsou členy ozbrojených sborů, soudcům, pracovníkům justice a prokurátorům. V ústavě je stanoven zákaz ovlivňování výkonu veřejných funkcí osobami pracujícími ve prospěch náboženských společností, stejně jako činnost zahraničních politických stran.

Kyrgyzstán také uznal za vhodné v ústavě konstatovat, že nemá žádné ambice územně expandovat. Stanovil základní pravidla vyhlášení výjimečného stavu a mimořádných situací. Mimo jiné je vysloven i zákaz přerušování práce zákonodárního sboru.

4.5.3. Organická struktura

Základy organické struktury, které jsou vyjádřeny ve výše uvedeném principu prvotnosti některých orgánů, jejichž moc je v rozsahu jejich ústavního zmocnění a role neomezená, jsou dále rozvedeny v hlavách 3 až 7. Za zmínku stojí skutečnost, že prezidentovi je věnována samostatná hlava, odlišná od hlavy věnované moci výkonné. Její součástí je na druhou stranu oproti regionálním postsovětským zvyklostem prokuratura. Pořadí jednotlivých hlav dává tušit prioritu přiznávanou

jednotlivým složkám moci, stejně jako skutečnost, že prezident je vnímán jako orgán postavený nad rozdělené moci. V pořadí po sobě následují prezident, parlament, vláda (moc výkonná), soudy a samospráva.

4.5.3.1. Moc zákonodárná

Hlava čtvrtá kyrgyzstánské ústavy nazvaná nikoliv moc zákonodárná, ale podle názvu zákonodárného sboru, tedy Žogorku Keneš (Жогорку Кенеш), upravuje postavení a ustavení tohoto zastupitelského sboru^{XCI}. Žogorku Keneš je dvoukomorový zastupitelský orgán^{XCI}. Jedna komora se jmenuje Zákonodárné shromáždění (Ел Окуладор Жыйыны), druhá Shromáždění představitelů lidu (Мийзам Чыгаруу Жыйыны). Vzájemné nastavení vztahů obou komor svědčí závěru, že první komora, která má podle ústavy 35 členů, odpovídá tzv. dolní komoře, druhá komora 70 členů, odpovídá svým postavením tzv. horní komoře^{XCI}. Obě komory byly v roce 1995 voleny podle principu většinového zastoupení (později byl systém změněn). Princip většinové dvoukolové volby nevycházel z ústavy, ale z volebního zákona. Ústava stanovila, že Zákonodárné shromáždění reprezentuje lid jako celek a Shromáždění představitelů lidu reprezentuje místní (regionální) zájmy. Tato definice faktického obsahu politického zastoupení je na ústavní poměry srovnávaných států (to platí i obecně) zajímavá tím, že favorizuje lokální zájmy pro účely rozhodování v orgánu, který má celostátní působnost a pravomoc ve vztahu k věcem celostátního významu. Ústava také stanovila, že Zákonodárné shromáždění zasedá stále, kdežto Shromáždění představitelů lidu zasedá občasně (sezónně).

Poslancem obou komor může být občan starší 25 let. Ústava stanoví základní pravidla neslučitelnosti funkcí, která je stanovena vzájemně mezi komorami a s jakoukoliv jinou funkcí ve státní správě. Ústava stanoví rovněž zákaz kumulace ministerské a poslanecké funkce. Poslanci požívají standardní imunitu (stíhání pouze se souhlasem komory). Pravidla způsobilosti být volen a konkrétní procedura voleb je dále svěřena zákonu. Obě komory mají ústavou stanovené pravomoci, z nichž některé vykonává každá zvlášť, jiné společně. Komory společně nezasedají s výjimkou přijímání slibu ústavních soudců, žádosti prezidenta republiky a jiných zákonem předpokládaných situací, z nichž mnohé mají pouze protokolární význam. Obě komory se podílely na činnosti ustavování jiných orgánů v součinnosti s prezidentem republiky. Rozdělení pravomocí bylo v tomto ohledu spíše náhodné. Shromáždění představitelů lidu se vyjadřuje ke jmenování vlády (dává souhlas se jmenováním ministerského předsedy), generálního prokurátora, soudců Nejvyššího soudu, schvalování státního rozpočtu. Vláda je svou podporou závislá na horní, a nikoliv dolní komoře. Zákonodárné shromáždění se naopak závazně vyjadřuje k otázkám jako výjimečný stav, vysílání cizích vojsk. Obě komory schvalují soudce Ústavního soudu.

Zákonodárné shromáždění, už dle svého názvu, je těžištěm zákonodárné činnosti, kterou však vykonává v naprosté většině případů v součinnosti se Shromážděním představitelů lidu. V absolutní součinnosti přijímá změny ústavy, ústavní zákony, pokud není změna ústavy přijímána v referendu. Změna ústavy je možná pouze na základě návrhu prezidenta, který si zvolí, zda tak učiní prostřednictvím referenda nebo parlamentu. Pokud tak činí parlament, přijímá změnu ústavy, stejně jako ústavní zákon, dvoutřetinovou většinou oběma komorami, přičemž je vázán návrhem, který nemůže v projednávání

^(XCI) Naopak hlava ústavy, která upravuje působnost a pravomoc vlády, se jmenuje „Výkonná moc“, ačkoliv se vztahuje pouze na část této moci.

^(XCII) Složení a způsob ustavení Parlamentu se v Kyrgyzstánu často měnil, viz formování systému a vývoj systému. V této fázi je popsán stav, který trval od ustavení systému po jeho modifikaci popsané v kapitole ustavování. Následné změny budou popsány v kapitole „změny“.

^(XCIII) V tomto případě více než v jiném je odlišení horní a dolní komory problematické, protože dolní komora je sice spjata s těžištěm zákonodárné činnosti, ale horní komora se podílí narozdíl od dolní na ustavení vlády.

změnit. Pro vztah ústavy a ústavních zákonů platí, že ústava má vyšší právní sílu, jak je tomu v postsovětských zemích zvykem. Právní zajímavostí, rovněž vyplývající ze sovětských ústavních tradic, je právo parlamentu jako celku dávat závazný výklad ústavy. Obě komory jsou nadány pravomocí organizovat vlastní práci a volit si své vlastní orgány, předsedy a místopředsedy.

Běžné zákony přijímá nejprve Zákonodárné shromáždění a poté se k nim vyjadřuje Shromáždění představitelů lidu, přičemž neschválení zákona může být přehlasováno dolní komorou, která pro ten účel rozhoduje většinou dvou třetin. Existuje kategorie zákonů, v jejichž případě je postup opačný, horní komora je přijímá jako první a dolní k nim posléze zaujímá stanovisko. Jsou to zákony, které upravují administrativní členění státu a otázky samosprávy a zákony o státním rozpočtu; v tomto případě není přehlasování možné.

Obě komory, každá zvlášť nebo obě současně, mohou být rozpuštěny vlastním rozhodnutím přijatým dvoutřetinovou většinou. Obě komory mohou být rozpuštěny předčasně prezidentem na základě referenda, popřípadě pokud bude třikrát po sobě nevyvolán souhlas se jmenováním předsedy vlády. Zákonodárné shromáždění je rovněž *ex constitutione* rozpuštěno, pokud Ústavní soud zamítne návrh na zbavení mandátu prezidenta republiky.

V kontextu celého ústavního systému měřeno optikou evropských poměrů je kyrgyzstánský parlament parlamentem slabým, ale ve srovnání s ostatními sledovanými státy však naopak patří mezi silnější. Důvody lze řadit do dvou kategorií, faktických a právních. Z hlediska právního jsou struktura a pravomoc parlamentu na straně jedné v hrubém nepoměru s některými nároky kladenými na něj ústavou na straně druhé, čímž jsou omezeny možnosti samostatného výkonu moci, zejména s přihlédnutím k ústavě požadovanému konformnímu postupu. Jestliže ústava nařizuje, aby obě komory rozhodovaly dlouhodobě obdobně, tento požadavek omezuje přirozenou funkci parlamentu a dvoukomorovosti vůbec. Faktickým problémem je složení obyvatel země a volební systém, který vytváří parlament složený z fragmentů regionálních zájmů. Regionálně atypická je možnost moci zákonodárné prosadit bez sankce některé zákony proti vůli prezidenta, potažmo celé výkonné moci. V tomto ohledu je parlament výjimečně suverénní a ze zkoumaných států asi nejvíce. Z evropského hlediska je parlament exotický především poměrem pravomocí obou komor a jejich vzájemnými vztahy, které neodpovídají obvyklým představám o roli „horní“ a „dolní“ komory.

4.5.3.2. Moc výkonná

Moc výkonná je v kyrgyzstánské ústavě upravena jednak v hlavě třetí (Prezident), která předchází všem organickým hlavám a upravuje postavení prezidenta, jednak v hlavě páté (Výkonná moc), která následuje po moci zákonodárné a upravuje pouze vládu a jí podřízené orgány státní správy, popřípadě jiné složky výkonné moci. Ze struktury ústavy lze dovodit, že funkce prezidenta je vnímána jako moc tyčící se nad rozdělenými mocemi. Podobně vyzní i úvodní ustanovení hlavy třetí, které definuje prezidenta jako vnější i vnitřní symbol národa, garanta nezávislosti, nedotknutelnosti státu a součinnosti všech státních orgánů. Totéž ustanovení také uvádí právo prezidenta přijímat opatření (bez hlubšího zpřesnění) k dosažení cílů vyplývajících z hodnot právě citovaných.

Prezident je volen ve všeobecném lidovém hlasování na dobu pěti let. Ústava stanovila zákaz opětovného znovuzvolení. Podmínkou pro zvolení prezidentem je kromě státního občanství pobyt na území Kyrgyzstánu po dobu patnácti let, znalost státního (kyrgyzského) jazyka, věk mezi 35 a 65 lety. Volby jsou dvoukolové a většinové. K jejich platnosti se vyžaduje účast nad padesát procent. Výsledky voleb prezidenta potvrzuje dle ústavy Ústavní soud. Prezident se ujímá funkce přísahou. Výkon funkce prezidenta je neslučitelný s jakoukoliv funkcí a prezident musí po dobu výkonu svého mandátu do začátku dalších prezidentských voleb pozastavit své členství v politických stranách.

Prezident disponuje širokým katalogem pravomocí jmenovat a odvolávat různé funkcionáře i širokou paletou samostatných přímých mocenských pravomocí. Je oprávněn kromě již zmíněných jmenovacích pravomocí, které vykonává v součinnosti s jednou z obou komor nebo oběma komorami parlamentu, jmenovat vedoucí ústředních orgánů státní správy, kteří nejsou členové vlády^{XCIV}, vedoucí regionálních řadů státní správy. Sestavuje bezpečnostní radu státu, jmenuje státního tajemníka a zcela kontroluje aparát vlastní kanceláře. V oblasti přímého výkonu moci formuje zahraniční politiku a vnitřní bezpečnostní politiku státu, sjednává a ratifikuje mezinárodní smlouvy, rozhoduje o nabytí a pozbytí státního občanství. Prezident je oprávněn pozastavit výkon rozhodnutí vlády nebo jakékoliv jiné složky výkonné moci. V případě nutnosti je oprávněn rozhodnout o okamžitých opatřeních moci výkonné bez ohledu na státní rozpočet. Prezident je dále oprávněn vysílat vojska do zahraničí, je oprávněn zvat cizí vojska a vykonávat samostatně nebo řídit veškeré diplomatické funkce státu. Prezident je oprávněn podávat návrhy zákonů do parlamentu a přijaté zákony s návrhy změn a doplňků parlamentu vracet k opakovanému přijetí. Jeho suspenzivní veto může být přehlasováno dvěma třetinami hlasů příslušné komory (prv v pořadí při projednání v závislosti na druhu zákona). Již přijaté zákony a mezinárodní smlouvy [sic!] je oprávněn předložit Ústavnímu soudu k posouzení ústavnosti těchto norem. Jeho nejvýznamnější normotvorná pravomoc je monopol na návrh změn ústavy, přičemž je oprávněn zvolit, zda se obrátí na parlament nebo zvolí proceduru referenda. Prezident oproti jiným srovnávaným zemím nedisponuje samostatnou normotvornou dekretální pravomocí.

Prezident může být zbaven svého mandátu procedurou zahájenou v Zákonodárném shromáždění. Na základě návrhu většiny poslanců může Zákonodárné shromáždění přijmout návrh na zbavení mandátu prezidenta, přičemž ústava stanoví, že důvodem může být pouze národní zrada nebo jiný těžký zločin. Návrh musí potvrdit Ústavní soud. Pokud není návrh potvrzen, je zákonodárné shromáždění *ex constitutione* rozpuštěno. V opačném případě projedná návrh Shromáždění zástupců lidu, kteří jej mohou definitivně přijmout většinou dvou svých třetin hlasů. Není-li přijat návrh do dvou měsíců, má se za to, že nebyl přijat. Ústava dále stanoví obdobný postup, kdy se mohou obě komory shodně usnést stejným kvórem na tom, že prezident není s to vykonávat svou pravomoc z důvodů zdravotních. Bývalí prezidenti s výjimkou těch, jejichž mandát skončil zbavením, požívají dle ústavy práva bývalých prezidentů, jejichž postavení je upraveno zákonem.

Vláda, která je dle logiky ústavy představitelem výkonné moci, je sestavována tak, že prezident nejprve jmenuje se souhlasem Shromáždění zástupců lidu předsedu vlády a na jeho návrh, který je pro prezidenta závazný, pak další členy vlády. Při opakovaném (třetím) odmítnutí souhlasu se jmenováním předsedy vlády je prezident oprávněn rozpustit Shromáždění představitelů lidu. Funkční období vlády je odvozeno od funkčního období prezidenta; předseda vlády respektive vláda podává dle ústavy povinně demisi po volbách prezidenta, a nikoliv po volbách parlamentu. Prezident je oprávněn odvolat ministerského předsedu pouze se souhlasem Shromáždění zástupců lidu. Prezident je také oprávněn stanovit strukturu vlády a pozastavovat její některá rozhodnutí. Jinak platí, že vláda je při výkonu své moci v zásadě nezávislá na vedení prezidenta. Ústava dokonce stanoví, že vláda je vrcholem výkonné moci, nicméně ústava přiznává prezidentovi blíže nespecifikovanou pravomoc kontroly a právo účasti na zasedání vlády v roli předsedy sboru. Pravomoc vlády je definována jako zbytková, tedy jako veškerá pravomoc, která není svěřena prezidentovi či parlamentu. Narozdíl od prezidenta je vláda oprávněna v rozsahu své pravomoci vydávat nařízení, která jsou obecně závaznými normativními akty.

Dle ústavy je součástí výkonné moci také prokuratura a její orgány. Kyrgyzstánská ústava je v tomto ohledu výjimkou, protože jiné srovnávané státy ji podřazují soudní moci. Kromě veřejné žaloby prokuratura také dozírá na jednotnost výkladu práva a provádí obecný dozor nad zákonností, jak je v postsovětském prostoru obvyklé. Součástí jejích pravomocí je výkon práva i navenek, a nikoliv pouze ve vztahu k orgánům státu.

^(XCIV) Mezi ně patří i vedoucí (ředitelé) tajných služeb.

V kontextu celého ústavního systému a jiných srovnatelných ústavních systémů je kyrgyzstánská výkonná moc ve slabším postavení, než je „v kraji zvykem“. Její postavení je oslabeno i vnitřní strukturou této moci. Vláda, potažmo její předseda, vytváří vlastní mocenské pole, které není zcela podřízeno prezidentovi, prezident nemá nad vládou plnou kontrolu a výkon moci se fakticky dělí. Moc výkonná jako celek je také podřízena v rozsahu respektování norem zcela zákonodárné pravomoci parlamentu, kterou může ovlivňovat pouze částečně.

4.5.3.3. Moc soudní

Moc soudní představují v Kyrgyzstánu Ústavní soud a další dvě soustavy soudů, kterými jsou soustava obecných soudů a soustava obchodních soudů. Kromě toho ještě ústava připouští existenci vojenských soudů a zakazuje existenci zvláštních soudů, ačkoliv připouští existenci místních lidových smírčích soudů založených na autoritě místních neúředních činitelů (kmenových stařešinů) v souladu s místním zvykovým právem^{XCV}.

Soudci Ústavního soudu jsou jmenováni na dobu 15 let oběma komorami parlamentu na návrh prezidenta. Soudců Ústavního soudu je celkem devět: sedm prostých členů, předseda a místopředseda. Do pravomoci Ústavního soudu spadá přezkum ústavnosti zákonných a podzákonných norem, řešení sporů ohledně výkladu ústavy, dávání závazných výkladů ústavy. Zajímavostí ústavy je i to, že Ústavní soud stvrzuje výsledky voleb v kontextu jejich regulérnosti. Ústava explicitně neřeší otázku přímých ústavních stížností ze strany osob ani otázku tzv. předběžných otázek. Podstata rozdílu mezi ústavností a zákonností není v ústavě příliš identifikována.

Zajímavostí ustavení obecné soudní moci je také to, že soudci jsou jmenováni na dobu určitou, a to na dobu tří let, posléze je mandát prodlužován vždy o sedm let. Soudci nejvyšších soudů jsou jmenováni na dobu deseti let. Ústava zná zákonný postup odvolání soudců v případě kvalifikačních nedostatků nebo spáchání trestného činu. Stíhání soudců je možné pouze se souhlasem Ústavního soudu. Ústavní vymezení pravomoci obecných soudů je tradiční týká se rozhodování věcí trestních, občanskoprávních a správních; obchodním soudům je svěřena pravomoc v obchodních věcech. Obě soustavy obecných soudů nejsou propojeny na žádné úrovni.

Soudní moc je kvůli opakovanému udílení soudcovského mandátu v Kyrgyzstánu natolik pod kontrolou moci výkonné (prezidenta), že lze pochybovat o ústavou deklarované nezávislosti soudů.

4.5.3.4. Územní členění a samospráva

Kyrgyzstán ve srovnání s jinými sledovanými státy v ústavě věnuje široký prostor problematice samosprávy. To souvisí se zeměpisným reliéfem země, která je rozdělena na dvě části (severní a jižní) oddělené téměř neprostupným horským masivem, které se dále dělí na oddělená údolí, jejichž vnitřní společenské, ekonomické a politické struktury jsou od sebe odděleny. Ústava tak výjimečně upravuje problematiku samosprávy na straně jedné a decentralizované státní správy na straně druhé. S tímto ústavním reliéfem souvisí regionalizovaný parlament a způsob jeho obsazení.

Samospráva, která je nejsilnější na oblastní úrovni (sedm oblastí), je organizována prostřednictvím zastupitelských sborů (keneš – кенеш) volených rovněž většinovým systémem. Zastupitelské sbory ustavují své výkonné orgány a spravují záležitosti místního významu, které mají ovšem rozměr správy sociálních věcí a hospodářského života včetně investiční politiky. Podobná politická organizace existuje na okresní a obecní úrovni. Strukturovaný složitý systém tak reflektuje faktické samosprávné tradice kyrgyzské horské společnosti založené na kmenovém principu, popřípadě klanové

^(XCV) Institucionalizace kmenových autorit cestou ústavní normy je výjimečná v celém postsovětském prostoru.

tradice jižního uzbeckého osídlení. Teritoriální zastupitelské sbory mají normotvornou pravomoc v mezích své působnosti.

Zákon a ústava znají způsoby kontroly zákonnosti výkonu samosprávné moci ze strany ústředních orgánů státní moci, ale faktické možnosti této kontroly jsou nízké. Současně se samosprávou existuje paralelní struktura státní správy, přičemž část pravomocí vykonávají v přenesené působnosti orgány samosprávy. Právně zajímavá je ústavou upravená možnost místního zastupitelstva vyjádřit dvoutřetinovou většinou nedůvěru odpovídajícímu představiteli státní správy, který je posléze z titulu tohoto aktu prezidentem odvolán. Po formální stránce je právní rámec výkonu samosprávy v Kyrgyzstánu ve středoasijském a kaspickém kontextu mnohem podobnější západoevropským zvyklostem než v jiných srovnávaných zemích. V tomto ohledu lze konstatovat poměrně vysoce vyvinutý smysl pro samosprávu, a to jak v pochopení jejího významu, tak v potřebě jejího oddělení od státní správy.

Organická struktura státu Kyrgyzstán je na středoasijské poměry méně prezidentská, více dbá principů rozdělení moci a samosprávy. Zároveň tyto principy doplňuje tím, že výkonnou i zákonodárnou moc vnitřně dále dělí způsobem, který neposiluje legitimitu těchto složek moci, ale pouze oslabuje jejich efektivitu. Závažným nedostatkem organické struktury je naopak velmi nízký až nulový význam soudní moci a její faktické podřízení moci výkonné. Tento nedostatek se nevztahuje pouze na organickou strukturu státních orgánů, ale ovlivňuje i běžný provoz celé justice.

4.5.4. Statusové poměry

Statusové poměry státu Kyrgyzstán jsou upraveny ve třetí hlavě jeho ústavy nazvané „Občané“. Ta se dělí na tři části. První část nazvaná „občanství“ upravuje obecné principy tohoto právního institutu, zakazuje zbavení občanství, vyslovuje jeho exkluzivitu, kterou je právní ignorace jiných státních občanství kyrgyzských státních občanů, a na závěr stanoví základní rámec právního postavení cizinců a osob bez státního občanství^(XCVI). Druhá část třetí hlavy se jmenuje „Práva a svobody člověka“, třetí část „Práva a povinnosti občanů“. Z obou názvů částí je patrný jejich obsah. Třetí hlava ústavy tak vykazuje vnitřní rozpor, který je dán logickým rozporem mezi názvem a strukturou, jež se dílem vztahuje k názvu hlavy, dílem k subjektům, ve vztahu ke nimž je název irelevantní (osoby × občané).

4.5.4.1. Práva

Struktura katalogu práv a svobod nevykazuje žádnou další katalogizaci, rozdělení na generace práv či jinou přehlednou strukturu. Jediným rozlišujícím znakem je přiřazení práv občanům a práv všem osobám. V obecné neobčanské části jsou spíše nahodile jmenována obecná práva jako právo na život, osobní svobodu, důstojnost, nedotknutelnost, právo svobody projevu, pokojného shromažďování beze zbraní [sic!], nedotknutelnost korespondence, hospodářské svobody apod. V této části se také konstatují obecná interpretační pravidla ochrany práv a základní hranice zákonného omezení práv, včetně povinnosti šetřit jejich smysl. Díkce výčtu jednotlivých práv zachovává vzletný deklaratorní jazyk, známý

^(XCVI) Problematice státního občanství je věnován v ústavě široký prostor, včetně definice obsahu tohoto právního pojmu a vyjádření základních povinností obou stran státoobčanského svazku.

ze sovětských ústavních textů, který zahrnuje věty mnoha významy až do nepochopení původního významu. V závěru se konstatuje, že Kyrgyzstán může (není to formulováno jako povinnost státu) poskytnout právo azylu cizincům, jejichž práva jsou porušována.

Základní občanská práva a povinnosti, narozdíl od práv vztahujících se ke všem osobám, jsou v ústavě popsána mnohem pozitivističtěji a kasuističtěji. Jsou ovládána základním pravidlem obecné dovolenosti (čl. 21), které omezuje povinnost dbát práv druhých a státních zájmů. Následuje výčet mnoha práv a povinností spíše v náhodném pořadí, kde lze nalézt obecné principy jako rovnost přístupu ke státním funkcím, nebo konkrétní povinnosti jako brannou povinnost, ale i právo na stávku, sociální a kulturní práva, práva rodiny apod. Mnohá z těchto práv jsou definována velmi podrobně. Tato část (třetí část hlavy třetí) je asi třikrát delší než obecná část (druhá část třetí hlavy), vztahující se ke všem osobám bez ohledu na státní občanství.

4.5.4.2. Povinnosti

Naprostá většina povinností je odvozena od práv jiných osob. Jediná konkrétně popsaná povinnost je povinnost platit daně a jiné odvody do státního rozpočtu.

Statusová část kyrgyzstánské ústavy představuje polovičatý stav mezi tradičním sovětským ústavním pojetím lidských práv a západními ústavními tradicemi. Formální úprava, mnohdy velmi kasuistická a nepřehledná, může způsobovat výkladové problémy stejně jako minimální záruky v oblasti procesních práv. Ústavodárce také podcenil rozdíl mezi jednotlivými generacemi práv, což může být na závalu jejich ochraně, minimálně při odlišení práv, která vyžadují zdrženlivost, od práv vyžadujících aktivní plnění. Vztah občan ↔ stát není v ústavním právu zcela vyjasněn a základní principy si v mnohém odporují (neomezenost výkonu státní moci × obecná dovolenost).

4.5.5. Vývoj systému

Narozdíl od většiny jiných srovnávaných ústav se kyrgyzstánská ústava často měnila, a to i navzdory své silné rigiditě. Počátky změn v kyrgyzstánské ústavě jsou zmíněny již v popisu jejího vzniku. První změny byly v ústavě provedeny ještě dříve, než mohla zcela původní verze ústavního textu vůbec vyvolat právní účinky (ve vztahu k volbám do parlamentu). I poté byly přijímány změny ústavy. Kromě toho jednou z forem vnitřního politického boje bylo přijímání zákonů, které významně ovlivňovaly realizaci ústavy a ústavních zákonů. Proces vzájemné zákonodárné a ústavodárné konkurence by se dal popsat jako normotvorný soubor.

Změny ústavy byly podle jejího původního znění možné pouze na návrh prezidenta, který mohl zvolit mezi návrhem podaným do parlamentu a předložením návrhu v referendu. Prezident tak mohl dosáhnout změny ústavy proti vůli parlamentu. Naopak změnu zákona, který se týkal ústavněprávní materie, mohl parlament provést sám, pokud našel dostatečně silný konsensus. Již od přijetí první ústavy existoval stálý politický rozpor mezi prezidentem a parlamentem, který se obě strany snažily řešit posouváním pravidel ve svůj prospěch. Po volbách v roce 1995 se prezidentovi podařilo prosadit změnu ústavy, která posílila jeho postavení, a dala mu právo rozpustit parlament pro „jinou krizi“, jež může spočívat v konfliktech mezi komorami, popřípadě mezi parlamentem a jinými složkami státní moci. Novela ústavy také zpřesnila postavení parlamentu v systému nejvyšších orgánů moci a umožnila mu

delegovat vymezenou zákonodárnou pravomoc na prezidenta po dobu jednoho roku. Dosavadní parlament se pokusil zvýšit šance dosavadních členů na znovuzvolení tím, že přijal zákon, který stanovil, že kandidovat mohou pouze politické strany registrované déle než rok, pokud mají po dobu této roční registrace v politickém programu úmysl kandidovat. Prezidentovi se nepodařilo tento zákon vetovat. V roce 1999 se mu ale podařilo prosadit druhé referendum o změně ústavy, které významně měnilo složení parlamentu a stanovilo základní pravidla jeho obsazování, jež byla doposud vyhrazena zákonu. Parlament měl ve smyslu těchto změn mít v Zákonodárném shromáždění 60 poslanců, z nich 15 mělo být zvoleno poměrným systémem a 45 většinovým a v komoře Shromáždění zástupců lidu mělo být 45 členů volených většinovým systémem. Tato změna ústavy také umožnila do té doby nepřipustné soukromé vlastnictví půdy^{XCVII}.

Po volbách v roce 2000, které poprvé proběhly podle změn z roku 1999, spory mezi parlamentem a prezidentem pokračovaly. V roce 2001 zavedl parlament na návrh prezidenta ústavním dodatkem do ústavy pravidlo, že ruština je úřední jazyk, čímž chtěl prezident zvýšit šanci na přijetí dalších drobných změn ústavy ve svůj prospěch v referendu a otupit mírně vyostřené vztahy mezi ruskou menšinou a turkickou většinou. Stejná novela stanovila i hlavní město – Biškek. Prezident v roce 2003 prostřednictvím referenda prosadil další, tentokrát zásadní a komplexní reformu ústavy. Touto změnou byla změněna zhruba čtvrtina ústavního textu. Valná část změn byla kosmetická, odstraňovala nejasnosti, zpřesňovala některé vztahy. Kromě toho novela přinesla také mnoho změn podstatných. Do ústavy byl zaveden axiom obvyklý v okolních státech, který nově stanovil taxativní výčet orgánů oprávněných vyjadřovat vůli lidu přímo. Stali se jimi pouze prezident a parlament (dříve bylo orgánů více, včetně vlády a soudů). Samospráva byla povýšena na úroveň státních mocenských orgánů a její organická úprava nadále prochází celým textem obecné části ústavy upravující základní pravidla výkonu státní moci. V kapitole věnované přímo samosprávě byly doplněny pasáže věnující se její výkonné moci. V ústavě byl vysloven explicitní zákaz působení zahraničních politických stran, církví nebo jakýchkoliv společenských uskupení (včetně nadací, nevládních organizací apod.). Ústava nově stanovila, že města Oš a Biškek jsou města celostátního významu^{XCVIII}. Princip obecné dovolenosti byl doplněn principem enumerativity výkonu státní moci. Katalog lidských práv byl zpřehledněn a byly jasně stanoveny podmínky zásahu do jednotlivých práv; například soudní rozhodnutí k omezení osobní svobody apod.

V organické rovině se ústava zcela změnila. Dvoukomorový parlament byl nahrazen jednokomorovým parlamentem o 75 poslancích, jejichž způsob volby byl ústavou fixně stanoven jako většinový dvoukolový. Zákonodárný proces se tímto velmi zjednodušil. Vláda byla nově koncipována jako autonomní sbor a její role nebyla tak intenzivně spjata s jejím předsedou. Nově podléhá souhlasu parlamentu jmenování jednotlivých členů vlády, přičemž partnerem parlamentu v této vyjednávací roli je předseda vlády. Vláda nabyla nové pravomoci, mezi nejvýznamnější patří normotvorná pravomoc v rozpočtových záležitostech neodkladného významu. Prezident je nově povinen konzultovat zahraničněpolitické záležitosti ve výborech parlamentu a některé jeho dosavadní pravomoci jsou nadále nově vázány na souhlas parlamentu. Sepjetí obou složek moci tak nově obsahuje více mechanismů vzájemné kontroly. Prezident je nově oprávněn vydávat dekrety k provedení zákona. Katalog orgánů státní moci byl obohacen o ombudsmana, který je volen parlamentem.

Po dobu své existence doznal ústavní systém Kyrgyzstánu intenzivní změny. Tyto změny je možné charakterizovat několika tendencemi. Po věcně stránce došlo nepochybně k posílení postavení prezidenta a také k posílení vzájemné kontroly složek moci. Významným rysem vývoje je i institucionální zjednodušení systému a jeho zpřesnění. Nelze ovšem pominout účelový rys ústavních změn, které následovaly vždy po identifikaci konkrétního problému. Smyslem ústavnosti bývá mnohdy trvalost

^(XCVII) Na nátlak Mezinárodního měnového fondu.

^(XCVIII) Tím byla mírně kompenzována skutečnost, že hlavním městem je Biškek. Oš je naproti faktickou metropolí jihu země a střediskem uzbeckého obyvatelstva.

dohodnutých norem, která v případě Kyrgyzstánu nebyla ctěna. Časté změny ústavy svědčí spíše o rezervovaném přístupu k ústavě a ústavnosti vůbec. Svědčí také i nižší úrovni právní a politické kultury. Za problematické lze považovat i to, že v opakovaných změnách ústavy nebyla nijak řešena otázka faktické závislosti justice na výkonné moci.

4.5.6. Normativita a fakticita

Z hlediska hodnocení funkce systému ve srovnání s normou, která tuto funkci upravuje, vykazuje Kyrgyzstán několik funkčních deficitů. Prvním deficitem je problematická regulérnost voleb, potažmo celého politického procesu⁴⁰. Ústava stanoví základní principy politického systému, přičemž jejich účastníci vykazují více tendenci je porušovat, ať už přijímáním zákonných norem, které omezují politickou soutěž, nebo přímo protizákonným jednáním. Ve srovnání například s Kazachstánem nebo Ázerbájdžánem, kdy porušování ústavních pravidel má společného jmenovatele, kterým je prezident v úřadě, je v případě Kyrgyzstánu tímto původcem nedodržování celé politické spektrum. Nejde ani tak o uzurpaci, ale politický boj bez pravidel či „demokracii na divoko“. Tento stav se ovšem vyvíjel. V polovině devadesátých let byl Kyrgyzstán zemí, kde existoval politický pluralismus. Politickým kandidátům sice hrozilo občas vězení, někdy jiné problémy, ale bylo v zásadě možné tyto problémy překonat a být zvolen do parlamentu. Parlament byl orgánem, který vytvářel autonomní vůli nezávislou na prezidentovi. Postupem času získával prezident stále větší vliv. Po volbách v roce 2000 se mu podařilo dostat celý systém pod svou kontrolu a sám se stal dominantou systému. Nešlo o kontrolu úplnou, ale značnou. Politická opozice existovala a měla i své zastoupení v parlamentu. V roce 2005, kdy po částečně zmanipulovaných volbách proběhla v zemi politická revoluce, jež donutila prezidenta emigrovat a poté rezignovat, se situace změnila směrem k většímu politickému pluralismu. V několika volebních obvodech proběhly nové volby a poté byl zvolen nový prezident. Pečlivě vybudovaná hegemonie prezidenta a jeho okolí tak skončila, ale nové poměry nejsou zatím natolik ustálené, že by bylo možné činit závěry ohledně definitivního směřování systému. Nový politický establishment se od původního typově významně neliší. Není výrazně demokratičtější nebo výrazně pluralitní. Významné je, že ke změně vlády nedošlo ústavně předpokládanou cestou.

Problematická je i úroveň ochrany lidských práv, která je navzdory ústavní deklaraci nízká⁴¹. S tím souvisí problematický stav justice, včetně nejvyšších soudních instancí, které byly ve sporech s jinými složkami státní moci vždy loajální k prezidentovi. Nedostatečná ochrana práv není mnohdy dána ani tak úmyslem či neochotou, ale nízkou schopností státu pronikat do klientelistických struktur zakořeněných na místní úrovni. Mírné zlepšení ochrany práv představovalo zavedení instituce ombudsmana, který byl v roce 2002 parlamentem zvolen z řad mimoparlamentní liberální opozice^{XCIX}.

Třetím okruhem problémů je stálý rozpor mezi severem a jihem země, které jsou od sebe dost odlišné, vykazují odlišnou politickou organizaci a jejich koexistence je v unitárním státě stále problematická. Revoluční změny v roce 2005 tento rozpor poněkud otupily, protože nové politické elity mají více vazeb v jižní části země⁴².

Poslední zajímavý rozpor mezi normativitou a fakticitou je na jedné straně v podstatě etnicky neutrální ústavní systém (s výjimkou úpravy jazyka) a poměrně intenzivní státní propaganda vedoucí k posilování národních kyrgyzských tradic⁴³. Tento státem organizovaný nacionalistický „program“ je navíc paradoxní na pozadí poměrně slabého národního uvědomění etnických Kyrgyzů, u kterých převládá kmenová identifikace, popřípadě postsovětské odnárodnění u městského obyvatelstva.

^(XCIX) Ombudsman skutečně zpracoval mnoho podnětů a mnoho z nich označil za oprávněné. V mnoha jím identifikovaných případech porušení práv bylo dosaženo nápravy smírnou cestou.

4.5.7. Politický kontext systému

Ačkoliv Kyrgyzstán je podle ústavy unitárním státem, ve kterém je pluralitní demokracie založena na politické soutěži více politických stran, je politická realita jiná, než by se podle mocenských parametrů nastavených ústavou zdálo. Základní politický reliéf je více než politickou správou země dán jejím územní uspořádáním. Země je rozdělena podle osy sever – jih a obě tyto části země se dále dělí na další regiony. Velmi hornatý sever se dělí na čtyři regiony, jejichž hranice odpovídají čtyřem oblastem, mezi kterými je špatné propojení infrastruktury. Každé z těchto velkých „údolí“ se dále dělí na menší údolí, která mají také své správní vyjádření v územním uspořádání státu. Ekonomické, sociální a politické vazby se vytvářejí ve vertikální ose. Obdobné horizontální vazby téměř neexistují, protože jsou nahrazeny výměnou zboží, informací a politické podpory sruze horizontální vazby, které se ve vyšších úrovních stýkají. Tento jev je dán tím, že s ohledem na zeměpisné podmínky je poměrně jednoduché vykonávat kontrolu pohybu zmíněných hmotných i nehmotných statků. Lokální politické elity tak jsou závislé na podpoře politických elit řádově vyšších a naopak. Faktické politické vztahy pak jsou založeny na podpoře klientelistických potřeb, a nikoliv na politické podpoře získané v konkurenčních politických vztazích. Získávání politické podpory je v tomto rozměru dílem společností akceptováno. Dílem jsou oslabeny formální politické rituály jako místní volby jejich falšováním, které ovšem nemá povahu celostátně organizovaného jevu, ale je spíše výsledkem mnoha na sobě nezávislých úsilí místních politiků udržet si svůj formální vliv. Výběr místních mocenských a ekonomických elit navazuje částečně (větší měrou) na sovětské mocenské tradice a částečně (menší měrou) je ovlivněn tradiční kmenovou strukturou. V ustavení nové struktury elit bylo klíčové období krátce po rozpadu Sovětského svazu, kdy mocenské vakuum bylo obsazeno náhodně lidmi, kteří byli s to v nových poměrech využít nové hospodářské a mocenské příležitosti.

V jiné situaci se nalézá jižní část země, která je osídlena vyšším poměrem uzbeckého obyvatelstva, reliéf není tolik hornatý a základní strukturu správy vytváří síť měst, mezi kterými je lepší vzájemné propojení. Na jihu není tolik významná kmenová, ale naopak vyvinutější klanová struktura společnosti. Příslušnost ke klanu není otázkou narození, ale volby, ačkoliv není volně zaměnitelná a volba má trvalou povahu (nikoliv absolutně). Jednotlivé klanové struktury, které jsou organizovány ve městech podle systému klan – město, si navzájem konkurují v kontrole ekonomických vztahů, v uplatňování politické kontroly na co nejširším území. Klanový systém existoval před sovětským panstvím a přežíval i pod ním. Od sedmdesátých let bylo zvykem obsazovat stranické posty poměrně podle klanového klíče, popřípadě klanově neutrálně⁴⁴.

Severní i jižní struktury jsou ve vzájemném konkurenčním postavení při obsazování míst ve státní správě a v jejich ústředních orgánech. Parlament, který je volen většinovým systémem, plní roli reprezentace obou těchto systémů, aniž je zasažen konkurenčním vztahem těchto dvou entit. To je dáno především tím, že zeměpisné hranice obou oblastí jsou jasné a volební systém neumožňuje jejich vzájemnou konkurenci na poli parlamentu (poměr poslaneckých hlasů je jasně dán předem). Parlament je nositelem společných zájmů obou těchto skupin, což obnáší především mocenský konkurenční vztah k ústředním orgánům státní správy a těžišti výkonné moci – prezidentovi. Politickou mapu vytváří síť lokálních partikulárních zájmů na straně jedné a centrální vláda na straně druhé. Jednotliví účastníci těchto vztahů jsou obvykle nositeli politicky popsatelných zájmů. V první polovině devadesátých bylo možné ztotožnit prezidentovy politické postoje s přístupem liberálním a reformním. Jeho tehdejšími oponentem byl především parlament, který – jsa zvolen ještě v roce 1990 – představoval konzervativní postsovětský sbor představitelů minulého režimu. Tehdy prezident uzavřel mocenskou koalici s regionálními představiteli moci, kteří naopak z uvolnění pravidel těžili a posilovali své postavení. Následující parlament se ovšem stal jejich institucionálním zázemím a původní konkurenční vztah parlament – prezident získal jiný ideový obsah se zachováním původního funkčního tvaru. Posléze

se podařilo prezidentovi se dílem v systému prosadit, dílem jej dostat pod svou kontrolu adaptací na systém klientelistických vazeb. Adaptace byla ovšem úspěšná pouze ve vztahu k severní části země, kde si jednotlivé vertikální klientelistické struktury příliš nekonkurují. Tento dílčí úspěch vedl k posílení rozporů mezi severem a jihem, které vedly až k politické krizi na jaře 2005. Po odstoupení prezidenta se konaly nové prezidentské volby, doplňovací volby do parlamentu a systém se začal vytvářet do jiné podoby, která doposud není definitivní. Za podstatný jev tohoto vývoje je třeba považovat to, že původní ideový rozpor mezi liberálním přístupem na straně jedné a konzervativním či klientelistickým přístupem na straně druhé skončil tím, že nositel liberálního postoje se postupem času adaptoval na podmínky svých oponentů a přijal jejich interpretaci mocenských vztahů. Poslední diskontinuitní změna systému, která představuje opět krok k větší politické pluralitě, je především krokem k vyrovnání rozdílů mezi severem a jihem a mírné decentralizaci centrální autority. Konkrétní volební výsledky a základní rozdělení stranického spektra je patrné z tabulek č. 6.2.13. až 6.2.16.

4.5.8. Konkurenční principy

Za existující a fakticky sociálně akceptovaná mocenská uspořádání lze v Kyrgyzstánu považovat na jedné straně klanový konkurenční systém, na druhé straně nekonkurenční kmenový klientelistický systém. V politické a právní rovině lze kyrgyzstánský systém popsat jako klientelistický poloautoritářský režim světového obsahu s mírnými prvky nacionalismu, který obnovuje své legitimační řetězce způsobem v demokraciích obvyklých. Je samozřejmě otázkou, zda existuje systémově akceptovaná či neakceptovaná politická alternativa takovéto podoby politického a ústavního systému. V tomto ohledu má smysl uvažovat o třech jiných ústavněprávních modelech, které by mohly představovat alternativu ve vztahu k současnému ústavnímu modelu. Těmito modely jsou liberální demokracie, stát založený na islámských hodnotách a v neposlední řadě také možný posun k čínskému modelu řízení společnosti.

Liberální opozice, která se udržuje ve městech, je slabá a má velmi slabé parlamentní zastoupení. Je spojována se vlivem Západu, podporována nepřímo programy na obnovu demokracie. Její postavení oslabuje skutečnost, že všechny politické krize od počátku nové kyrgyzstánské státnosti politický establishment a většina mediální scény interpretovali jako selhání liberální demokracie. Všechna řešení těchto krizí představují posun k autoritářskému systému založenému na vertikálních kontrolních mechanismech. Mnohem intenzivnější opoziční potenciál má islamismus, který není politicky tolerován. Jeho faktická sociální základna je na jihu země, kde v oblastech s větší hustotou obyvatelstva existuje lidové islámské hnutí, pohybující se na pomezí politicky neutrálního a politizujícího hnutí. Jeho úspěch je založen především na jeho schopnosti představit jiné hodnotové vidění světa než současný klanový systém, který je založený na ryze pragmatických hodnotách a je spjatý s korupcí a kriminalitou. Problematika lidového islamismu s politickou relevancí je typická pro oblast Ferganské doliny. Toto území, které se nachází na území tří států (Kyrgyzstánu, Tádžikistánu a Uzbekistánu), stejně jako politické a sociální problémy s ním spojené, je podrobněji popsáno v kapitole č. 4.8.8. (Konkurenční principy – Uzbekistán).

Nikoliv ze strany relevantní či nerelevantní politické opozice, ale ze strany některých představitelů režimu zaznívají úvahy o možném přejímání čínských modelů vlády. Takové úvahy stavějí na skutečnosti, že čínský model je velmi sekulární, nestaví na tradičních klanových nebo kmenových strukturách, a dokáže řešit problémy s prosazováním pořádku a hledá účinné cesty k vyplňování hodnotového vakua.

4.5.9. Geopolitický kontext

Kyrgyzstán není bohatý. Na jeho území se nevyskytují žádné významné suroviny, nepředstavuje nezbytné tranzitní území pro žádné suroviny, nemá významně strategickou polohu. Před konfliktem v Afghánistánu byl do určité míry přitažlivý pro Spojené státy americké, jako místo případných vojenských základen. Poté, kdy mají Spojené státy americké možnost vybudovat základny v Afghánistánu či Iráku, má tato komparativní přednost minimální význam. Kyrgyzstán nepředstavuje ani hospodářsky významný stát ani jinou geopolitickou veličinu, která by budila zájem jakéhokoliv jiného státu. To platí i o absenci negativních vlivů na okolí, které by mohly za určitých okolností přitahovat pozornost, jak se to stalo v případě Tádžikistánu. Jediné geopolitické působení je tak omezené pouze na pasivní vliv prostřednictvím přejímání vzorů a obecných instrumentů kontroly mezinárodněprávních norem. To platí i ve vztahu k Ruské federaci, pro kterou nepředstavuje vliv v Kyrgyzstánu dostatečnou motivaci k udržení sféry vlivu. Jedinými relevantními kvazigeopolitickými veličinami jsou tak regionální jevy jako obchod s narkotiky a zbraněmi, které mají přeshraniční význam, a nutí státy ke spolupráci v oblasti bezpečnosti bez ohledu na jejich mezinárodní vztahy⁴⁵. Příkladem je tzv. Šanghajska skupina států⁴⁶.

Kyrgyzstán nikdy nestál před volbou, zda se přiklonit k osvědčenému modelu státního zřízení výměnou za výhodnější postavení v mezinárodních vztazích. Určité geopolitické riziko pro něj představovala pouze přítomnost etnických menšin na jeho území, zejména uzbecké menšiny ve vztahu k Uzbekistánu. Toto riziko zůstalo ovšem hypotetické. Za pozornost tedy stojí pouze účast v multilaterálních mezinárodních vztazích a vliv této účasti na ústavněprávní vývoj. Kyrgyzstán vždy usiloval o účast v integračních procesech v regionu. Podobné postoje měl také Kazachstán, ale integrační pokusy, byť hospodářské, obvykle selhaly na neochotě Uzbekistánu a Turkmenistánu a problematické situaci v Tádžikistánu. Jediná širší spolupráce, a to i s Čínou a Ruskou federací, se uskutečnila v oblasti bezpečnosti. Významný vliv na ústavní vývoj však neměla. Mnohem významnější vliv měla ještě širší kontrolní činnost mezinárodních organizací (OSN, OBSE) v oblasti dodržování lidských práv a činnost některých států, především Spojených států amerických na půdě těchto institucí⁴⁶. Jejich připomínkování právních norem nebo konkrétních případů vedlo k odstranění některých excesů a lepší ochraně lidských práv. Poslední rozsáhlá změna ústavy, která obsahuje i zlepšení právního podkladu ochrany lidských práv, je toho důkazem. V této souvislosti je nutné zdůraznit, že účastné státy nejsou právě v případě Kyrgyzstánu motivovány svou kontrolní rolí jakkoliv potlačovat, protože k tomu nejsou ekonomicky ani strategicky motivovány.

4.5.10. Celková charakteristika systému

Kyrgyzstánský stát se na základě vlastní volby rozhodl jít cestou politické a ekonomické liberalizace. Na poměry v regionu se nejvíce nechal inspirovat západoevropskými ústavními modely parlamentarizmu. Postupem času, když nezvládal sérii politických a ústavních krizí, se postupně transformoval do podoby silně prezidentského státu bojujícího s vlastními tradičními strukturami, jejichž životnost je nezávisle na státnosti velmi vysoká. Za zásadní je třeba považovat doposud nevyprofilovanou politiku státní identity, která se zmítá mezi nacionalistickými, občanskými, klanovými a kmenovými možnostmi. Poslední ústavní reforma, ačkoliv představuje posílení moci prezidenta, dává jasnější obsah ochraně lidských práv a vytváří větší prostor pro právní jistotu adresátů práva. Po formální stránce by tak mohly být splněny předpoklady vzniku systému, který, ač silně prezidentský, je demokratický a ctí zásady právního státu. Realita poznamenána nedávným státním převrácením, zatím nedává na otázku, zda systém

⁽⁴⁶⁾ Ruská Federace, Čína a středoasijské republiky s výjimkou Turkmenistánu tvoří tzv. Šanghajskou skupinu která institucionalizuje spolupráci s cílem udržení vnitřní bezpečnosti zúčastněných států.

směřuje k demokratické formě vlády, odpověď, ale v budoucnu jsou tyto možnosti otevřené. Problematická je rovněž úroveň ochrany individuálních práv, které je systematicky věnováno málo pozornosti.

Axiomaticky vzato, představuje Kyrgyzstán něco jako laboratoř, kde v izolovaném prostoru oproštěném od silných mezinárodních vlivů mohou spolu volně soutěžit různá pojetí státnosti, počínaje parlamentní nebo prezidentskou demokracií a konče státem opírajícím se o postfeudální tradiční formy společenské organizace či islamistické pojetí státnosti. Dosavadní vývoj nedává zatím uspokojivou odpověď na otázku, který z těchto axiomů vykazuje větší schopnost v zemi uspět.

4.6. Tádžikistán

Tádžikistán se nalézá na jihovýchodním okraji sovětského středoasijského regionu. Hraničí s Kyrgyzstánem a Uzbekistánem, po bývalých vnějších hranicích Sovětského svazu pak hraničí s Čínou a Afghánistánem. Rozlohou je o něco menší než Kyrgyzstán. V Tádžikistánu žije přes sedm miliónu obyvatel, většina z nich žije v západní části, protože východní část země tvoří pohoří Pamír. Naprostá většina terénu je hornatá, výjimku tvoří část Ferganské doliny na západě země a Vašská dolina na severozápadě země. V zemi neexistuje žádné významnější nerostné bohatství a země nemá ani jinou strategickou výhodu obchodní nebo dopravní trasy.

Obyvatelstvo je z 80% etnicky tádžické, z 15% uzbeké, po jednom procentu tvoří Rusové a Kyrgyzové a asi 3% ostatní etnika (sčítání z roku 2000)⁶¹. Podstatné je i náboženské složení obyvatelstva: 85% obyvatel je islámského sunnitského vyznání, 5% obyvatel je islámského šíitského vyznání a 10% obyvatel deklaruje jiné nebo žádné vyznání. Je třeba podotknout, že šíité jsou pouze Tádžikové, takže v rámci tádžické podskupiny obyvatel je poměr 5:75 v neprospěch šíitů. Tento jev, tedy existence šíitské menšiny, je ve Střední Asii výjimkou a společně s Ázerbájdžánem jsou to jediné dva postsovětské srovnávané státy, kde je tato větev islámu vůbec zastoupena. Tádžikistán je rovněž výjimečný tím, že dominantní etnická a jazyková skupina není turkotatarského původu. Tádžičtina patří do indoevropské skupiny íránských jazyků, podobně jako farsí a paštů⁶².

4.6.1. Vznik a formování státnosti

Před rozpadem Sovětského svazu neexistovaly v Tádžikistánu relevantní opoziční tendence vykazující vyšší míru politické organizace. V roce 1990 se v hlavním městě Dušanbe odehrály protestní demonstrace, které neměly hlubší a konkretizovaný obsah. Demonstrace byly tehdejšími sovětsky konzervativním vedením svazové republiky násilím tvrdě potlačeny. Společnost, která byla historicky strukturována klanově, saturovala své tradiční politické potřeby v rámci existujících sovětských mocenských a stranických struktur, jež byly od sedmdesátých let dvacátého století ke klanovým tradicím velmi tolerantní – především na místní a střední řídicí úrovni, popřípadě v rozsahu obsazování míst v hospodářských strukturách. Politický špičkový establishment Tádžické SSR byl na sklonku devadesátých let velmi konzervativní a po dobu moskevského puče se otevřeně postavil za představitele tohoto puče. Bezprostředně po neúspěchu puče měla neúspěšná podpora pouze slabý dopad na složení nejvyšších státních orgánů, které se částečně personálně obnovily a pouze mírně pozměnily konzervativní linii. Nové

⁽⁶¹⁾ Ruského ale i uzbekého obyvatelstva bylo v Tádžikistánu mnohem více. Většina Rusů a a podstatná část Uzbeků ovšem odešla během občanské války, která v zemi byla od roku 1992 do roku 1997. Na počátku existence Tádžikistánu žilo před válkou na jeho území asi 24% Uzbeků a 8% Rusů.

politické poměry a vakuum v oblasti nadřazené a všeobjímající státnosti donutily parlament zvolený v roce 1990 podle dosavadních sovětských pravidel, tedy v rámci limitované plurality v systému jednomandátových volebních obvodů, aby přijal deklaraci státní suverenity, aniž kdykoliv předtím byla k takovému kroku v Tádžické SSR sebemenší politická vůle. Tuto deklaraci přijal 24. srpna 1991 pod názvem Deklarace státní suverenity. Deklaratorní dokument navazoval na dosavadní existenci republikové státnosti založené v sovětských podmínkách. Vycházel z principů vlády lidu aniž by privilegoval jednu z etnických skupin, popřípadě směřoval k etnicky pojatému národnímu obrození. Dokument se přihlásil v obecné rovině k principům ochrany lidských práv, příslušnosti do rodiny světových národů apod⁴⁸.

Krátce po přijetí deklarace se začala formovat nová politická elita a budovat nová státnost v podmínkách dosavadní ústavy z roku 1978, přičemž zákonodárná a nejvyšší zastupitelská pravomoc byla svěřena Nejvyššímu sovětu republiky. Na podzim roku 1991 byla ústavním zákonem vytvořena funkce prezidenta bez podrobnějšího ústavního zakotvení v kontextu dosavadního stavu platného ústavního práva. Krátce poté, rovněž na podzim, byl zvolen první prezident. Oproti dosavadnímu a v podstatě kolektivnímu vedení typu politbyra se začala mimo státem regulované struktury vytvářet politická opozice. Opozice byla nejednotná, čítala jak náboženskou, tak politickou opozici a jediným společným jmenovatelem opozičních hnutí byla nespokojenost s dosavadní postkomunisticky konzervativní garniturou^{CII}. Konflikt mezi opozicí a státem se vyhrotil a přerostl do ozbrojeného konfliktu. Značná část opozice byla donucena opustit zemi a někteří představitelé opozice byli povražděni. Konflikt ovšem nebyl vyřešen úplným poražením opozice, ale posunul se do podoby územně rozprostřeného konfliktu. Původně územně neutrální konflikt se změnil na konflikt mezi jednotlivými politickými frakcemi, které ovládaly různé části území. Dosavadní legální a uznaná vláda si podržela hlavní město a jihozápad státního území a pod kontrolu opozice se dostala severní část a východní hornatá část státu. Souběžně s občanskou válkou přijaly dne 6. listopadu 1994 existující uznané státní orgány (konkrétně Nejvyšší sovět) novou ústavu. Ústava byla fakticky účinná pouze na území ovládaném ústřední uznanou státní mocí a na jiných územích, která kontrolovala opozice, se přirozeně neuplatňovala.

Území ovládaná opozicí lze v zásadě rozlišit na severní a východní, z nichž každé podléhalo jinému principu správy podle charakteru dominantní politické kultury. Východ byl ovládán tradičním systémem správy kmenových vůdců, kdežto na severu se uplatnil systém městských klanů. Ani v jednom případě se nejednalo o systém demokratický. Na druhou stranu se nejednalo ani o systém teokratický, neboť předislámské kmenové a klanové tradice se ukázaly jako politicky přirozenější a životaschopnější, což lze přičítat i tomu, že politická správa na opozici kontrolovaných územích musela fungovat v podmínkách válečného konfliktu. Určité segmenty obyvatelstva, především Uzbeki a jejich klanové struktury, podporovaly zpravidla ústřední vládu, ale částečně někdy i povstalecké struktury.

Celý systém válečných vztahů byl založen jako vztah politického a ústavního systému v opačném gardu. V zemích, kde se neválčí a existuje politická pluralita, je obvyklé, že v rámci jednoho ústavního systému soutěží o moc více politických doktrín. V Tádžikistánu se vytvořil takový systém, kdy v zemi s jedním politickým půdorysem existovalo podle té či které politické kontroly území více „ústavních systémů“. Vzájemné vztahy mezi politickými silami měly namísto politického boje podobu ozbrojeného boje a půdorys jednotlivých subjektů a jejich vztahů odpovídal popisu válečné situace, který by bylo možné přirovnat přiměřeně k půdorysu systému politických stran^{CIII}. Tento systém stabilizovaný

^(CII) Před vypuknutím občanské války existovaly čtyři základní opoziční strany. Stana islámské obnovy, strana Rastochez, Strana demokratického Tádžikistánu a Lali Badachšon. Z nichž první tři představovaly obecné myšlenky a poslední byla stranou regionální a hájila zájmy východní části země v pohoří Pamíru. To je ovšem pouze formální klasifikace, ve skutečnosti byly prvé tři organizovány okolo klanů městského typu, kdežto poslední představovala kmenové elity Pamíru.

^(CIII) Na obou stranách barikády existovaly různé politické síly, které mezi sebou také politicky a někdy i vojensky soutěžily. Celý půdorys bojujících frakcí by pak byl zařaditelný do kategorie bipolárního vícestranického systému. Na straně uznané vlády pak existoval mezi konkurenčními politickými silami jak ozbrojený boj, ale i tradiční parlamentní

v pomalém válečném boji existoval až do roku 1994, kdy byla zahájena vojenská intervence Ruské federace a jiných vojsk Společenství nezávislých států, mezi kterými dominoval Uzbekistán. Intervence byla učiněna se souhlasem uznané vlády.

Po intervenci, jež sama o sobě nevytvořila mírové uspořádání, zahájila v zemi misi OBSE, která se stala garantem začínajících mírových rozhovorů mezi jednotlivými frakcemi. Zprvu byly uzavřeny dohody o neútočení, výměně zajatců a dohody umožňující fungování společnosti navzdory rozdělení země. Mírové rozhovory vedly až k uzavření konečné mírové smlouvy v roce 1997. Součástí mírové smlouvy byly i politické dohody o následném uspořádání země, které vyžadovaly i ústavní změny. Předpokladem mírového uspořádání bylo uznání právního stavu vytvořeného mezinárodně uznanou vládou, vstup povstaleckých frakcí do tohoto systému v intencích platných pravidel a jejich následná změna v souladu s mírovou dohodou. Společný vyjednávací orgán poté vypracoval změnu ústavy, kterou formálně navrhl prezident a parlament ji postoupil k rozhodnutí v referendu⁴⁹. V roce 1999 byla změna ústavy v referendu přijata. Takto vytvořený systém funguje s určitými obměnami doposud^{CIV}.

4.6.2. Základní principy

Tádžikistán má monolegální rigidní ústavu zahrnující jak statusovou, tak organickou část. Délka textu je na postsovětské poměry krátká a styl textu je neobvykle stručný, délka tádžikistánské ústavy dokonce nedosahuje součtu české Listiny a Ústavy. Ústava má celkem deset hlav, které jsou dále členěny do sta článků. Názvy hlav vypovídají o svém obsahu: (1) Základy ústavního pořádku, (2) Práva, svobody, obecné povinnosti člověka a občana, (3) Madžlisi oli (parlament), (4) Prezident, (5) Vláda, (6) Místní moc, (7) Autonomní oblast Horní Badachšán, (8) Soud, (9) Prokuratura, (10) Způsob změny ústavy. V ustanoveních se forma textu svou stručností blíží západoevropské ústavní tradici.

4.6.2.1. Dělbá moci

Narozdíl od většiny sledovaných republik existuje v tádžikistánské psané ústavě princip dělby moci. Platí především pro vztah mezi mocí zákonodárnou a výkonnou; význam soudní moci je potlačen. Parlament se neoddiskutovatelně podílí na některých pravomocích a prezident nemá faktickou možnost donutit parlament k loajalitě prostřednictvím hrozby rozpuštěním, to platí jak v případě jmenování vlády, tak v případě přijímání zákonů nebo v případě případných politických krizí. Obsah dělby moci zůstal zachován i po ústavních změnách, které částečně posílily pravomoci prezidenta. Ten ovšem v souladu s mírovými dohodami nově nabytých pravomocí užíval podle těchto dohod, alespoň na počátku poválečného vývoje.

4.6.2.2. Konflikt a konsensus

Prvá fáze existence tádžikistánské státnosti byla charakteristická občanskou válkou a neschopností uznané ústřední vlády prosadit svou vůli na celém území. Druhá fáze je naopak typická tím, že uzavřené mírové dohody, jsou ctěny i nad rámec ústavou daných pravidel. Příkladem je právem nespécifikovaný závazek prezidenta patřícího k ústřední moci jmenovat stanovený počet členů opozice do jím obsazovaných orgánů. Za podstatnou část těchto dohod je třeba označit i dohodu o přístupu

konkurence.

^(CIV) Následující popis bude reflektovat ústavu po této změně, byť v případě popisu jiných zemí jsou změny ústavy popisovány v samostatném oddíle. V daném případě nejde ani tak o změnu, ale o definitivní ustavení tohoto ústavního systému.

náboženských politických stran k politické soutěži na straně jedné, a jejich uznání světského charakteru státu na straně druhé.

Konflikt a následná dohoda nejsou z hlediska vnitrostátního práva pramenem ústavního práva, ale z hlediska mezinárodního práva představuje mírová dohoda vzájemný mezinárodněprávní závazek dvou válčících stran, které se tímto aktem sloučily v jednu státnost. Fakt, že jsou tyto dohody ctěny (a dílem byly inkorporovány do ústavy), je podstatným rysem právní kultury, který je jinak v této podobě ve zkoumaných státech nevidaným jevem.

4.6.2.3. Formální flexibilita

Tádžikistánská ústavnost vykazuje zajímavou vlastnost, která vyniká především v kontextu jiných srovnávaných ústavních systémů. Zatímco obvyklou praxí je začlenit do velmi rigidního textu pokud možno maximum ústavněprávní materie, tak v Tádžikistánu, který má ústavu jinak také referendálně rigidní, je text ústavy velmi stručný a velmi široké spektrum záležitostí je výslovně svěřeno ústavnímu zákonu, k jehož přijetí postačí zvýšené kvórum (2/3) parlamentu. Tento stav se blíží více možnostem aktuálně měnit základní ústavní text, a to i bez účelových předsudků. Rigidita není pouze zárukou určité kontinuity, ale může být i brzdou potřebné změny. Tádžikistánský model ústavního mezipatra v hierarchii norem, který se podobá konceptu románských organických zákonů, je totiž schopnější adaptace systému na sociální a politické potřeby, aniž by to vytvářelo legitimační deficit přijatých rozhodnutí^{CV}. Za pozornost stojí, že tento model není výsledkem mírových rozhovorů, ale byl už v ústavě z roku 1994.

4.6.2.4. Obecný charakter státnosti

V jiném ohledu se Tádžikistán v deklaraci povahy státnosti od ostatních států neliší. Slovy své ústavy se definuje jako demokratický, světský, unitární a právní stát. Státním jazykem je tádžický jazyk, jazykem porozumění mezi národy (etnickými skupinami) je ruština^{CVI}. Ústava vychází z etnické neutrality a s pojmem národa nebo etnické skupiny nepracuje, vychází však z občanského principu vlády lidu. Hlavní město je Dušanbe. Nositelem moci je lid, společenské organizace mohou vyvíjet činnost pouze podle zákona. Církevní (náboženské) organizace jsou od státu odděleny a nesmí se do jeho činnosti vměšovat. Ústava stanoví, že politický a společenský systém je založen na ideologickém a politickém pluralismu. Ústava ovšem nepředpokládá institucionalizovanou soutěž politických stran, ačkoliv v ustanoveních o právech občanů stanoví právo tyto organizace zakládat. V poslední poválečné mírové novele ústavy bylo právě toto ustanovení novelizováno a nově bylo stanoveno právo zakládat náboženské politické strany, ačkoliv byla zachována náboženská neutralita státu. Přírodní bohatství je majetkem národa a hospodářský systém je založen na pluralitě vlastnických forem, aniž by tato norma byla dále rozvedena. Nikde v ústavě neexistuje žádné pravidlo, které by se podobalo principu enumerativity výkonu veřejné moci, ani jiné pravidlo upravující hranici legitimacy výkonu státní moci či otázku obecné dovolenosti jednání osob.

Změny ústavy, která byla přijata zákonodárným sborem zvoleným v dobách Sovětského svazu, jsou možné pouze formou referenda. K jeho vypsání může vést návrh prezidenta nebo jedné třetiny

^(CV) V případě jiných států je míra rigidity spíše zárukou nemožnosti změny vlády, natož legální změny režimu, byť by byla demokraticky odůvodněna a legitimována.

^(CVI) Tuto jazykovou dichotomii je obtížné dále rozvádět. Lze z ní obvyklým výkladem dovodit, že ústava naznačuje, že titíž lidé, kteří se obrací na stát v jazyce tádžickém by se mezi sebou měli bavit rusky.

poslanců. K přijetí ústavních zákonů je oprávněn parlament, který tak může činit dvoutřetinovou většinou^{CVII}.

4.6.3. Organická struktura

V obecných ustanoveních ústavy se organické části věnuje pouze jedna věta (ustanovení čl. 9), která stanoví, že státní moc je rozdělena na moc zákonodárnou, výkonnou a soudní (v tomto pořadí). Oproti jiným srovnávaným státům chybí odkaz na výjimečné postavení prezidenta či parlamentu, jejich výsostné oprávnění primárně vyjadřovat vůli lidu apod. Ostatní poznatky ohledně celé organické struktury je možné činit až po analýze jednotlivých ustanovení.

4.6.3.1. Moc zákonodárná

V původním znění ústavy před poválečnou novelou byl orgánem zákonodárné moci jednokomorový parlament. Zákonodárný sbor nesl jméno *Маҷлиси Оли*, jeho funkční období bylo pětileté a věk pro zvolení členem parlamentu činil 25 let. V dalším se původní znění ústavy odkazovalo pouze na ústavní zákon, který měl stanovit počet poslanců a způsob jejich volby, popřípadě další podrobnosti ustavení a funkce zákonodárského sboru. Příslušný ústavní zákon byl přijat 3. listopadu 1995, tedy až po volbách v létě 1995. První parlamentní volby proběhly podle předchozí sovětské mírně upravené právní úpravy, která stanovila, že poslanců je 181 a že jsou voleni v jednomandátových volebních obvodech dvoukolovým systémem.

Právní úprava ustavení parlamentu z podzimu roku 1995 se nedočkala naplnění, protože byla novelizována poválečnou změnou ústavy, která vytvořila parlament dvoukomorový a vyžádala si další novelizaci ústavního zákona upravujícího složení parlamentu, protože určení počtu členů obou komor a způsob jejich volby byl svěřen opět ústavnímu zákonu. Podle něj do dolní komory (*Нямаяндоған*) volí občané 22 poslanců proporčně ve volebním obvodu tvořeným celým státem a 41 poslanců většinovým dvoukolovým způsobem v jednomandátových volebních obvodech. Celkem má tedy dolní komora 63 poslance. Horní komora (*Маҷлиси Милли*) má 33 členy, z nichž 25 volí místní zastupitelé a 8 členů jmenuje prezident. Poměr volených a jmenovaných poslanců stanoví ústava. Bývalý prezident požívá právo členství v *Маҷлиси Милли*, pokud se ho nevzdá. Ústava stanoví věkovou hranici pro členství v dolní komoře na 25 let a pro členství v horní komoře na 35 let. Současné členství v obou komorách je zakázáno. Mandát je koncipován jako volný, přičemž jeho individuální zánik je možný pouze v důsledku odsouzení soudem pro trestný čin. Obě komory jsou nadány ustavovat své předsednictvo a organizovat svůj pořad práce^{CVIII}.

Existuje okruh pravomocí, které komory vykonávají společně na společném zasedání. Patří mezi ně především symbolické pravomoci (přijímání přísahy prezidenta a přijímání zahraničních představitelů) a dále pravomoc vyslovovat souhlas se jmenováním a odvoláním předsedy vlády a jednotlivých členů vlády. Obě komory společně také vyslovují souhlas s použitím ozbrojených sil a vypisují prezidentské volby.

Horní komora samostatně rozhoduje především o územním uspořádání státu a o návrhu prezidenta na jmenování a odvolání soudců a funkcionářů Ústavního soudu, Nejvyššího soudu a Nejvyššího obchodního soudu, generálního prokurátora a jeho náměstků, stejně jako zbavení jejich imunity. Dolní komora rozhoduje samostatně o organizaci voleb (jmenování ústřední komise a jejich

^(CVII) Opět zde platí, že ústavní zákon je norma nižší právní síly než ústava.

^(CVIII) Ústavněprávní úprava jednokomorového parlamentu před poválečnou novelou ústavy stanovila identické pravomoci parlamentu, které ovšem vykonával jeden sbor.

funkcionářů), přijímání koncepčních hospodářských a sociálních plánů, poskytnutí souhlasu prezidentovi se jmenováním či odvoláním vedoucího národní banky a jeho náměstků. Dolní komora ratifikuje a dává souhlas s výpovědí mezinárodních smluv a vypisuje referenda k důležitým věcem. Pravomoc k vypsání referenda se týká i návrhu zákona.

Ústava předpokládá samostatnou a zvláštní proceduru přijímání zákonů. Návrh zákona, ke kterému je oprávněna vláda, prezident a člen parlamentu, projedná nejprve dolní komora a po jeho přijetí je projedná horní komora, která jej může vrátit s návrhem změn dolní komoře. Dolní komora může přijmout pozměněnou verzi nebo dvěma třetinami hlasů přehlasovat horní komoru. V případě rozpočtových zákonů o nich hlasuje pouze dolní komora a horní s k nim nevyjadřuje. Ústavní zákony, které slouží k provádění ústavy^{CIX}, pokud to sama ústava předpokládá, přijímají obě komory dvoutřetinovou většinou. Ústavní zákony mají nižší právní sílu než ústava. Ústava předpokládá suspenzivní veto prezidenta ve vztahu k běžným zákonům, které je možné přehlasovat rovněž většinou dvou třetin, a to oběma komorami. V případě ústavních zákonů je možné suspenzivní veto prezidenta zvrátit hlasováním tříčtvrtinovou většinou v obou komorách parlamentu^{CX(!)}.

Pokud není vyhlášen výjimečný stav, parlament se může sám rozpustit, dvoutřetinovou většinou svých hlasů v obou komorách. Ústava nepředpokládá proceduru rozpuštění parlamentu jiným orgánem státní moci. V kontextu celého ústavního systému je parlament relativně silným článkem. Je nezbytný k ustavení vlády a nelze jej rozpustit. Jeho zákonodárná pravomoc je adekvátní parlamentní demokracii a jeho možností podílet se na ustavení kontrolních orgánů jsou rovněž takové, že parlament je s to sehrát v organické struktuře státu roli původce politické moci a legitimacy. Struktura parlamentu a způsob jeho ustavení představuje výsledek širšího politického konsensu, který směřoval k tomu, aby složitě vrstvená tádžikistánská společnost měla adekvátní politické zastoupení respektující i její menšinové segmenty. Mezi jeho slabiny patří nízký počet poslanců volených systémem poměrného zastoupení, mírná závislost ustavení části poslanců horní komory na prezidentovi, jehož vůle plnit politické poválečné dohody se může měnit. Poslanci požívají standardní imunity a nesmí vykonávat vedle svého mandátu téměř žádnou činnost. Parlament zasedá stále.

4.6.3.2. Moc výkonná

Jako ve všech středoasijských republikách leží těžiště výkonné moci v rukách prezidenta a těžiště běžné agendy je v rukách vlády. Obě mocenské složky jsou upraveny v samostatných hlavách ústavy, které jsou řazeny za sebou, následují za parlamentem a předcházejí moci soudní. Prezident předchází v pořadí vládě. Prezident republiky je volen ve všelidovém hlasování na dobu sedmi let (původně byl mandát pětiletý). Ke kandidatuře je zapotřebí kromě občanství také pobyt na území Tádžikistánu po dobu delší než deset let a petice pěti procent oprávněných voličů^{CXI}. Opakované zvolení je možné pouze jednou^{CXII}. Podrobnosti volby jsou svěřeny ústavnímu zákonu, přičemž ústava pouze požaduje, aby byl zvolen většinou zúčastněných voličů a pro platnost voleb požaduje účast poloviny voličů. Zákon, který prováděl volby předpokládal dvoukolovou volbu.

Prezident disponuje širokou paletou oprávnění nejenom na ústřední úrovni, ale i na úrovni regionální, kde mu jsou podobnými partnery jako parlament při ustavování vlády místní zastupitelské

^(CIX) V daném případě jsou ústavní zákony dokonce spíše podobné kategorii organických zákonů, jak je kvalifikuje právní věda.

^(CX) Tádžikistán je tak jedinou zkoumanou zemí, kde může parlament prosadit přijetí nebo novelu ústavního zákona proti vůli prezidenta.

^(CXI) Tento požadavek je z celé procedury zjišťující způsobilost kandidovat nejproblematičtější. Při přípravě na volby v prosinci 2006 se ukázal jako diskriminující ve vztahu k opozici.

^(CXII) Současný prezident byl zvolen poprvé v roce 1992, poté v roce 1999 po uzavření mírové smlouvy a reformách ústavy v roce 1999 (prosinec). Zákaz opakovaného znovuzvolení byl referendem zrušen v roce 2003.

sbory při ustavování místních výkonných orgánů. Prezident je oprávněn stanovovat osnovy státní a zahraniční politiky, je oprávněn jmenovat členy různých rad (bezpečnostní rada státu, justiční rada státu apod.), rozhoduje o mnoha statusových otázkách (občanství, azyl, milosti apod.). Stanoví strukturu vlády a nejvyšších pater některých jiných ústředních orgánů státní správy, jmenuje velvyslance apod. Nemá obecnou normotvornou pravomoc, s výjimkou organizace vlastního aparátu a zmíněných pravomocí (osnovy politiky). Prezident je oprávněn pozastavit účinnost nebo provádění rozhodnutí orgánu moci výkonné, pokud sezná, že je v rozporu s ústavou nebo zákonem.

Prezident jmenuje předsedu vlády a její další členy, přičemž ke jmenování je nezbytný souhlas celého parlamentu. Vláda je podřízena zákonům a prezidentským organizačním aktům obecné povahy (zavazující pouze orgány moci výkonné). Její role je na prezidentovi nezávislá, protože pokud se opírá o důvěru parlamentu, nemůže ji prezident ani její členy odvolat bez souhlasu parlamentu. Vláda je povinna podat demisi po zvolení nového prezidenta. Další podrobnosti funkce vlády jsou svěřeny ústavnímu zákonu.

Výkonná moc v kontextu celého ústavního systému je spíše slabší, rozhodně slabší, než je mezi sledovanými státy obvyklé. Kromě jejího slabého postavení lze konstatovat, že je oddělena od moci zákonodárné a je podřízena její kontrole. K její kontrole přispívá i to, že je vnitřně dělena.

4.6.3.3. Moc soudní

Moci soudní je v ústavě vyhrazená hlava, zařazená po hlavách upravujících statut Horního Badachšánu a samosprávu. Soudci všech soudů jsou jmenováni prezidentem na návrh ministra spravedlnosti na funkční období pěti let. Soudci soudů nejvyšších soudních instancí jsou jmenováni se souhlasem horní komory parlamentu po konzultaci s justiční radou státu, která je sestavena prezidentem. Nejvyšší soudní instance jsou Nejvyšší soud, Nejvyšší obchodní soud a Nejvyšší vojenský soud. Zvláštní soudy jsou zakázány. Funkční období soudců nejvyšších instancí je rovněž pětileté.

Sedmičlenný Ústavní soud je sestaven prezidentem se souhlasem celého parlamentu. Funkční období soudců je rovněž pětileté. Pravomocí soudu je abstraktní kontrola ústavnosti a rozhodování kompetenčních sporů. Podrobnosti a další pravomoci jsou svěřeny ústavnímu zákonu. Příslušný ústavní zákon (12. květen 2001) rozšiřuje pravomoc na konkrétní kontrolu ústavnosti (normativní a decizivní) z titulu návrhu obecného soudu, popřípadě žaloby stěžovatele. Soud je nadán právem navrhopvat zákony.

Samostatná hlava ústavy je věnovaná i prokuratuře, která plní roli obecného dozoru nad zákonností. Prokuratura je organizovaná hierarchizovaně a generální prokurátor a jeho náměstci jsou jmenováni se souhlasem horní komory. Soudy, potažmo celá justice obecně, mají v kontextu systému funkční postavení, které odpovídá významu této větve moci v moderních demokraciích západního typu. To se však netýká absence záruk nezávislého soudnictví, které je sice deklarované, ale nemožné, pokud je funkční období soudce pětileté.

4.6.3.4. Územní členění a samospráva

Ústava upravuje základní rámec fungování státní správy a samosprávy a také existenci autonomní oblasti Horní Badachšán. Ústava příliš nerozlišuje mezi samosprávou a státní správou. Orgány výkonné moci jsou jmenovány prezidentem, a to buďto přímo nebo prostřednictvím jejich vyšších článků. Představitelé moci výkonné jsou jmenováni prezidentem se souhlasem zastupitelských sborů, které jsou jinak voleny a fungují na samosprávném principu a jsou oprávněny vydávat místní normativní akty. Představitelé moci výkonné jsou v postavení podřízení v rámci subordinace a kontroly ze strany zastupitelských sborů. Podrobnosti jsou vyhrazeny ústavnímu zákonu, který ale neupravuje nic nad rámec ústavního rámce. Prezident je oprávněn v případě nečinnosti nebo opakovaného protiústavního výkonu

pravomoci samosprávného zastupitelského sboru tento sbor rozpustit. V případě kompetenčních sporů mezi výkonnými orgány místní státní správy a zastupitelskými orgány samosprávy o nich rozhoduje Ústavní soud.

4.6.3.4.1. Horní Badachšán

Horní Badachšán je oprávněn upravovat svým zastupitelským sborem některé věci odlišně od celostátní zákonné úpravy. Místní správa je řízena skrze předsedu oblasti, který se opírá o důvěru zastupitelského sboru. Horní Badachšán také dle ústavy disponuje pevně stanoveným počtem poslanců v Horní komoře parlamentu a jedním soudcem Ústavního soudu. Právní úprava samosprávy a autonomie je s ohledem na provázanost prvků samosprávy a státní správy spíše kontraproduktivní. Postavení Horního Badachšánu je zase problematické svou asymetrickou konstrukcí.

Po formální stránce je organická struktura ve vertikální rovině na regionální poměry zcela výjimečná a deklarace principu dělby moci je v tomto případě autentická. Moci jsou skutečně rozděleny a zároveň přiměřeně propojeny, a to tak, že by tento systém mohl fungovat v intencích svých pravidel. Užším profilem je otázka vertikálních mocenských vztahů, jejichž komplikovanost a centralizace jsou kontraproduktivní. Nejproblematictější prvek celé organické struktury je postavení soudní moci jako celku.

4.6.4. Statusové poměry

Veškeré statusové poměry jsou v tádžikistánské ústavě upraveny v jedné hlavě s výjimkou několika obecných pravidel obsažených v úvodu ústavy. Stejně jako organická část ústavy se statusová část vymyká středoasijské respektive postsovětské ústavní redundanci a je neobvykle stručná a dokonce i přehledná.

4.6.4.1. Práva

Ústava zprvu upravuje základní lidská politicky a sociálně neutrální práva a základní výkladové zásady, poté přechází k právům, která jsou uskutečňována v politických vztazích a na závěr, poněkud podrobněji rozvádí práva sociální. Jednotlivá ustanovení jsou stručná a blíží se západoevropskému ústavně legislativnímu standardu. V katalogu práv nechybí ani procesní záruky, které jsou formulovány rovněž velmi konkrétně. Po obsahové stránce je třeba zdůraznit, že v této části ústavy ani nikde jinde se nenachází pravidlo obecné dovolenosti lidského chování, pokud není tomuto chování stanovena zákonná hranice. Neexistuje ani opačné pravidlo.

4.6.4.2. Povinnosti

Ústava ukládá výslovně málo povinností. Jednou z nich je obecná povinnost každého dodržovat ústavu, dále je vyslovena povinnost chránit životní prostředí, bránit vlast a platit daně.

Spolu s výše zmíněnou absencí enumerativity výkonu státní moci a skutečností, že takto vzniklou právní nejistotu nenahrazuje ani ustálená doktrína nebo judikatura, je třeba na statusovou právní úpravu hledět jako nedokončenou z hlediska vzorů, ze kterých vycházela (především západoevropských). V jiných ohledech se jim blíží po formální stránce více než jiné posuzované ústavy. Z hlediska možné realizace a perspektiv vývoje je třeba odkázat také na zmíněné nedostatky v oblasti nezávislosti justice, které nedávají dostatečné záruky budoucího vývoje k lepší ochraně práv.

4.6.5. Vývoj systému

V období mezi roky 1990 a 2000 se ústavní systém Tádžikistánu formálně vzato několikrát měnil, přičemž ke konci devadesátých let podstatně. Jednotlivé změny ovšem nebyly výsledkem vyhodnocení dosavadní funkce a úsilím o změnu této funkce, ale úsilím o to, aby ústavní systém začal vůbec fungovat v relevantním prostředí. Materiálně vzato tedy není možné toto období hodnotit jako vývoj, ale jako ustavení celého systému^{CXIII}. O vývoji je možné mluvit až od začátku plnění mírových dohod a následném prvním ustavení ústavních orgánů. Z těchto důvodů byly formální a fakticky méně podstatné změny uvedeny v popisu systému. Vývoj systému je z tohoto důvodu krátký a jeho popis nemožný, protože od mírových dohod proběhly pouze dvoje parlamentní volby a jedny prezidentské, aniž se systém výrazně změnil. Z hlediska formální úrovně ochrany lidských práv a možnosti realizace politických práv nedošlo k výrazné změně. To platí i o ústavních zákonech provádějících ústavu. Jedinou mírně setrvalou tendencí je vzrůst kontroly svobodné výměny informací, který má podobu zostřování některých zákonů. Tento jev souvisí se současným upevňováním státní moci. Za významnou změnu je třeba považovat i to, že v roce 2003 byl referendem zrušen zákaz opětného opakování výkonu prezidentského mandátu^{CXIV}.

4.6.6. Normativita a fakticita

S přechodem z válečného modelu klanového uspořádání na model ústavní došlo k transpozici klanového systému do politických a státních struktur nového státu. Poměrně dlouhou dobu nebyli všichni účastníci bojů ochotni zříci se poměrně jednoduchého způsobu řešení sporů a některé formy občanské války přetrvávaly ještě po uzavření mírové smlouvy. Naprostá většina společnosti a většina klanových struktur tomuto způsobu čelila, takže byl postupně eliminován. I v mírové společnosti ovšem jako dominantní forma společenské organizace přetrvává klanová struktura, která vykazuje určitou formu vnitřní konkurence a ta se právě na pozadí stranickopolitického systému uskutečňuje i v rámci politického boje. Z hlediska ústavnosti je tedy problematický takový stav společenské organizace, který ústava nepředvídá a nemůže jej regulovat. S tímto jevem souvisí i jiné problematické jevy, jako vysoká míra korupce a klientelizmu.

Problematické jsou i faktické možnosti politické participace a otevřenost politických struktur. Ačkoliv Tádžikistán jako jediná postsovětská země s muslimskou tradicí připouští existenci politických

^(CXIII) Jak již bylo zmíněno v textu věnujícímu se vzniku systému, byl Tádžikistán v době války v podstatě politickou arénou, kde válečné postupy nahrazovaly běžné politické prostředky. Ustavení systému by tedy bylo možné teoreticky popsat i jako vývoj od válečných vztahů ke vztahům ústavou upraveným, ale takové hodnocení by znamenalo poněkud anarchistické vyznání, že zákon džungle je také zákon v právním slova smyslu. Není!

^(CXIV) Volby byly opozicí označeny za zmanipulované.

stran založených na náboženských hodnotách, především islámských, což z něj činí výjimku ve prospěch širších možností politické plurality, ve skutečnosti je tádžikistánský ústavní systém ve své faktické podobě polootevřený. Hranice možností politické participace jsou pouze posunuty, aniž by tento posun znamenal ve srovnání se státy, kde nejsou akceptovány náboženské politické strany, kvalitativní změnu. V případě Tádžikistánu jde o náhodu, že do katalogu akceptovatelných subjektů se dostala i nábožensky definovaná strana. Jiné strany, které by se pokoušely o účast ve svobodné soutěži, by takovou možnost neměly. Současné postavení opozičních stran je navíc podreprezentováno ve srovnání se společenskou podporou, kterou požívají.

Asymetrický stav a uzavřenost systému jsou dány aktivní politikou vládnoucích politických subjektů spjatých s prezidentským klanem, který usiluje o omezení faktické politické plurality a svobodné politické soutěže, a to dílem cestou změny zákona a dílem cestou mimoprávní represe^{CXV}. Represe není úplná a totalitní, ale má vliv na celkové nastavení společnosti, která nectí práva a svobody. Celkovou atmosféru ve státě dokresluje neschopnost státu v mnohém efektivně čelit vysoké kriminalitě a nízké vymahatelnosti práva. Přes území státu se pašují narkotika a na tomto obchodu se podílí značná část obyvatel. Ve státě je vysoké množství uprchlíků z Afghánistánu, kteří nejsou integrováni⁵⁰.

Problematické jsou také základní legitimační mechanismy celého systému – volby. Jak už bylo opakovaně v případě jiných zemí uvedeno, mohou regulérní volby odstranit určité demokratické deficity, protože vědomá volba silné autority může být sama o sobě demokratická, pokud splňuje také požadavek dočasnosti. Dvoje volby do parlamentu, jedny prezidentské volby a jedno referendum svědčí spíše o pomalém posunu od poválečných demokratických voleb k jejich manipulaci, jak je v kraji zvykem⁵¹. Vzhledem ke krátkému sledovanému období může být tento závěr ovšem předčasný. V zemi je rovněž nízká úroveň dodržování lidských práv, což je dáno malou politickou vůlí, vysokou mírou disfunkce státu (klientelismus, korupce, klanové řízení společnosti) a vnějšími skutečnostmi (demografické změny, válka v Afghánistánu apod.). V neposlední řadě je třeba brát v úvahu i přímo úmyslná omezení některých práv (informační svobody apod.)⁵².

4.6.7. Politický kontext systému

Před uzavřením mírových dohod nevykonávala mezinárodně uznaná státní moc kontrolu nad značnou částí území. Valnou část území ovládaly různé válečné frakce, které vykonávaly obvyklé funkce státu. Ačkoliv vícestranný konflikt byl v podstatě navenek interpretován jako ideový spor mezi konceptem přísně světského postsovětského státu a jinými doktrínami (sunnitskou, šíitskou, komunistickou, socialistickou apod.), nelze toto hodnocení brát úplně doslova. Rozparcelování státu na různé sféry vlivu a vojenské kontroly zrcadlilo promítnutí mocenských zájmů do chaotické reality, přičemž dominantní osnovou politicko-válečného půdorysu byly klanové a kmenové struktury, a nikoliv organizovaní přívrženci ideových a náboženských směrů. Ideologie či vyznání nebyly úplnou zástěrkou a hrály jistě významnou roli, ale primárním příznakem příslušnosti byla klanová organizace, jejíž tradiční postavení a autorita ve společnosti měly autentický vliv na náboženskou nebo politickou orientaci jejich loajálních přívrženců. Tato skutečnost neprotiřečí tomu, že myšlenky spjaté s příslušnými náboženskými nebo politickými ideologiemi nebyly ve válečných nebo později politických vztazích protežovány a prosazovány. Naopak byly, protože mnohdy je politická nebo náboženská tradice popřípadě stranická organizace jednou z forem sociální kontroly, která je nezbytná pro efektivní klanovou kontrolu a řízení⁵³.

Posun od vojenské k politické soutěži znamenal také mírný posun od klanového ke stranickopolitickému vrstvení společnosti. Klanový systém v Tádžikistánu není jednotný. Na východě

^(CXV) V zemi bylo po válce registrováno šest politických stran, v současnosti jich je osm. Z administrativních důvodů není reálná představa růstu jejich počtu.

země přetrvává doposud spíše kmenový systém, kde příslušnost určuje narození v širší rodině. Na východě jsou klany více etnicky neutrální, jejich organizace odpovídá struktuře měst a příslušnost ke klanu je založena zpravidla volbou, mnohdy nevyhnutelnou. Moment nevyhnutelnosti ovšem není dán tím, v jaké rodině se někdo narodí, ale v jakém místě a pozici se zapojuje do společenských, hospodářských a politických struktur. V případě stranického vyjádření klanového konkurenčního prostředí je třeba považovat za ústřední a nejsilnější politickou entitu klany loajální současnému prezidentovi, jejichž politická organizace je zaštiťována Lidovou demokratickou stranou. Tato nejsilnější politická síla, která ovládala i struktury uznané vlády, čelí v podstatě stále slabší opozici, která je postupně adaptována na systém rozdělení zájmů namísto konkurenčního vztahu. Opoziční strany jsou především Komunistická strana a Strana islámské obnovy. První z nich má nejsilnější oporu na severozápadě (v uzbecké oblasti) a druhá zastupuje zájmy islámsky hodnotově orientovaného obyvatelstva na jihozápadě země. Obě strany mají marginální parlamentní zastoupení. Kromě nich existuje ještě tolerovaná mimoparlamentní opozice (Demokratická strana, Strana spravedlnosti, Socialistická strana), která se snaží oslovit voliče na programovém principu (nikoliv klanovém) a její přístup do parlamentu je omezen především obstrukcemi establishmentu. Výsledky jednotlivých voleb jsou patrné z tabulek č. 6.2.17. až 6.2.19.

4.6.8. Konkurenční principy

Tádžikistán je jedinou postsovětskou zemí, kde umírněný islamismus (v sunnitské variantě) patří do klubu akceptovaných politických ideologií, které soutěží o politické uplatnění. Za převládající státní doktrínu, která definuje neutrální pravidla politické soutěže a postavení jednotlivce, lze (materiálně vzato) považovat především polokonkurenční tribalismus. Formálně vzato je státní doktrínou politický pluralismus, nicméně o jeho fakticitě lze s ohledem na předchozí kapitoly silně pochybovat. Islamismus představuje pouze jednu z více akceptovaných politických doktrín. Za mimosystémové a tedy neakceptované, popřípadě neúspěšné státní ideologie je třeba považovat islamismus ve smyslu univerzální státní ideologie, která vylučuje jiné politické ideologie (radikální šíitská varianta). Islamismus se uchýlil jako jedna z mnoha doktrín a jeho role odpovídá s určitou nadsázkou tomu, co představují křesťansko demokratické strany v západoevropských zemích. Existence těchto stran není srovnatelná s existencí teokratického státu nebo povýšením křesťanství na státní doktrínu. V tomto smyslu tedy islamismus neuspěl a uzavřením mírových dohod rezignoval na dominantní postavení a výměnou za mírové soužití přijal roli jednoho z mnoha^{CXVI}.

Za neúspěšnou, leč na úspěch pretendující obecně platnou politickou doktrínu lze také považovat „západní“ individualistický liberalizmus, který byl slabě politicky zastoupen v opozici před vypuknutím války, ale v jejím průběhu a po ní se neuplatnil^{CXVII}. Úděl neúspěchu potkal rovněž všechny varianty nacionalismu (etnického nebo státního), který nemá v tádžikistánských politických a společenských vztazích místo. V tádžikistánské společnosti je primárním identitním vzorcem klanová (kmenová) příslušnost, někdy doplňována náboženskou příslušností. Náboženská příslušnost také hraje roli nepartikulární obecné identity častěji, pokud existuje potřeba jiné identifikace, než etnická nebo státní příslušnost. Nacionalismus se nikdy nestal ani formálně propagačním jednotícím jevem (jako například v Kyrgyzstánu). Státní moc, pokud měla zapotřebí vytvářet identitní ikony, volila vždy tradiční kmenové vzorce, popřípadě glorifikovala poválečný konsensus; ten byl ovšem mírem klanů^{CXVIII}.

(CXVI) Je otázkou, zda lze mluvit o neúspěchu, protože není vyloučeno, že se jedná z dlouhodobého hlediska o jedinou možnou adaptační strategii.

(CXVII) Liberálové jsou patrně špatní polní velitelé a bojovníci na poli válečném.

(CXVIII) V tomto smyslu je zavádějící i pojem „občanská válka“. Vhodnější by bylo použít pojmu „klanová válka“.

Jiné státoprávní doktríny jako šitský klerikalismus, čínský model vedení státu, pákistánský nacionalismus, popřípadě jiné koncepty se v politickém či státoprávním diskurzu neuplatnily. Naopak lze dojít k závěru, že iránský model a také afghánské události byly negativním odstrašujícím vzorem, zejména s ohledem na nezbytnou potřebu mezinárodní akceptovatelnosti tádžikistánského režimu.

4.6.9. Geopolitický kontext

Narozdíl od jiných postsovětských republik s islámskou tradicí (Uzbekistán, Kazachstán, Ázerbájdžán, Turkmenistán) nemá Tádžikistán téměř žádnou geopolitickou přitažlivost. Nemá ani nerostné suroviny ani strategické postavení a neleží na žádné dopravní ani tranzitní trase. Jeho sociální struktura neskýtá ani žádné perspektivy strategického spojení, popřípadě možností expanze vlastního společenského modelu. Jeho význam tkví pouze v negativní roli v geopolitických vztazích, tedy jako možný zdroj regionálních rizik. Během občanské války produkoval Tádžikistán uprchlíky, což částečně destabilizovalo poměry v Kyrgyzstánu a Uzbekistánu. Nestabilní sociální poměry a společenská pnutí se přenášely do tádžických menšin na území Uzbekistánu. To bylo také hlavním motivem vojenského zásahu Ruské federace za intenzivní vojenské a logistické podpory Uzbekistánu. Smyslem zásahu bylo eliminovat existující vojenský konflikt, zdroje s tím souvisejících rizik a posílit vlastní postavení a vliv v regionu formou garance míru a stability. Tento záměr se částečně podařil, částečně byl jeho výsledek oslaben tím, že skutečný a funkční mír přinesla až zprostředkovatelská činnost OBSE, která dovedla válčící strany k jednacímu stolu. Vliv multilaterálních organizací v regionu se geopoliticky kvalifikoval na vysokou úroveň. Jejich vliv ovšem stačil k dosažení míru a dále již systém více či méně neovlivnil.

Tádžikistán se nestal ani tak cílem, ale nositelem geopolitických zájmů. Výsledkem tohoto zájmu nebylo ovšem ovlivnění vnitřní podoby systému. Výsledek, k němuž dospěla jednání, byl uměním možného v rámci prostoru vytvořeného stanovisky válčících stran, a nikoliv diktátem okupující velmoci. Tádžikistán je zemí, která je příkladem toho, jak se může vyvíjet vnitřní uspořádání bez výrazných geopolitických vlivů, popřípadě nezávisle na historických formách těchto vlivů (okupace, vojenská správa). Navzdory vojenské kontrole se systém vyvíjel v zásadě samovolně a inspirační vzorce byly akceptovány dobrovolně⁵⁴.

4.6.10. Celková charakteristika systému

Tádžikistánské elity zvolily bezprostředně po svém nedobrovolném vzniku státu maximálně prosovětský konzervativní postoj. Zakonzervování předperestrojkových mocenských poměrů ovšem neuneslo tíhu politických potřeb tradičních předsovětských sociálních struktur. Tento rozpor vedl až k občanské válce. Po jejím skončení byla vystavěna nová tádžikistánská státnost, která reflektovala klanové uspořádání společnosti včetně příslušné organické struktury. Poválečný vývoj nejprve nastolil princip vytváření širokého klanového konsensu, který se časem mírně posunul k centralizaci politické moci v rukách prezidenta podporovaného nejsilnějším klanem. Z formálních hledisek se naznačené procesy odehrávaly na pozadí ústavního textu, který byl inspirován západoevropskou ústavní tradicí. V tomto právním prostoru také selhává ochrana (individuálně definovaných) lidských práv. Je to dáno organickou nedostatečností i jinou hierarchií hodnot, na kterých je společnost vystavena. Axiomaticky vzato představuje Tádžikistán příklad vitality tradičních klanových struktur na pozadí všech historických etap (sovětské, postsovětské apod.). Je také státem, který zaznamenal intenzivní vstup jiného normativního systému (islamizmu) do politického a ústavně právního diskurzu, což v tomto případě vedlo k větší otevřenosti systému.

4.7. Turkmenistán

Turkmenistán je v kontextu Střední Asie země střední velikosti (větší než Kyrgyzstán a Tádžikistán, menší než Kazachstán a srovnatelná s Uzbekistánem). Hraničí na severu s Uzbekistánem a Kazachstánem a na jihu s Afghánistánem a Íránem. Na západě jeho hranice tvoří Kaspické moře. V zemi žije asi pět milionů obyvatel (podobně jako v Kyrgyzstánu) na území srovnatelném s Uzbekistánem. Reliéf země tvoří především pouště, které v minulosti umožňovaly kočovný pastevecký způsob života. V zemi jsou nesmírné zásoby zemního plynu a poměrně velké zásoby ropy.

Obyvatelstvo je z 85% turkmenské, z 5% uzbecké, ze 4% ruské a zbytek tvoří ostatní národnosti. Turkotatarské obyvatelstvo (Uzbeci a Turkmeni) je nominálně muslimského sunnitského vyznání. V zemi je málo měst a obyvatelstvo je soustředěno ve dvou páslech vytvářených dvěma řekami tekoucími severozápadním směrem do Kaspického moře podél severních a jižních hranic. Hlavní město Ašchabad leží na jihu pod horským hřebenem, jenž vytváří hranici s Íránem⁵⁵.

4.7.1. Vznik a formování státnosti

Dne 22. srpna 1990 přijal Nejvyšší sovět Turkmenické SSR v intencích plánu přestavby Sovětského svazu deklaraci státní suverenity. Tento nenormativní dokument byl hodnotově zcela neutrální. V té době byl v turkmenské svazové republice faktickým vládcem nejvyšší stranický představitel Saparmurat Nyjazov. V roce 1991 byl Turkmenistán jednou z republik, jejíž politická reprezentace respektive zmíněný hlavní politický představitel otevřeně podpořil moskevské „pučisty“ proti Michaelu Gorbačovovi^{CXIX}. Po politickém neúspěchu vojenského puče se jal dále řídit svou zemi již nezávisle na moskevských událostech. Na podzim téhož roku vyhlásil 27. října nejvyšší sovět nezávislost státu formou deklarace, ve které se již objevily odkazy na „historické dědictví“ turkmenského národa. Tímto krokem převzal politický establishment rétoriku některých představitelů slabé neorganizované nacionalistické opozice, aniž jakkoliv změnil postoj k nim⁵⁶.

Během půl roku připravil státní aparát novou ústavu, kterou 18. května 1992 přijal Nejvyšší sovět republiky zvolený v roce 1990 ve volbách bez politické soutěže^{CXX}. Vypracovávání ani schvalování ústavy nedoprovázela žádná otevřená odborná diskuse, politická diskuse nebo srovnatelný proces. K ústavě se nevyjadřovaly žádné zájmové ani politické skupiny. Příprava ústavy byla čistě legislativní a zcela politicky neutrální procedura, která nebyla poznamenána žádným politickým sporem⁵⁷. Hlavním politickým objednatelům byl předseda strany Saparmurat Nijazov^{CXXI}. S pozdějšími drobnými změnami tato ústava platí doposud^{CXXII}.

^(CXIX) Paradoxní je, že Michail Gorbačov byl strůjcem odvolání Nijazovova předchůdce kvůli korupci v bavlnářském průmyslu a jeho nahrazení relativně mladým Nijazovem, který měl být představitelem nové generace politiků nezatížených minulostí.

^(CXX) Všechny ústavy srovnávaných států a téměř všechny jejich změny byly přijímány na podzim, bez ohledu na letopočet. I v tomto směru je Turkmenistán výjimkou.

^(CXXI) Komunistická strana se přejmenovala na Demokratickou stranu Turkmenistánu. Zůstala jedinou legální politickou stranou v zemi.

^(CXXII) Následující popis platné ústavy je možné při studiu zcela vynechat, neboť s realitou nemá žádnou souvislost, jak bude popsáno v části popisující vztah mezi normativitou a fakticitou. Z téhož důvodu bude popis stručný.

4.7.2. Základní principy

Turkmenistán má monolegální rigidní ústavu, která je ze všech zkoumaných ústav vůbec nejkratší. Legislativní jazyk ústavy se ovšem drží svou rozvláčností sovětských tradic. Ústava má osm částí (I. část – Základy ústavního pořádku, II. část – Základní práva, svobody a povinnosti člověka a občana, III. část – Systém orgánů moci a správy, IV. část – Samospráva, V. část – Volební systém a referendum, VI. část – Soudní moc, VII. část – Prokuratura, VIII. část – Závěrečná ustanovení). Některé části se dále dělí na hlavy.

4.7.2.1. Prezidentská republika a dělba moci

Nejvyšším zastupitelským orgánem státní moci je shromáždění, které se skládá z členů parlamentu, členů vlády, představitelů zastupitelských samosprávných sborů, starostů a předsedů územních celků, prezidenta, předsedů soudů a generálního prokurátora (čl. 48 an.). Tento sbor je nejvyšším představitelem lidu. Kromě podílu na ústavodárné činnosti vykonává některé pravomoci svěřované v jiných zemích parlamentu (ratifikuje smlouvy, vypovídá válku, přijímá přísahu prezidenta). Zmíněný orgán představuje systematicky něco jako „superparlament“ a svým postavením v rámci systému připomíná vládu shromáždění ve stylu francouzské první republiky, popřípadě parlamentarismus britského typu. Shromáždění samo o sobě nemá výkonnou pravomoc a v rozsahu možného výkonu řídicí moci je moc maximálně soustředěna v rukách prezidenta, který je ovšem také součástí shromáždění.

V jiné části ústavy se Turkmenistán definuje jako prezidentská republika (čl. 1), aniž je tato norma podrobněji rozvedena. Na jiném místě, rovněž bez specifikace, ústava konstatuje (čl. 4), že moc je rozdělena do tří mocí, které jsou na sobě nezávislé a od sebe oddělené. Tyto dva konstatované principy a jeden faktický organický princip si vzájemně odporují. Zjevný rozpor mezi uvedenými principy platné ústavní právo nijak neřeší. Ústavní praxe se tím nijak nezatěžuje.

4.7.2.2. Konsenzualizmus

Ústava nepředpokládá politický pluralitní systém a nepředpokládá ani systém založený na politickém stranictví. Ústava nevylučuje existenci více politických stran, ale zároveň ji negarantuje. Systém ustanovování volených orgánů nepředpokládá existenci politické konkurence.

4.7.2.3. Obecný charakter státnosti

Turkmenistán je dle své ústavy sekulární, demokratický, právní unitární stát, který se výslovně označuje jako prezidentská republika^{CXXIII}. V ústavě se Turkmenistán hlásí k neutralitě, kterou definuje jako jeden z ústavních principů. Ústava nedefinuje žádný princip ustavování politické moci a rámec pravidel politické soutěže. Ústava neupravuje žádný princip výkonu veřejné moci (enumerativita) a nestanoví princip obecné dovolenosti. Stanoví pouze, že všechny orgány státu jsou vázány právem a ústavním pořádkem (čl. 5), který je mnohdy natolik obecný, že například konstatuje pro účely vymezení prezidentských pravomocí pouze to, že prezident je hlavou výkonné moci. V dikci ústavy lze nalézt odkazy na historické dědictví turkmenského lidu a ochranu folklorně pojatých národních hodnot. V jiných ohledech ústava spíše mlčí. Úředním jazykem je turkmenština. Hlavní město je Ašchabad.

^(CXXIII) Jako jediný ze srovnávaných zemí má výslovně v ústavě definovanou formu státního organického uspořádání pojmem spíše teoretickým než pozitivně právním.

4.7.3. Organická struktura

V ústavě je upravena nejprve existence nejvyššího zastupitelského sboru Халк маслахаты^{CXXIV} (Lidová rada), poté následují prezident, parlament, vláda. Následuje samospráva a pak až soudy a prokuratura. Ústava zmiňuje princip dělby moci (čl. 4), i princip prezidentské republiky (čl. 1). Princip dělby moci je rozveden jako rovnost všech složek moci a jejich vzájemná nezávislost. Podstata prezidentské republiky není nijak upravena.

4.7.3.1. Moc zákonodárná

Jak již bylo zmíněno, turkmenistánská ústava zná *de facto* dva parlamenty. První „větší“ Халк маслахаты je ústavodárným shromážděním s výše popsaným složením; fakticky je toto shromáždění konferencí všech ústavních činitelů, včetně regionálních zástupců. Pro pořádek je třeba dodat, že značnou část obsazení jeho osazenstva ovlivňuje prezident, protože má vliv na to, kdo příslušné virilní funkce spjaté s členstvím v Халк маслахаты vykonává. Pracovním parlamentem, který vykonává běžnou zákonodárnou činnost, je padesátičlenný Меджлис. Parlament je jednokomorový, volený na pět let v systému jeden kandidát – jeden volební obvod. Formálně vzato mohou kandidáty navrhnout politické strany, ale fakticky tak činí jediná legální strana – Demokratická strana Turkmanistánu.

Parlament je oprávněn přijímat zákony. Zákonodárnou pravomoc je oprávněn delegovat na prezidenta s výjimkou některých oblastí práva (novely ústavy, výklad ústavy, trestní právo a soudnictví)^{CXXV}. Z hlediska srovnání s jinými zeměmi je Turkmenistán výjimkou v tom, že nepředpokládá při změně ústavy rozhodování v referendu, ale stanoví pouze rozhodování kvalifikovanou většinou parlamentu. Členové parlamentu mají dále právo individuální interpelace. Parlament může být rozpuštěn na základě vlastního návrhu, referendem, popřípadě tehdy, neustaví-li své předsednictvo ve lhůtě šesti měsíců od zvolení. Členové parlamentu jsou odvolatelní parlamentem. Parlament se nepodílí nijak na sestavování vlády, ale má právo interpelace vůči jednotlivým ministrům nebo jiným členům vlády; dává ovšem souhlas se jmenováním a odvoláním předsedů nejvyšších soudních instancí a generálního prokurátora.

Právo zákonodárné iniciativy náleží pouze členovi parlamentu, prezidentu a vládě (kabinetu ministrů). Zákony jsou přijímány prostou většinou a ústavní zákony nebo změny ústavy dvoutřetinovou většinou poslanců. Přijatý zákon může prezident do dvou týdnů vrátit parlamentu s návrhem změn. Parlament může přijmout standardně návrh ve znění navrženém prezidentem, popřípadě může prezidentské veto přehlasovat kvalifikovanou dvoutřetinovou většinou. Prezident není oprávněn uplatnit veto opakovaně a ve vztahu k ústavním zákonům a změnám ústavy^{CXXVI}. Poslanci požívají dle ústavy standardní imunity a výkon jejich funkce je neslučitelný prakticky s jakoukoliv činností. Parlament zasedá stále.

^(CXXIV) Turkmenistán přijal latinku k 1. lednu 1996. Zvolil při tom v podstatě turecký způsob transkripce fonémů do latinky. V zemi je stále masově používána cyrilice. V této práci rovněž, protože turecká transkripce má nižší informační hodnotu než cyrilice.

^(CXXV) Přijímání nové ústavy a její změny jsou vyhrazeny Меджлису, kdežto Халк маслахаты se závazně vyjadřuje k účelnosti přijetí nové ústavy nebo její změny, výkladem by bylo možné dojít k závěru, že je zapotřebí souhlasu obou orgánů. Меджлис rozhoduje o změně ústavy dvoutřetinovou většinou, kdežto Халк маслахаты konstatuje její účelnost pouhou většinou.

^(CXXVI) Nebýt zvláštní role Халк маслахаты, bylo by možné konstatovat, že i v Turkmenistánu je parlament schopen prosadit změnu ústavy nebo přijetí a změnu ústavního zákona proti vůli prezidenta. Ve skutečnosti nebylo veto ani jednou přehlasováno. Prezidentské veto nebylo dokonce ani jednou použito, protože vůle parlamentu se od prezidentovy nijak neliší.

Parlament v kontextu turkmenistánské organické soustavy není příliš silný, ale má určité množství pravomocí, které jsou neovlivnitelné výkonnou mocí, a to i prostřednictvím hrozby rozpuštění. Je to především moc zákonodárná. I když je fakticky ovlivnitelná dekretální pravomocí prezidenta, nemůže formálně dekret derogovat zákon, ani být s ním v rozporu.

4.7.3.2. Moc výkonná

Moc výkonnou představují k Turkmenistánu prezident a kabinet ministrů. Kabinet ministrů není označován ani jako vláda, což má své opodstatnění v jeho roli, kterou je především sloužit jako servisní tým prezidenta, a nikoliv samostatné mocenské ohnisko. Prezident je volen dle ústavy na dobu pěti let se zákazem opakovaného znovuzvolení. Prezident má pravomoc vydávat nařízení a dekrety k provedení zákonů a ústavy. Kabinet ministrů je jmenován prezidentem bez souhlasu jiného orgánu. Kabinet nemá ani vlastního předsedu (pouze místopředsedu) a jeho práci řídí prezident republiky, který kabinetu předsedá. Ministři jsou prezidentovi přímí podřízení. Prezident také jmenuje soudce, vykonává přímo státní správu na mnoha úsecích (státní občanství apod.). Teoreticky je možné prezidenta odvolat, pokud se dopustí „porušení ústavy“. K vyjádření nedůvěry je zapotřebí dvouřetinové většiny v Халк маслахаты.

Postavení prezidenta je v rozsahu moci výkonné prakticky neomezené. Jeho možnosti přesahu do moci zákonodárné jsou značné.

4.7.3.3. Moc soudní

Soudy vytvářejí soustavu obecných, vojenských a hospodářských soudů. Soudci jsou jmenováni na dobu pěti let, je ovšem možné je odvolat i dříve. Ústava nezná institut ústavního nebo jemu podobného soudnictví ani jiné podobné arbitráže. Neexistuje institucionalizovaná kontrola ústavnosti, ani abstraktní ani konkrétní, a ústava zavazuje soudy celým právním řádem, nikoliv pouze zákonem. Neexistuje tedy ani soudní kontrola zákonnosti. V ústavě je garantováno právo na právní pomoc v nejobecnější rovině, aniž je rozvedeno jakoukoliv právní normou. V této části ústavy ani jinde v ústavě nejsou definována základní procesní práva, ani jejich minimum; existuje pouze garance některých dílčích procesních práv ve statusové části ústavy. Ústava samostatnou částí upravuje existenci prokuratury, která v duchu sovětských právních tradic vykonává především všeobecný dozor nad zákonností. Obecně platí, že moc soudní je velmi slabá a neexistují záruky, ba dokonce ani možnosti, že by rozhodovala vskutku nezávisle na politické moci.

4.7.3.4. Územní členění a samospráva

Turkmenistánská ústava upravuje svou šestou částí výkon státní správy, sedmou částí výkon samosprávy. Státní správa je organizována hierarchicky na třech úrovních (oblast, okres, obec). V čele místní státní správy vždy stojí jedna osoba pověřená prezidentem, která prezidenta zastupuje.

Některé pravomoci (záležitosti místního významu, místní rozpočty) jsou svěřeny samosprávě, která je organizována na principu zastupitelských sborů bez normativní pravomoci. Zastupitelské sbory si volí svého předsedu, který se stává hlavou místní exekutivy. Tento model platí na všech úrovních, na kterých existuje i státní správa (oblast, rajón, obec). Ústava neřeší případné konflikty mezi státní správou a samosprávou. V tomto směru tedy není samospráva příliš osamostatněná a její role je servisní ve vztahu ke státní správě.

Organická soustava Turkmenistánu představuje z formálního hlediska prezidentský systém, který je mírně modifikován existencí Халк маслахаты – orgánu připomínajícího konvent. Absence politické soutěže a jakýchkoliv záruk nezávislosti justice ovšem nevytváří předpoklad existence právního a demokratického státu, a to ani v náznaku.

4.7.4. Statusové poměry

Základní vztah mezi občanem a státem vytvářející státoobčanské pouto definuje ústava v čl. 3, který v návěti prohlašuje člověka za nejvyšší hodnotu společnosti a dále ukládá státu povinnost zajišťovat občanovi podmínky pro svobodný rozvoj osobnosti, ochranu života, svobody, cti a důstojnosti, nedotknutelnosti a jiných nezczizitelných práv. Občanu je hned vzápětí uložena povinnost dodržovat povinnosti, které mu ukládá ústava a zákon. Zbytek statusových poměrů je upraven ve druhé části ústavy, která je katalogem práv, svobod a povinností člověka a občana. Katalog není nijak vnitřně členěn.

4.7.4.1. Práva

Na počátku příslušné části ústavy jsou uvedena základní práva, jako princip rovnosti, ochrana života, majetku a jiných základních práv. Následují politická práva, jako právo shromažďování, sdružování a sdružování v politických stranách. V případě aktivních politických nebo příbuzných práv následují za zárukou vždy široce vyjmenovaná omezení práva. Například deklarované právo sdružování v politických stranách je omezeno výčtem zákazů, který obsahuje mimo deseti jiných zákazů i zákaz zakládání stran ohrožujících mravnost a zdraví lidu. Katalog končí výčtem sociálních práv, která jsou pojata velmi kasuisticky. Na samém závěru katalogu je zaručena soudní ochrana před nezákonným postupem státních orgánů a zákaz stanovení procesní povinnosti svědčit proti sobě a svým blízkým. Celý katalog se zásadně nevymyká postsovětským standardům, to platí jak o legislativní úrovni a kasuističnosti tak o míře ochrany základních lidských práv a svobod.

4.7.4.2. Povinnosti

Garance jednotlivých práv jsou prokládány povinnostmi, jako například povinností platit daně apod. Práva nejsou systematicky oddělena od povinností a je jich ve srovnání s jinými ústavami zdaleka nejvíce. Kromě základních povinností (služba v armádě, placení daní a dodržování ústavy), se povinnosti často objevují ve druhých odstavcích upravujících jednotlivá práva.

4.7.5. Vývoj systému

Turkmenistánský ústavní systém se měnil. V roce 1995 byla změněna ústava; byla do ní zakomponována část konstatující neutralitu, včetně jejího uznání OSN. V roce 1997 bylo celonárodním referendem rozhodnuto, že se mandát prezidenta prodlužuje na osm let. V roce 1999, kdy měl tento mandát (vzniklý v roce 1992) konečně končit, rozhodl parlament o novele ústavy, kterou se mandát současnému prezidentu prodloužil na doživotní mandát. V jiných aspektech se ústava neměnila, alespoň po formální stránce. Vývoj systému tak naznačuje zjevný posun ke koncentraci politické moci v rukách jednotlivce bez další opakované politické legitimace, což svědčí o diktátorském pojetí řízení státu.

4.7.6. Normativita a fakticita

Málokterý stát, a to platí o širším srovnání než v rozsahu pouhé komparace v rámci bývalého Sovětského svazu, vykazuje tak intenzivní rozpor mezi normativitou a fakticitou ústavního systému. Zatímco ústavní systém představuje v regionu obvyklý standard, faktická tvář politického a ústavního systému je zcela jiná. Země je faktickou diktaturou, kterou řídí jeden člověk – první, jediný a doživotní prezident Saparmurat Nijazov. Prezidentovi se podařilo si zachovat a naopak upevnit své postavení, které v zemi měl na samém počátku turkmenistánské státnosti. Postupně se mu podařilo svou zemi izolovat a zavést tvrdý politický režim s velmi silným kultem osobnosti⁵⁸.

Státní moc vykonává aparát, na jehož vrcholu je prezident. Parlament je fakticky pod kontrolou prezidenta. Rovněž veškerá státní správa, ale i samospráva je mu podřízena. V zemi hraje významnou roli tajná služba, která plní ve vztahu k občanům roli politicky kontrolní a sankční. Ve státě existuje jediná politická strana. Demokratická strana, která vznikla přejmenováním Komunistické strany Turkmenické SSR bez její významné organizační či personální transformace. Předsedou Demokratické strany je samozřejmě Saparmurat Nijazov. Pro vzájemný vztah stranických a státních struktur platí, že státní struktury jsou významnější^{CXXVII}. Jiné politické síly (zárodky opozice) byly již od počátku potlačovány, nebyly registrovány a jejich členové byli trestáni vězením, ztrátou zaměstnání apod. Sankce dopadaly nikoliv pouze na politické činitele, ale i na kritiky režimu (umělce, vědce apod.), popřípadě na jejich rodinné příslušníky. Mnozí členové opozičních struktur nebo pouze jinak smýšlející lidé byli nuceni emigrovat. Faktická kontrola společnosti vykonávaná státním aparátem je velmi hluboká. Žádná opoziční struktura, která se snažila v zemi udržet, to nevydržela delší dobu a opozičně smýšlející jedinci v zemi zůstali jen zcela výjimečně⁵⁹.

Režim je v otázkách represe i symbolicky důsledný. Brání nejenom svobodě projevu, ale i svobodě náboženského vyznání. V zemi jsou registrovány dvě náboženské komunity; pravoslavní a muslimové. Náboženský život v rámci těchto společenstev kontroluje stát. Jiné náboženské společnosti a církve se fakticky nemohou registrovat, ač to zákony umožňují^{CXXVIII}. Jediná oblast, která není zcela pod kontrolou přísné vertikální hierarchie, je tradiční vliv turkmenských kmenů na vnitřní život státní správy. Vzhledem k podmínkám politické kontroly neusilují členové kmenů o získání míst v zastupitelských orgánech, ale přímo v úřednických strukturách. Kmenová příslušnost je vlastní prakticky každému Turkmenovi, takže lze tomuto jevu stěží zabránit. Prezident je v tomto ohledu výjimkou, protože není součástí žádného kmene. Vyrůstal totiž v dětském domově⁶⁰.

V textu ústavy nelze nalézt výsadní postavení turkmenského národa, pouze zakotvení turkmenštiny jako státního jazyka a současné zaručení práva na používání mateřského jazyka (čl. 13). Političtí představitelé, zejména prezident, který je hlavním určovatelem politického kurzu, se krátce po vzniku turkmenistánské státnosti začali prostřednictvím konkrétních politických kroků, politických projevů a jinak naznačených priorit hlásit k etnicky definovaným hodnotám. Nejvýraznější z nich je kombinace vlastenectví a nacionalizmu, která je podložena zdůrazňováním národní výlučnosti. V rámci potlačení kmenové emancipace začal režim hlásat ideje, které měly stmelit turkmenický národ v jeden celek. Zdůrazňování turkmenství, společných tradic a zvyků začalo být běžné. Do té doby poměrně národně neuvědomělý a nesoudržný národ začal být ideově formován mimo jiné i s cílem smazat klanové rozdíly. Tento obrozenecky podbarvený ideový koncept byl doplněn státním vlastenectvím, které mělo kompenzovat menšinové postavení jiných etnických národů.

^(CXXVII) Tímto se Turkmenistán liší od Sovětského svazu, kde tomu bylo naopak.

^(CXXVIII) Turkmenistánský právní řád vyžaduje 500 členů pro registraci náboženské společnosti. Dokud není společnost registrována, je považována za sektu a tvrdě potírána, takže společnost se nemůže fakticky dostat k registraci, která vyžaduje předběžné organizační úsilí.

V rámci tohoto ideového rámce je establishmentem zdůrazňována role státu, jeho autorit a principu jejich respektování. Stát se musel i propagandisticky vyrovnat s tím, že jeho politický systém se zjevně diametrálně liší od jiných politických systémů, které se také označují za demokratické. V tomto ohledu režim uvádí tezi o výjimečnosti turkmenského národa a jeho odlišných tradicích, jejichž součástí je úcta k autoritám a konsensuální řešení politických problémů. Pluralitu odmítal turkmenistánský režim jako prvek, který by do země vnesl anarchii, chaos a nestabilitu. Stabilita se stala jedním z nejpoužívanějších politických sloganů, přičemž režim nikdy neopomněl zdůraznit osud jiných zemí, které pluralitní režim vedl k destabilizaci, popřípadě k občanské válce. Západní politický model vždy režim odmítal s tím, že je pro turkmenistánskou politickou obec nevhodný. Zavádění dalších demokratických mechanismů je nekonkrétně vyhrazeno pouze dlouhodobým plánům v rozmezí několika desetiletí. K opozičním aktivitám se na veřejnosti vždy stavěl jako ke snahám o destabilizaci a zavádění chaosu. Vždy zdůraznil, že politické síly prosazující jiné politické vize nemají společenskou podporu. Do katalogu rizik stability patří nejen západní demokracie, ale i islamismus a každá jiná než právě turkmenistánská varianta státního uspořádání. Stejnými argumenty dokázal režim obhájit i cenzuru tisku a kontrolu médií. Dalším politickým sloganem se stala „soudržnost“ a i následné vyloučení těch, kteří se proti ní prohřeší, z politického a společenského života, popřípadě ze života na svobodě či v zemi. Kriminalizace opozice je metodou používanou nejenom v praxi, ale i mediálně. Není zapotřebí dodávat, že volby, které někdy probíhají k legitimizaci celého systému, nejsou nezávislými pozorovateli považovány za svobodné. Kromě nemožnosti volby mezi dvěma variantami postrádají i záruky tajného hlasování. Prezidentské volby byly zrušeny pro zjevnou nadbytečnost.

Zastřešujícím a stmelujícím jevem celé ideologické výbavy je kult osobnosti prezidenta Saparmurata Nijazova, který je z estetického hlediska velmi propracovaný a vedený s orientálním vkusem. Prezident je (bez označení identity, protože každý přece ví, o koho jde...) na bankovkách všech nominálních hodnot (v zemi se nepoužívají mince). Jeho obraz lze ve formě billboardu či obrovského plátna (pokaždé jiný obraz) nalézt na každé státní či veřejné budově a značné části ostatních budov (celkově na více než 1/3 všech budov). Jeho podobizna se nalézá v každé veřejné místnosti nebo kanceláři. Na mnoha příhodných místech (úřady, obchody, policie, celnice apod.) lze nalézt jeho citáty (ty pronikly dokonce do všech děl, které jsem o Turkmenistánu četl). Parlament udělil prezidentovi titul „Туркменбаши“ (Türkmenbaşı), kterým je v Turkmenistánu výhradně označován^{CXXXIX}. Největší přístav (bývalý Krasnovodsk) byl podle prezidenta přejmenován na Türkmenbaşi. Totéž postihlo hlavní třídu v hlavním městě Ašchabadu. Nad hlavní křižovatkou v centru města se tyčí vysoký podstavec ve formě trojnožky, na kterém je pozlacená socha rozpaženého prezidenta v mnohonásobné nadživotní velikosti, přičemž se otáčí tak, aby byla vždy tváří otočena k slunci. Poblíž se nalézá alegorická socha prezidenta – dítěte, jak je darován národu Turkmenistánu. Státní televize používá prezidentův profil ve zlaté barvě jako vysílací logo. Prezidentův obraz se dokonce nachází v domácnostech, je používán na vinětách vodky a mnoha jiných místech.

Kromě všudypřítomného obrazu prostupuje prezidentova vůle celou společností^{CXXX}. Prezident pojmenoval po sobě první měsíc v roce a po členech své rodiny pojmenoval dny v týdnu. Prezident je autorem dvou knih, které jsou povinnou literaturou na všech stupních škol a studenti i státní zaměstnanci jsou z nich pravidelně zkoušeni. Státní ideologie rovněž prohlašuje prezidenta za dalšího proroka a ten, kdo si přečte jeho knihu dvakrát, má zaručen vstup do ráje. Prezident zrušil většinu starobních důchodů a uložil povinnost příbuzným vyživovat své staré příbuzné; důchody byly zachovány pouze malé části obyvatelstva. Zrušil také všechny nemocnice, kromě jediné v Ašchabadu. Lidem zakázal návštěvu veřejných knihoven (měli by přece číst Ruhnamu – jeho dílo). Zajímavé na celém poněkud zvláštním

^(CXXXIX) V turkmenštině to znamená „Hlava a otec všech Turkmenů“ (v etnickém slova smyslu). Inspirace je zjevně turecká (Atatürk).

^(CXXX) Prezidentův názor, stanovisko, rada jsou *de facto* pramenem práva.

řízení státu je to, že je v naprosté většině společnosti nikdo nezpochybňuje^{CXXXI}. Jeho vládu provází dokonce takové ztřeštěnosti jako nákladná stavba ledových paláců v horách a obrovských zoo pro tučňáky v poušti, a to vše za situace, kdy naprostá část národa žije v chudobě a nezaměstnanost převyšuje padesát procent. Pro ideovou tvář celého režimu je symbolické, že nejpoužívanější propagandistický slogan viditelný z většiny míst v zemi je: *Halk – Watan – Türkmenbaşi* (Lid – Vlast – Turkmenbaši). Rozpor mezi normativitou a fakticitou je propastný^{CXXXII}. Míra totalitní kontroly stěží snese srovnání s čímkoliv.

4.7.7. Politický kontext systému

V systému, který je pod úplnou kontrolou jediného diktátora, je obtížné hovořit o jeho politickém obsahu. Volby, ve kterých kandidují kandidáti jediné existující Demokratické strany (předsedou je Туркменбаши), vždy končí bezkonkurenčním vítězstvím této strany a jejích kandidátů. Všechny volby jsou organizovány systémem jeden kandidát – jedno místo. To platí o všech politických úrovních, včetně samosprávných. Jediným zmíněným systémem, který nepodléhá úplné kontrole nejvyšší státní autority, je systém kmenů, ten je však v podmínkách totalitního systému velmi slabý. Jeho uplatnění se nalézá ve strukturách státní správy. O jiné politické dynamice není možné vést žádnou úvahu.

4.7.8. Konkurenční principy

Pokud je vůbec možné mluvit o organizované opozici, tak dokud nebyla zcela zničena, pokoušela se o politické reformy ve smyslu posunu k západnímu modelu demokracie. Tato prozápadní opozice navazovala v některých otázkách na sovětskou místní opozici, která směřovala k národnímu obrození. Opozice byla zcela zničena nikoliv politickými prostředky v rámci politické soutěže, ale cestou represe. Kromě prozápadně orientovaných intelektuálů se establishment nesetkává s jinou oponenturou, byť sám vytváří dojem různých nebezpečí, včetně islámského fundamentalismu^{CXXXIII}. V případě budoucího posunu v povaze systému by bylo možné očekávat obnovení tradičního kmenového uspořádání a vzestup jeho významu ve struktuře společnosti.

4.7.9. Geopolitický kontext

Turkmenistán usiluje o maximální politickou izolaci země a oproštění od jakéhokoliv vlivu mezinárodního společenství. Na druhou stranu potřebuje prodat na světových trzích svůj zemní plyn a ropu. Poněkud problematická je cesta, kudy může vést své produkty, protože vystavěné produktovody přes Ruskou federaci mu neumožňují konkurovat Ruské federaci. Turkmenistán tedy prodává část své vytěžené produkce pomocí lodní dopravy a jiného transportu a pokouší se budovat plynovod a ropovod do Číny přes jiné středoasijské země a další cesty přes Írán do Indie k Indickému oceánu. Budoucí čínská varianta se jeví jako nejperspektivnější, protože ve vztahu k Íránu je také v konkurenčním vztahu (pouze

^(CXXXI) Prezident sice nikdy do zahraničí oficiálně necestuje, ale když byl jednou v Německu s vážnou srdeční chorobou na operaci po dobu šesti týdnů, tak nikdo v perspektivě možné smrti prezidenta neuvažoval o tom, co by po ní mohlo nastat.

^(CXXXII) V části textu popisujícím normativitu turkmenistánské ústavy, bych mohl stejně tak namísto jejího popisu uvést například návod na údržbu automatické pračky, aniž by to změnilo vztah normativity a fakticity.

^(CXXXIII) Je ovšem fakt, že se dostal do konfliktu s některými zcela umírněnými a nepolitickými věřícími muslimy, kteří jej odmítli uznat jako dalšího proroka.

v prodeji ropy, nikoliv zemního plynu). Veškeré investiční vztahy buduje na základě vztahů se soukromými investory, kteří prezidentovi nijak významně nepřekážejí v jeho práci. Žádný geopolitický faktor nijak neovlivnil vnitřní podobu systému, a to ani nepřímo.

Některé mezinárodní organizace se prostřednictvím tradičních mechanismů nátlaku směrem k dodržování lidských práv občas pokoušely o určité zlepšení poměrů v Turkmenistánu, ale jakékoliv úsilí bylo bezvýsledné. Mnohem slabší přímé úsilí západních států bylo rovněž bezvýsledné. Mírná rezignace západních států na možnou změnu poměrů je dílem způsobena finančními zájmy těžebních a stavebních společností a dílem tím, že Turkmenistán není ani z hlediska dodržování lidských práv prioritou Západu. Turkmenistánský režim si vždy dal záležet na tom, aby dal jasně najevo, co považuje za své nezadatelné právo^{CXXXIV}. Jakékoliv současné ani minulé geopolitické vlivy systém neovlivnily⁶¹.

4.7.10. Celková charakteristika systému

Turkmenistánský ústavní systém je z hlediska politických a občanských svobod, stejně jako z hlediska demokratických procedur zcela mimo evropské vnímání těchto pojmů. Pro úplnost se sluší dodat, že ani veřejné mínění v okolních zemích nepovažuje turkmenistánské poměry za normální. Turkmenistán je totalitní stát, který je vystaven na extrémně centralistickém a pyramidovém výkonu diktátu. Axiomaticky vzato, existují v zásadě tři zdroje, ze kterých čerpal současný turkmenistánský režim inspiraci. Prvním je stalinské sovětské zřízení, druhým jsou počátky moderní turecké státnosti a třetím jsou historické předsovětské středoasijské státní útvary. Z hlediska vrstvení jednotlivých axiomů tvoří organizační základ společnosti v podstatě stalinská metodologie řízení státu, která je podpořena tradičními kmenovými vzorci loajality; inspirace Tureckem a některými historickými tradicemi pak vytvářejí estetickou tvář a komunikační rozhraní systému.

4.8. Uzbekistán

Uzbekistán je hned po Kazachstánu druhou největší srovnávanou zemí. Hraničí se všemi dalšími středoasijskými zeměmi a Afghánistánem; nemá přístup k žádnému moři, ani k žádné významné vodní cestě. Na východě je ohraničen horami a značnou část jeho západního území tvoří pouště. Velká část území je zemědělsky využitelná. Zemí protékají dvě velké řeky (Syr-Darja a Amu-Darja), které jsou využívány k zavlažování zemědělských území. V zemi jsou bohatá naleziště ropy a zemního plynu. Západní část země, která je spíše sušší a méně úrodná se nazývá Karakalpakistán.

V počtu obyvatel Uzbekistán ve svém regionu bezkonkurenčně vede a jeho 27 milionů obyvatel tvoří téměř polovinu všech obyvatel Střední Asie^{CXXXV}. Uzbekistán je obydlen především Uzbeky, kteří tvoří 80% jeho obyvatel. V zemi dále žije 5% Rusů, 5% Tádžiků, 3% Kazachů, 2,5% Karakalpaků, 1,5% Tatarů a zbytek tvoří jiné národy či etnické skupiny. Na středoasijské poměry je Uzbekistán osídlen hustou sítí měst, které tvoří osnovu sociálních a ekonomických vztahů, méně je osídlena západní část země (Karakalpakistán). Hlavní město je Taškent, který je na východě státu, téměř u hranic s Kazachstánem⁶².

^(CXXXIV) Například členy opozice zatýkali příslušníci tajných služeb s oblibou v době, kdy obědvali s americkými diplomaty.

^(CXXXV) V dobách Sovětského svazu byl Uzbekistán třetí nejlidnatější republikou po RSFSR a Ukrajině.

4.8.1. Vznik a formování státnosti

Ke konci existence Sovětského svazu existovala v zemi organizovaná vněsystémová opozice, která ideově stavěla především na myšlenkách uzbeckého národního obrození. Narozdíl od jiných periferních sovětských republik nebyly republikové intelektuální uzbecké elity ruského původu, ale z valné části domácího uzbeckého etnické původu, takže opozice, která se z řad elit rekrutovala, byla více spjata s historickým prismaťem dominantního etnika. Mocenské elity se k opozici stavěly velmi rezervovaně až odmítavě, a to po celou dobu trvání SSSR. Republikový nejvyšší sovět přijal v intencích scénáře reformy Sovětského svazu dne 20. června 1990 Deklaraci o státní suverenitě Uzbeké SSR. Deklarace nebyla normativním dokumentem. Nestavěla na myšlenkách národního obrození a byla více či méně hodnotově neutrální⁶³.

Republikové mocenské elity, v jejichž čele stál od roku 1985 Islam Karimov dosazený Moskvou v rámci výměny kádrů na počátku obrodného procesu, se během moskevského puče stavěly k problematice sporu v sovětské metropoli neutrálně. Bezprostředně po puči pokračovaly mocenské elity v jediné možné cestě, tedy ve vytváření nové státnosti. Dne 31. srpna 1991 vyhlásil Nejvyšší sovět Uzbeké SSR samostatný stát formou tzv. Žádosti o státní nezávislost a tento akt byl později schválen (ratihabován) v referendu 29. prosince 1991. Přijetí „Žádosti“ doprovázely i klasické normativní akty, které stejně jako Žádost stavěly hodnotově už na mírné akcentaci „národního dědictví“, v etnickém slova smyslu.

Nový uzbekistánský establishment převzal nacionalistickou rétoriku opozice a za jejího současného potlačování začal vytvářet ústavu, která byla přijata 8. prosince 1992. Ústavu přijal starý Nejvyšší sovět zvolený v roce 1990 systémem vylučujícím politickou konkurenci. Přijetí ústavy nepředcházela žádná širší společenská diskuse ani politický dialog o její podobě. Takto přijatá ústava platí s drobnými změnami a jednou větší změnou z roku 2003 doposud⁶⁴.

4.8.2. Základní principy

Uzbekistánská ústava je monolegální a rigidní ústava, která patří dle regionálních měřítek mezi kratší ústavy. Jazyk ústavy je věren sovětským tradicím legislativní rozvláčnosti. Ústava je vnitřně bohatě členěna na části (Část první – Základní principy, Část druhá – Základní práva, svobody a povinnosti člověka a občana, Část třetí – Společnost a jedinec, Část čtvrtá – Územněsprávní uspořádání, Část pátá – Organizace státní moci, Část šestá – Způsob změny ústavy). Jednotlivé části jsou dále vnitřně děleny na hlavy, které upravují jednotlivé oblasti ústavněprávní materie.

4.8.2.1. Multietnické pojetí národa

Zatímco většina zkoumaných ústav staví na prostém občanském principu, a definuje svůj politický národ na základě neutrálních pravidel, uzbekistánská ústava se pokouší o multinárodnostní (multinárodní) definici svého politického národa (lidu). Tato skutečnost je jednak přímo definována v úvodních ustanoveních ústavy (čl. 4) a poté vyplývá z formulace některých subjektivních práv (čl. 18 an.). Tento multikulturalismus *à la soviétique* vychází z privilegovaného postavení uzbeckého národa (etnika) a předpokladu mírového soužití s jinými etniky. Zajímavý je i terminologický posun v označování přívlástkem. Zatímco sovětské tradice vycházely přece jen z etnicky neutrální terminologie, uzbekistánský jazyk ústavy používá pro označování některých institucí a jiných ústavněprávních kategorií přívlástek „národní“ v etnickém slova smyslu (национальный); např. čl. 3. Jako úřední jazyk stanoví ústava uzbečtinu (čl. 4). Problematika soužití různých národností je předměťem mnoha oficiálních textů

a prohlášení, včetně komentářů ústavy⁶⁵. Oficiální interpretace dějin také hodnotí předchozí sovětskou státnost jako imperialistickou, byť ve vztahu k Uzbekistánu se projevovala spíše méně imperialisticky a současná preference uzbeckého jazyka a etnika je intenzivnější, než preference ruského vlivu ke konci existence Sovětského svazu⁶⁶.

4.8.2.2. Státní zájem a právo

Ústava, která se samozřejmě hlásí k ochraně lidských a občanských práv a svobod, obsahuje interpretační pravidlo, které odstraňuje pochybnost pro případ, že by se do konfliktu dostala otázka ochrany lidských práv a zájmů státu. Podle ustanovení čl. 16 uzbekistánské ústavy nelze vykládat žádné ustanovení ústavy tak, aby bylo v rozporu s právy a zájmy Republiky Uzbekistán. Následující ustanovení podřizuje tomuto principu právní řád jako celek. Podobně je formulováno ustanovení, které zavazuje stát provádět svou politiku v zájmu člověka a společnosti (čl. 14).

4.8.2.3. Koncentrace moci

Podobně jako v případě Kazachstánu a Kyrgyzstánu stanoví uzbekistánská ústava monopol (čl. 10) na reprezentaci národa tím, že zakazuje komukoliv vystupovat jménem národa s výjimkou parlamentu a prezidenta (v tomto pořadí). Ostatní složky státní moci mají svou pravomoc delegovanou nebo omezenou. V ústavě neexistuje obecné stanovení hranic výkonu státní moci, nicméně existuje konstatování principu dělby moci (čl. 11). Ústava výslovně neřeší paradox, jehož podstatou je to, že moc soudní nemá primární mandát k výkonu moci a musí tedy svůj mandát odvozovat od moci, od které má být zároveň oddělena. Výklad kolize principů svědčí spíše pro odvozenost moci soudní v rovině ustavení a samostatnost v rovině funkčního působení.

4.8.2.4. Obecný charakter státnosti

Uzbekistán je dle ústavy suverénní a demokratická republika, oproti jiným srovnatelným státům nedeklaruje, že je právní stát, pomíjí i deklaraci své unitárnosti, popřípadě světskosti. Zmíněné a pominuté atributy ovšem vyplývají z konkrétních ustanovení, která se nacházejí ve zvláštních částech ústavy. Podle ústavy se zakazuje dominance konkrétní ideologie a ústava předpokládá politickou pluralitu, kterou definuje v rovině plurality názorů, a nikoliv politických institucí (stran). Záruky politické plurality jsou na ústavní úrovni velmi slabé a princip politické soutěže ani jiný základní princip ustavení politické moci není v ústavě definován. Ústava pouze stanoví, že parlament se volí na základě principu mnohostrannického obsazení.

Podle ústavy jsou státní orgány sice vázány ústavou a zákony, ale ústava nestanoví interpretační princip možného výkonu státní moci. Podobně je na tom princip obecné dovolenosti, který není nikde výslovně stanoven. Ústava velmi intenzivně zdůrazňuje nezávislost státu a definuje základy své zahraniční politiky (mírové soužití a prospěch národa). Hlavním městem je dle ústavy Taškent.

4.8.3. Organická struktura

Struktura orgánů státní moci je upravena v jedné části, která se dále dělí na hlavy věnované jednotlivým složkám moci. Po sobě tak následují hlavy XVIII až XXV v tomto pořadí: parlament, prezident, vláda (kabinet ministrů), místní orgány státní správy, soudní moc, volební systém, prokuratura,

finance a obrana. Poněkud chaotický výčet hlav ústavy svědčí i o nepochopení rozdílu mezi organickou strukturou a interpretačními pravidly.

4.8.3.1. Moc zákonodárná

Podle uzbekistánské ústavy byla^{CXXXVI} zákonodárná moc svěřena jednokomorovému parlamentu nesoucímu název Олий Мажлис (Oliy Majlis)^{CXXXVII}. Podle ústavy má 150 členů, kteří jsou voleni na mnohostranickém základě (на многопартийной основе) na dobu pěti let v jednomandátových volebních obvodech. V praxi se jedná o systém voleb provedený zákonem tak, že se volí dvoukolovým většinovým systémem románského typu (do druhého kola postupují pouze dva kandidáti). Volební právo je všeobecné od 18 let, pasivní volební právo je dáno věkem 25 let.

Parlament je oprávněn přijímat kvalifikovanou dvoutřetinovou většinou ústavu a ústavní zákony a prostou většinou zákony^{CXXXVIII}. Parlament přijímá základní koncepční a strategické texty stanovící politické programy, stejně jako stanoví základní linie vnitřní a zahraniční politiky, ratifikuje mezinárodní smlouvy a schvaluje jejich výpovědi. Parlament rozhoduje o základních parametrech struktury státních orgánů, rozhoduje o přijímání nových územních správních celků ke státu a o jejich „vystoupení“ ze státního území (v podstatě krkolomně definovaná změna hranic), stejně jako o změně hranic regionů a jejich názvů. Dále výlučně rozhoduje o právní úpravě poměrů celních, rozpočtových a úvěrových (státních)^{CXXXIX}. Parlament vyhlašuje místní, prezidentské i parlamentní volby. Parlament je oprávněn si zvolit svého předsedu a předsednictvo.

Parlament na základě návrhu prezidenta volí členy Ústavního soudu, Nejvyššího soudu a Nejvyššího obchodního soudu. Na základě již učiněného jmenování prezidentem vyjadřuje *ex post* svůj souhlas popřípadě nesouhlas se jmenováním prvního ministra^{CXL} a členů vlády, včetně jejich náměstků. Ústava (ani zákon) nestanoví proceduru v případě odmítnutí takového dekretu. Výkladem lze dojít k závěru, že prezident může návrh předkládat opakovaně a neomezeně. Tentýž režim platí v případě jmenování generálního prokurátora, předsedy národní banky, předsedy komise pro životní prostředí. Parlament také vyjadřuje předběžně svůj souhlas se zřizováním a rušením ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy. Souhlas parlamentu je nezbytný k vyhlášení částečné nebo úplné mobilizace či výjimečného stavu a jeho skončení.

Právo zákonodárné iniciativy náleží členovi parlamentu, prezidentu a vládě (kabinetu ministrů), Nejvyššímu soudu, Nejvyššímu obchodnímu soudu, generálnímu prokurátorovi a Republice Karakalpakistán (jejímu nejvyššímu orgánu moci výkonné). Zákony jsou přijímány prostou většinou a ústavní zákony nebo změny ústavy dvoutřetinovou většinou poslanců. Přijatý zákon může prezident do dvou týdnů vrátit parlamentu s návrhem změn. Parlament může přijmout standardně návrh ve znění navrženém prezidentem, popřípadě může prezidentské veto přehlasovat kvalifikovanou dvoutřetinovou většinou.

Poslanci mají stanoven obvyklý zákaz kumulace jakékoliv činnosti s výkonem mandátu a požívají standardní imunity. Parlament zasedá podle ústavy stále. Parlament lze výjimečně rozpustit v případě, že není schopen vykonávat svou funkci pro neschopnost se usnášet (přílišná pluralita), popřípadě pokud opakovaně přijímá protiústavní rozhodnutí. Rozhodnutí o rozpuštění přijímá prezident se souhlasem

^(CXXXVI) Novelou ústavy v roce 2003 byl parlament bikameralizován.

^(CXXXVII) Uzbekistán přijímal latinku postupně od roku 1991 do konce roku 2000. Zvolil při tom způsob transkripce fonémů do latinky, který kombinuje angličtinu a turečtinu. V zemi je stále však masově používána cyrilice. V této práci obvykle rovněž, protože použitá transkripce má nižší informační hodnotu než cyrilice.

^(CXXXVIII) Opět zde platí, že ústavní zákon je norma nižší právní síly než ústava.

^(CXXXIX) Je vyloučena dekretální pravomoc prezidenta.

^(CXL) Pojem první ministr je překladem z ruského „премьер-министр“. Pojem nelze v tomto případě přeložit jako „předseda vlády“, protože ústava výslovně stanoví, že předsedou vlády je prezident.

ústavního soudu. V kontextu ústavního pořádku Uzbekistánu představuje parlament slabý zákonodárný sbor, jehož rolí je kromě zákonodárné činnosti jasně definovaná a neomezená kontrolní role ve vztahu k silnému prezidentovi. Výstupy této kontrolní funkce ovšem mohou být pouze nepřímé (mediální, politické) a nemohou mít přímé právní důsledky.

4.8.3.2. Moc výkonná

Moc výkonnou vykonává v Uzbekistánu prezident a kabinet ministrů. Tyto dva orgány jsou v ústavě upraveny v odlišných hlavách, ale jejich funkce je velmi svázaná. Prezident je volen ve všeobecném hlasování ve dvoukolovém volebním systému na dobu pěti let. Požadavkem na zvolení je věk 35 let, pobyt na území Uzbekistánu po dobu 10 let a plynulá znalost státního (uzbeckého) jazyka. Způsob volby, která dle ústavy musí být tajná, všeobecná a musí dbát principu rovnosti hlasů, je svěřen zákonu. Konkrétní zákonná úprava vytváří dvoukolovou volbu románského typu. Realita je taková, že na druhé kolo nikdy nedošlo. Ústava zakazuje opakované znovuzvolení. Ústava výslovně stanoví, že prezident je jednak hlavou výkonné moci a jednak předsedou vlády. Funkce prvního ministra odpovídá významu výkonného místopředsedy sboru.

Prezident vykonává některé funkce nezávisle na vládě. Patří sem velení armádě a všem ozbrojeným složkám, navrhování kandidátů na místa soudců Nejvyššího soudu, Ústavního soudu a Nejvyššího obchodního soudu, jmenování (bez kontrasignace) všech dalších soudců. Některé pravomoci jsou definovány implicitně, tedy svým cílem. Prezident přijímá nezbytná opatření k ochraně suverenity, uzemní celistvosti a bezpečnosti státu. Zastupuje stát navenek, jmenuje diplomaty, přijímá zahraniční diplomaty, sjednává a vyjednává mezinárodní smlouvy. Prezident rozhoduje o některých statusových záležitostech, např. o státním občanství a politickém azylu, uděluje milosti a vyhlásuje amnestie. Prezident disponuje normotvornou dekretální pravomocí, která není přesně definována. Její obecná definice zní „k provedení zákona nebo ústavy“. Dekret má nižší právní sílu než zákon.

Prezidenta není možné zbavit funkce žádnou ústavou předepsanou procedurou pro jakékoliv úmyslné jednání, ale je možné jej v případě jeho neschopnosti vykonávat úřad (zdravotní důvody) prohlásit za neschopného, stanovit zástupce a vyhlásit volby. Prezident se v případě skončení mandátu stává doživotním členem Ústavního soudu.

Vláda označovaná jako kabinet ministrů je výkonným sborem prvního ministra, jeho náměstků a ministrů, kteří jsou všichni jmenováni dekretem prezidenta, jenž podléhá schválení parlamentem. Odepření souhlasu je z ústavního hlediska možné, leč nepředpokládané, a ústava tudíž neřeší jeho následky. Prezident je *ex constitutione* předsedou vlády. Členem vlády *ex constitutione* je rovněž předseda vlády Karakalpakistánu. I vláda je oprávněna přijímat nařízení k provedení zákona a ústavy popřípadě k dosažení ústavou předpokládaných účelů (implicitně). Zajímavé je, že vláda, která je velmi spjata s mandátem prezidenta, je povinna podat demisi v případě, že je zvolen nový parlament.

Kouzlo výsostného postavení moci výkonné v Uzbekistánu tkví především v kombinaci tří skutečností. Prvou z nich je její faktické nadřazení moci zákonodárné. V konečném důsledku má totiž prezident možnost prosadit svou představu o složení vlády. Druhý prvek je obecná definice výkonné moci, která nepodléhá ústavnímu omezení enumerativy výkonu veřejné moci, a lze ji tedy neomezeně aplikovat v rámci implicitních pravomocí, a třetí je s tím spjatá normotvorná pravomoc.

4.8.3.3. Moc soudní

Soustavu soudů tvoří dva nejvyšší soudní dvory (obecný a obchodní) a Ústavní soud. Součástí justice v širším slova smyslu je i prokuratura, která je sice spíše součástí moci výkonné, ale o moci soudní lze vést svým způsobem podobnou úvahu. Soudci nejvyšších soudních instancí a Ústavního soudu jsou

jmenování na dobu pěti let. Ústavní soud je pojmán částečně jako politický orgán, neboť k jeho obsazení se nevyžaduje vzdělání ani praxe v oblasti práva (ústava se jako s jinou možnou kvalifikací spokojí se znalostí „oblasti politiky“). Všechny tyto instituce jsou obsazovány se souhlasem parlamentu. Výjimku tvoří bývalí prezidenti, kteří jsou doživotními členy Ústavního soudu. Jiní soudci, tedy soudci nižších soudů v celé hierarchii, jsou jmenováni na dobu pěti let prezidentem bez souhlasu jiného orgánu. Ústava svěřuje zákonu právní úpravu možného odvolání soudce před skončením pětiletého mandátu.

Ústavní soud je nadán pravomocí přezkoumávat ústavnost jakéhokoliv jiného normativního nebo individuálního aktu veřejné moci. Je nadán pravomocí vykládat autoritativně ústavu a plnit jiné úkoly, které mu svěří zákon. Je třeba dodat, že zákon neupravuje institut individuální ústavní stížnosti a k předložení posouzení ústavnosti jsou oprávněny pouze některé orgány státu. Právem nedisponují ani obecné soudy, ale pouze předsedové nejvyšších soudních instancí, dále čtvrtina poslanců, prezident, parlament, vláda a vláda Karakalpakistánu. Příznačné ve smyslu politické povahy Ústavního soudu je, že návrh na posouzení ústavnosti může vznést i třetina soudců Ústavního soudu. Ve světle této skutečnosti pak už je celkem normální, že Ústavní soud má právo zákonodárné iniciativy.

Obecné soudy jsou podřízeny právnímu řádu jako celku a jejich role je běžná, tedy arbitrární a trestní. Ústava výjimečně uvádí i oblast správního soudnictví^{CXII}. Role prokuratury je běžná (v postsovětském slova smyslu), tedy obecný dozor nad zákonností z úřední povinnosti ve vztahu ke všem oblastem veřejné moci s výjimkou soudů. Ústava nestanoví, že prokuratura je nezávislá, a nestanoví ale ani její podřízení prezidentovi. S ohledem na její postavení ve struktuře orgánů státní moci lze předpokládat její faktické podřízení prezidentovi.

Podobně jako ve všech srovnávaných zemích má justice velmi slabé postavení zejména s ohledem na minimální záruky nezávislosti a na úzce vymezený okruh pravomocí.

4.8.3.4. Územní členění a samospráva

Uzbekistánská ústava rozlišuje dva rozměry dekoncentrace veřejné moci. Jsou jimi územní členění státu na straně jedné a autonomie Karakalpakistánu na straně druhé. V otázce územního členění ústava pouze konstatuje, že země se dělí na oblasti, okresy, obce, *auly* a *keišlaky*. Nic víc ohledně principů výkonu decentralizované moci neurčuje. Více upravují jednotlivé zákony, které stanoví existenci volených orgánů samosprávy (místní zastupitelstva), a jejich velmi těsné propojení se státní správou, včetně přeneseného výkonu státní správy. Ústava zakazuje změnu hranic správních celků a hlavního města bez souhlasu parlamentu.

4.8.3.4.1. Karakalpakistán

Jakkoliv je právní úprava státní správy a samosprávy kusá a nejasná, status Karakalpakistánu je definován velmi jasně. Ústava stanoví, že Karakalpakistán je suverénní republikou (stejně jako Uzbekistán) a že má vlastní ústavu, která ovšem nemůže být v rozporu s ústavou Uzbekistánu. Ústava dále garantuje právo na vystoupení ze státního svazku na základě referenda. V ostatních oblastech je právní úprava obdobná autonomním oblastem. Karakalpakistán si může své vlastní záležitosti spravovat sám. Zajímavou normou (?) je tvrzení, že spory mezi republikou Uzbekistán a republikou Karakalpakistán se dle ústavy řeší smírnou cestou. Podle mnoha ustanovení ústavy obsazují kolektivní orgány popsané ústavou povinně virilně zástupci Karakalpakistánu (vláda, předsednictvo parlamentu, Ústavní soud).

Samospráva dle uzbekistánské ústavy je velmi slabá a její funkce je redukována na servis ve vztahu ke státní moci. Autonomie Karakalpakistánu, který není samostatnou republikou, ačkoliv se to

^(CXII) Jako jediná ze zkoumaných ústav.

snaží ústava tvrdit, je zcela asymetrická. O efektivitě této autonomie ale lze pochybovat s ohledem na vágnost vymezení kompetencí a nemožnost arbitrárního řešení sporů.

Organická struktura Uzbekistánu je příkladem promyšlenějšího prezidentského systému, který předpokládá mocenský odpor proti těžišti systému – prezidentovi. Celkové uspořádání preferuje prezidenta a zcela potlačuje jakoukoliv ústavní roli moci soudní.

4.8.4. Statusové poměry

Komplexní statusová ústavně právní úprava je stejně jako jiné části ústavy členěna na hlavy a má vnitřní strukturu a logiku uspořádání. Nejprve jsou obecná výkladová a statusová pravidla, poté následuje hlava věnovaná institutu občanství a pak následují nejprve „osobní“ práva (prvá generace), politická práva a na závěr hospodářská a sociální práva. Samostatná hlava je věnována zárukám práv a poslední statusová hlava upravuje samostatně povinnosti. V samostatné části, která se jmenuje Společnost a jedinec jsou definovány základní parametry státní politiky, které nemají povahu subjektivních práv, ačkoliv slouží k ochraně právem chráněných zájmů; tato část se dělí na hlavy: Hospodářské základy společnosti, Společenské organizace, Rodina a Hromadné sdělovací prostředky.

Základní výkladová pravidla jsou omezena na princip rovnosti, zákaz neoprávněných výhod a definici vztahu mezi občanem a státem. Vztah „občan ↔ stát“ je definován jako souhrn vzájemných a oboustranných povinností a blíží se společenskospoluprávnímu pojetí státnosti. V obecných ustanoveních je uveden také výslovný zákaz užívání práv a svobod v rozporu se zájmy a právy jiných osob, státu a společnosti. V ústavě není definován princip obecné dovolenosti ani princip enumerativity výkonu veřejné moci.

Uzbekistánské státní občanství je definováno jako rovné (zakazují se odlišné kategorie občanství) a jeho nabývání a pozbývání je upraveno zákonem. Ústava nezakazuje pozbytí nebo zbavení státního občanství, ale svěřuje pravidla jeho nabývání a pozbývání zákonu. Ústava nezakazuje dvojí státní občanství, ale zákonná úprava je nepřipouští.

4.8.4.1. Práva

Základní (osobní) práva jsou pojata spíše stručně. Uvádí se mezi nimi pouze právo na život, důstojnost, nedotknutelnost obydlí, svoboda pohybu, svoboda slova i přesvědčení (svědomí) a svoboda vyznání. Aktivní výkon práv předpokládá vždy možné ústavní omezení na základě zákona (nevyžaduje se rozhodnutí soudu). Politická práva jsou obšírněji rozvedena a jsou vnímána především jako právo sdružování ve společenských organizacích a právo na obvyklé způsoby politických projevů (demonstrace, shromáždění, petice). Veškerá práva jsou omezitelná z důvodů veřejného pořádku a text ústavy se věnuje problematice zákazů zhruba ve stejné míře jako definici práv. Ekonomická a sociální práva jsou popsána nejobšírnější. V jejich úvodu je zdůrazněno právo na majetek, a to současně s právem na ochranu bankovního tajemství. Pak následují tradiční sociální práva (práce, sociální zabezpečení, sociální pomoc, lékařská péče, vzdělání apod.). Samostatně hlavě jsou věnovány záruky, které zní velmi redundantně (stát zajišťuje práva a svobody), popřípadě neurčitě (soudní záruka práv).

4.8.4.2. Povinnosti

Souhrnně samostatnou hlavou upravené povinnosti jsou v ústavě tyto: povinnost dodržovat povinnosti stanovené ústavou [sic!], opakovaně zmíněná povinnost dodržovat ústavu [sic!] a vážit si práv, svobod a cti jiných lidí, povinnost střežit historické, duchovní a kulturní dědictví lidu Uzbekistánu, povinnost chránit životní prostředí, platit daně a bránit vlast. Pro pořádek je třeba přiznat, že ústava výslovně upravuje možnost alternativní služby na místo vojenské, přičemž konkrétní právní úpravu svěřuje zákonu^{CXLIJ}.

Hlava ústavy, která pod názvem Společnost a jednotlivec definuje základní parametry některých politik státu (ve smyslu soustavné činnosti) na úseku některých oblastí, v podstatě předepisuje podobu spontánních společenských jevů a zakazuje jiné jejich formy. To platí jak o hospodářském životě, tak o společenských organizacích a hromadných sdělovacích prostředcích. Ústava předepisuje tvar veřejného prostoru v těchto oblastech aniž bere v úvahu, že výsledek není možné normotvorně stanovit, pokud nebudou trestány odchylky od předepsané normy. Faktický účinek ústavy takový je a ústava *de facto* zakazuje svobodné kritické sdělovací prostředky, kritické nevládní organizace apod.

Statusové poměry státu Uzbekistán jsou zodpovědně a přesně upraveny tak, že vedle záruk práv a svobod stojí neméně silná oprávnění státu tyto práva a svobody omezovat, pokud uzná za vhodné. Souhrn všech oprávnění a omezení vytváří stav velmi se blížící obecné dovolenosti výkonu veřejné moci, popřípadě aplikované teorii implicitních pravomocí. Současně s velmi redukovanou soudní mocí představuje ústava státu Uzbekistán velmi špatný předpoklad účinné ochrany jakýchkoliv práv.

4.8.5. Vývoj systému

První změnou ústavy bylo prodloužení délky volebního období stávajícího prezidenta Islama Karimova v roce 1995. Vypsané referendum s velmi vysokou účastí rozhodlo poměrem 99% pro (1% proti) o prodloužení funkčního období *ad hoc* do roku 2000. V roce 2000 v prosinci se konaly další prezidentské volby a znovuzvolený Islam Karimov začal vykonávat druhý prezidentský mandát v pořadí. Další ústavní změna, k níž opět došlo referendem, provedla rozsáhlejší rekonstrukci ústavy a znovu (tentokrát obecně) prodloužila mandát prezidenta na sedm let (v případě současného prezidenta do prosince roku 2007). Platná ústava v roce 2002 nepředpokládala změnu referendem, a proto mělo referendum po formální stránce pouze konzultativní charakter. Změnu ústavy pak na základě referenda provedl platně parlament.

Změna představovala významnou organickou reformu spočívající jednak v zavedení dvoukomorového parlamentu namísto jednokomorového, a jednak v posílení role prezidenta. Nově konstruovaný dvoukomorový parlament se skládá z dolní komory nazvané Zákonodárné shromáždění a horní komory nazvané Senát. Zákonodárné shromáždění má podle nové právní úpravy pouze 120 členů, kteří jsou voleni stejným způsobem jako dopsud, tedy většinovým dvoukolovým systémem v jednomandátových volebních obvodech. Senát, který je v podstatě organickou nově přidanou hodnotou, má 100 členů; v ústavě není toto číslo přímo uvedeno, ale vyplývá z výpočtu stanoveného

^(CXLIJ) V praxi zákon umožňuje alternativní službu pouze registrovaným členům registrovaných církví, které odmítají službu ve zbrani, což jsou tři církve: Svědci Jehovovi, Adventisté sedmého dne a Baptistická církev. Realita alternativy je tak velmi redukována.

ústavou a z počtu správních celků. Senátoři jsou voleni nepřímo po šesti za každý správní obvod, hlavní město a Karakalpakistán. Volbu, která je tajná, provádí zastupitelské sbory zmíněných institucí ze svých členů. Šestnáct členů Senátu jmenuje prezident (tedy necelou šestinu senátorů).

Z hlediska pravomocí lze rozdělit vnější pravomoci dosavadního jednokomorového parlamentu na ty, které nyní vykonává pouze Senát, a na ty, které vykonávají obě komory. Senát se nyní samostatně vyjadřuje ke jmenování soudců a všech jiných funkcionářů jmenovaných prezidentem, ke kterým se doposud vyjadřoval jednokomorový parlament. Výjimku tvoří souhlas se jmenováním prvního ministra, s jehož jmenováním musí souhlasit obě komory. Naopak souhlas se jmenováním dalších členů vlády byl z ústavy zcela vypuštěn. Naprostou většinu dosavadních pravomocí vykonávají nyní obě komory současně, včetně zákonodárné činnosti a přijímání ústavy. V případě zákonodárné činnosti může Zákonodárné shromáždění přehlasovat dvoutřetinovou většinou návrh zákona, se kterým nesouhlasí Senát, pokud nepřijme jeho znění. Postup při přehlasování prezidenta parlamentem, ke kterému je zapotřebí dvou třetin členů obou komor, zůstal zachován. Jednou z nových pravomocí Zákonodárného shromáždění je volba ombudsmana, jehož funkce není dále v ústavě podrobně upravena^{CXLI}.

Výrazně se také mění postavení prezidenta, jehož pravomoci, potažmo pravomoci výkonné moci, jsou posíleny. Podle nového znění ústavy již není zapotřebí souhlasu parlamentu ke jmenování ministrů. Je oprávněn navrhnout Senátu jeho předsedu. Prezident již nepotřebuje souhlas parlamentu k organizačním změnám na nejvyšší úrovni. Pro pochopení ústavní reformy je třeba zdůraznit, že veškeré pravomoci parlamentu, kterými bylo možné aktivně omezovat prezidentovu moc (především normotvorná pravomoc), byly ztíženy potřebou vyššího konsensu. Veškeré spolurozhodovací pravomoci, které limitovaly prezidenta v jeho činnosti, byly přeneseny na Senát, jenž je pod silným vlivem prezidenta. Nové znění ústavy také umožňuje změnu ústavy pouze referendum, které je oprávněn vypsat i prezident⁶⁷.

Ústavní systém Uzbekistánu se novelou ústavy v roce 2002 posunul k silně prezidentskému ústavnímu systému s pouhými reziduálními prvky parlamentarizmu.

4.8.6. Normativita a fakticita

Rozdíl mezi normativitou a fakticitou je v Uzbekistánu nejmarkantnější v případě všech procedur souvisejících s ustavením politické moci a v oblasti ochrany subjektivních práv⁶⁸. Mnohem menší rozpory mezi ústavním předpisem a realitou lze nalézt ve funkci již ustavených orgánů. Zatímco ústava předpokládá existenci více politických stran, politické stranictví v zemi ve skutečnosti neexistuje. Totéž platí o možnostech nezávislého sdružování, svobody slova a jiných politických svobodách. Od počátku uzbekistánské státnosti existovala v zemi opozice, která navazovala na uzbecká opoziční hnutí z dob Sovětského svazu. Politický establishment od začátku znemožňoval regulérní účast těchto hnutí v politické konkurenci a trpěl je v různých dobách maximálně v podobě jiných sdružení. Do poloviny devadesátých let se uzbekistánským úřadům podařilo zcela eliminovat celou opozici, která zatím opustila nacionalistické pozice a přešla k liberálním hodnotám. Eliminací je třeba rozumět i politické věznění, perzekuci příbuzných a nucenou emigraci. Od poloviny devadesátých let se státní

^(CXLI) Institut ombudsmana je upraven zákonem od roku 1997. Jeho faktické možnosti v rozsahu dohledu nad dodržováním práv jsou minimální a jsou omezené na situace, kdy se nedostává do konfliktu s nejvyšší úrovní establishmentu. V praxi je úspěšný v případech samostatných a menších excesů, na jejichž potírání má stát jako celek zájem. V podstatě je takovou polozávislou prokuraturou bez pravomocí.

aparát potýká pouze s islámskou opozicí, kterou pod záminkou boje proti fundamentalizmu potlačuje mnohem tvrdším způsobem, včetně mučení a mizení osob. Míra represe se po roce 1999 začala výrazně zostřovat. Projevem velmi problematické udržitelnosti stávajících politických poměrů byl i andižanský masakr v květnu roku 2005, který svědčil o odhodlání režimu udržet moc v zemi za každou cenu a zároveň o existujícím potenciálu lidového odporu⁶⁹.

V zemi sice formálně existují od druhé poloviny devadesátých let i jiné politické strany, než zcela dominantní strana ovládaná současným prezidentem. Tyto politické strany jsou však srovnatelné se stranami Národní fronty v Československu, ačkoliv zastřešující instituce podobná Národní frontě neexistuje. O jejich politické autonomii nelze než pochybovat a jejich role spočívá spíše ve vytváření zdání plurality než v čemkoliv jiném. Podle této skutečnosti také vypadají i volby do všech zastupitelských sborů a koneckonců i volby prezidenta republiky. V případě voleb neexistuje skutečná volba. Pokud existuje politická popřípadě jiná mocenská konkurence, její procesy probíhají uvnitř státních struktur a nejsou transparentní.

Sít' ustavených orgánů veřejné moci ve skutečnosti funguje také trochu jinak, než předpokládá ústava, nicméně nelze zase činit ukvapený závěr, že prezident „má úplně vše pod kontrolou“. Jeho moc je významná, on sám dokáže prosadit mnohé, ale není neomezená. Ostatní orgány státní moci (a nejenom ty) mu vytvářejí zúžené manévrovací pole. Politické vztahy a s nimi související spory ovšem nejsou zjevné a odehrávají se pod mediálně udržovanou vrstvou národního konsensu. Nelze je ovšem srovnávat s existencí tzv. politbyra z dob Sovětského svazu. Uzbekistán vykazuje více monarchistických příznaků.

Pokud pomineme státem organizované a zcela zjevně úmyslné porušování lidských práv, je třeba konstatovat, že stát není s to dostatečně vynucovat ze svého hlediska politicky neutrální dodržování minimálních standardů ochrany subjektivních práv. Tento deficit tkví v obecné institucionální nedostatečnosti celé organické soustavy a procesních práv.

4.8.7. Politický kontext systému

Pro Uzbekistán bylo charakteristické, že již před *perestrojkou* v zemi existoval mocenský boj mezi klany, které soupeřily o získávání pozic ve stranických a státních funkcích. Uzbekistán byl po stránce disciplíny, a to zejména hospodářské, *enfant terrible* bývalého SSSR. Ke konci osmdesátých let se objevil nový fenomén, a totiž na státu nezávislá opoziční politická uskupení, která se snažila o ovlivňování politického procesu z občanských pozic. Zárůdky opozice se zprvu snažily o prosazování svých politických zájmů prostřednictvím veřejných institucí stojících mimo ohnisko moci (Svaz spisovatelů či jiné „kulturní“ instituce). Na přelomu osmdesátých a devadesátých let dvacátého století, kdy opozice získávala stále širší veřejnou podporu, se pokusila o prosazování svých cílů prostřednictvím demonstrací, které ovšem režim zpravidla nepovoloval. Režim se k opozici jako k celku stavěl odmítavě. Až na samém konci osmdesátých let pod vlivem Moskvy přistoupil k respektování části občanské opozice jako legitimní platformy⁷⁰.

Od počátku devadesátých let existovala různá hnutí, která se registrovala nejprve jako občanská sdružení, později se pokoušela o registraci jako politické strany, což se nakonec podařilo pouze jednomu z nich, hnutí Birlík. Takto institucionalizovaná opozice se stále více emancipovala. V zemi se rozšiřoval prostor politické svobody, avšak uzbecký establishment tuto Moskvou podporovanou tendenci vnitřně akceptoval jen omezenou měrou. Na počátku roku 1990 se konaly parlamentní volby. Kandidatura opozičních politiků byla sice formálně možná, ale fakticky velmi ztížená. Pod různými záminkami nebylo mnoho opozičních politiků zaregistrováno. Nicméně někteří z nich kandidovali a někteří i získali poslanecká křesla (celkem asi deset mandátů)⁷¹.

Na podzim roku 1991 se konaly prezidentské volby, které vyhrál dosavadní prezident Islam Karimov, jenž svůj předchozí úřad vykonával z titulu volby provedené Nejvyšším sovětem Uzbecké SSR o rok dříve. Před tím vykonával nejvyšší úřad v Komunistické straně Uzbecké SSR. Volební procedura byla částečně demokratická a zúčastnil se jí jeden kandidát opozice, dalším opozičním kandidátům nebyla účast umožněna. Nerovná byla volební kampaň, ve které byl zjevně zvýhodněn stávající prezident. Komunistická strana byla formálně zakázána a fakticky se přeměnila v Lidovou demokratickou stranu, jejímž faktickým vůdcem zůstal Islam Karimov.

Po získání samostatnosti režim postupně omezoval prostor pro vyjadřování alternativních politických názorů a postupně vytlačil veškerá opoziční hnutí za hranice legality. Opozice, která rozhodně nebyla ani ideově ani metodicky jednotná, používala různé prostředky k získání či udržení vlivu: demonstrace, publikační činnost, popřípadě v ilegálně vyvíjená činnost a stále snahy o legalizaci hnutí. Státní orgány zase používaly velmi diferencovaně metody kriminalizace, zbavování svobody, donucování k emigraci, rozličnou šikanu, ohrožování na životě, konfiskaci majetku, útoky na obydlí, zmizení politika apod. Některé z těchto metod měly velmi drastické formy. S dobudováním nové uzbekistánské státnosti byl proces eliminace opozice dokončen prakticky v roce 1995.

Ve druhé polovině devadesátých let uzbekistánský režim učinil několik liberalizačních kroků. Uspořádal konference, kterých se mohli vedle zahraničních účastníků účastnit i představitelé opozice, z nichž někteří se mohli vrátit do země a jiní byli propuštěni z vězení. Některá hnutí se mohla zaregistrovat, ale pouze jako společenské organizace, nikoliv jako politické strany. Mnohé represivní zásahy ovšem pokračovaly. V té době se začaly mnohem častěji objevovat projevy represe i vůči náboženským představitelům a nábožensky orientovaným skupinám obyvatelstva. Potlačování nábožensky motivované politické plurality bylo obecně zdůvodňováno bojem proti islámskému fundamentalismu. Represe vůči všem opozičním skupinám velmi zesílily po neúspěšném atentátu na prezidenta na jaře 1999. Mnoho aktivistů opozice nebo nevládního sektoru bylo odsouzeno k mnohaletým trestům odnětí svobody a někteří i k trestu smrti zastřelením. Metody politického boje mezi aktivizující se islámskou opozicí a státním establishmentem se velmi zостřily a v některých ohledech se na krátkou dobu začaly podobat válečnému konfliktu guerillového charakteru. Neislámská opozice se na vyostření metod politického boje nijak nepodílela. Tvrdší postup se ovšem začal částečně týkat i jí^{CXLI.V}.

Ve druhé polovině devadesátých let byly paralelně s vývojem vztahu politický establishment ↔ vněšystemová opozice založeny nominální politické strany, které plní úlohu zdání pluralizmu. Tyto politické strany byly zakládány se souhlasem centra státní moci a jejich ideové platformy se od něj výrazně neliší. Nenabízejí politické alternativy, pouze plní omezenou roli zprostředkování určitých zájmů. V prosinci 1999 proběhly v Uzbekistánu parlamentní volby, kterých se zúčastnily pouze prorežimní politické strany. Tyto politické strany získaly celkem 91 mandát a Lidová demokratická strana jich získala 48. Nejvíce mandátů získali místní politici neorganizovaní v žádné straně (zpravidla pretendenti lokálních klanových struktur v zásadě loajálních režimů). Vládu sestavila Lidová demokratická strana s podporou místních představitelů. V lednu 2000 proběhly prezidentské volby, které podle očekávání vyhrál dosavadní prezident. Jeho jediným oponentem byl jeho stranický kolega⁷².

V rámci celého výše popsaného systému probíhá stále konkurenční boj mezi jednotlivými klany. Tento boj probíhá v rámci existujících státních struktur, a to na úrovních, na kterých se střetávají zájmy více klanů. O konkrétní místa se téměř vždy ucházejí lidé z nižších struktur. Struktury a postupy mají striktně vertikální podobu. Pro celý systém je totiž typické, že není zájmově zcela jednotný, kdežto organizačně ano. Podmínkou účasti na veřejném životě a prosazování politických cílů je plná akceptace stávajícího systému a následný pohyb v jeho mezích. Systém „koncesovaných“ stran není zcela kontrolovanou strukturou, je pouze systémem, který nezprostředkuje klasické politické, ale spíše

^(CXLI.V) Opět platí, že liberálové jsou špatní bojovníci.

stavovské zájmy, a je rámcově politicky loajální vůči režimu. V tomto ohledu je funkční a doplňuje systém zájmových skupin tak, jak je znám ze zemí s pluralitní demokracií. Je otázkou, jak by se tento systém zachoval v případě změny (uvolnění) podmínek.

Systém klanů je nejstarší a nejrigidnější mocenskou strukturou, s níž se stávající politický establishment ani nemůže a dílem ani nechce nijak účinně potýkat. Exponenti jednotlivých klanů se snaží získat vliv jak ve volených, tak ve výkonných orgánech státní moci. Největší rivalita je proto na nejvyšší úrovni, tj. zejména v ústředních orgánech státní správy a v menší míře i v parlamentu. Prezident Karimov je podobně jako jeho turkmenistánský protějšek původem dítě z dětského domova, takže jeho vazba na domovský – v daném případě samarkandský – klan je slabší, ale není zanedbatelná. Jeho předchůdce pocházel z taškentského klanu. V současné době je samarkandský klan měřeno mírou vlivu na ústřední výkonné struktury ve slabé převaze. V osmdesátých letech tomu bylo naopak. Role prezidenta je spíše nadklanová než jednostranně proklanová – v tomto ohledu je jeho sirotčí původ výhodou. Celý klanový systém zprostředkovává zejména hospodářské zájmy příslušníků jednotlivých klanů a přeneseně i regionální zájmy. V mechanismech fungování klanového systému jsou zábrany vzniku výrazně nevyváženého stavu.

Klanový systém je problematický svou provázaností s organizovaným zločinem a obecnou odolností vůči jakýmkoliv strukturálním změnám. Je s to přetrvávat téměř v jakémkoliv formálním ústavním systému a paralyzovat jeho skutečné mocenské mechanismy. Vitalita klanů souvisí rovněž s jejich schopností fakticky kontrolovat přístup západních investorů ke zdrojům surovin, kterých je v Uzbekistánu početně, a k jiným komoditám (zemědělské trhy, potraviny apod.). Je skutečností, že investiční politika nadnárodních (a mnohdy amerických) ropných společností současný stav spíše konzervuje s plným vědomím možností jeho využití. Političtí představitelé Uzbekistánu si tento stav uvědomují a mnohdy na něj hřeší^{CXLV}.

4.8.8. Konkurenční principy

Nelze pochybovat o kontinuitě politických elit Uzbeké SSR s elitami nezávislého Uzbekistánu. Naprostou diskontinuitu ovšem vykazuje doktrína, kterou tyto elity respektive jejich špička prosazovala. Elity státu jsou organizovány v klanech, které jsou ideologicky více či méně indiferentní. Jinou roli hraje prezident, jehož postavení je ve stálém latentním sporu s klanovým systémem jako celkem. On sám si může svou moc udržet pouze za předpokladu, že se nepostaví logice klanového uspořádání jako celku. Sám je ovšem jediným hlavním určovatelem ideové náplně státu, protože otázka ideologie je pro utilitaristické klany méně podstatná. Po opuštění modifikované komunistické státní ideologie sklonku existence Sovětského svazu převzaly špičky establishmentu nacionalistické ideové konstrukce a začaly na nich budovat novou státnost doplněnou ideologií soužití více kultur. Naopak dosavadní převážně nacionalistická opozice se začala profilovat prozápadně, tržně, liberálně.

Současně s profilací liberální opozice se v závěsu za ní začala v zemi formovat zpočátku apolitická a později politizující islámská opozice, která měla již za Sovětského svazu oporu v celosvazové Straně islámské obnovy. Nejsilnější podporu měla v oblasti Ferganské doliny, kde byl islám tradičně vždy velmi pěstován. Státní moci se podařilo liberální opozici v podstatě zlikvidovat, přičemž opět dílem převzala její ideologii, zejména co se týče propagace nových hospodářských poměrů, které jsou otevřeně označovány jako kapitalistické. Vztah politických elit vykonávajících moc a původně nacionalistické a později liberální opozice byl v podstatě plný inspirace, alespoň z hlediska inspirace státní propagandy. Není třeba zdůrazňovat, že současný uzbekistánský režim má k národnímu státu západního typu a tržní společnosti velmi daleko.

^(CXLV) Prezidentova slova o stabilitě jako předpokladu ekonomického růstu a investic jsou velmi častá.

V současnosti minimálně od počátku století se liberální opozice stala minulostí, která by stěží mohla usilovat o širší podporu obyvatelstva a to i díky tomu, že mnohé hodnoty, které prosazovala, současný režim zdiskreditoval. Jedinou alternativou současnému establishmentu, která má alespoň minimální podporu ve společnosti, je islamismus. Není to radikální islamismus, ale tradiční konzervativní nekonfrontační islamismus, který navazuje na školy a islámské tradice Ferganské doliny. Souběžně s tímto jevem existují samozřejmě i projevy radikálního islamizmu, které ovšem nelze vnímat jako radikální křídlo téhož hnutí, ale pouze jako paralelní jev. Současné lidové islámské hnutí je vybaveno hodnotovou výbavou, která nabízí v ideové konkurenci ve srovnání se státní ideologií a klanovou realitou věrohodnou hodnotovou strukturu nepoznamenanou korupcí, kriminalitou a umrtvující všudypřítomností klanů. Podobnou roli hodnotového kompasu nemůže sehrát západní liberální doktrína, protože ta se dostatečně zkompromitovala dílem jednáním současných elit a dílem chováním západních investorů. Islámské lidové hnutí, které je ve své podstatě antielitářské se silnými prvky tradičního venkovského komunitarizmu, je ve Ferganské dolině populární i díky tomu, že ferganská klanová struktura je v celostátním kontextu ve stínu dvoustranné konkurence tádžických (Samarkandských a Bucharských) a taškentských klanů.

Lidové islámské sunnitské hnutí ve Ferganské dolině, ve které žije asi jedna čtvrtina uzbekistánského obyvatelstva, je asi nejživější konkurenční politickou či obecně společenskou doktrínou v celém zkoumaném prostoru. Ferganská dolina se rozprostírá i dílem na území Kyrgyzstánu a Tádžikistánu, kde je situace ve srovnání s příslušnými státy srovnatelná. Koncept islámského státu Fergana se může za současného stavu zdát jako nesmysl, ale v budoucnu se může ukázat jako životný, ne-li jako jediný životný. Problematika absence vskutku aplikovatelných státních hodnot je totiž v celém zkoumaném značně pokryteckém prostoru skutečný problém^{CXLVI}.

4.8.9. Geopolitický kontext

Uzbekistán je populační a územní dominantou Střední Asie, stejně jako je jejím surovinovým premiantem. Z tohoto důvodu je velmi žádaným spojencem v mezinárodních vztazích. Jeho spojení má takřkajíc tradiční obsah, protože jeho přínos tkví především v možnosti vojenských operací, kontroly regionu a zakládání vojenských základů. Uzbekistán má ve všech sousedních státech své etnické menšiny, což mu umožňuje vytvářet efektivní stabilní napětí, ze kterého jako silnější strana vztahu spíše těží. Svého času sehrála významnou roli ve velmocenské politice uzbecká menšina v Afghánistánu⁷³.

Po celou dobu své samostatnosti se Uzbekistán zcela jasně nevyjádřil, jak se hodlá zahraničně politicky orientovat. Pokoušel se střídavě mít privilegované vztahy s Ruskou federací, poté se Spojenými státy a posléze zase s Ruskem. Z obou stran, a to i ze strany Spojených států toto spojení vždy obnášelo zvýšenou toleranci k posuzování vnitrostátních poměrů z hlediska politických standardů a míry dodržování lidských práv. Na území Uzbekistánu existovaly i americké vojenské základny užívané především pro operace v Afghánistánu, které Uzbekistán vypověděl po americké kritice andižanského masakru. Následná orientace na Ruskou federaci a Čínu politický režim nijak nepoškodila, ba právě naopak posílila, především ekonomicky. Uvedené skutečnosti svědčí pro závěr, že vnější geopolitické vlivy mají na vnitrostátní poměry pramalý vliv (ne-li vliv opačný). Tím samozřejmě není dotčena úvaha o dobrovolné inspiraci jiným státoprávním modelem, ať už establishmentem nebo vnějším opozicí.

Kromě tradičních strategických vojenských vztahů existuje samozřejmě i síť klasických „měkkých“ mezinárodních vztahů, především ryze hospodářských, popřípadě multilaterálních vztahů

^(CXLVI) Nositelé moci a především prezident se nezřká islámu jako náboženství, ale odmítá veškeré podoby islamizmu. Svou prezidentskou přísahu nicméně složil na Korán. Jeho vztah k islámským hodnotám není příliš autentický, stejně jako jeho vztah k problematice ochrany lidských práv, byť k obojímu se hlásí.

obecné povahy (OSN, OBSE). Na půdě těchto institucí existoval vždy nátlak na uzbekistánské úřady, který měl přimět stát k většímu respektu k lidským právům a politickým svobodám. V naprosté většině případů byl tento nátlak neúspěšný. Jediné období částečného úspěchu především americké kritiky bylo ve druhé polovině devadesátých let. Toto období ale definitivně skončilo zahájením boje proti terorizmu, do kterého se Uzbekistán „zapojil“ velmi rád a iniciativně. V období od pokusu o atentát na prezidenta Karimova v roce 1999 byl režim vůči jakékoliv kritice v podstatě imunní. O dílčím úspěchu lze stěží hovořit jako o výsledku nátlaku, protože ve světle pozdějších událostí je třeba tehdejší ústupky hodnotit jako zcela dobrovolné. Lze se v této souvislosti domnívat, že k určité inspiraci hodnotami ze strany Západu v období let 1995 – 1999 přece jen došlo.

Uzbekistán se vždy snažil o účast v co nejvyšších patrech světové hry velmocí, ale téměř vždy se snažil tento projev své existence oddělovat od svých vnitřních poměrů. V hospodářských vztazích se pokoušel orientovat vedle tradičních velmocí i na Čínu, někdy i na Turecko, ale tyto pokusy troskotaly na neprovedených hospodářských reformách. Ani vzájemná hospodářská výměna zboží a kapitálu neměla vliv na vnitřní ústavní popřípadě politické poměry státu.

4.8.10. Celková charakteristika systému

Ústavní systém Uzbekistánu vznikl se záměrem maximálně konzervovat politické poměry z poloviny osmdesátých let, ačkoliv byl nucen adaptovat se na jiné, především ekonomické souvislosti. Jeho vývoj, který byl hned z počátku poznamenán soustředěním moci v rukách prezidenta, vedl až k zavedení systému, který kombinuje prvky diktatury a klanového systému. Obě formy uplatnění politické moci jsou s to existovat v symbióze. Na tom nic nemění ani skutečnost, že platný ústavní text je inspirován západoevropskou ústavní tradicí, v některých ohledech více než v jiných srovnávaných státech^{CXLVII}.

Navzdory původnímu záměru se současná organická struktura příliš nepodobá sovětskému modelu řízení státu vykonávanému v politbyru, ale směřuje spíše ke starším stalinským metodám řízení státu. V ideové rovině je naopak zřejmá inspirace tureckým modelem národního státu s mírnou modifikací v duchu sovětských multikulturních tradic^{CXLVIII}.

4.9. Referenční odkazy

Islám není pouze dominantním tradičním náboženstvím v Ázerbájdžánu, Kazachstánu, Kyrgyzstánu, Tádžikistánu, Turkmenistánu a Uzbekistánu. V celém Sovětském svazu bylo mnohem více muslimských enkláv a ve slabém zastoupení žili muslimové na celém jeho území. Pro referenční srovnání uvedu některé příklady muslimských enkláv v jiných postsovětských zemích, ovšem bez systematického zpracování. Tyto informace slouží spíše pro orientaci a případné obecné srovnání s islámem a jeho vlivem na normativní život islámské menšinové společnosti nebo islámského subjektu sekulární federace s pravoslavnou tradicí.

^(CXLVII) Například kazachstánská úprava má právní úpravu ochrany práv po formální stránce restriktivnější. Rozdíl je dán odlišnou dobou vzniku ústav.

^(CXLVIII) Politické elity se na počátku devadesátých nezdráhaly násilím potlačit náznaky nespokojenosti s politickými poměry ze strany původně osmanských Turků žijících ve východní části Uzbekistánu. Většina těch, co přežila, odešla později do Turecka.

4.9.1. Ruská federace

Ruská federace přijala ústavu v roce 1993 a její federativní uspořádání by se dalo charakterizovat asi nejlépe slovem asymetrické. V celé Ruské federaci je několik úrovní členství ve federaci (kraj, republika, oblast apod.) s různou úrovní autonomie a samosprávy⁷⁴. Federace je založena federální smlouvou, ke které přistoupily všechny subjekty federace (s výjimkou Tatarstánu a Čečenska). V celé Ruské federaci žije asi 20 miliónu muslimů a v mnoha subjektech federace je islám nejsilněji zastoupeným náboženstvím. Tyto subjekty, z nichž některé jsou dále uvedeny, mají vždy svou ústavu a určitou autonomii, která je omezena federálním ústavním právem, popřípadě jinými federálními zákony⁷⁵.

4.9.1.1. Dagestán

Je součástí Ruské federace, ve které má status autonomní republiky. Na jeho území žije přes dvacet početně srovnatelných etnických skupin, které si nejsou navzájem blízce příbuzné. Žádná z těchto skupin není dominantní. Převládajícím náboženstvím je sunnitský islám. Dagestánství má regionální a nikoliv etnický význam, z čehož vyplývá, že islám je možnou společnou identifikační platformou většiny Dagestánců. Značná část společnosti je velmi konzervativní z hlediska dodržování některých tradic, ale tento sociální jev nemá vliv na ústavní uspořádání autonomní republiky, ani na právní řád v oblasti soukromého práva.

Naprostá většina obyvatel je zcela loajální k Ruské federaci, a to platí i o náboženských představitelích, kteří se pokoušejí udržovat islám ve zcela loajální a mírumilovné podobě. Projevy radikálního islamizmu, které byly zaznamenány na území Dagestánu, měly pravděpodobně původ mimo území⁷⁶.

4.9.1.2. Ingušsko

Podobně jako v Dagestánu nepředstavuje ingušský islám státněprávní osnovu subjektu federace ani možné zdroje neloajality. Ingušsko bylo původně součástí téhož federálního celku jako Čečensko, ale po konfliktu mezi Čečenskem a federálními orgány se Ingušsko rozhodlo samostatně podepsat federální smlouvu. V rámci Ruské federace prošlo Ingušsko vojenským konfliktem se sousední Severní Osetií, který se týkal územních sporů. Spor byl vyřešen i díky ingerenci federálních úřadů a jejich ozbrojených sil⁷⁷. Spor neměl náboženský obsah^{CXLIIX}.

4.9.1.3. Baškortostán

Baškortostán je jedním z bohatších regionů Ruské federace a nikdy se v jeho případě islám nestal politicky ani právně relevantní doktrínou. V průběhu formování Ruské federace se narodil od sousedního a velmi podobného Tatarstánu nepokusil o získání privilegovaného postavení⁷⁸ ^{CL}.

4.9.1.4. Tatarstán

Je rovněž jeden z bohatších regionů Ruské federace. Jako jediný (vedle Čečenska) odmítl podepsat federální smlouvu, což vedlo k pozdějšímu separátnímu jednání s federálními orgány a pozdějšímu podpisu mezinárodní smlouvy v roce 1994 o vstupu Tatarstánu do Ruské federace. Tato

^(CXLIIX) Část Osetinců jsou rovněž muslimové, ačkoliv v Osetii převládá pravoslavné křesťanství.

^(CL) V Baškortostánu žije dokonce více Tatarů než Baškírů.

smlouva uznala Tatarstán jako suverénní stát a zároveň jej konfederálním způsobem připojila k Ruské federaci. „Smlouva o omezení jurisdikce a vzájemné delegaci pravomocí“ byla výsledkem tvrdé vyjednávací pozice Tatarstánu. V procesu vyjednávání ani v procesu formování státnosti Tatarstánu nepředstavoval islám žádnou relevantní veličinu a islám neovlivňuje ani soukromé právo⁷⁹.

4.9.1.5. Severozápadní Kavkaz

Západně od Severní Osetie se rozprostírají tři severokavkazské autonomní republiky, které stály celou dobu mimo dějiště konfliktů na Severním Kavkaze: **Adygeja**, **Kabardino-balkarská republika** a **Karačajevo-čerkeská republika**. Ani v jejich ústavním právu se nevyskytují prvky, které by byly ovlivněny islámem. V některých případech se stalo, že si autonomní republiky upravily některé oblasti soukromého a trestního práva odlišně od federální úpravy, přičemž do právních systému vnesly prvky inspirované islámem. Tyto jevy později vytlačilo federální právo, pro rozpor s ústavními principy Ruské federace⁸⁰.

4.9.1.6. Čečensko

Je jediným subjektem Ruské federace, který nepodepsal smlouvu o založení federace. Následné neshody s federálními úřady vedly až k vojenskému konfliktu, který skončil uzavřením míru 19. srpna 1996 podpisem mírové dohody v Chasavjurtu. Podmínky mírové dohody prakticky poskytly čečenským úřadům plnou autonomii hraničící s nezávislostí bez mezinárodního uznání. Čečenské úřady se ujaly pravomoci, kterou opravdu vykonávaly bez ohledu na federální zákony. Federace faktickou moc na území Čečenska neměla. Tento stav skončil v roce 1999, kdy začala druhá čečenská válka. Po obsazení značné části území se Ruská federace pokouší obnovit federální moc na území Čečenska.

Státněprávní uspořádání čečenské společnosti kopírovalo postsovětské regionální mocenské modely, tedy silný prezident a spíše slabší zastupitelský sbor, který fakticky plnil roli shromáždění představitelů jednotlivých kmenů. Struktura čečenské společnosti je organizována kmenově. Tradiční modely sociální kontroly a politické správy jsou více předislámské než islámské. Islám sám o sobě nepředstavoval hlavní emancipační vzorec. Hlavním motivem čečenského odporu byly spíše partikulární mocenské a ekonomické zájmy, které byly komunikovány skrze národnostní obrozenecké myšlenky. Následná islamizace veřejného a soukromého práva byla výsledkem pokusů o hledání podpory na poli mezinárodních vztahů. V kontextu tradiční čečenské společnosti působila někdy i uměle. Islám nebyl primárním nositelem pokusu o mocenskou emancipaci⁸¹.

Islám v Ruské federaci nebyl významnou veličinou při formování federace a přijímání ústavních norem na všech úrovních. Podstatnější byly regionální partikulární ekonomické zájmy a národní (etnické, národnostní) zájmy. Problematika postavení muslimů v ruské společnosti je citlivé téma, odvíjí se spíše od vztahů mezi jednotlivcem a státem a postrádá mnohdy kolektivní podobu. Muslimové jsou často diskriminováni pro své vyznání či původ, ale paradoxně spíše v oblastech s většinovým ruským obyvatelstvem. O postavení muslimů v celé ruské společnosti se mnohdy diskutuje a stav úvah, který bere v úvahu individuální rozměr lidských práv, je v dnešní době na vyšší úrovni než v době před patnácti lety. Praxe se mnohdy ovšem liší od právem předepisovaného stavu.

4.9.2. Ukrajina a Krym

Na Ukrajině existuje krymská samospráva, která má ovšem v rozporu s tradicí a v souladu s pozdější rusifikací regionu intenzivně proruský obsah, neboť krymští Tataři, kteří jsou muslimové, jsou ve výrazné menšině. V rozsahu pokusů o Tatarské národní obrození nebyly nikdy zaznamenány žádné tendence k islamizaci veřejné správy, právního systému či společenského života. Emancipace tatarské menšiny také nebyla příliš úspěšná.

4.9.3. Gruzie

Pouze v Gruzii jako jediné další postsovětské republice existují územní enklávy většinově muslimského obyvatelstva. Jsou to dvě oblasti, Adžarie a Abcházie^{CL1}. Obě jsou osídleny etnicky jiným obyvatelstvem, po stránce vyznání se nijak neliší. Každá z nich si zvolila jiný postoj k centrální vládě své země⁸².

4.9.3.1. Adžarie (აჭარა)

Adžarie (აჭარა) se nachází na pobřeží Černého moře jižně od Abcházie. Adžarové jsou etnicky blízcí příbuzní Gruzínů a někdy se za ně i považují (s adžarským dodatkem), ale od Gruzínů se liší právě svým vyznáním, které je většinově (slabě) muslimské. Ti, kteří jsou pravoslavného vyznání, se však nepovažují za příslušníky jiného etnika než muslimové, ale pouze za příslušníky jiného vyznání. Adžarie požívá širokou autonomii definovanou gruzínským zákonem a adžarskou ústavou. Povaha autonomie má někdy až feudální charakter, jehož obsahem je silné panství místní elity bez ingerence centrální vlády. Místní autokracie mívá mnoho přívlastků (nejčastěji kriminologických), ale s islámem obvykle spojována nebývá a v prvcích řízení nelze islamistické prvky objevit. Totéž platí o formálních normách (ústava, místní normativní akty)⁸³.

4.9.3.2. Abcházie

Abcházie je muslimskou enklávou na severozápadě Gruzie. Z počátku devadesátých let přerostly mocenské spory mezi ústřední vládou a místními představiteli v ozbrojený konflikt a následnou izolaci území. V současné době není Abcházie pod kontrolou tbiliských úřadů a je fakticky nezávislým státem bez mezinárodního uznání s částečnou neoficiální podporou ze strany Ruské federace. Jak Abcházie, tak Ruská federace usilují o vstup Abcházie do federálního svazku, pokud by to bylo akceptovatelné z hlediska mezinárodního práva. Původní spor se netýkal náboženství, ale měl politický a mocenský obsah. Později ovšem především gruzínská strana interpretovala spor jako spor náboženský, ačkoliv na abchazské straně neexistovaly v rámci sporu vůči Gruzii žádné náboženské nebo jim podobné požadavky⁸⁴.

^(CL1) Jižní Osetie je (stejně jako Severní Osetie) většinově pravoslavně křesťanská.

Jak pro Ruskou federaci a Ukrajinu, tak pro Gruzii platí poznatek, že islám není v postsovětském prostoru obvykle primárním důvodem politické emancipace nebo politického sporu. Mnohdy se stává sekundárním nositelem jiného politického sporu nebo jeho mediálním zprostředkovatelem a to na obou stranách případného sporu.

Odkazy:

- (1) [CIA (1991)], [CIA (1992)], [CIA (1994)]
- (2) [Uhl (2001)]
- (3) [Pšeja (2001)]
- (4) [Horák (2000)]
- (5) [Preston (2001)]
- (6) [Švankmajer (2004)]
- (7) [Dawisha (1997)]
- (8) [Litera (1998)]
- (9) [Langer (1994)]
- (10) [Dawisha (1997)]
- (11) [CIA (1995)], [CIA (1996)], [CIA (1997)], [CIA (1998)], [CIA (1999)], [CIA (2000)], [CIA (2001)], [CIA (2002)], [CIA (2003)], [CIA (2004)], [CIA (2005)]
- (12) [Багдасарян (1997)]
- (13) [Багдасарян (1997)], [Dawisha (1997)]
- (14) [USA (2002)]
- (15) [OBSE (1996a)][OBSE (1998a)][OBSE (2001a)], [OBSE (2003ap)]
- (16) [OBSE (2003ap)][OBSE (2005ap)],
- (17) [@ AI], [@ HRW], [@ RSF], [USDS (2006)]
- (18) [USA (2002)]
- (19) [Dawisha (1997)]
- (20) [Aydin (2000)]
- (21) [Максименко (1995)]
- (22) [CIA (2005)]
- (23) [CIA (1995)], [CIA (1996)], [CIA (1997)], [CIA (1998)], [CIA (1999)], [CIA (2000)], [CIA (2001)], [CIA (2002)], [CIA (2003)], [CIA (2004)], [CIA (2005)]
- (24) [Багдасарян (1997)], [Dawisha (1997)]
- (25) [Клокочка (1996)], str. 210 an.
- (26) [Сапаргалнев (2002)], str. 149 an.
- (27) [Багдасарян (1997)], [Dawisha (1997)], str. 201 – 224
- (28) [Сапаргалнев (2002)]
- (29) [OBSE (2006ka)], [OBSE (1999ka)][OBSE (2004ka)]
- (30) [OBSE (2006ka)]
- (31) [@ AI], [@ HRW], [@ RSF], [USDS (2006)]
- (32) [Dawisha (1997)], str. 201 – 224
- (33) [OBSE (2006ka)]
- (34) [Dawisha (1997)], str. 201 – 224
- (35) [Litera (1998)]
- (36) [Нартов (2003)]
- (37) [CSCE (1998)]
- (38) [CIA (1995)], [CIA (1996)], [CIA (1997)], [CIA (1998)], [CIA (1999)], [CIA (2000)], [CIA (2001)], [CIA (2002)], [CIA (2003)], [CIA (2004)], [CIA (2005)]
- (39) [Багдасарян (1997)], [Dawisha (1997)], str. 312 – 360
- (40) [CSCE (1995kg)], [OBSE (2000kgm)], [OBSE (2000kgp)], [OBSE (2005kgm)], [CSCE (1995kg)]
- (41) [@ AI], [@ HRW], [@ RSF], [USDS (2006)]
- (42) [@ Horák]
- (43) [Караев (1996)]

-
- (44) [Dawisha (1997)], str. 312 – 360
- (45) [Нартов (2003)]
- (46) [CSCE (1998)]
- (47) [CIA (1995)], [CIA (1996)], [CIA (1997)], [CIA (1998)], [CIA (1999)], [CIA (2000)], [CIA (2001)], [CIA (2002)], [CIA (2003)], [CIA (2004)], [CIA (2005)]
- (48) [Багдасарян (1997)], [Dawisha (1997)]
- (49) [OBSE (2000ta)]
- (50) [Ежов (2002)]
- (51) [OBSE (2000ta)], [OBSE (2005ta)]
- (52) [@ AI], [@ HRW], [@ RSF], [USDS (2006)]
- (53) [Dawisha (1997)]
- (54) [Нартов (2003)]
- (55) [CIA (1995)], [CIA (1996)], [CIA (1997)], [CIA (1998)], [CIA (1999)], [CIA (2000)], [CIA (2001)], [CIA (2002)], [CIA (2003)], [CIA (2004)], [CIA (2005)]
- (56) [Dawisha (1997)]
- (57) [Багдасарян (1997)], [Dawisha (1997)]
- (58) [CSCE (1995tu)], [CSCE (2000)]
- (59) [@ AI], [@ HRW], [@ RSF], [USDS (2006)]
- (60) [Dawisha (1997)], str. 312 – 360
- (61) [Нартов (2003)]
- (62) [CIA (1995)], [CIA (1996)], [CIA (1997)], [CIA (1998)], [CIA (1999)], [CIA (2000)], [CIA (2001)], [CIA (2002)], [CIA (2003)], [CIA (2004)], [CIA (2005)]
- (63) [Багдасарян (1997)]
- (64) [Багдасарян (1997)]
- (65) [Каримов (2005)], [Уразаев (2001)], [Гансыкбаева (2003)]
- (66) [Уразаев (2001)], str. 52 an.
- (67) [Гансыкбаева (2003)]
- (68) [@ Horák]
- (69) [@ AI], [@ HRW], [@ RSF], [USDS (2006)]
- (70) [CSCE (1997u)]
- (71) [CSCE (1998)]
- (72) [@ Wikipedia]
- (73) [Нартов (2003)]
- (74) [Holzer (2001)]
- (75) [Kotyk (1998)]
- (76) [Kotyk (1998)], [@ Wikipedia]
- (77) [Kotyk (1998)], [@ Wikipedia]
- (78) [Kotyk (1998)], [@ Wikipedia]
- (79) [Kotyk (1998)], [@ Wikipedia]
- (80) [Kotyk (1998)], [@ Wikipedia]
- (81) [Kotyk (1998)], [@ Wikipedia]
- (82) [Litera (1998)], [@ Wikipedia]
- (83) [Litera (1998)], [@ Wikipedia]
- (84) [Litera (1998)], [@ Wikipedia]
-

5. Povaha systémů – analytická část

Šest zkoumaných zemí, tedy Ázerbájdžán, Kazachstán, Kyrgyzstán, Tádžikistán, Turkmenistán a Uzbekistán se v postsovětském prostoru po rozpadu Sovětského svazu vydalo vnějšími událostmi určenou cestou vytvoření nového státu. Během téměř patnácti let se vývoj těchto států ustálil a lze v něm vyzorovat některé shodné znaky a odlišnosti. Tyto veličiny je třeba posuzovat na pozadí vnějších okolností a podmínek vývoje. V kontextu výzkumu lze pak připisovat různým měřitelným znakům různé významy a ze souvislostí mezi vstupy, výstupy a funkcemi systémů lze dovodit vývojová pravidla a systémovou povahu zkoumaných ústavních systémů.

5.1. Systémové vstupy

V případě formování a vzniku zkoumaných států můžeme systémové vstupy dělit do několika skupin, které jsou vymezené výjimečností situace, kdy vzniká nový stát. V zásadě lze vstupy dělit na ty, které jsou vlastní každému i již ustavenému systému (běžné provozní vstupy) a vstupy související se vznikem nového státu (iniciační vstupy). Iniciační i provozní vstupy je pak třeba dělit na ty, které souvisejí se společenskými, politickými a historickými okolnostmi vzniku a existence konkrétního státu (individuální vstupy), a ty, které patří k obecným neutrálním konstantám souvisejícím vždy se vznikem či existencí každého státu bez ohledu na zmíněné souvislosti (obecné vstupy). Od obecných vstupů je třeba také odlišit ty individuální vstupy do systému, které jsou pro všechny zkoumané státy identické, ať už z důvodů regionálních nebo historických.

5.1.1. Provozní vstupy

Všechny zkoumané státy byly ke dni svého nedobrovolného vzniku součástí velmi složitého strukturovaného ekonomického, sociálního a vojenského komplexu. Míra společenské organizace vyžadovala, aby stát popřípadě jeho zbytkové struktury zajišťovaly minimální funkce ochrany života, zdraví a majetku obyvatel a zajištění základní úrovně veřejného pořádku a vnější ochrany.

5.1.1.1. Společné

Kromě obecných provozních vstupů, které nevyžadují hlubší komentář, neboť jsou konstantou každého ústavního systému, je třeba ještě vzít do úvahy i individuální provozní vstupy společné všem zkoumaným státům. Mezi ně je třeba zařadit především požadavek na pokračování v demokratizaci veřejné správy, budování, posilování a obnovování legitimačních řetězců a rozšiřování míry občanských svobod. Společenská potřeba po demokratizaci ve smyslu *perestrojky* existovala bez souvislosti s rozpadem původního státu a měla oporu v podstatné části obyvatelstva a jeho elit. Potřeba obecné demokratizace souvisela s funkčním deficitem neschopnosti sovětského systému regenerovat hodnotovou osnovu ústavního zřízení státu. Tuto potřebu (požadavek adresovaný systému) je možné také interpretovat jako obecnou potřebu změny, která nemusí být nutně demokratická. Nicméně dříve, než se Sovětský svaz

rozpadl, byla systémová potřeba změny označena a společností i jejími elitami vnímána pouze jako potřeba demokratizace. Současně s touto potřebou existovala i zjevná potřeba vyšší životní úrovně, kterou nelze jako vnější požadavek na systém zcela pominout. Tato potřeba byla mediálně mnohdy popsána jako volání po ekonomických reformách, ale z hlediska potřeb adresovaných systému je lhostejné, jak by bylo tohoto cíle dosaženo. V této souvislosti lze pochybovat o všeobecně sdílené potřebě ekonomických svobod. Tuto potřebu lze redukovat na její spotřební rozměr.

Vedle prostých politických a hospodářských potřeb nelze také zcela pominout intenzivní potřebu předefinování hodnotového prostoru, který stát chrání a na kterém je společnost závislá. Žádná společnost není hodnotově neutrální, což platí i o religiozním rozměru hodnotového katalogu. I státy, které se definují jako ideologicky a religiozně neutrální, podporují a chrání vyznávání některých hodnot. Sovětský svaz, který narozdíl od mnoha jiných systémů s prvky totality a diktatury stavěl vždy na hodnotové loajalitě svých obyvatel, v procesu *perestrojky* o tuto normativní vertikálu loajality přišel. Z dlouhodobého hlediska existoval požadavek na předefinování prostoru dovolené hodnotové orientace otevřenou otázkou. Především v tom, do jaké míry bude tento prostor připouštět pluralitu různých hodnotových orientací. S touto otázkou úzce souvisí i otázka náboženské renesance, která byla na konci osmdesátých let dvacátého století v plenkách^{CLII}. V okamžiku rozpadu Sovětského svazu nebyla tato transformační otázka s konečnou platností zodpovězena, a odpověď na ni se tak stala provozní potřebou nových států.

Politické i ekonomické a obecně normativní potřeby vytvářely systémové požadavky na ústavní systém (vstupy), aby tyto potřeby reflektoval. Dosavadní sovětský transformační stav totiž vytvářel vakuum tím, že takové potřeby vůbec nereflektoval (transformační dluh). Specifické transformační vakuum bylo dáno zánikem starých a nepsaných zákazů a společensky prožitým pádem jednoho hodnotového systému, aniž byly vytvořeny ústavněprávní předpoklady tvorby nových norem. Kromě společných individuálních vstupů je třeba věnovat pozornost i individuálním provozním vstupům charakteristickým pro jednotlivé státy.

5.1.1.2. Ázerbájdžán

V případě Ázerbájdžánu nelze pominout jeho nevyřešené interetnické vztahy na části jeho území, o které v důsledku těchto sporů stát později přišel. V jeho případě také nelze pominout existující mírné náboženské a národní obrození, přičemž obě hnutí byla v mírné kontradikci. Obě tyto skutečnosti vytvářely celkem tři systémové vstupy v podobě požadavků na ústavněprávní řešení souvisejících problémů.

5.1.1.3. Kazachstán

V Kazašské svazové republice byl nejintenzivnějším a historicky nejzanedbanějším problémem vztah slovanské a kazašské části obyvatelstva. Obě části byly ke dni rozpadu svazu početně srovnatelné a jejich vzájemné vztahy byly výsledkem vývoje, který začal na počátku ruské kolonizace Střední Asie za vlády Petra Velikého. Velmi silná rusifikace vytvářela zdánlivě bezproblémové prostředí, které si ovšem nemohlo v kontextu politických, ústavních a ekonomických reforem zachovat podobu, již mu vtiskly ústavní reformy ze sedmdesátých let dvacátého století.

^(CLII) To platí o křesťanských náboženstvích stejně jako o islámu.

5.1.1.4. Kyrgyzstán

Podobně jako Kazachstán, ale v mnohem slabší intenzitě, stál před otázkou nové definice interetnických vztahů i Kyrgyzstán. Vedle této potřeby existovaly ovšem i jiné, které souvisely s heterogenním osídlením a jeho strukturou. Tento problém pramenil především v historickém určení republikových hranic, které nerespektovalo regionální specifika. Za dědičný vstup je třeba v případě Kyrgyzstánu třeba považovat i nezbytnost investic do modernizace země a s tím související ekonomické a rozsáhlé sociální reformy. Kyrgyzská SSR byla jednou z investičně a sociálně poddimenzovaných oblastí Sovětského svazu, ve které v mnohém převládaly tradiční kmenové vzorce sociálních vztahů, jejichž schopnost fungovat ve strukturovanější společnosti slábla s postupem rozvoje ekonomických a společenských vztahů. Tento problém se týkal především severní části země, zatímco na jihu existovaly již vývojově mladší a funkčnější klanové struktury, které byly inkorporovány do sovětských struktur.

5.1.1.5. Tádžikistán

Tádžikistán stejně jako Kyrgyzstán trpěl investičním deficitem a jeho východní část byla v podobné situaci jako sever Kyrgyzstánu. Ve vztahu k celému území je třeba zdůraznit nepochybnou existenci vyšší společenské poptávky po renesanci tradičních islámských hodnot a nevyřešené interetnické a interreligiózní vztahy, přičemž struktury obou možných konfliktních rovin spolu souvisely.

5.1.1.6. Turkmenistán

Shodně s Kyrgyzstánem a Tádžikistánem byl investičně a sociálně poddimenzován, ale tento deficit nebyl s ohledem na zeměpisné podmínky tak markantní. V rozsahu strukturálních a sociálních investic přepočteno na hlavu byl ovšem Turkmenistán zanedbáván nejvíce ze všech sovětských republik. Vstupním systémovým požadavkem byla institucionální odpověď na přežívající kmenové archetypy řízení společnosti.

5.1.1.7. Uzbekistán

Mezi vstupní potřeby zděděné ze sovětské doby patří především nová definice interetnických vztahů a vymezení prostoru spontánnímu islamizmu ve východní části země.

Všechny zmíněné provozní vstupy byly reálnými sociálními a politickými potřebami adresovanými ústavnímu systému bez ohledu na to, že se rozpadal stát. Byl-li by Sovětský svaz zachován, byly výše zmíněné vstupy zpracovány (nebo opominuty) ústavním systémem jiného státu (SSSR nebo jeho nástupce) či podsystémů tohoto systému. Skutečnost, že se Sovětský svaz rozpadl, byla jen souběžná okolnost, která zděděné vstupy nevyvolala. Naopak rozpad byl důsledkem těch samých historických souvislostí, které vyvolaly uváděné provozní vstupy. Nástupnické státy se musely s těmito vstupy vyrovnat bez ohledu na to, že jejich vznik s nimi souvisel nepřímo a nebyl jejich důsledkem.

5.1.2. Iniciační vstupy

Základní a naprosto dominantní skupinou iniciačních systémových vstupů při vzniku a formování nové státnosti ve zkoumaných zemích byl souhrn jevů související s absencí politické emancipace, která je obvyklým iniciačním jevem nové státnosti. Nové státy neměly k existenci žádný rozumnější důvod než rozpad svazu republik, jehož byly součástí. S ohledem na okolnosti bylo fakticky vyloučeno jakékoliv nástupnictví a samostatná státnost se tak stala nezbytností. S tím souvisí mnoho individuálních iniciačních vstupů, stejně jako způsob, jakým nové státy naložily s těmi obecnými.

Mezi obecné systémové vstupy, které jsou typické pro vznik každého státu, patří nutnost volby ústavního zřízení, výběr státních hodnot, volba základů hospodářského systému, vytvoření právního rámce bezpečnostního systému, a to jak vnějšího (pomocí instrumentů mezinárodního práva), tak vnitřního (pomocí prostředků národního práva). Vznik nového státu je obvykle podle mezinárodního práva šancí revidovat částečně mezinárodní závazky a přizpůsobit je současné situaci. Všechny zkoumané státy se nacházely v tzv. helsinském prostoru a mohly navázat na způsoby spolupráce v této oblasti. Objevily se možnosti regionální spolupráce, možnosti přímé spolupráce s nesovětskými státy.

V případě vzniku středoasijských států a Ázerbájdžánu byla tato obecná „zakládací“ povinnost státu zvláštní tím, že ve světovém geopolitickém kontextu končila studená válka a nastávalo období devadesátých let, které bylo obdobím vytváření nové sítě vztahů a hledání nových paradigmat¹. Nabídka ideových a ústavních konstrukcí relevantních pro zkoumaný region byla nesmírně pestrá. Všechny ústavní tradice prostřednictvím svých představitelů usilovaly o rozšíření a uplatnění v nových státech, které nebyly zatíženy vlastní emancipací, jež by určovala budoucí charakter států. Z hlediska možného experimentálního prostoru byly nové státy ideálním nepopsaným listem papíru, který dával mnohé možnosti, počínaje národnostně definovanými státy a konče náboženskými státy. Totéž platí o organických soustavách nových systémů. Katalog zdrojů je velmi podrobně popsán ve třetí části práce. Pro pochopení reality je třeba zdůraznit, že bezprostředně po vzniku nových států se spousta světových a regionálních velmocí pokusila navázat ve sledovaném regionu hospodářské vztahy a z nich pak odvíjet vztahy politické, jejichž obsahem je i export ústavně právních axiomů. Namátkou je možné citovat Spojené státy americké, Pákistán, Čínu, Turecko, Saúdskou Arábii, Írán. Ruská federace se zpočátku spoléhala na samovolný vliv sovětského dědictví a chovala se geopoliticky neutrálně, později se pokoušela tento svůj trend změnit.

Individuální a všem státům společné systémové vstupy souvisely především se sovětským dědictvím. Byla to nezbytná odpověď na sovětské hodnotové dědictví, tedy potřeba „státního“ výkladu dějin. Dále to byla volba, do jaké míry se nový stát bude izolovat od svých dosavadních sovětských soupeřů či do jaké míry se pokusí o integraci, která by (byť přechodně) mírnila sociální a ekonomické dopady rozpadu. Otevřenou otázkou se také ukázaly možné územní spory související s existencí menšin, jejichž status byl minimálně na počátku postsovětské etapy velmi nevyjasněný. V některých státech, konkrétně v Uzbekistánu (nejvíce), Ázerbájdžánu (částečně), Tádžikistánu a Kyrgyzstánu (na části území) se stal novým aktuálním problémem nový status klanového systému, který byl inkorporován do systému sovětského stranického a správního aparátu. V případě kmenových a rodinných struktur nebyla tato potřeba tak intenzivní, protože politický rozměr těchto struktur byl slabší. S pádem sovětské státní správy totiž zanikal *status quo*, který těmto klanovým strukturám určoval významné místo na slunci. V případě Kazachstánu je třeba zdůraznit jeho nové geopolitické postavení, které mu dávalo status mostu mezi Střední Asií a Evropou, potažmo Ruskou federací. Vztahy s Ruskou federací komplikovala silná ruská menšina na území Kazachstánu. Státy, které disponují fosilními surovinami (Ázerbájdžán, Turkmenistán, Kazachstán a Uzbekistán), pak řešily, jak dopravovat své bohatství na světové trhy. Přehled všech vstupů je patrný z tabulky č. 6.2.24.

5.1.3. Pozdější vstupy

V případě několikaletého vývoje je třeba zmínit i pozdější vstupy, které ovlivnily popřípadě mohly ovlivnit vývoj zkoumaných systémů. Ze relevantní je třeba považovat především pokusy o nátlak na dodržování politických a právních standardů z hlediska ochrany lidských práv a splňování znaků právního státu. Později do mezinárodních vztahů vstoupily události v Afghánistánu, které spolu nesly potřebu hledání regionálních spojenců. Na počátku 21. století se zvýšil mezinárodní nátlak na dodržování bezpečnostních standardů a na spolupráci v oblasti ochrany před mezinárodním terorizmem.

5.2. Systémové výstupy

Systémové výstupy se v postsovětské Střední Asii a Ázerbájdžánu na poměry obvyklé v nových státech formovaly neobvykle dlouho. Zatímco obvykle předchází přijatá ústava nově vzniklému státu, ve zkoumaných státech v duchu potvrzení absence státní emancipace to byl delší proces. Žádný stát se nerozhodl přijmout novou ústavu bezprostředně po (nechtěném) získání samostatnosti, ale všechny vyčkávaly. Ústavy pak byly přijímány ve středně dlouhých procesech politických vztahů typických pro politické obce jednotlivých zemí^(CLIII). Přijaté ústavy se měnily a posouvaly hodnotově k jiným podobám, přičemž mnohé změny nebyly ani tak výsledkem změny ústavního textu, ale ústavní praxe, která šla mnohdy na rámec textu. Dostatečně dlouhá doba pak dává možnost učinit dostatečné závěry o vývojových tendencích a odlišnostech jednotlivých států. Dílčím závěrem je poznatek, že hodnotová krystalizace následovala ještě později než již dost opožděné přijímání základních zákonů.

Třídít výstupy podle jejich charakteru (normativní, regulativní) je poměrně zbytečné s ohledem na jejich stávající přehlednost. Mnohem obtížnější a o to významnější je jejich třídění na výstupy společné všem nebo více systémům a na ty, které odlišují jedny systémy od jiných. V této souvislosti je nutné připomenout, že podobnou odlišující funkci může mnohdy hrát spíše intenzita výstupního axiomu než jeho prostá přítomnost. Rozdělení na společné a partikulární výstupní axiomy je tedy především orientační a je třeba především brát v potaz i míru jednotlivých jevů.

5.2.1. Společné výstupy

5.2.1.1. Právní kontinuita

Všechny zkoumané státy vyšly z právní kontinuity ze sovětských ústavních poměrů a poměrů členských států SSSR – předchůdců. Určitou výjimku představuje Ázerbájdžán, který se deklaratorně přihlásil ke krátké tradici samostatné státnosti na počátku dvacátých let dvacátého století. I Ázerbájdžán ovšem v rovině platného práva stavěl na sovětském odkazu právního stavu ke dni rozpadu státu. V tomto ohledu se zkoumané státy v mnohém shodly. Další výjimku představuje Kazachstán, který v důsledku ústavního prezidentského puče vytvořil diskontinuitní zlom z hlediska ústavního práva po určité době

^(CLIII) Zatímco ve světě lze v ústavní praxi identifikovat jak rychle přijaté ústavy, které reflektují okamžitou národní shodu nad potřebou změny (např. Česká republika), tak i ústavy, které jsou výsledkem desetiletí trvajících diskusí a širokého konsensu (např. neúspěšný pokus o ústavní reformu kanadského federalizmu). Zkoumané postsovětské státy zvolily střední cestu, která kombinuje nevýhody obou postupů.

trvání své existence. Součástí pozdější právní ratihabice ústavního puče bylo i odmítnutí první kazachstánské ústavy jako díla příliš spjatého se sovětskou státní doktrínou.

5.2.1.2. *Legislativní redundance*

Všechny zkoumané státy se slabou výjimkou Tádžikistánu si zachovaly legislativní zvyklosti vytvořené v třicátých letech dvacátého století v Sovětském svazu, který se chtěl odlišit od západoevropských právních tradic. Popis banálních vztahů je natolik komplikovaný, že je obtížně interpretovatelný v okamžiku sporného nebo hraničního jevu. Tímto se vytváří překážky rozvoji právní doktríny, která pak nemůže fungovat jako zdroj poznání práva. Legislativní redundance je typická nejenom pro ústavní normy, ale pro předpisy nižší právní síly.

5.2.1.3. *Deklarace individuální ochrany lidských práv*

Všechny zkoumané státy se velmi vřele slovy svých ústav hlásí k západoevropské tradici ochrany individuálních lidských práv. V ústavách se někdy objevují až dojemné texty prohlašující lidskou důstojnost za nejvyšší hodnotu státnosti. Vedle obecných ustanovení mnohdy následují konkrétní právní úpravy poznamenané zmíněnou redundancí. Součástí rozsáhlého popisu práv je i vágnost jejich formulace, popřípadě neurčitost odpovídajících povinností státu. Mnohá obšírně a vágně popsaná omezení práv, která následují za jejich definicemi, rovněž překračují současné standardy právní oblasti, ze které vzešla koncepce lidských práv, jež byla zkoumaným státům vzorem.

5.2.1.4. *Deklarace dělby moci*

Všechny zkoumané systémy vždy deklarovaly rozdělení moci na tři její pilíře: výkonný, zákonodárný a soudní. V tomto ohledu neexistují výjimky.

5.2.1.5. *Ústavněprávní výklad dějin*

Všechny zkoumané státy formou ústavních textů podávají výklad své minulosti, popřípadě historický kontext své státnosti^{CLIV}. Státy se liší pouze v tom, jaké okolnosti hodnotí a jakou formu k tomu volí. Některé státy zvolily k vyjádření historických soudů své normativní nebo deklaratorní texty a jiné zase oficiální komentáře normativních textů, které podepisuje prezident². Ve většině států jsou zákonodárné orgány oprávněny podávat výklad normativních textů. Pokud tak činí, činí tak obvykle se silným zřetelem k historické (ideologické) osnově. Odlišné jsou pouze otázky, ke kterým se státy obracejí. V případě Kazachstánu existuje významný odstup od sovětského a carského koloniálního dědictví, kdežto jiné státy jako třeba Uzbekistán nebo Turkmenistán se zaměřují na vyzdvihování své předsovětské, mnohdy středověké éry. Ázerbájdžán se orientuje naopak na novověké dějiny. Turkmenistán a Kyrgyzstán vyzdvihují mnohdy své kmenové spíše folklórní tradice. V hodnocení dějin je nejzdrženlivější Tádžikistán, jehož ústava místy odkazuje pouze na předkoloniální období.

Žádný ze států otevřeně neglorifikuje ozbrojený odpor z doby upevňování sovětského panství ani obranu posledních středoasijských feudálních útvarů (chanátů, emirátů).

^(CLIV) Tato tradice pochází ze sovětské ústavy z roku 1923.

5.2.1.6. Preference prezidencializmu

Společným znakem všech zkoumaných systémů je silná tendence k prezidentské formě vlády. To platí jak o společných východiscích s výjimkou Kazachstánu, tak o vývoji všech systémů s výjimkou Kyrgyzstánu. Všechny státy zahájily budování své státnosti vytvořením silného prezidentského systému. V případě Kazachstánu se nepodařilo nově vzniklému poloprezidentskému systému uhájit svou existenci a cestou prezidentského puče se systém změnil na prezidentský^{CLV}. Ve všech případech se postavení prezidenta na úkor jiných institucí upevnilo. To platí o formálních změnách i o vytváření zvykových ústavních pravidel. Platí to konec konců i o obvyklém vytváření protiústavních zvykových pravidel.

Ve všech případech bylo zrušeno pravidlo zákazu opakovaného znovuzvolení a v některých případech se postavení prezidenta dostalo do postavení srovnatelného s monarchou (Turkmenistán, Uzbekistán). Objevily se i dynastické nástupnické prvky v prezidentské funkci (Ázerbájdžán) a některé šlechtické vzorce chování^{CLVI}. V případě zmíněného dynastického jevu je třeba zdůraznit, že dynastický nástupce (potomek) je výrazně méně schopný než jeho předchůdce. Výkonu jeho úřadu ovšem náleží příslušný respekt a související zákulisní vláda jeho aparátu, jak je tomu v mnoha úpadkových monarchiích.

Prezidentství se mnohdy vyvíjelo na pozadí konfliktů, které vždy skončily ve prospěch prezidenta a posílením jeho pravomocí. Mnohé prezidentské pravomoci ve vztahu k parlamentům degradují zákonodárné sbory na sbory poradců. Zmíněný opakovaně deklarovaný princip dělby moci je fakticky zcela popřen postavením prezidentů. Postavení prezidenta nelze srovnávat s ústavními poměry v tak silně prezidentských demokraciích, jakými jsou například Spojené státy americké. Charakter síly prezidentské moci ve zkoumaných státech je mnohdy dán právě tím, že je znemožněna funkce kontrolních mechanismů, která je jinde vlastní i silně prezidentským demokratickým systémům. V případě zkoumaných států je třeba také věnovat pozornost rozšířenému jevu dekretální normotvorné pravomoci hlav států; tato pravomoc je mnohdy faktickým popřením zákonodárné suverenity již tak slabého parlamentu.

Vedle systémové výjimky Kazachstánu, který započal svůj ústavní vývoj na pozici poloprezidentského systému a až později se zařadil do kategorie systémů ryze prezidentských, se v roce 2005 zachoval výjimečně i Kyrgyzstán: v důsledku veřejně projevované nespokojenosti velkého počtu obyvatel prezident na svou funkci rezignoval a do úřadu byl zvolen prezident nový. Výměna prezidenta v důsledku politické odpovědnosti je v kontextu zkoumaných států vskutku výjimkou, byť šlo o postup jinak nestandardní. Pozdější vývoj v Kyrgyzstánu otvírá otázku, zda byly události označované jako tulipánová revoluce výjimečným bezvýznamným počinem nebo zda byly počátkem proměny ústavního systému, jejímž obsahem by bylo přijetí ústavní a politické odpovědnosti hlavy výkonné moci a potažmo všech nositelů politické moci. V kontextu vývoje všech zkoumaných států jde zatím o jediný dokonaný politický emancipační krok veřejného mínění (nepočítáme-li válečné události). Státem „ve vývinu“ a tedy obtížně hodnotitelným je také Tádžikistán, kde prezident doposud neupevnil dostatečně svou moc a zatím nelze s určitostí hodnotit, zda se mu to podaří či nikoliv. Prezident se o to intenzivně pokouší a v budoucnu se ukáže, zda obyvatelstvo bude s to akceptovat volby, které nyní podle platného práva sice mohou být plané, ale nemohou být regulérní ve smyslu obvyklých standardů (definovaných například OBSE). Zatím většina náznaků směřuje k závěru, že se Tádžikistán zařadí vedle Kazachstánu a prezident svou moc upevní definitivně.

Míra ústavního přiznání moci nebo protiústavní uzurpace moci je ve sledovaných státech různá a souvisí také s problematikou normativity a fakticity, která je pojednána odděleně. Z hlediska hodnocení prosté normy bez ohledu na její aplikovaný obsah patří mezi státy s nejsilnějším postavením prezidenta

^(CLV) To je i dokladem toho, že poloprezidentský systém byl regionální anomálií, která nebyla schopná obstát.

^(CLVI) Syn kyrgyzstánského prezidenta Ajdar Akaev a dcera kazachstánského prezidenta Alia Nazarbaeva uzavřeli manželství, kterému byly připisovány dynastické významy.

Turkmenistán a Ázerbájdžán, za nimi následují Uzbekistán a Kazachstán, které předpokládají existenci mocenské organické konkurence. Ještě slabší postavení má prezident v Kyrgyzstánu a nejslabší postavení má v Tádžikistánu. Z hlediska hodnocení faktické ústavní reality je koncentrace politické moci ve funkci prezidenta nejvyšší v Turkmenistánu. Postavení turkmenistánského prezidenta je srovnatelné s postavením monarchů (doživotní mandát, nezpochybnitelnost apod.). Poté následují zhruba srovnatelné státy Uzbekistán a Ázerbájdžán, které mají též velmi silné prezidentské funkce, přičemž v případě Uzbekistánu je třeba zdůraznit, že prezident se pohybuje v prostředí klanové konkurence. V Kazachstánu je rovněž silný prezident, ovšem v prostředí částečné politické konkurence. Řadu uzavírají Tádžikistán, jehož prezident své postavení upevňuje, a Kyrgyzstán, jehož prezident má v současné době faktickou pozici vůbec nejslabší. To je částečně dáno i tím, že funkce je nově obsazena osobou, která svou moc ještě dostatečně nezkonsolidovala.

Postavení prezidenta a význam tohoto orgánu v kontextu celého systému jsou značně závislé na osobě, která příslušný úřad vykonává. To samo o sobě svědčí o neustálenosti systémů a o slabých ústavních tradicích stejně jako o obecném významu funkce prezidenta ve zkoumaném regionu. Preference prezidencializmu se promítla i do celých systémů, téměř důkladným lpením na většinovém principu při obsazování zastupitelských sborů na všech úrovních. Jejím dalším rysem je obecné oslabení role předsedy vlády ve všech zkoumaných zemích.

5.2.1.7. Potlačení parlamentarizmu

I vedle velmi silného prezidenta může existovat parlament, který plní alespoň nějaké samostatné politické funkce, nebo parlament, který je pouhou servisní institucí. V případě zkoumaných zemí lze konstatovat, že obecným zjištěným jevem je potlačení jakékoliv role parlamentů. To je dosaženo mnoha různými způsoby, mnohdy jejich kombinacemi. Mezi systémové prostředky potlačení významu parlamentů patří způsob jeho ustavení, malé množství ústavních pravomocí nebo bezúčelné vytváření dvoukomorových parlamentů a jiné zvyšování úrovně nezbytného politického konsensu k přijetí rozhodnutí (kvórum apod.). Mezi jednotlivými zeměmi ovšem existují rozdíly a tyto rozdíly nemusí nutně kopírovat postavení prezidenta v systému s opačným znaménkem.

Nejprve je zajímavé si srovnat výskyt dvoukomorových a jednokomorových parlamentů. Jednokomorový (ryze) parlament je pouze v Ázerbájdžánu, a to po celou dobu trvání jeho státnosti. V Kazachstánu a Uzbekistánu byly původně jednokomorové parlamenty, ale v průběhu ústavních reforem se bikameralizovaly. V obou případech bylo hlavním důvodem vytvoření druhých komor oslabení parlamentu jako celku. Zavedením perfektního bikameralizmu se snižuje akceschopnost jakéhokoliv zastupitelského sboru. V obou případech se prezident nově podílí na ustavování horní komory. V případě Kazachstánu je horní komora původně neústavním orgánem, který se podílel na ústavním puči v polovině devadesátých let. V Tádžikistánu byla rovněž zavedena horní komora ústavní reformou po uzavření mírových smluv, ale v tomto případě bylo cílem jejího ustavení vytvoření institucionálního prostoru pro regionální zastoupení a zastoupení různých stran válečného konfliktu. V Turkmenistánu je hybridní soustava kombinující dvoukomorový a jednokomorový parlament, přičemž instituce podobná horní komoře se podobá univerzálnímu konventu. Zvláštní postavení má Kyrgyzstán, který jako jediný redukoval parlament ze dvou komor na jednu. I v tomto případě bylo cílem oslabit parlament. Tento záměr ovšem strůjci ústavní změny (prezidentovi) nevyšel a parlament, který byl dílem oprostěn od regionálního partikularizmu, politicky posílil mimo jiné i díky své vyšší akceschopnosti.

Z hlediska faktické funkčnosti v rámci systému je zcela mimo jakoukoliv realitu turkmenistánský parlament, jehož formální pravomoci jsou i tak slabé. Významnější roli by mohlo v případě krize (třeba v případě úmrtí prezidenta) teoreticky sehrát shromáždění (konvent). Ázerbájdžánský parlament je ryze servisní institucí. V Uzbekistánu nelze mluvit o fóru politického dialogu a pluralizmu, ale parlament

představuje fórum meziklanových vztahů, ale jeho role není v tomto směru transparentní. Není ovšem institucí, kterou by prezident zcela ovládal. V Kazachstánu, Kyrgyzstánu a Tádžikistánu představuje parlament místo, ve kterém může za určitých, mnohdy za velmi ztížených okolností uplatnit svůj vliv i opozice. V tomto případě plní parlamenty určitou ventilační roli. Nejinkluzivnější je v tomto ohledu kazachstánský parlament, jeho pravomoci a možnosti dané ústavou jsou ale o něco slabší než v případě Kyrgyzstánu a Tádžikistánu, kde je politická pluralita spíše výrazem regionální struktury státu. Více informací je zaznamenáno v tabulce výstupů pod č. 6.2.25.

5.2.1.8. Potlačení politického pluralizmu

Ve všech zkoumaných státech existuje zjevná tendence k potlačení politické plurality. V žádném ze zkoumaných států nepředpokládá ústava systém založený na konkurenci politických stran. Všechny volební systémy jsou z valné části založeny na většinovém dvoukolovém volebním systému, pokud vůbec připouštějí politickou konkurenci (Turkmenistán má volební systém ANO/NE ve vztahu k jednomu kandidátovi). Pokud ústava předpokládá spontánní politickou konkurenci, nepředpokládá proporční parlamentní zastoupení a konkurenci omezuje vždy na jeden volební obvod. Legitimační vazbu volič → zastupitel silně individualizuje a politicky deideologizuje. Výsledkem jsou atomizované zastupitelské sbory, absence vytváření politických koalic, absence hledání kompromisů, politického dialogu, profilace zájmů a podobné jevy známé z politických obcí s rozvinutým politickým stranictvím.

Zkoumané státy v tomto ohledu nejsou stejné. Turkmenistán nepřipouští ani náznak politické konkurence v žádném rozměru svého uspořádání. Uzbekistán povoluje pouze politické strany kontrolované prezidentskou politickou elitou. Tádžikistán umožňuje existenci více politických stran, jejich faktické možnosti regulérní politické soutěže jsou ale minimální kvůli stoupajícímu tlaku prezidentského establishmentu na opozici a zisk několika mála mandátů je slabý. Podobně je na tom Kyrgyzstán, kde je politická pluralita nahrazena pluralitou regionální a kmenovou. V případě Ázerbájdžánu převládá pluralita klanová, která omezuje vnitřní konkurenční vztahy. Kazachstán, ve kterém jsou možnosti politické plurality teoreticky nejširší (byť velmi nedokonalé), není rovněž rozvinutě politicky pluralitní a většinu rozhodovacích úrovní kontrolují vertikální mocenské struktury založené na klientelistické bázi.

5.2.1.9. Potlačení zájmového pluralizmu

Všechny ústavy zkoumaných států sice formálně garantují právo na zájmové sdružování včetně sdružování odborového, ale faktické právní a politické poměry neumožňují vznik pluralitní zájmové společnosti, která je typická pro rozvinuté demokracie a někdy bývá označována jako občanská společnost³. Všechny státy s výjimkou Turkmenistánu dokonce přijaly speciální normy, které upravily vznik a funkci odborů, občanských sdružení, profesních komor a hospodářských svazů, ale tyto státem vytvářené struktury fungují pouze jako podřízená součást dominantní politické struktury. I v tomto rozměru se státy od sebe liší. Žádné prvky samostatného sdružování a prosazování zájmů mimo rámec politického zastoupení neexistují v současnosti v Turkmenistánu a Uzbekistánu^{CLVII}. Tento stav je výsledkem státní politiky. Ve druhé polovině devadesátých let byly v Uzbekistánu ještě zbytky občanských sdružení, které suplovaly pokusy o politickou pluralitu, nicméně v současnosti již nejsou. Minimální rezidua občanské společnosti jsou v Ázerbájdžánu, přičemž se jedná pouze o menší lidskoprávní organizace zaměřené na ochranu individuálních práv. O skutečně svobodném odborovém sdružování

^(CLVII) I v tomto ohledu existují výjimky, které se týkají velkých zahraničních hospodářských korporací. Ty mohou v Uzbekistánu a Turkmenistánu své zájmy formou společného postupu prosazovat.

a prosazování kolektivních zájmů nelze mluvit nikde ve zkoumaných státech, i když například v zemědělské politice by pro takové postupy byl vhodný prostor.

V případě Kazachstánu, Tádžikistánu a Kyrgyzstánu existují zárodky občanské společnosti (pouze v neehospodářské sféře), přičemž formální ani skutečné podmínky a možnosti se v těchto zemích příliš neliší. Konkrétní podoba zájmového sdružování je jiná s ohledem na různé sociální podmínky. Například v Kazachstánu existují ve větší míře ekologická sdružení, v Kyrgyzstánu spíše sdružení společenskovední, v Tádžikistánu je zájmový sektor rozvinut nejméně, s ohledem na špatný stav sociální infrastruktury obecně.

5.2.1.10. Potlačení náboženství

Ve všech zkoumaných státech je ústavou i skutečnou politikou státu vykázano náboženským, sociálním a mocenským strukturám místo na samé hranici existenčních možností. Ústavy garantují právo na svobodu vyznání a svobodu náboženského sdružování, ale negarantují již svobodu víru šířit. Ve všech státech jsou zakázány náboženské politické strany a je stanovena přísná hranice mezi veřejným a náboženským životem. Vyznání je v podstatě vymezeno do sféry soukromých a neveřejných vztahů, a to v rozsahu výrazně přísnějším než je v Evropě obvyklé. Pokud jsou v zemi povolena (registrována) nějaká vyznání (zpravidla pouze islám a pravoslaví), tak jiné (především protestantské) církve mají obvykle problémy s fungováním a sdružováním (především v Uzbekistánu a Turkmenistánu). Potlačování veřejných projevů náboženského života je obvykle odůvodňováno postupem proti terorizmu a islámskému fundamentalizmu, a to mnohdy způsobem, který vyznívá až naivně. Postup proti muslimské obci je nejmarkantnější v Uzbekistánu, v jehož východní části je tradiční lidový islám možnou konkurenční sociální doktrínou. Naopak v Kazachstánu, kde je islám vskutku slabý, je i reakce státu na něj slabší. V Kyrgyzstánu (severní části) je islám sice rozšířeným náboženstvím, ale s ohledem na tradičně pasteveckou společnost je také skutečně soukromou věcí většiny obyvatel. Pro situaci na jihu platí podobné poznatky jako pro východ Uzbekistánu s tím, že státní útlak náboženství není tak silný, pokud lze o něm vůbec mluvit^{CLVIII}. Významnou výjimku tvoří Tádžikistán, který jako jediný v důsledku mírových smluv s islamistickou opozicí umožnil funkci politických stran s islámským programem. Konkrétní dopady tohoto dílčího kroku jsou ovšem marginální^{CLIX}.

5.2.1.11. Nacionalizmus

Všechny zkoumané státy zvolily, ať už přímou ústavněprávní formulací nebo nepřímou konkrétními právními a politickými kroky, jako dominantní státní doktrínu některou z forem nacionalizmu. K definitivní volbě nacionálně definované státnosti všechny státy došly již v první polovině devadesátých let dvacátého století, přičemž pouze v případě šítského Ázerbájdžánu by bylo možné uvažovat o tom, že mocenské elity stály před volbou mezi národním a náboženským státem. Ve zbylých státech (středoasijských) se jiná možnost než národně definovaný stát nabízela pouze teoreticky.

Při definici povahy národního státu se všechny zkoumané země přiklonily k jedné z forem etnické identifikace hlavních společných znaků tvořících podstatu národa politického. To platí i o Kazachstánu, ve kterém lze stěží mluvit o etnické homogenitě. Vývoj sovětské společnosti před rozpadem Sovětského svazu nevykazoval masové etnické emancipační prvky a tyto potřeby nebyly společností vyjadřovány, s výjimkou části elit^{CLX}. Po vzniku nových států byly nacionalistické teze převzaty starými mocenskými elitami, které se k nim dříve stavěly více než rezervovaně. Nacionalistické ideologie

^(CLVIII) Politický islamizmus vzniká zjevně v prostředí městské kultury.

^(CLIX) Strana islámské obnovy je slabě zastoupena a nemá vliv na sféru veřejné politiky. Společnost jako celek není významně islamizována z hlediska tradičního dodržování islámských společenských a rituálních norem.

byly rozvinuty jako státní ideologie a mnohdy nabyly až esteticky nepředstavitelných rozměrů. V žádném případě se vnímání politického národa neposunulo k občanskému principu, jak je v současné době obvyklé v zemích západní Evropy, ačkoliv postavení etnických menšin se v posledních letech v některých státech (Kazachstán a Kyrgyzstán) mírně zlepšilo. Nacionalismus je ve zkoumaných zemích lidmi i jejich elitami vnímán folklórně a méně politicky, což mnohdy způsobuje přenos folklórních vzorců chování do politických vztahů.

Nejsilnější nacionalistická doktrína, jejíž součástí je i učení o národní jednotě, nerozbornosti a nezávislosti, je v Uzbekistánu a Turkmenistánu. Ve druhém případě je svázána s opakovaně zmiňovaným kultem osobnosti. Odlišnou roli představoval nacionalismus v Ázerbájdžánu, kde splnil roli mobilizačních hodnot pro vedení válečného konfliktu a následně roli záchrané sítě, která zabránila politickému rozpadu společnosti po válečném neúspěchu. Ázerbájdžánský nacionalismus je také ve zkoumaných státech nejspontánnější.

Velmi slabou odezvu měly nacionalistické teze v případě Tádžikistánu a Kyrgyzstánu. V jejich případě lze ještě mluvit o autentické odezvě, narozdíl od Uzbekistánu a Turkmenistánu, kde lze stěží hovořit o autenticitě jinak nepochybně širokého přijetí. V případě Turkmenistánu a Tádžikistánu byla nacionalistická ideologie pokusem politických elit o nalezení společných hodnot společnosti, která je organizovaná spíše kmenově nebo rodově. V Kazachstánu byl kazašský nacionalismus v reakci na prvotní alergické reakce ruské menšiny na novou kazachstánskou státnost pěstován v mírné, a pokud možno mírumilovné formě s ohledem na nezbytné soužití s ruskou menšinou^{CLXI}. Tento nepřilíš životný model ale nevyšel do pokusu o vytváření občanského pojetí politického národa.

Navzdory velmi intenzivnímu pěstování nacionalistické ideologie ale její význam v kontextu celého regionu v posledních pěti letech stále klesá. Její schopnosti integrovat společnost se ukázaly jako omezené a nedostatečně přínosné oproti jejím nevýhodám, kterými jsou především schopnosti rozdělovat a polarizovat etnicky různorodou společnost.

5.2.1.12. Ekonomický konzervatismus

Všechny zkoumané země odmítly v první polovině devadesátých let provádět podobné reformy, které začala provádět Ruská federace, ekonomický hegemon regionu. Pozdější ruský krach liberálních reforem konzervativní postoje zkoumaných zemí ještě prohloubil. Částečnou reformu hospodářského systému provedl Kazachstán, později ke konci devadesátých let na základě nátlaku Mezinárodního měnového fondu i Kyrgyzstán. Tádžikistán započal s ekonomickými reformami až na počátku dvacátého prvního století a Uzbekistán a Ázerbájdžán se reformovaly velmi málo. V citovaných zemích se připouští soukromé vlastnictví a podnikání a země stojí o zahraniční investice, ale daňové soustavy a investiční a právní prostředí není příliš přehledné. Téměř všechny ústavy odlišují různé druhy vlastnictví a kladou některé ochranné překážky ve vztahu k zahraničnímu kapitálu. V případě Turkmenistánu není přípustné, až na drobné výjimky ani soukromé podnikání s výjimkou drobných podnikatelů a státem licencovaných zahraničních investorů. Státy bohaté na suroviny mnohdy pouze prodávají licence na jejich těžbu a peníze utrácejí v lepším případě ve spotřebě, v horším případě končí na kontech představitelů režimu, popřípadě ve zcela nesmyslných projektech.

^(CLX) Opoziční elity si mnohdy zvolily etnickou emancipaci jako hodnotový protipól postsovětské normativní relativitě. Později se orientovaly na individuální hodnoty.

^(CLXI) Je třeba podotknout, že ruská menšina byla mnohdy nepřiměřeně citlivá na některé projevy národní kazašské emancipace.

5.2.1.13. Absence ochrany menšin

V žádném ze zkoumaných států neexistuje institucionalizovaná aktivní ochrana menšin, právní úprava kolektivních menšinových práv. V žádném státě také neexistuje ústavní imperativ, aby vůle většiny dbala práv menšiny. V zemích, kde existují mechanismy demokratických postupů, jsou obvykle rozhodnutí přijímána bez citu pro práva menšin a postavení jednotlivců. Političtí vítězové obvykle inklinují k politické likvidaci oponentů a předcházejí tak další politické soutěži. Podobné vztahy se uplatňují ve většině vztahů založených na nerovnosti (politické, etnické, ekonomické). Tento nedostatek kolektivní citlivosti je ovšem i obrazem snížené citlivosti k právům jednotlivce.

Rozdíly v tomto ohledu jsou méně patrné, zejména pro obtížnou aplikovatelnost v situacích, kdy neexistují řádné konkurenční vztahy mezi případnou většinou a menšinou. Ázerbájdžán založil svou státnost na tom, že popřel menšinová práva Arménů, a téhož bezpráví se pak dostalo jeho občanům vyhnaným ze ztraceného území^(CLXII). V Tádžikistánu, kde se vztahy mezi menšinou a většinou řídily delší dobu pravidly válečných vztahů, je postavení politických menšin mírně lepší, než je v kraji obvyklé, postupně se však pravděpodobně zhorší na středoasijské standardy. Kazachstán je typický tím, že si menšiny dělají vzájemné schválnosti podle toho, která je na daném území ve většině. V Turkmenistánu je lhostejné, jaká je identifikace občana a v Uzbekistánu jsou vztahy podobné interetnickým vztahům v Kazachstánu s tím, že primární identifikační roli hraje klanová a místní příslušnost. V případě Kyrgyzstánu lze s ohledem na silně územně a rodově rozdělenou společnost obtížně hodnotit postavení menšin, protože sociální model organizace společnosti je vytvořen tak, aby menšiny v praktickém a i politickém životě pokud možno nevznikaly.

5.2.1.14. Kontrola soudní moci

Ve všech zkoumaných státech je politická a administrativní kontrola soudní moci velmi vysoká. Ve všech státech jsou soudci jmenováni na dobu určitou, ve všech státech jsou snadné procedury odvolání soudců a nikde neexistují formální záruky soudcovské nezávislosti. To platí o všech státech stejnou měrou. I v těch státech, ve kterých existují znaky politické plurality a demokratických legitimačních mechanismů, nepředstavuje justice garanci těchto jevů a je i v takových případech velmi submisivní institucí. Tento poznatek se vztahuje na obecné i na ústavní soudnictví. Pro srovnání s kontextem je třeba poznamenat, že pokud existují ve zkoumaných státech tendence k vytváření demokratických mechanismů ve smyslu západoevropské doktríny demokratických standardů a lidských práv, o jejich prosazení nikdy neusilují soudy.

S kontrolou soudní moci také souvisí rozšířená obecná kontrola zákonnosti podřízená politické kontrole. Ve zkoumaných zemích obvykle neexistují nezávislé kontrolní instituce ustavované parlamentem, jako například kontrolní úřady, úřady pro dozor nad kapitálovým trhem, nezávislé národní bankovníctví, obchodní inspekce, nezávislé inspekce pro jednotlivá odvětví jako životní prostředí apod. Namísto toho existují prokuratury nadané obecnou dozorovou pravomocí. Prokuratury jsou obvykle systémově podřízeny prezidentovi nebo jsou pod jeho silným vlivem.

5.2.1.15. Kontrola samosprávy

Typickým znakem ústavních poměrů zkoumaných států je zachování propojení mezi státní správou a samosprávou, respektive stírání rozdílů mezi nimi. Samospráva je obvykle redukována na pouhou správu některých místních záležitostí na obecní úrovni a na krajské úrovni mnohdy chybí zcela

^(CLXII) Problém z hlediska národně sdíleného výkladu dějin v současné době netkví v tom, že by část obyvatel byla nucena opustit svůj domov, ale v tom, že Ázerbájdžán ztratil své území.

(Ázerbájdžán), jindy je její postavení natolik vágní a běžnými zákony omezené, že funguje jako nástroj ústřední státní moci (Uzbekistán), jindy je propojení mezi samosprávou a státní správou natolik těsné, že nevzniká pole autonomní politické vůle. Výjimkou je Kyrgyzstán, kde má samospráva dobré postavení, včetně možnosti soudní ochrany. Kompetenční arbitráž prováděná cestou ústavního soudnictví existuje také v Tádžikistánu. Ve třech státech existují teritoria se specifickým postavením garantovaným ústavou a vlastní organickou strukturou. Jsou to Ázerbájdžán, Tádžikistán a Uzbekistán. Společným znakem těchto polofederativních prvků systémů je jejich asymetričnost.

5.2.1.16. Vysoká rigidita ústav

Typickým znakem všech zkoumaných ústav je jejich vysoká rigidita. Díky ní je změna ústavy přípustná pouze formou referenda nebo velmi vysokým kvórem zastupitelského sboru s povinným návrhem prezidenta. Zajímavým jevem téměř všech zkoumaných ústav je jejich „nadústavní“ síla ve vztahu k jiným ústavním zákonům. Tímto se vytváří prostor pro dostatečnou úpravu podstatných náležitostí ústavního významu ústavním zákonem. I tento prostor, který je srovnatelný s románským institutem organických zákonů, ovšem vyžaduje výrazně vyšší politický konsensus než je v případě organických zákonů obvyklé.

Navzdory velmi rozšířené vysoké rigiditě všech zkoumaných ústav se zkoumané ústavy často měnily. Jediné dva státy, které si výrazným způsobem nezměnily ústavu, jsou Turkmenistán a Ázerbájdžán. Ve všech ostatních případech byly změny ústav velmi podstatné.

5.2.1.17. Nadužívání referend

Vysoká rigidita ústav a politické poměry, ve kterých prezident považoval mnohdy za nutné nechat změnit ústavu, a to pokud možno ve svůj prospěch proti vůli parlamentu, vedly k častému užívání referenda jako prostředku k prosazení vůle prezidenta proti vůli parlamentu, popřípadě ke změně ústavy, jejíž legitimita by neměla být zpochybnitelná. Ústavy jsou mnohdy napsány tak, že prezident je oprávněn vypsat referendum ke změně ústavy bez souhlasu parlamentu. Toto nadužívání referend se na první pohled může zdát krokem ke zvyšování demokratické kultury v zemi, ale vzhledem k tomu, že přijetí návrhu v referendu v zásadě neumožňuje proceduru politického vyjednávání nad návrhem změny, je takový postup mnohdy spíše problematický už jenom tím, že obchází principy parlamentního zastoupení. V praktické rovině bylo přijímání referendálních návrhů obvykle spjato s hlasovací procedurou, která vzbuzovala pochybnosti^(CLXIII). Předložení návrhu běžně doprovázely takové okolnosti, že přijetí návrhu bylo menším zlem oproti možné nestabilitě, jejíž zdání dokázal příslušný navrhovatel vyvolat a spojit s nepřijetím návrhu. Použité referendální postupy tak v mnoha případech byly nástrojem, jak obcházet prostředky konsensuální demokracie a prosazovat prostředky správy veřejných věcí s prvky diktátu v rámci širokého mandátu svěřenému jedné osobě.

^(CLXIII) Narozdíl od voleb nejsou v případě referenda členské státy OBSE povinny zvát do země pozorovatele na hlasovací proceduru, ani tuto kontrolu jakkoliv umožnit.

5.2.2. Dílčí výstupy

5.2.2.1. Suverenita veřejné moci

Jedním ze základních principů ústavního uspořádání jsou základní pravidla určující oprávněnost výkonu veřejné moci a postavení jednotlivce a jeho právo užívat svobod definovaných ústavou. Ústavy zkoumaných států také definují základní parametry oprávněnosti výkonu veřejné moci. V případě srovnávaných států jsou ústavněprávní výstupy v tomto směru odlišné. Nejradikálnější z hlediska ústavní licence státní moci je Ázerbájdžán, jehož ústava stanoví, že státní moc je možné omezit pouze zákonem a zakazuje zneužívání práv v rozporu s ústavou a jejími cíli. Druhý v pořadí na škále restriktivního postoje k individuálním svobodám je Uzbekistán, který svou ústavou nadřazuje zájmy společnosti nad potřebami jednotlivce. Poté následují Kazachstán a Turkmenistán, které definují svou státní moc jako suverénní a v zásadě neomezenou, pokud je vykonávána orgány s primární legitimací (jiné orgány potřebují delegaci nebo zákonnou licenci). Kyrgyzstán před ústavní reformou v roce 2003 neznal omezení výkonu veřejné moci a po reformě přijal princip zákonné licence výkonu veřejné moci. Tádžikistán v tomto ohledu mlčí a definuje základní parametry výkonu veřejné moci nepřímou a velmi vágně (zásady právního státu). V kontextu této škály stojí za pozornost to, že pouze Kazachstán a od ústavní reformy i Kyrgyzstán definují prostor svobody jednotlivce jako neomezený a ohraničený výslovně pouze zákonem. Je třeba také zdůraznit, že faktické poměry v Uzbekistánu a Turkmenistánu dosahují v rozporu s ústavními předpoklady principů úplné suverenity státní moci.

S principem suverenity státní moci souvisí i jinak neobvyklý rozsah povinností občanů definovaných ústavou, a to současně s úpravou jejich práv. Tento ústavněprávní zvyk, který svědčí o nepochopení funkce katalogu práv, jak jej zná západoevropská doktrína, je také dokladem toho, že smyslem ústavy ve zkoumaných státech není ustavit a ohraničit státní moc, ale především ji prosadit^{CLXIV}.

5.2.2.2. Rozpor normativity a fakticity

Rozpor mezi normativitou a fakticitou je jedním z referenčních parametrů, kterým lze posuzovat ústavnost a její autenticitu. Ze zkoumaných států představuje nejintenzivnější rozpor mezi těmito dvěma kategoriemi Turkmenistán, který funguje z valné části mimo ústavnost a řídí se zcela jinou normativní osnovou. V případě Turkmenistánu je ústava pouze „záložní“ normou, která by teoreticky mohla začít fungovat v případě konce současného politického režimu (tzn. úmrtí prezidenta). Druhým v pořadí je Uzbekistán, který se se svým politickým režimem, jenž zcela vylučuje politickou pluralitu, také velmi vzdaluje svému ústavnímu řádu. Třetím v řadě je Ázerbájdžán, jenž se příliš neliší od Uzbekistánu, ale jeho ústava dovoluje intenzivnější výkon moci. V případě Ázerbájdžánu neexistuje také politická pluralita a stát stíhá pokusy o vstup do politické soutěže, ale mnohem méně intenzivně než Uzbekistán, který je také mnohem agresivnější k projevům náboženské svobody. V případě hodnocení Kazachstánu, Kyrgyzstánu a Tádžikistánu je problematické tyto státy srovnávat, protože jak Kyrgyzstán, tak Tádžikistán potřebují ještě delší dobu nerušeného vývoje, aby bylo možné vynést definitivní závěry. Ve všech případech platí, že nejsou zcela vyloučeny možnosti vstupu do politické soutěže, ale faktické možnosti úspěchu jsou velmi omezeny nerovností šancí, která je vůči pokusům o změnu velmi tvrdá. V případě všech tří zemí je možné mluvit o volbách, které nejsou regulérní, ale úroveň jejich regulérnosti je odlišná. V Kazachstánu lze mluvit o přímé falzifikaci výsledků na centrální úrovni, kdežto v Kyrgyzstánu spíše

^(CLXIV) V západoevropských ústavách se také objevují povinnosti občanů (respektive povinnosti). Tento jev se týká asi jedné třetiny západoevropských ústav a omezuje se pouze na brannou povinnost.

na regionální úrovni (nekoordinovaně) a v Tádžikistánu je problematická především právní úprava, která velmi znevýhodňuje neetablované subjekty. Jak v případě Kazachstánu, tak v případě Tádžikistánu existují případy přímé aktivní politické perzekuce ze strany vládnoucích elit. Totéž platilo o situaci v Kyrgyzstánu před výměnou prezidenta v roce 2005. Míra a výskyt těchto jevů je ovšem nižší než v Uzbekistánu, Turkmenistánu nebo Ázerbájdžánu.

5.2.2.3. Klanové struktury

Klanové struktury, které se staly integrální součástí nových struktur, mnohdy fakticky vytlačily jiné konkurenční systémy (stranickopolitický, zájmový, náboženský). Jejich úspěch je ovšem v různých státech různý. Nejúspěšnější byly patrně v Tádžikistánu, kde dokázaly naplnit velmi podstatnou část politického systému (na západě a severu země). Velmi úspěšné byly rovněž v Ázerbájdžánu, kde se jim také podařilo obsadit většinu veřejných a ekonomických struktur. Méně úspěšné byly v Uzbekistánu, kde jsou pod určitou kontrolou prezidenta, kterému se daří držet si určité penzum vlastní zcela autonomní moci a vytvářet tak diktátorskou protiváhu klanovému systému. Tento stav se ale může rychle změnit, protože latentní síla klanového systému je velmi vysoká. S ohledem na část území (jih státu) lze v případě Kyrgyzstánu hovořit o slabším úspěchu klanových struktur. V jiných státech nelze mluvit o silných klanových strukturách.

5.2.2.4. Kmenové struktury

Na severu a východě Kyrgyzstánu stejně jako na východě Tádžikistánu nelze mluvit o klanových, ale o kmenových strukturách. Minimálně v případě Kyrgyzstánu lze mluvit o jejich významném podílu na politické organizaci a to dle i na ústřední úrovni. V Tádžikistánu se jejich úspěch omezil na místní a Badachšánské autonomní struktury. V případě Turkmenistánu, kde existuje rovněž kmenově organizovaná společnost, lze hovořit o maximálním potlačení kmenových struktur současným prezidentským establishmentem.

Kazachstán, který nezná klanové struktury, a jehož kmenové (hordové) tradice jsou velmi slabé, vykazuje rovněž vznik autonomních klientelistických struktur vzniklých v podmínkách nového státu a částečně decentralizované ekonomiky.

5.2.2.5. Kult osobnosti

Jedním z regionálních výstupů, který je pro zkoumanou oblast typický, je kult osobnosti, jenž nemá obdoby ani v jiných postsovětských státech. Nejvyšších kvalit v jeho budování dosahuje Turkmenistán, po kterém následuje v dalekém závěsu Uzbekistán. Poté, opět v dalekém závěsu, lze identifikovat Kazachstán a Ázerbájdžán, jejichž kult prezidentské osobnosti osciluje na hranici kritizovatelnosti nositele kultu. V případě Kyrgyzstánu lze identifikovat slabý kult v minulosti, kdežto v případě Tádžikistánu lze mluvit o jeho stávajícím slabém vzestupu. Posledně dvě jmenované země vykazují znaky prostředí, kde lze kritizovat prezidenta bez právní či morální úhony. Pro srovnání jednotlivých zemí je třeba podotknout, že poměry mezi nimi se liší velmi značně a rozdíl mezi Turkmenistánem a Kyrgyzstánem je o mnoho větší než mezi Kyrgyzstánem a běžnou úctou projevovanou nekorunovaným hlavám států v západní nebo střední Evropě. Naopak Turkmenistán dosahuje kvalit absolutistických monarchií nebo absurdních moderních pohádek.

5.2.2.6. Izolacionismus

V případě zkoumaných zemí je zajímavé sledovat různou míru mezinárodního izolacionismu. V zásadě lze identifikovat jednu zcela izolacionistickou zemi, dvě dílem a zbytek zemí naopak disponuje vnitřním volným integračním potenciálem. Příkladem totální izolace je Turkmenistán, který se v tomto ohledu začíná blížit světovému maximu v mezinárodní izolaci Severní Koreji. Turkmenistán zcela uzavřel své hranice, zavedl vízovou povinnost se všemi státy světa, povoluje vycestovat pouze s „výjezdní doložkou“ a vstupní víza uděluje po pečlivém zvážení. Své mezinárodní vztahy definuje jako projev své neutrality a nenavazuje s žádnou zemí intenzivní spolupráci ani těsnější styky. Odmítá jakékoliv ingerence do vlastních poměrů a nevyjadřuje se k žádným otázkám v zahraničí.

Podobnou politiku prováděl od poloviny devadesátých let zhruba do konce dvacátého století i Uzbekistán, který poté své zahraničněpolitické poměry mírně zliberalizoval, a otevřel jak své hranice, tak se pokusil budovat své mezinárodní vztahy a svou zahraničněpolitickou doktrínu. Jiné státy, tedy Ázerbájdžán, Kazachstán, Kyrgyzstán a Tádžikistán nezažily nijak podstatnou etapu tendence k vlastní izolaci.

5.2.2.7. Multivektorovost

Zvláštním znakem zahraniční politiky některých zkoumaných států je nevyjasněnost zahraničněpolitické orientace, která je někdy nazývána jako strategická nejednoznačnost⁴. Tento jev se vyhnul především Ázerbájdžánu, který se od počátku v zahraniční politice orientoval velmi jednoznačně na Turecko s ohledem na probíhající konflikt. Zcela nepozorovatelný s ohledem na izolacionistickou zahraniční politiku je také v případě Turkmenistánu. Kazachstán, který sice od počátku usiloval o privilegované vztahy s americkými a západoevropskými investory, od počátku definice své zahraničněpolitické orientace věděl, že navzdory problematickým vnitřním poměrům bude jeho hlavní politický partner Ruská federace. Strategická nejednoznačnost se projevila především u Kyrgyzstánu, Tádžikistánu a dílem i u Uzbekistánu. Tyto státy se pokoušely mít privilegované vztahy téměř s každým, výsledkem je jejich obecná nedůvěryhodnost v zahraničněpolitických vztazích. Tímto důsledkem trpí více Kyrgyzstán a Tádžikistán, protože Uzbekistán je přece jen v některých strategických otázkách pro zúčastněné velmoci v daném regionu nezastupitelný, a navzdory jeho pověsti nereseriovního partnera, se mu nyní daří vytvářet velmi úzké vztahy s Ruskou federací, zatímco ještě v nedávné době měl nadstandardně dobré vztahy se Spojenými státy americkými.

5.2.2.8. Politická represe

Pojem represe může mít obsah dvojí. Jednak se pod tímto názvem může skrývat cílená, zpravidla politicky motivovaná politika státu, jejímž cílem je potlačit některé spontánní politické jevy nebo to může být rozšířený sociální jev, kterému není stát s to čelit. Ve zkoumaných státech lze pozorovat zhusta zastoupené obě formy represe, přičemž každá představuje příznak jiného systémového jevu. V jednom případě je to spíše neschopnost a ve druhém případě je to vůle po represí.

Státy, které jsou bezkonkurenčně úmyslně nejrepresivnější, jsou Uzbekistán a Turkmenistán. Míra jejich represe je těžko srovnatelná. Obecné poměry v Turkmenistánu jsou pod větší kontrolou a intenzivnějším tlakem, ale v případě Uzbekistánu je nepochybné, že volí tvrdší metody při politické represí. Rozpor je dán také tím, že ložiska možného odporu jsou v Uzbekistánu mnohem silnější. Charakter jejich odporu je také výrazně odlišný (radikálnější) od turkmenistánské opozice, která neměla nikdy tendenci se radikalizovat a sahat ke zbraním. Pro případ Turkmenistánu je také podstatné to, že naprostá většina opozičního uvažování byla zlikvidována a současná represe má spíše provozní

a udržovací charakter. Méně represivní je Ázerbájdžán, kde je politická represe používána jako subsidiární prostředek nátlaku. O něco méně politicky motivované represe je v Kazachstánu, kde je cílená politická represe výjimečným jevem. Ještě méně represe je v Tádžikistánu, nejméně jí je v Kyrgyzstánu⁵.

Nezaviněná politická a sociální represe, jejímž cílem je udržení veřejného pořádku především na lokální úrovni cestou udržované právní nejistoty, je běžná téměř ve všech zkoumaných státech. Více se jí daří odbourávat v poslední době v Kyrgyzstánu a Kazachstánu. V Tádžikistánu je s ohledem na ne zcela zkonsolidované poválečné poměry běžnější především na okraji pozornosti státu, což jeho celkové poměry výrazně zhoršuje oproti Kazachstánu a Kyrgyzstánu. V případě Ázerbájdžánu, Uzbekistánu a Turkmenistánu je obtížné ji oddělit od státem úmyslně vyvolávané represe, protože lokální nízké právní vědomí mocenských složek je jedním z prostředků udržení strachu a s ním související loajalitou^{CLXV}.

5.2.2.9. Korupce

Korupce je negativní sociální jev, který nebývá spojován s ústavním právem ani ústavněprávní realitou. V případě sledovaných zemí korupce dosáhla takové integrace do společnosti a státu, že se stala ústavněprávní realitou faktické ústavy. Pod pojem korupce je třeba podřazovat i finanční transfery na nejvyšší úrovni řízení státu, kdy ze zahraničních investic do ropného a jiného těžebního průmyslu soukromě profitují hlavy států, popřípadě další vysokí státní úředníci. Stejně tak je potřeba pod ni zahrnovat podíl středních řídicích kádrů na využívání značné části celé stredoasijské a kavkazské infrastruktury k transportu nelegálního zboží (především z Číny), drog (především z Afghánistánu) a zbraní (do Afghánistánu a jiných okolních zemí).

Míra korupce je nejvyšší v „ropných“ a „plynových“ státech, tedy v Uzbekistánu, Ázerbájdžánu, Turkmenistánu a částečně i v Kazachstánu. Méně jí je v Tádžikistánu, kde korupční prostor vyplňuje především obchod s narkotiky. Nejméně jí je v Kyrgyzstánu. Míra běžné korupce ve vztazích občan ↔ stát je srovnatelná ve všech státech. Na úseku veřejné správy doznal největšího pokroku za poslední léta Kyrgyzstán⁶.

5.3. Systémové funkce

5.3.1. Ochrana života, zdraví, majetku a veřejného pořádku

Tato systémová funkce státu je jednou ze základních, protože potřeba, kterou saturuje, bývá uváděna jako jeden z prvních legitimačních principů existence státu. Každý alespoň trochu funkční stát tuto základní potřebu plní a představa její absence bývá spojována s absencí státu. V případě zkoumaných systémů samozřejmě platí, že v základní a nebytné míře státy tyto funkce plní. Jejich funkce není dokonalá a v mnohém selhává, přičemž jednotlivé dysfunkce jsou dobře identifikovatelné.

V případě států, které se jeví jako liberálnější ve srovnání s jinými zkoumanými státy, tedy Kazachstán, Kyrgyzstán a Tádžikistán, platí, že v mnoha případech jsou státní instituce v tak špatném stavu, že svou roli neplní. Justice funguje špatně, policie mnohdy též, obecná bezpečnost je často nízká, funkce státu přebírají lokální nestátní struktury (klanové, kmenové, klientelistické). Státu často nezbyvá

^(CLXV) Pro pochopení míry politicky motivované represe je třeba zdůraznit, že v Uzbekistánu se ukládá i trest smrti za politicky problematické jednání, mučení (až ke smrti) a zmizení osob je pravidelně běžné ve všech zkoumaných zemích, přičemž v případě Kazachstánu, Kyrgyzstánu a Tádžikistánu jde někdy o nedbalostní excesy, kterým není stát s to bránit v častém výskytu.

než tyto stínové struktury pouze omezovat a držet v rozumných mezích. Stát tak nebojuje pouze s obecnou kriminalitou, ale i se stínovými mocenskými strukturami. Problém organizované, především hospodářské kriminality také ohrožuje obecnou bezpečnost a veřejný pořádek stejně jako funkčnost státních orgánů, které mají veřejný pořádek zajišťovat. Mezi jednotlivými zeměmi jsou rozdíly. V nejhrošším postavení je Tádžikistán, kde selhání státu hraničí se systémovým jevem (v poslední době na ústupu). Situace v Kyrgyzstánu a Kazachstánu je vzájemně srovnatelná a odlišnosti jsou dány především odlišnou strukturou osídlení, jinak platí, že situace ve městě a na periferii je v podstatě srovnatelná.

V případě Uzbekistánu, Kazachstánu a Ázerbájdžánu je situace poněkud odlišná. Na úrovni obecné bezpečnosti je v případě Ázerbájdžánu situace srovnatelná s Kazachstánem, kdežto v Uzbekistánu a Turkmenistánu je situace na první pohled o něco lepší, neboť lepší je zde ochrana některých právem chráněných zájmů, života a zdraví. V těchto třech státech je ale nezbytné brát v úvahu také skutečnost, že stát sám někdy aktivně příslušné hodnoty ohrožuje, a tím je zbavuje potřebné ochrany. V případě politicky motivované represe nechybí někdy ani mučení, zmizení osob a tresty smrti. V tomto případě nemusí jít o individuální akty, ale o politické a právní kroky, které mají dopad na blíže neurčený okruh osob. Turkmenistán je problematické hodnotit, protože některé státem běžně garantované funkce sám aktivně omezuje (sociální zabezpečení, důchodové pojištění, lékařská péče), takže úroveň aktivní ochrany života a zdraví klesá, a je mnohem nižší než například v Uzbekistánu a v některých ohledech (lékařská péče, základní vzdělání) i nižší než ve všech jiných srovnávaných zemích.

5.3.2. Ochrana sebe samého

Aby stát mohl plnit úkoly, které má a které ospravedlňují jeho existenci, musí se chránit před vnitřními zdroji ohrožení a předcházet jejím vznikům. Stát by měl být schopen potírat jevy, které ohrožují jeho funkci, tak jak tuto funkci definuje. V případě zkoumaných států plní tuto roli nejlépe Turkmenistán, který je schopen předcházet všem jevům, které pro něj a pro současnou podobu jeho systému představují ohrožení. Jiné jevy, které by jiné státy mohly podle vlastních kritérií považovat za negativní, záměrně toleruje a nepřikládá jim negativní význam. Druhý následuje Ázerbájdžán, který se v důsledku vlastních válečných neúspěchů natolik zkonsolidoval a zhomogenizoval, že dokáže identifikovat vnitřní nebezpečí poměrně snadno. Méně dobře je na tom Kazachstán, který ale nečelí vážnějšímu ohrožení a který dokázal udržet základní parametry své státnosti navzdory vnitřnímu etnickému konfliktu a početně silnému odchodu ruský hovořících občanů. Na předposledním místě stojí Uzbekistán a Kyrgyzstán. Obě země musely opakovaně čelit pohybu neidentifikovatelných ozbrojených útvarů na svém území, atentátu na prezidenta (Uzbekistán), možnému rozporu mezi dvěma částmi země a lokálním vzpourám. V nejhorší situaci byl svého času Tádžikistán, na jehož území probíhala několik let občanská válka.

5.3.3. Vnější ochrana

Každý stát se brání vnějším zdrojům ohrožení ozbrojenou armádou a smluvním zajištěním. Schopnost takové obrany je jedním z funkčních měřítek státu, a to ze stejných důvodů, z jakých je jím ochrana před vnitřními riziky. Ázerbájdžán v této roli značně selhal. Na druhou stranu je třeba připomenout, že konflikt související s Náhorním Karabachem začal v podstatě jako vnitřní spor a Ázerbájdžán později, když se spor internacionalizoval, musel jako jediný ze srovnávaných států čelit intenzivnímu ohrožení zvenčí. Poměrně dobré zakotvení v mezinárodních vztazích a s tím související postavení má Kazachstán, který má i více či méně konsolidovanou obranu a vybudovanou obranu

doktrínu. Horší postavení mají Kyrgyzstán a Tádžikistán, které se ukázaly jako velmi zranitelné, první v případě tádžikistánské občanské války a druhý v případě války v Afghánistánu. Obě země tehdy byly ohroženy přílivem uprchlíků, nekontrolovaným přísunem zbraní a narkotik (opia a jeho chemických derivátů) z válečných oblastí, kde nefungovala v okamžiku ohrožení žádná moc, která by bránila jejich expedici. Tomuto ohrožení nebyly zmíněné státy s to dostatečně čelit a vnitřní poměry těchto zemí se kvůli tomu částečně destabilizovaly. Lepší je postavení Uzbekistánu, který dokonce projevil schopnost podílet se na zajištění veřejného pořádku mimo své území (při intervenci do Tádžikistánu). V případě Turkmenistánu, který se víceméně spoléhá na svou izolaci, lze ryze hypoteticky předpokládat, že v případě skutečného ohrožení by mu čelil jen s velkými obtížemi. Nelze ovšem pominout skutečnost, že jeho současná politika takovému ohrožení předchází. S ohledem na regionální poměry ale takový postup není dostatečný (blízkost Afghánistánu, hranice s Íránem apod.).

5.3.4. Zprostředkování zájmů

Jednou z nezbytných rolí, která saturuje sociální potřeby obyvatel, je agregace a zprostředkování zájmů občanů a jejich korporací. Demokratické státy jsou dokonce na institucionalizaci takové potřeby vystavěny. Systém zprostředkování zájmů bývá složitý a komplexní, má mnoho podsystémů, obsahuje přímé a nepřímé prvky, otevřené a skryté mechanismy. Vícerozměrovost komplexnost zprostředkovatelských mechanismů je jejich pojmovým znakem, protože vyjádření zájmů širších skupin jednotlivců nemá nikdy lineární povahu. Ani systémy, které otevřeně popírají svou zastupitelskou povinnost, nejsou nikdy zcela prosty systémů zprostředkování zájmů.

Všechny zkoumané země popírají, respektive nerozvíjejí politické stranictví a stavějí na individualizovaných mandátech, které by se měly opírat o široký konsensus obyvatel. Tento prostý fakt redukuje významně jeden z rozměrů zprostředkovatelského systému a systém jako celek oslabuje. Všechny systémy jsou proto méně disponovány reprezentovat menšinové zájmy. Stejně poznatky platí o institucionalizovaném zastoupení politicky neutrálních zájmů (odborníky, zájmové svazy, hospodářské komory apod.). Ani takové zprostředkování zájmů není ve zkoumaných státech pěstované a rozvíjené. Pokud rozdělíme zkoumané státy na systémy zcela exkluzivní (Ázerbájdžán, Uzbekistán, Turkmenistán) a částečně inkluzivní (Kazachstán, Kyrgyzstán, Tádžikistán), první skupina obsahuje klanové nebo kmenové systémy zprostředkování zájmů inkorporované do správní struktury země, kdežto státy druhé skupiny kombinují politické a klanové, popřípadě administrativní a klientelistické struktury. Ať už je strukturální dominance jakákoliv, je systém redukován na jednotnou a vnitřně chudou strukturu zprostředkování. Přesnější katalogizace je uvedena v tabulce č. 6.2.26.

5.3.5. Sebeomezování na nezbytné funkce (vytváření prostoru svobody)

Jednou z funkcí státu je i vytvoření prostoru svobody tím, že se stát omezí na určitou činnost a nechá prostor pro svobodné dovolené chování. Součástí takové funkce je i státní garance ochrany tohoto prostoru. V tomto ohledu jsou všechny státy velmi problematické, a to i Kazachstán, Kyrgyzstán a Tádžikistán.

V případě Turkmenistánu je celkem nepochybné, že se pokouší o maximální státní kontrolu společnosti a jednotlivce. To platí téměř o všech stránkách společenského a hospodářského života. V případě Ázerbájdžánu a Uzbekistánu existuje prostor omezené hospodářské svobody, který se snaží stát chránit; týká se ovšem drobného podnikání a v případě významnějších hospodářských aktivit se nelze vyhnout státní a politické kontrole. Kontrola politického (obecně veřejného) života je v Uzbekistánu

silnější než v Ázerbájdžánu. V případě Uzbekistánu je nemožná existence nevládních organizací nebo nelicencovaných politických stran, kdežto v Ázerbájdžánu možná je, ačkoliv tyto jevy jsou perzekvovány, někdy více, někdy méně důkladně. V Kazachstánu, Kyrgyzstánu a Tádžikistánu je hospodářská svoboda srovnatelná s Uzbekistánem a Ázerbájdžánem, případně je o něco vyšší. Rozdíl v prostoru svobody je dán především širším spektrem tolerovaných společenských aktivit, včetně politických. Ve všech třech částečně inkluzivních státech je tento prostor více či méně srovnatelný.

V případě některých států platí, že jimi vytvářený prostor svobody je omezován sociálními strukturami mimo stát, což jsou v Uzbekistánu, Ázerbájdžánu, na západě Tádžikistánu a na jihu Kyrgyzstánu klany a na východě Tádžikistánu a severu Kyrgyzstánu kmenové struktury. Sociální kontrola těchto struktur je silná a stát ji mnohdy úmyslně nechává vykonávat některé funkce, které jsou tradičně v moderní společnosti svěřeny právě jemu. Jde především tradičně o prevenci sociálně patologických jevů, kontrolu loajality (politické) obci apod. Rozdíl mezi klanovou a kmenovou sociální kontrolou je markantní na pozadí rozdílu mezi centrem a periferií. První je silnější v centru (městě) a druhá na periferii (venkov, menší města). Role státu, který zdánlivě nemá na této kontrole podíl, spočívá ve skryté podpoře těchto jevů a jejich nedostatečném zabraňování.

5.3.6. Vytváření a obnovování legitimačních řetězců mezi vstupy a výstupy

Jednou z funkcí udržujících soudržnost systému je vytváření legitimační řetězců mezi podporou systému (volby, placení daní, tacitní podpora státu) a výstupy (normativní a řídicí činnost). Legitimita systému je pojem platnému právu neznámý. Obsahuje psychologický moment, který je obtížně měřitelnou kategorií i z hlediska všech jiných společenských věd, včetně politologie a sociologie. Existují objektivně měřitelné systémové vlastnosti, kterým je v obvyklých kulturních podmínkách evropské civilizace přisuzován legitimační účinek (volební procedury). V případě zkoumaných systémů je tento problém poněkud složitější, protože společensky sdílený subjektivní legitimační postoj nemusí nutně odpovídat míře určené podle objektivních kritérií (svobodné volby).

Z hlediska měřitelných kritérií nelze v případě Turkmenistánu, Uzbekistánu a Ázerbájdžánu mluvit o žádné legitimační základně režimu. Volby nejsou svobodné, politická konkurence neexistuje, pravidla právního státu a s tím související právní jistoty neexistují, hlavy států jsou ve funkci nastálo, mnohde se objevují prvky monarchií. V případě Kazachstánu, Kyrgyzstánu a Tádžikistánu jsou poměry složitější. V rozsahu výběru hlavy státu nelze konstatovat svobodu volby (falšování voleb, nespravedlivá předvolební soutěž). Jiné jsou volby do parlamentů a místních zastupitelstev, kde lze nalézt částečně svobodné poměry. Nelze mluvit o svobodné soutěži z hlediska přístupu k mediální scéně, ale možnost účasti existuje a někdy se i oponentní kandidát prosadí proti kandidátovi nominovanému establishmentem. Někdy je volba dokonce variantní a žádný z kandidátů neobhájí svůj mandát z mocenských pozic. Určité prvky, které systém takto legitimují, tedy existují. Slabý efekt této legitimace je ale dán tím, že je účinná pouze v prostředí slabých parlamentů a mnohdy se může jevit jako samoučelná (ačkoliv není). Je také pravda, že tyto mechanismy nejsou hlavními nositeli subjektivní sdílené legitimační podpory.

Problematika obecně sdílené subjektivní podpory, která se projevuje především tacitní podporou (v případě voleb manifestační účasti), je ve všech zkoumaných systémech nepochybná. Systém, ve kterém jeho obyvatelé žijí, je politicky (nikoliv právně) předvídatelný, je založený na vzájemné výměně minimální podpory, splňuje určité požadavky (především materiální), nechává prostor pro soukromí, prostor pro seberealizaci (pokud je to ve prospěch systému, je to dobře, ale není to podmínkou), nevyžaduje

autentické vnitřní přesvědčení, ale spokojí se s manifestační symbolickou podporou^{CLXVI}. Při funkci systému se jeho uživatelé musí spokojit s tím, že se podílí na některých formách podvodu (například účast na volbách, které neodpovídají mezinárodním standardům definovaným v západní Evropě). Účast na těchto volbách (a jiných rituálech) je svým způsobem stálým potvrzováním specifické legitimacy založené na udržování *statusu quo*. Pokud by se takový způsob setkal s širším nesouhlasem, tak by režim nebyl schopen udržet své pozice násilím a musel by se nutně změnit. Historické události z Ukrajiny, Gruzie a Kyrgyzstánu dávají za pravdu závěru, že falšovat volby nelze proti aktivnímu nesouhlasu obyvatel^{CLXVII}. V tomto smyslu určitá podoba mlčenlivé ale nezpochybnitelné podpory jistě existuje^{CLXVIII}. Její zdroj je třeba hledat především ve strachu, a to jak ve strachu ze změny (především), tak ve strachu z možné represe (částečně). Pro úplnost je třeba dodat, že postoj, který je možné nazvat konzervativním, není založen na zcela svobodně vyhodnocených informacích, protože příslušné režimy vytvářejí obraz své funkční nepostradatelnosti. Celá procedura politické udržitelnosti stávající podoby systémů je hra s informacemi a emocemi. Pro ještě větší úplnost je třeba také dodat, že nelze s určitostí předvídat, jak by dopadlo odstranění nebo pád kteréhokoliv z režimů z hlediska prožitku jejich obyvatel.

Součástí těchto regionálně specifických legitimačních vzorců jsou i specifika pro jednotlivé státy. Legitimitu ústavního systému Tádžikistánu a jeho součástí posiluje uzavřená mírová smlouva, která představuje druh národního politického konsensu (politického národa v zárodku ovšem). V případě Uzbekistánu je to strach z radikální islamizace. Na druhé straně je tento legitimační prvek ohrožen ztrátou podpory určité významné části obyvatel na východě země. V případě Turkmenistánu je to pouze strach ze sociální nestability, na kterou není nikdo připraven. V Ázerbájdžánu je pro legitimaci systému podstatná národní shoda nad interpretací posledního válečného konfliktu^{CLXIX}. V Kazachstánu představuje významný legitimační faktor strach před etnickou radikalizací, která by mohla v případě eskalace přerůst v občanskou válku s mezinárodní (rozuměj ruskou) účastí. V Kyrgyzstánu se jako klíčový ukázal nový konsensus elit severu a jihu v době poslední politické krize, který umožnil hladkou personální výměnu na nejvyšších úrovních vedení státu a vyřešení této krize. V tomto případě nešlo zatím o změnu režimu, ale pouze o změnu vlády, byť je takový způsob neobvyklý. Pozoruhodné je, že tento v podstatě elitní prvek konsensu se odehrával na pozadí široké lidové nespokojenosti s politickou realitou a v interakci s ní.

5.3.7. Řešení neočekávaných situací

Jeden z prvků stability systému je jeho schopnost reagovat na neočekávané situace. Tato schopnost by měla odpovídat tomu, do jaké míry mohou neočekávané situace ohrozit systém z hlediska funkčnosti. Zkoumané státy mají tuto schopnost obecně nízkou. S tímto jevem také souvisí obecně nízká reformní schopnost, která je patrna z jednotlivých výstupů systému. Jako příklad nízké schopnosti reagovat na neočekávané situace jsou postupy států v případě, kdy se po území Ferganské doliny pohybovaly neznámé ozbrojené divize, problémy související s válkou v Afghánistánu, popřípadě v Tádžikistánu (ve vztahu k ostatním státům), problémy s hledáním nových odbytišť a stavbou produktovodů, ekologické krize (Aralské jezero) a v neposledně i vnitřní problémy (kyrgyzstánská krize,

^(CLXVI) V některých parametrech se systémy podobají více poměrům v Československu v sedmdesátých letech dvacátého století než jakémkoliv etapě vývoje Sovětského svazu. To neplatí o míře represe, která je v mnoha případech tvrdší.

^(CLXVII) V případě Kyrgyzstánu nelze dojít k závěru, že se jednalo o změnu ústavního nebo politického režimu, ale pouze o změnu vlády.

^(CLXVIII) Režimy bez takové podpory nepochybně existují též, ačkoliv mezi ně nepatřil Sovětský svaz. Takové režimy pak musí čerpat svou schopnost odolávat případnému odporu z jiného zdroje, vnější podpory jiného státu nebo formou totální kontroly.

^(CLXIX) Podobný fenomén je typický i pro Arménii.

andižanský masakr) apod. Jako mírně schopnější je v některých ohledech možné hodnotit pouze Uzbekistán, který byl schopen se podílet na mezinárodních vojenských akcích pod patronátem jiné velmoci (Ruská federace či Spojené státy americké). Naopak velmi problematická je připravenost Turkmenistánu, který je vystavěn na víře, že se nikdy nic neobvyklého nenastane. V případě neočekávaných událostí bude reakce jednotlivých států více či méně dílem náhody. Ostatní státy jsou v této funkci srovnatelné; přesnější katalogizace je uvedena v tabulce č. 6.2.26.

5.3.8. Sebeobnova

Sebeobnova v hodnotové, institucionální a personální rovině je jednou z funkcí systému, která mu umožňuje adaptaci na nové podmínky. Sebeobnova zkoumaných států se v institucionální a hodnotové rovině s výjimkou Turkmenistánu nevyvíjí standardu. Za patnáct let své existence dokázaly prakticky všechny státy, že dokáží vyhodnotit své organické slabiny a změnit svůj systém k podobě, o které se domnívají, že bude lepší a funkčnější. Některé nově zaváděné instituce dokonce respektují soudobé institucionální trendy (ombudsmanské instituce, zvláštní instituce určené k ochraně práv). Totéž platí o hodnotové a normativní obnově, která v kontextu patnácti let byla někdy až příliš překotná.

Mnohem problematičtější je ovšem systémová schopnost výměny kádrů, která je ve všech zkoumaných zemích velmi slabá. To neplatí pouze o nejvyšších postech, ale o celém systému státní správy a zastupitelských sborů, tedy politických elit v širším slova smyslu. V běžných systémech se střídají politické strany a v rámci stran fungují otevřené konkurenční vztahy a kádry v systému se tímto způsobem přirozeně obměňují. Ve zkoumaných zemích tomu tak není^(CLXX). Výměna kádrů je přitom pro funkci státu nezbytná, protože každá složitější systémová řídicí činnost potřebuje stálou obměnu se zachováním určité kontinuity. V obvyklých zastupitelských demokraciích, kde roli kádrové základny hraje parlament, se obvykle má zato, že ideální koeficient obměny je jedna třetina poslanců v jednom volebním období. Koeficient obměny na exponovanějších postech bývá ještě vyšší. Ve zkoumaných zemích se vládnoucí elity prakticky od roku 1985 nemění. Jediný způsob obměny je přirozená úmrtnost (v doslovném významu) a postup v rámci hierarchizovaných vertikálních struktur, který je sám o sobě také problematický, protože tyto struktury neobsahují konkurenční prostředí, takže kritériem výběru je spíše schopnost služby příslušnému vertikálnímu systému (klan, kmen, byrokratický aparát) než schopnost veřejné služby.

Na tomto jevu nic nemění ani to, že například v Kazachstánu nebo Kyrgyzstánu byla v devadesátých letech silná obměna obsazení v parlamentu. Pokud není parlament personální základnou pro vytváření politické elity, ale slepou kariérní uličkou, nemá tato skutečnost na obměnu kádrů významný vliv. Za jediný systémový průlom do kádrové strnulosti je možné považovat odchod prezidenta Akaeva z úřadu, který svědčí o neinstitucionalizované a nedobrovolné výměně^(CLXXI). Další výjimkou jsou personální změny v době kladení základů systému v Ázerbájdžánu, ty lze ovšem přičíst přechodnému charakteru období. Lze je také bagatelizovat odkazem na to, že výsledek těchto změn odpovídal stavu na jejich počátku. Více je patrné z tabulky č. 6.2.2.

^(CLXX) Tento disfunkční znak byl typický i pro Sovětský svaz, kde nebyla do jeho konce institucionalizována výměna kádrů, jak na nejvyšší úrovni, tak na nižších úrovních.

^(CLXXI) V tomto případě je ale Akaev podobnou výjimkou, jakou byl Chruščov; v obou případech tyto výjimky potvrzovaly to, že rituál výměny neexistuje.

5.3.9. Sebeprosazování

Jedním z referenčních měřítek státnosti je nalezení adekvátního místa v mezinárodních vztazích. V tomto ohledu nefungují zkoumané státy dobře, protože nabytá svoboda je vedla mnohdy ke zkratkovitému a v důsledku toho i kontraproduktivnímu jednání. Typickou chybou počátku devadesátých let bylo promrhání integračního kapitálu, který skýtaly postsovětské vztahy. Zatímco bylo možné budovat alespoň celní a hospodářské unie, tak některé státy se maximálně izolovaly od svého okolí (Uzbekistán, Turkmenistán). Ázerbájdžán se rozhodl dokonce válčit se svým sousedem, kdežto Tádžikistán se uzavřel do sebe se svými vnitřními válečnými problémy. S pasivní podporou Kyrgyzstánu, který se ale silného Kazachstánu zároveň obával, se pokoušel vytvářet multilaterální síť vztahů pouze Kazachstán. Tento pokus o integraci postsovětského prostoru se ale Kazachstánu nezdařil a v regionu tak zvítězil krátkodobý koncept pokusu o dominanci nad snahou o kooperaci; koncept zahraničněpolitické doktríny, kterou prosazoval Uzbekistán. Uzbekistán významně definoval charakter vzájemných vztahů, a odsoudil tak celý region k partikularizmu a dlouhodobému integračnímu neúspěchu. Výsledkem bylo, že v podstatě žádný ze zkoumaných států nemá v současné době významné postavení v mezinárodních vztazích. V tomto ohledu zkoumané systémy funkčně v interakci společně selhaly.

5.4. Souvislosti

5.4.1. Podobnosti a jejich příčiny

Zkoumané státy mají mnoho podobných rysů. Patří mezi ně především vypjatý prezidencialismus, potlačení parlamentarizmu, potlačení konkurenčních prvků systému, všechny odchylky od deklarované dělby moci, kontrola justice, kontrola samosprávy, potlačení ochrany menšin, renesance nacionalizmu, ekonomický (reformní) konzervatismus a jiné výše uváděné společné výstupy. Bylo by jednoduché označit za společnou příčinu společné sovětské dědictví a minulost, popřípadě předsovětský odkaz, ale takový závěr není správný, respektive není úplný. Důvodem je jednak skutečnost, že ve srovnání s jinými postsovětskými zeměmi lze některé společné zjištěné znaky identifikovat pouze u zkoumaných zemí, a jiné nikoliv, a jednak to, že sovětská minulost může být příčinou paralelních jevů, které mohou vyvolat shodné následky v jiných souvislostech.

Formální jevy jako ústavněprávní redundance či nadřazenost ústavy jiným ústavním normám jsou nepochybně sovětským dědictvím, které bylo převzato více či méně automaticky, protože téměř všichni, kdo se technicky podíleli na tvorbě nových ústav, byli odchováni sovětskou ústavněprávní vědou. Ve zkoumaných zemích neexistovaly narozdíl od střední Evropy přímé informační kontakty na západoevropské znalostní síť, zahraniční odborná literatura nebyla dostupná a studiu cizích ústav a zahraniční právní vědy se věnoval málokdo. Bylo více než logické, že právní kultura bude navazovat na sovětské dědictví. Letmé srovnání s ústavami jiných států regionu (Írán, Turecko), tento dojem potvrdí. Stejný inspirační zdroj je třeba vidět v případě obvyklého ústavněprávního hodnocení dějin, které se stalo novinkou přijetím sovětské ústavy z roku 1924 a od té doby je součástí sovětské ústavní tradice. Všechny zmíněné výstupy související se sovětskou ústavněprávní legislativou se ve zkoumaných státech vyskytují ve větší míře než v jiných postsovětských republikách včetně Běloruska a Ruské federace. V jejich případě byla inspirace západoevropskou ústavní tradicí silnější.

Před rozpadem provedly republikové elity v jednotlivých sovětských republikách na základě moskevských směrnic některé ústavní reformy, které obecně znamenaly odklon od systému vlády

politbyra směrem k prezidentskému systému. V Ruské SFSR se těžiště moci politbyra přesunulo v důsledku ústavních reforem na parlament, jenž tvořil silnou konzervativní protiváhu liberálním ruským reformátorům, kteří začali sovětské dědictví vnímat jako přítěž. Ve zkoumaných svazových republikách neexistoval segment reformních elit, který by se pokusil o dotazení reforem i po obsahové (policy) stránce, a načaté institucionální reformy vedly ke zcela jiným poměrům než v jiných postsovětských republikách^{CLXXII}. Vývoj, který se od rozpadu pak odehrával zcela samovolně, vedl ve všech případech k vytvoření silných pozic prezidenta a až následně byly přijímány příslušné ústavy. Fenomén pozdního přijímání ústav je tak důsledkem ustálení poměrů v ústavním vakuu a následné právní kodifikaci výsledku politického vývoje; výjimka Kazachstánu jenom mění počáteční fázi jeho vývoje na fázi pokusu o jinou podobu, jejíž neúspěch později vedl k téměř konci jako jinde. Směr vývoje byl umocněn charakterem nově vzniklých politických obcí. Institucionální vstupní reformy pak vedly k hypertrofii naznačeného vývoje. Koncentrace moci dosáhla větší intenzity než ve všech jiných postsovětských republikách s výjimkou pozdní fáze vývoje běloruského režimu (nikoliv běloruského ústavního systému). Ryze institucionální základy vývoje byly dány počátkem sovětských reforem, které měly ve zkoumaných státech jiný účinek než v ostatních postsovětských státech. Svou roli nepochybně sehrály předsovětské feudální tradice, které posunuly směr reforem k autoritářským podobám. Postsovětský hypertrofovaný prezidencialismus má nepochybně své kořeny a ústavní vzory také v západní Evropě a severní Americe, zejména některé jeho dílčí prvky. Do ústavních systémů zkoumaných zemí se ovšem dostaly tyto inspirační vzorce jednak prostřednictvím sovětského právního dědictví cestou právní kontinuity, jednak prostřednictvím ústavní inspirace jinými ústavními systémy v postsovětském prostoru.

Tímto se dostáváme k druhému jevu, který ovlivnil některé ústavní (především procesní) instituty všech zkoumaných ústavních systémů. Vzhledem k tomu, že všechny ústavy byly přijímány poměrně pozdě, tak se v mnohém nechaly inspirovat již vytvořenými ústavami jiných postsovětských republik. Nejvýznamnější roli sehrála Ruská federace, která v mnohém ovlivnila tato státy, bez ohledu na konkrétní politické vztahy mezi Ruskou federací a zkoumanými státy. Postup Kazachstánu, který podobně jako Uzbekistán přijal prvou ústavu brzy po svém vzniku, svědčí o ruské inspiraci. Počáteční podoby ústav přijímané před ruskou ústavou se jí příliš nepodobaly, ale jejich pozdější ústavní vývoj svědčí o dalším ovlivnění ruským ústavním vývojem a připodobnění těchto dvou systémů jiným zkoumaným systémům, které se ruským konstitucionalizmem nechaly inspirovat na samém počátku. To platí především o procesní stránce, konkrétně o způsobu přijímání ústavy Ruské federace. Ruská ústava byla přijata v referendu, přičemž poměrně liberální ústava měla tehdy mnoho oponentů a vlašnou oporu veřejnosti. Její přijetí je především zásluhou jejích oponentů, kteří díky své kampani proti ústavě přilákali do volebních místností dostatečný počet odpůrců, aby bylo dosaženo potřebné kvórum. Kampaň ovšem nestačila ke změně výsledku hlasování. Ruská ústava je dílem menšiny (tehdy liberální), která dokázala politickými a právními kroky předložit národu svůj návrh (a žádný jiný). Volba mezi ústavou a žádnou ústavou pak obvykle dopadá ve prospěch ústavnosti, byť není dokonalá. Postup, kdy ústava není širším konsensem přijatým v důsledku dlouhodobého vyjednávání politických elit, ale výsledkem politického úspěchu největší menšiny, byl převzat do ústavněprávní mentality zkoumaných států. Citované státy Kazachstán a Uzbekistán, které přijaly první ústavní normy v roce 1992 a 1993, je přijímaly svými parlamenty. Všechny pozdější významnější ústavní změny a přijaté ústavy, včetně obou citovaných zemí, byly přijímány v referendu (ruské ústavní referendum bylo v roce 1992). Politický postup mnohdy připomínal karikaturu ruského vzoru. Ovlivnění ruským konstitucionalizmem a jeho souvislostmi je v tomto případě nepochybné.

Některé znaky společné všem zkoumaným státům, jako například silná politická kontrola justice, jsou výsledkem kombinace na sobě nezávislých ústavních principů, které jsou jinak neslučitelné. Sovětské

^(CLXXII) Ve všech ostatních republikách existovala tradice státnosti a minimální iredentistické tendence. To platí jak o Pobaltí, Ukrajině, Bělorusku, Moldavsku, Gruzii a Arménii.

ústavy znaly princip jmenování soudců na dobu určitou a stanovily, že soudci jsou voleni ve všeobecném hlasování. Tento princip, který je v podstatě podobný ve Spojených státech amerických, byl nahrazen částečně západoevropským principem jmenování soudců jinými zastupitelskými nebo výkonnými orgány, ale nebyl doplněn souvisejícím principem neomezeného mandátu a neodvolatelnosti^(CLXXIII). Výsledek je nasnadě; soudy nejsou nezávislé. Volba mezi konkrétními dílčími prvky a takto vytvořená konečná podoba systému jsou přirozeně otázkou politické volby toho, kdo vytváří konečné znění ústavy. V daném případě lze mít za to, že kombinace neslučitelných prvků, byla užita záměrně tvůrci ústav, kteří se obávali ohrožení ze strany soudní moci.

Zajímavá je také poměrně intenzivní koncentrace moci ve vertikálním slova smyslu, která je regionální postsovětskou zvláštností. I v Sovětském svazu byla moc v regionálním smyslu velmi decentralizována. V případě Ruské federace je decentralizace ještě intenzivnější než v sovětských dobách a federace je dotvořena do podoby, která zdánlivě hraničí s dysfunkčním soustátím. Výsledek byl dán velmi dlouhým vyjednáváním s budoucími subjekty Ruské federace, které vedlo k podepisování federální smlouvy, popřípadě uzavírání mezinárodních smluv. Zdlouhavý proces, díky kterému dnes Ruská federace s největší pravděpodobností přežila a nerozpadla se, vytvářel dojem zbytečného mrhání prostředky a vedl k odstrašujícímu efektu ve vztahu ke všem formám samosprávy. Později přijaté ústavy zkoumaných států se vyvarovaly jakéhokoliv zbytečného federalizmu a principů nezávislé samosprávy, které byly shodně považovány za problematické jevy^(CLXXIV). Inspirace Ruskou federací je v tomto případě negativní.

Některé ústavněprávní výstupy, jako například ekonomický konzervatismus, který je typický pouze pro zkoumané státy, je možné považovat za jevy lokálního původu nebo také za principy převzaté z čínského ústavního modelu postaveného na velmi pomalém provádění reformem. O inspiraci čínským hospodářským systémem mnohdy otevřeně mluvili kyrgyzstánští i kazachstánští představitelé a jeho vliv na Střední Asii a dílem i na Ázerbájdžán nelze popřít.

Pokud prezidencialismus a související výstupy (potlačení parlamentarizmu apod.) byly výsledkem kombinace vlivů sovětských tradic a regionálních kulturně právních podmínek, tak výstupy, které jakkoli souvisejí s redukcí pluralizmu, jsou výhradně místní, popřípadě jsou výsledkem inspirací axiomy regionálních velmocí. Součástí politické kultury a potažmo i právní kultury ve zkoumaných státech není otevřený politický konflikt, který by byl institucionalizován, ritualizován a redukován pouze na politický rozměr. Volební systémy a organická struktura jiných postsovětských zemí (například Ruské federace) se výrazně neliší od systémů zkoumaných států, ale výsledkem je zcela jiná ústavní realita, která vytváří formálně konsensuální systém, jenž skutečné konflikty redukuje vně sebe samého, popřípadě do jiných a skrytých mocenských struktur. Prezidentské systémy jsou ve všech postsovětských republikách. Ve všech postsovětských zemích také převládá při ustavování politické moci na všech úrovních systému většinová volba. Nikde ve zbývajících postsovětských zemích nedošla redukce menšinových práv a separace politického konfliktu tak daleko jako ve zkoumaných šesti zemích. Naopak ve většině jiných postsovětských systémů se navzdory systémovým překážkám vytvořily mechanismy, které tyto funkce plnily. Tímto se ukazuje že charakter politické obce je pro chod a skutečnou funkci ústavního systému mnohem významnější než formální pravidla. To platí pro reprezentaci zájmů, stranickopolitické soustavy i pro ochranu menšinových zájmů a lidských práv. V tomto smyslu je dokonce obtížné mluvit o ústavní inspiraci, protože výsledek konečné podoby není dán arbitrárním rozhodnutím o tom, jaké ústavní principy budou převzaty nebo vytvořeny. Výsledek je totiž dán tím, jak ve výsledku bude fungovat nová politická obec v rámci vytvořených pravidel. Svou inspirační roli tu sehrály nepochybně spíše politické vzorce chování. V tomto ohledu mohly sehrát svou roli Čína a Pákistán, mnohem méně pak Írán nebo

(CLXXIII) Pro srovnání je třeba uvést, že ústava Ruské federace stanoví neomezený mandát soudců a stanoví jejich neodvolatelnost.

(CLXXIV) Mezi samosprávou a federalizací je samozřejmě kvalitativní rozdíl, ale v případě zkoumaných zemí není tento rozdíl příliš pocíťován. Ruská ústava samozřejmě definuje i samosprávu poměrně velkoryse.

Turecko. Zkoumané státy se po rozpadu nestaly součástí množiny zemí, které rozumně mohly uvažovat o členství v Radě Evropy. Jejich jediným pojiťkem se světem euroatlantické právní kultury se stalo členství ve strukturách OBSE. Tento slabý vztah způsobil, že se státy začaly v mnohém považovat za součást jiné skupiny zemí a své politické poměry začaly poměřovat tím, co viděly na jihu a na východě od svých hranic. Takto vytvořený referenční rámec je pak mnohem volnější a umožňuje vývoj zcela jiným směrem než například v Ruské federaci, která sice není vzorem ústavních ctností, ale její skutky jsou poměřovány mnohem přísněji.

Formální inspirace západoevropskými ústavními normami, která se projevila především v deklaraci ochrany lidských práv a deklaraci dělby moci, se v mnohém omezila na pouhou deklaraci. Svědčí nicméně o tom, že tyto principy vlády považovali mnozí za neoddiskutovatelný státněprávní standard minimálně v době, kdy byly zkoumané ústavy přijímány. V tomto smyslu je doktrína, jejímž jsou vyjádřením, úspěšná a svědčí to o její univerzalitě. Pokud se k ní stát sám a dobrovolně přihlásí, je snadnější v rozsahu rozporu s realitou identifikovat problém spočívající v porušení těchto norem a popřípadě činit kroky k jeho odstranění. Tento fakt, který svědčí o určitém úspěchu doktrín založených na ochraně lidských práv a demokratického a právního státu, vedl i k tomu, že zmiňovaný „helsinský“ prostor, do kterého spadají tyto státy, má svůj nepochybný význam. Jeho podoba netkví ani v současné podobě zkoumaných států, která je nepochybně v mnohém pro zastánce těchto hodnot přijatelnější než možná podoba zkoumaných systémů, jak by se patrně vyvinula, pokud by mechanismy mezinárodního nátlaku neexistovaly, ale především v možnostech budoucího vývoje. Ačkoliv se to zdá poněkud absurdní, nelze popřít, že helsinské politické mechanismy udržely některé zkoumané státy na uzdě a v budoucnu budou stále vytvářet vzor standardu, který může být jednou v případě změn využit. Dilem se tak již stalo v případě Tádžikistánu, kde mírové hovory byly organizovány pod patronací OBSE, jejíž role nebyla symbolická. V případě kyrgyzstánské krize související s výměnou prezidenta a následnými volbami se můžeme jen dohadovat, co způsobilo, že výměna vlády neproběhla podobně jako v Pákistánu. Přímá západoevropská inspirace tedy nepochybně existuje, byť má zatím mnohdy jen deklaratorní nebo velmi latentní povahu. To, že ji mnozí berou na lehkou váhu, se může změnit, tak jak se tomu stalo v případě lehkovážného podpisu Leonida Brežněva na závěrečném helsinském protokolu v Helsinkách 1. srpna 1975^{CLXXV}. Mnohé byť opomíjené normy se mohou v krizových momentech uplatnit. Pokud by podstatou politické nebo ústavní krize byla krize sociálních norem, otevíral by se prostor „jedinému jistému“, čímž by byla psaná ústava.

Zvláštním inspiračním vzorcem všech zkoumaných ústavních systémů byla také doktrína národního státu pocházející ze západní Evropy, která byla v karikované podobě převzata jako základní hodnotový kámen nové státnosti. Převzetí bylo dilem zprostředkované a dilem přímé. Idea národního státu se v Evropě vyvíjela od pojetí národa krve, přes pojetí národa společného kulturního dědictví až po pojetí národa jedné politické obce, které v současné době převládá a které je někdy také označováno jako občanský princip. V případě zkoumaných ústavních systémů lze vypořádat počáteční mechanické převzetí občanského principu do ústavních systémů a následné modifikace tohoto axiomu ve směru budování etnicky pojatých identitních vzorců. V minulosti zkoumaných států neexistovala žádná historická etapa, která by představovala období národní emancipace a definice národa, v jehož rámci si jsou všichni rovni. V tomto smyslu je tento jev z hlediska časové posloupnosti přirozený. Z hlediska konkurence různých identitních vzorců je dokonce z evropocentrického pohledu tato fáze formování národního státu obvyklá a časově následující po úpadku tradičních struktur sociální kontroly (kmeny a klany). Dle některých teorií je také nezbytným předpokladem vzniku liberální společnosti, i když jiné

^(CLXXV) Nelze také popřít, že některé zásady mezinárodního práva vyplývající z helsinského procesu se ve vztahu ke zkoumaným zemím a jejich vzájemným vztahům ukázaly jako stabilizující. Především nedotknutelnost hranic. Pokud by platily principy Washingtonské deklarace, byla dnešní politická mapa Střední Asie jiná a demografická mapa Střední Asie přehlednější a chudší.

teorie zase tento předpoklad vyvracejí a dokazují jiné možnosti vzniku moderního politického národa⁷. Bez ohledu na tyto souvislosti je třeba konstatovat, že všechny státy se touto cestou vydaly, mnohé z nich ji za dobu své existence revidovaly, ale žádný ze zkoumaných států si nezvolil jinou hodnotovou osnovu, ačkoliv nabídka v tomto směru existovala (Írán). V tomto směru zvítězil „na celé čáře“ turecký sekulární model státu v islámské společnosti. Turecká inspirace je také příkladem nepřímé inspirace ze západní Evropy. Pozdější národně obrozenecké jevy, které se objevily v jiných postsovětských zemích, se vyskytly buďto současně (Arménie, Gruzie) nebo později (Rusko, Ukrajina). V tomto směru lze dovozovat maximálně inspiraci opačným směrem. Naopak inspiraci Tureckem potvrzují některé drobnosti (ideové odůvodnění vztahu k menšinám), včetně estetických znaků (kult osobnosti apod.).

Žádným způsobem se ve zkoumaných státech neuplatnily islamistické ani jakkoliv příbuzné doktríny. Důvod, proč se islám, který nabízí tradicí prověřenou hodnotovou strukturu, nikde neuplatnil, je třeba hledat v povaze kontinuity státnosti a především kontinuity elit. Jakékoliv jiné hodnotové systémy, které jsou značně manipulovatelné, jsou pro systémové elity zkoumaných států akceptovatelné, kdežto náboženské doktríny, které nelze snadno kontrolovat pomocí podřízené církevní hierarchie, vzbuzují silný strach z neznámého. Většina představitelů postsovětských zkoumaných republik se hlásí k vládnému islámu, ale odmítá jakoukoliv souvislost mezi veřejným životem a islámem. Až alergická reakce na jakékoliv islámské sociální aktivity je vysvětlitelná pouze pomocí strachu a sovětských tradic, které jsou tradičně sekulární. Případ Ázerbájdžánu, jehož volba mezi nacionalisticky definovaným státem a nábožensky definovaným státem vskutku existovala, ukazuje, že islám nenabízel takové pole mocenské svobody jako jiná doktrína. To platí i o mezinárodní podpoře a jiných relevantních veličinách^(CLXXVI). Žádnou odezvu nenašla ani poměrně pestrá škála smíšených státněprávních doktrín, které jsou v islámských státech běžné. Na druhou stranu se systémové jevy typické pro některé arabské státy vyskytly i ve zkoumaných státech, což bylo dáno podobným vývojem ve srovnatelných podmínkách (viz. dále kapitola 5.4.5. Vnější paralely a zdánlivé podobnosti).

V pořadí pomyslné úspěšnosti jednotlivých inspiračních zdrojů vítězí nepochybně sovětské státoprávní tradice, kterých je ve zkoumaných zemích mnohdy více než kdekoli jinde v bývalém Sovětském svazu. Veškeré mechanické procesy související s ústavností jsou jí silně poznamenány. Jako druhé v pořadí se umístily lokální předsovětské státoprávní (politické) tradice, na které zkoumané státy dílem navazují, zejména v oblasti politické kultury a dotvoření ústavy pěstovanou právní kulturou. Srovnatelné místo zaujímají západoevropské inspirační zdroje, jiné regionální inspirační zdroje (Čína, Pákistán, Turecko) a další postsovětské státy (Ruská federace). V případě západoevropských inspiračních zdrojů je třeba zdůraznit jejich latenci a mnohdy archaickou podmíněnost.

5.4.2. Odlišnosti a jejich příčiny

Kromě uvedených shodných znaků existují samozřejmě odlišnosti, jejichž výskyt má poznatelné příčiny. Zkoumaných ústavních systémů je šest a takto vysoký počet už dává možnost posoudit, jaké vstupy měly vliv na formování zkoumaných systémů a jakým způsobem je ovlivňovaly. Odlišnosti, které systémy vykazují, jsou různé, ale značná část z nich podřazuje zkoumané systémy do skupiny uzavřených

^(CLXXVI) Například Írán byl vždy velmi uzavřen do sebe, Arabské státy se v podpoře omezují na arabský svět, Pákistán je „zaměstnán“ Indií a Afghánistán nepředstavuje žádnou veličinu.

systémů a do skupiny polootevřených systémů. V té první jsou systémy, které vykazují vyloučení jakékoliv skutečné politické a jiné sociální plurality, v té druhé jsou systémy, které jsou polootevřené a připouští omezené formy plurality. Důvodů proč se některé ze systémů vyvinuly jako uzavřené a jiné jako polootevřené je více.

Nejvýznamnějším faktorem bylo etnické složení obyvatelstva v počátcích budování státnosti. Státy, které byly více demograficky homogenní, inklinovaly spíše k diktátorské formě vlády, kdežto státy etnicky složené a komplikované inklinovaly spíše k otevřeným politickým systémům (s mnoha nedostatky). Etnická pluralita představovala v každém ze tří států jiný model. V Kazachstánu tvořili téměř polovinu obyvatelstva Slované a jejich elity stát řídily. V Kyrgyzstánu představovali Slované asi jednu čtvrtinu obyvatelstva, ale etnickou pluralitu doplňovala silná asi 15% uzbecká menšina. V Tádžikistánu byli Slované ve výrazné menšině, ale pestrost osídlení byla vytvářena jednak uzbeckou menšinou, jednak rozdělením Tádžiků na šíity a sunnity. Ve všech třech případech představovalo složení obyvatel výrazné politikum. V ani jednom státě nedosahovalo nominální etnikum poměru dvou třetin obyvatel. V případě zbylých tří států byl nejhomogennější Ázerbájdžán (82%), poté zhruba stejně Uzbekistán a Turkmenistán (asi 75%). V případě Uzbekistánu a Ázerbájdžánu je třeba navíc zdůraznit existenci samostatných na ruské inteligenci nezávislých elit, včetně kontroly školství a obsazení státního aparátu.

Druhou o něco méně významnou veličinou (vstupem), která ovlivnila konečnou podobu zkoumané státnosti, byly přírodní podmínky. Přírodní bohatství implikující ekonomickou a exportní suverenitu vedlo k vyšší odolnosti vůči mezinárodnímu nátlaku na podobu vnitřních poměrů a vyššímu sebevědomí staronových elit při formování nové státnosti. V této souvislosti je třeba zdůraznit, že Kazachstán, který také disponuje významným nerostným bohatstvím, není takovou výjimkou, protože se v některých rysech blíží spíše uzavřeným systémům. V jeho případě zabránila plnému uzavření systému velmi silná ruská menšina (nikoliv svou volní činností, ale svou pouhou přítomností). V tomto smyslu je národní bohatství určitou formou národního prokletí, na kterém se kupodivu největší měrou podílí jeho konzument, tedy euroamerická civilizace.

Problematika přírodního bohatství je také úzce spjatá s institucionalizovanou korupcí na nejvyšší úrovni. Korupci lze ale vnímat jako jev, který podkopává víru v instituty práva a spravedlnosti, působí rozkladným způsobem na všechny související oblasti hodnotových systémů, včetně ústavního práva. Zpětně tak působí na podobu ústavních systémů.

Další odlišností je postavení mimostátních mocenských struktur ve společnosti. Jednotlivé státy se od sebe liší tím, jestli na jeho území dominuje městská klanová struktura, agrární kmenová struktura nebo jinde klientelistické struktury, které je v nepřítomnosti nahrazují. Výskyt té či které struktury sociální kontroly je dán především tím, jaká ze struktur má v osídlení tradici, přičemž klientelistické vazby jsou univerzální substituční strukturou, která vyplňuje případné vakuum těchto struktur. Mnohem zajímavější je sledovat možnosti těchto struktur a rozsah jimi získané moci oproti státním strukturám, kterým konkurují. Téměř vždy tyto struktury fungují v rámci úředních mocenských struktur a je obtížné posuzovat konkurenci dvou mnohdy spjatých systémů, ale pro posouzení konkurenčního vztahu je podstatné, zda rozhodnutí přijímaná osobami v těchto paralelních strukturách jsou přijímána podle klíče vyplývajícího z příslušnosti k té či oné struktuře. V tomto případě je nepochybné, že ve státech uzavřených jsou neformální mocenské struktury pod větší kontrolou státu a státní loajalita je dominantní strukturou. To platí samozřejmě pouze tehdy, pokud budeme srovnávat srovnatelné (například Uzbekistán s Tádžikistánem a Turkmenistán s Kyrgyzstánem). Míra uplatnění neformálních struktur je tedy dána tím, jakou podobu má konečný systém. Jako systémový znak má až sekundární povahu, což svědčí jak o subsidiární povaze nestátních tradičních mocenských struktur, tak o jejich latenci.

Ostatní souvislosti mezi systémovými vstupy a konečnou podobou systému (výstupy) jsou omezené na zvláštnosti jednotlivých států. Asi nejspecifičtější je Tádžikistán, který se svou periodou občanské války představoval dlouhou dobu významný prvek nestability. V současnosti je regionální

výjimkou v tom, že akceptuje islámské politické strany a v zemi je akceptován „politický islám“. Odlišností od jiných zkoumaných států je více (třeba velmi slabá legislativní redundance). Důvodem jsou především silné kulturní vazby na jiné nesovětské země regionu (Írán, Afghánistán), pluralitní složení společnosti a to i v náboženském rozměru. Silná imigrace z Afghánistánu také posunula společnost dál od sovětského formátu. Historická znalost moderních íránských dějin dávala k posouzení dvě extrémní podoby systému (šáhův režim i klerikální islamismus). Konec války a konečná podoba míru byly svědectvím o bezútešnosti obou variant konce války. Poměrně bolestivá válečná zkušenost pak vedla k uvážlivějšímu nakládání s nabytou svobodou a mírem, což se projevilo i v některých formách zvýšené tolerance.

Jiný systémový extrém, kterým je Turkmenistán, je hádankou. V jeho případě existují nepochybně objektivní důvody pro vznik uzavřeného systému (přírodní bohatství, homogenní společnost), ale neexistují důvody, proč se režim vyvinul do tak extrémní formy diktatury, kterou nepochybně jest. Možné důvody lze hledat v nahodilostech (osobnost prezidenta), kulturním prostředí a jiných veličinách, ale žádný z nich nedává dostatečně uspokojivou odpověď. K podobnému závěru by bylo možné dojít v případě zkoumání například Ázerbájdžánského dynastizmu. K tomuto jevu by mohlo dojít kdekoli jinde a shodou okolností k němu došlo právě tam.

I jiné státy vykazují výjimečné systémové vlastnosti, které jsou vysvětlitelné pouze lokálními vnitřními předpoklady. Jsou jimi geografické uspořádání Kyrgyzstánu, které vedlo k vytvoření mocenského antagonizmu centrum ↔ periferie. Patří mezi ně i válečná zkušenost Ázerbájdžánu, která tento stát jednoznačně posunula směrem k národnostně vyhraněnému státu.

Z celkového hlediska jsou faktory ovlivňující vzájemné odlišnosti jednotlivých států povětšinou faktory vnitřní. Lze je dělit do dvou skupin; významné a méně významné. Faktory významné (složení politické obce a surovinové zdroje) určují základní charakter státnosti, tedy zda jde o stát s uzavřeným ústavním systémem, či zda v zemi existují prvky plurality. Otevřenost systému koreluje i s otevřeností v mezinárodních vztazích, ochranou lidských práv (mírou jejich porušování), dodržováním vlastních norem (menším rozparem mezi normativitou a fakticitou). Vedle významných faktorů existují faktory méně významné, které předurčily některé podružné odlišnosti výsledné podoby ústavních systémů zkoumaných států, ale v zásadě ji výrazně neovlivnili (nejvíce Tádžikistán).

Pokud by bylo možné připustit vnější inspiraci v rozsahu ovlivnění odlišností jednotlivých států, lze tento slabší a doposud spíše povrchní jev (přebírání formálních znaků) zjistit až v pozdější fázi sledovaného vývoje. V této fázi můžeme pozorovat větší ovlivnění Kazachstánu Ruskou federací, Ázerbájdžánu Tureckem, Kyrgyzstánu Čínou, Tádžikistánem Íránem (negativně) apod.

Z hlediska konkurence v inspiraci různými ústavněprávními zdroji nelze z tohoto dílčího přehledu odlišností činit příliš kategorické závěry, protože většina faktorů, které byly relevantní pro konečnou podobu jednotlivých systémů v rozsahu jejich odlišností, má vnitrostátní povahu. Nejde ani tak o vstupy, ale o vnějším systémové faktory původem z území příslušného státu (s výjimkou vstupů souvisejících s etnickou diverzitou). V žádném případě nešlo o vnější inspirace při formování nových států; pouze v případě Tádžikistánů bylo možné mluvit o negativní inspiraci. Vnější vlivy jsou patrné až v poslední době.

5.4.3. Inspirační zdroje a příčiny volby zdrojů (Rusko?, islám?, Evropa?)

Volba ústavněprávních axiomatických zdrojů není volným aktem tak, jak jej známe při rozhodování jednotlivce nebo úzce definované skupiny. Není ani plebiscitární otázkou. Je naopak otázkou složitého politického a sociálního procesu, ve kterém mají své místo jak elity, tak široká veřejnost. Tento proces není vědomě řízeným procesem, ale otázkou spontánního skupinového vývoje. Z výše uvedených popisů podobností a odlišností je zřejmé, že postsovětské státy s islámskou tradicí se ve svém vývoji nenechaly příliš inspirovat žádnými zdroji a maximum svých právních a ústavních tradic převzaly z dosavadního vývoje Sovětského svazu. Kromě tohoto recepčního konzervatismu je zajímavá i struktura a poměr dalších inspiračních zdrojů, kdy vítězí Ruská federace a až za ní následují historické inspirační zdroje, regionální velmoci a západoevropské státy. Rolí úplného outsidera v konkurenci ústavních principů pak sehrává islámský svět a jeho doktríny, ať už vyplývají z islámu jako takového nebo z ústavních zřízení jednotlivých států.

Důvodem recepčního konzervatismu je skutečnost, že vznik nových států, které byly předmětem zkoumání, nebyl dílem politických a právních procesů v těchto státech, ale důsledkem vnějších okolností. Vznik nových států je obvykle spojen s emancipací kolektivní identity nebo srovnatelným emancipačním jevem. V případě zkoumaných států tomu tak nebylo a jejich vývoj po jejich vzniku tomu odpovídal. Namísto budování nové koncepce státnosti nově vzniklé státy v podstatě pokračovaly ve svém vývoji, jakoby k rozpadu nedošlo. Na sklonku existence Sovětského svazu se sovětská společnost výrazně změnila, změna byla dokonce intenzivnější než kdykoliv poté. Koncept třídní občanské loajality, na kterém byla vybudována sovětská společnost, byl narušen. V dobách Sovětského svazu skutečně vykazoval režim širokou podporu svých obyvatel, bez které by se neobešel. I kritické postoje byly obvykle odvozeny od loajality k abstraktní podobě systému. Tímto se sovětský režim výrazně lišil od režimů svých satelitů, kde byla podpora obyvatelstva mnohdy nahrazena mezinárodní kontrolou či hrozbou. Ve druhé polovině osmdesátých let dvacátého století v důsledku reforem prováděných důsledně shora byla mytická nedotknutelnost povahy režimu postupně rozebrána. Tímto byl v podstatě ohrožen jeden ze základů podstaty sovětského panství. Tento historický posun doprovázely přirozené posuny v ruské (především moskevské a leningradské) majoritní společnosti. Součástí společenské reakce na postupnou dekompozici posvátné krávy sovětské státnosti byla postupná tvorba záchranných mechanismů, v podobě mechanického přebírání západních vzorců ústavněprávního uvažování. Ve zkoumaných státech, které na *perestrojku* hleděly mnohdy s podezřením, tento kompenzační proces neexistoval. Přestavba byla sice zahájena mimo jiné i výměnou elit, ale nová generace stranických představitelů a pozdějších státníků nebyla s *perestrojkou* nijak vnitřně identifikována. Rozpad tehdy z jejich hlediska již vyprázdněného Sovětského svazu jen představoval odstranění rozporu mezi vývojem v metropoli a na periférii. V tomto smyslu jsou zkoumané státy nástupnickými státy Sovětského svazu mnohem více než například Ruská federace, Moldavsko nebo Ukrajina. Tento postřeh je mimo jiné i dokladem částečné životnosti rezidua sovětské doktríny v dnešní době.

V nově vzniklých státech vznikla ovšem systémová potřeba nahradit ikony, které byly neodvratně zlikvidovány. Neexistovala potřeba vybudovat nový koncept státnosti, protože setrvačnost dosavadní státnosti tuto otázku nekladla. Přejímání axiomatických vzorců mělo tedy ryze subsidiární povahu a omezilo se na nezbytně nutnou roli nahrazení původních vzorců loajality. Tímto je dostatečně vysvětlen recepční konzervatismus, ale není vysvětlen preferenční klíč k přebírání jednotlivých cizích axiomů. Nejzajímavější bude asi odpověď na otázku, proč zcela selhal inspirační katalog islámských modelů. Důvodů je více. Tento katalog není jednotný a bylo by třeba hledat alespoň rámcové důvody odmítnutí pro jeho různé podoby. V případě šítského klerikalizmu lze poměrně snadno odůvodnit jeho nepřitažlivost pro dominantní sunnitské obyvatelstvo, stejně jako problematickou pozici v mezinárodních vztazích a související radikalismus, který byl zjevný i počátkem devadesátých let. Neméně problematické

se ukazovaly i sunnitské modely v arabských státech, které se navíc ukázaly jako choulostivé na jakékoliv vnější podněty, například v souvislosti s válkou v Iráku kvůli okupaci Kuvajtu. Permanentní rozpory mezi nacionalismem, panarabizmem a socialismem se nejevily jako dostatečně přitažlivé. V reakci na celkovou problematicnost konkrétních státoprávních konceptů, neexistovala v té době dostatečná intelektuální třída, která by dokázala vytvořit vlastní koncept státnosti, jenž by kombinoval doktrinální islamismus a konkrétní státní uspořádání. Z dlouhodobého hlediska by k takové syntéze byly předpoklady, především ve Ferganské dolině, ale v té době nebyly. Neexistovala intelektuální nabídka a širší poptávka. Již zmíněný strach mocenských (státních) a alternativních (klanových) elit ze systému, strach, který by byl absolutní v některých hodnotových rozměrech, vytvořil spojenectví mezi jinak konkurenčními strukturami státu a tradičními systémy sociální kontroly. Spojenectví, jehož společným jmenovatelem bylo zachování *statusu quo*. Dalším možným interpretačním výstupem může být určitá paralela s evropským, především románským prostorem, kde antiklerikalismus byl součástí politických tradic spojených s národní emancipací. Tento postřeh by ovšem svědčil závěru, že zkoumané státy se podobají více evropským státům a kopírují jejich historické vývojové tendence. Z mnoha jiných důvodů by takový závěr byl problematický. Proti němu svědčí i to, že sekulární politická kultura zatím není s to zpracovat náboženské hodnoty bez náboženství, jak tomu bylo v případě zmiňovaných evropských států. Činí spíše opak a přejímají náboženství bez jeho hodnot.

Pozdější přejímání ruských a regionálních ústavněprávních axiomů bylo věcí více či méně náhodnou a doplňovalo aktuální potřeby ústavních systémů. Rusko, které je z hlediska jazykové přístupnosti a propojení elit stále ještě největším inspiračním vzorcem, představuje i vzor určité asertivní funkčnosti. Role Ruska jako regionálního hegemonu, který v poslední době dokonce své pozice posílil, dává i jeho ústavněprávním výstupům punc přitažlivosti. Turecko, které zprostředkovalo nacionalistický model státu, a Čína, která darovala regionu ekonomickou doktrínu, zaznamenaly své úspěchy díky ekonomickým a nově budovaným sociálním vztahům. Role Turecka byla zvýhodněna jazykovou příbuzností s většinou středoasijského původního obyvatelstva. Tento inspirační zdroj vysvětluje i chladnější přijetí tureckých axiomů v Tádžikistánu, který jako jediný není dominantně turkický.

Formální přijetí některých západoevropských ústavních principů bylo (především formálním) úspěchem západních států v důsledku dobové interpretace konce studené války (opět punc přitažlivosti). Stalo se ústavněprávním a mnohdy bezobsažným bontonem vybavit ústavy určitým minimem ochrany lidských práv a principy právního státu, aniž tato mnohdy kosmetická záležitost někoho myšlenkově zatěžovala. Tento rozšířený jev ovšem otevírá další perspektivy mezinárodní ochrany zmíněných hodnot a budoucí perspektivy jejich prosazení. V případě zkoumaných států nelze popřít některé počáteční pokusy jejich představitelů tyto systémy skutečně liberalizovat. V Kazachstánu i v Kyrgyzstánu se tyto tendence ukázaly jako subjektivně neproveditelné a sami jejich původci se později stali jejich nepřáteli. Ani demokratizace není jednoduchá. Nepochybně ovšem je to, že ústavní a mezinárodněprávní prostředí zkoumané oblasti za posledních dvacet let zaznamenalo určité změny, které jsou v mnohém nevrátelné, byť ve zmiňovaném prostoru existují státy jako Turkmenistán.

Nezanedbatelný je také rozdíl mezi katalogem užitých zdrojů z hlediska organického na straně jedné a z hlediska státně hodnotového popřípadě statusového na straně druhé. Různé oblasti ústavního práva představují různé normativní vrstvy, kde složení nepůvodních ústavněprávních axiomů má různé zastoupení. V organické rovině lze vyzorovat především inspiraci soudobými a svým způsobem světově rozšířenými uznávanými vzorci ústavněprávních doktrín, ať už se jedná o Ruskou federaci, západní Evropu nebo severní Ameriku. Organické ústavněprávní axiomy pak byly modifikovány lokálními mocenskými potřebami a takto pozměněny na regionální variantu organického modelu. Naopak v rozsahu ideových dogmat (principů) lze vyzorovat spíše inklinaci k historickým a z hlediska západní Evropy ale i Ruska přežitým ústavněprávním axiomům. V této oblasti nalézají diskurzivní uplatnění

i místní inspirační vzorce, ať už z hlediska pozitivní nebo negativní inspirace. Hodnotová a i statusová normativita vykazují oproti organické normativitě historické zpoždění.

5.4.4. Pravidla vývoje

Vývoj systémů vzniklých dle výše popsaných pravidel měl také určitá pravidla, která lze interpretovat v kontextu diskurzu norem. Bezprostředně po konsolidaci systémů a v průběhu konsolidace byla odpovězena otázka, do jaké míry lze importovat bez dalšího ryze západní modely vlády, které při aplikaci v Kazachstánu a Kyrgyzstánu selhaly (neuspěly). Vývoj také ovšem ukázal opačnou stranu mantinelů, kterých lze ve většině států dosáhnout. S výjimkou Turkmenistánu lze konstatovat, že zkoumané systémy se ve svých vývojových výkyvech již dotkly možností uzavřených systémů. Mnohé systémy neplní své funkce, tak jak by bylo zapotřebí a určité náznaky politických a někdy i s nimi souvisejících ústavních krizí se tu a tam objevují. Některé systémy se již pokusily hledat kompromisní řešení mezi maximem tvrdé linie, kterého v minulosti dosáhly, a požadavky mezinárodního společenství, byť jeho výtky verbálně odmítají. Ve většině států lze vyzorovat vývojovou fázi reflexe, která zpochybňuje již dosažené krajní možnosti.

Součástí vývojových tendencí je i vyrovnávání zpoždění hodnotové normativity za organickou normativitou. Funkce jednotlivých orgánů mechanicky převzatých z jiných ústavních modelů začaly zpětně systémy ovlivňovat k podobě vzorů, které se staly inspiračními vzory. To platí částečně o některých horních komorách parlamentů a funkci parlamentního zastoupení opozice, která se z důvodů nemožnosti uplatnit se v koaličních vztazích začala zaměřovat na individuální problémy. Platí to také částečně o nově zřizovaných ombudsmanských funkcích. Bohužel to neplatí o rolích soudců, ale pokud by byly zajištěny záruky jejich skutečné nezávislosti, platilo by o nich s největší pravděpodobností totéž. Role justice je tedy negativním potvrzením téhož postřehu. Dílčím závěrem tedy je to, že organická inspirace může sehrát roli přenosového média obecné hodnoty lépe než abstraktně vyjádřená hodnota. I v tomto směru se ukazuje mírný plíživý úspěch západoevropských vzorů, který se může projevit více i v budoucnu.

5.4.5. Vnější paralely a zdánlivé podobnosti

Některé jiné ve světě shodně katalogizované skupiny států vykazují v něčem společné rysy, které jsou shodné některým společným rysům zkoumaných států. Nejde ani tak o konkrétní podobu, ale o inspirační vzorce ve vztahu k okolí. Prvním příkladem je Latinská Amerika, která je typická tím, že její ústavněprávní tradice jsou velmi silně inspirovány Spojenými státy americkými, ačkoliv kulturní tradice tohoto regionu je dílem latinská a dílem domorodá. Hlavní inspirační fenomén – prezidentské režimy připomíná vztahy zkoumaných států k prezidencialismu Ruské federace. Paralel je více, počínaje vyšší demokratičností vzorů ve srovnání s příjemcem inspirace a konče tvrdým postupem vzorových velmocí v mezinárodních vztazích, které se demokratickým tradicím naopak velmi vzdalují. Z této paralely lze dojít k obecné hypotéze, že hegemoni v mezinárodních vztazích mají přirozený vliv na podobu ústavních systémů zemí nalézajících se ve sférách jejich zájmů. Vzdálenější paralely je možné nalézt také v postkoloniálních vztazích západoevropských zemí. Paradoxní obsah nerovnoměrného vztahu kde ten, kdo sehrává agresivní a negativní roli (měřeno principy rovnoprávných vztahů mezi demokratickými státy), vykazuje pravidelně více vnitřní demokracie, je velmi obvyklý a v případě vztahu mezi Ruskou federací a zkoumanými státy se projevuje rovněž. Z tohoto postřehu nelze činit žádné kategorické závěry, až na předpoklad, že ovlivnění ruskou ústavněprávní tradicí bude patrně do budoucna setrvalý fenomén.

Další skupinou států, která vykazuje společný problém podobný problému zkoumaných států, jsou arabské státy republikánského zřízení. Podobným problémem je permanentní a stále nerozhodný spor mezi socialistickými, nacionalistickými, panarabskými a islámskými státními doktrínami. V případě zkoumaných států mohou namísto panarabských a socialistických doktrín hrát tutéž roli případné panturkické a liberální postoje. Existují období, kdy jsou některé z doktrín v útlumu a jiné na vzestupu, ale jejich latence je v průběhu desetiletí srovnatelná. Rozdíl mezi konkurencí těchto doktrín a stranickopolitickou konkurencí v evropském slova smyslu tkví v tom, že konkurence státních doktrín zakládá odlišnost předpokládaných politických režimů, a nikoliv odlišnost vlády v tomtéž režimu. Ve zkoumaných státech je naznačený problém přítomný ve velmi latentní podobě, ale časem by se mohlo stát, že hodnotová krize povede k tomu, že nebude existovat širší shoda na podobě ústavního systému tak jak je to v konsolidovaných politických obcích, kde se ve volbách rozhoduje o změně vlády podle ústavního pořádku.

Třetí možnou paralelou je paralela mezi střední Evropou a s(S)řední Asií. Střední Asie a i Ázerbájdžán představují také, podobně jako střední Evropa, křižovatku dějin, pivotální oblast, kde se stýkají různé kulturní, jazykové, náboženské, mocenské, hospodářské a jiné vlivy. Prostředí celého regionu vytváří kulturně nenapodobitelnou oblast dějinných paradoxů a specifických nesdělitelných zkušeností, jejichž pochopení není otázkou vědy, ale literatury. Geopolitické rozklíčování této konfliktní zóny je vždy bolestnou procedurou, která je zároveň definitivním koncem souvisejícího kulturního fenoménu a jeho odkázání do oblasti nostalgie.

Obě první paralely, které se vzájemně nevylučují, naznačují, že hlubší diskurz norem se může v budoucnu komplikovat a nabírat podobu ostrého sporu. Současné posilování zdánlivé jednoty na úkor pluralizmu (ruská inspirace) na pozadí hlubších vnitřních společenských rozporů (arabská paralela) může vést k problematickým krizím státnosti.

5.4.6. Kontextuální hodnocení (paradigmatické charakteristiky)

Kromě analýzy souvislostí by bylo vhodné vytvořit stručné hodnotící charakteristiky jednotlivých zkoumaných ústavních systémů. S vědomím extrémního zjednodušení tak činím.

- Ázerbájdžán – uzavřený prezidencialismus s klientelisticko-klanovým systémem organizace moci.
- Kazachstán – polootevřený prezidencialismus s klientelistickým systémem organizace moci.
- Kyrgyzstán – polootevřený prezidencialismus s regionalistickým systémem organizace moci.
- Tádžikistán – polootevřený prezidencialismus s klanovým systémem organizace moci.
- Turkmenistán – uzavřený prezidencialismus s diktátorským systémem organizace moci.
- Uzbekistán – uzavřený prezidencialismus s klanovým systémem organizace moci.

Katalogizace reflektuje ústřední princip vlády a způsob jejího přenosu skrze celou mocenskou strukturu k adresátům norem a aktů (moci). Ke všem jednotlivým typům by se možná slušelo doplnit historické epiteton „postsovětský“.

5.4.7. Možnosti budoucího vývoje

V budoucnu lze očekávat změny v podobě zkoumaných systémů, protože současná podoba ústavních systémů ve velké míře nereflektuje většinu systémových vstupů (požadavků), které stály u jejich vzniku a které se objevily časem po dobu jeho vývoje. Napětí mezi současným stavem a potlačením některých politických a sociálních potřeb může vést k politické emancipaci názorové skupiny, která pak povede k zákonité změně. Je nepochybné, že ani silný mezinárodní vliv nedokáže v dnešní době zabránit samovolným procesům spočívajícím ve vypovězení výše popsané společenské smlouvy o strachu a moci. Příklad Gruzie a Ukrajiny a částečně i Kyrgyzstánu je toho důkazem. Takový emancipační proces by byl definitivním vyčerpáním dodnes přetrvávající sovětské státnosti a předpokladem vzniku nového systému, který by vycházel z diskontinuitní změny. Je pouze otázkou, jaký hodnotový obsah bude mít taková změna a systém, který po ní bude následovat. Jinými slovy, co přijde poté, kdy se Sovětský svaz v regionu definitivně vyčerpá. Možností je více.

Pouze teoreticky přichází v úvahu definitivní vítězství liberálního pluralitního konceptu, které s ohledem na politické tradice regionu není příliš pravděpodobné; takové vývoj by mohl mít podobu vítězství normy nad jejím současným potlačením. Další možností je syntéza islámských teorií a státně právních teorií v novou podobu ústavního systému; je prakticky vyloučeno převzetí jiného stávajícího islámského modelu státnosti. Za patnáct let trvání nových států se ve světovém kontextu kdysi přijatelné ústavní modely z hlediska možnosti své replikace vyčerpaly. Ani možnost syntézy nového islamizmu v kontextu celého postsovětského prostoru není příliš pravděpodobná, ačkoliv v některých oblastech by asi našla uplatnění a mohla by být příčinou vzniku nového státu v oblasti Ferganské doliny^{CLXXVII}. Kromě těchto dvou možností lze očekávat negativisticky (antirusky) definované hnutí, jehož cílem by byla mezinárodní emancipace od Ruské federace a následné řešení problému „co potom?“. Všechny tři varianty mohou nastat v konkurenci, jak bylo naznačeno, přičemž reorganizace státních hranic by mohla být řešením neřešitelných rozporů, ale také příčinou války nebo jejím důsledkem. Slabé vnější vlivy na odlišnosti jednotlivých států v závislosti na logické blízkosti inspiračního zdroje by nabraly na intenzitě a z fenoménu prostoru setkávání by se stal prostor rozdělení, tentokrát už definitivního. Taková situace by byla také rozklíčováním různých vlivů, které se s ve Střední Asii setkávaly, a konečné vytyčení hranic by bylo koncem střední Asie jako specifika srovnatelného se střední Evropou.

Není vyloučen ani nepatrný posun k demokratičtější formě vlády, která není vystavěna na konkurenci, ale na hledání stále skutečně širší shody za současné schopnosti jednak obměňovat mocenské elity a jednak dbát alespoň minimálních standardů menšinových práv. Takový jev by bylo možné interpretovat jako pouhé posílení fenoménu konstitucionalizmu na úkor jiných proti němu působících sociálních jevů. V zásadě je variant spousta. Za nejpodstatnější považuji to, aby se mezi nimi nerozhodovalo formou války za účasti velmocí.

5.5. Hodnotová poznámka

Tento výzkum někdy až příliš odtažitě zkoumal jevy a souvislosti, za kterými se skrývají mnohdy nelehké osudy jednotlivců. Za nejvýznamnější chráněnou hodnotu lidství považuji lidskou důstojnost, která je jednou z nejohroženějších hodnot v zemích, o kterých jsem psal. Byť jsem zvolil hodnotově neutrální přístup, považuji za nezbytné, aby veškeré současné, minulé i budoucí ústavní systémy byly

^(CLXXVII) Není představitelné, že by se nová podoba islamizmu mohla prosadit na celém území jednoho ze tří zmiňovaných států. Pokud by to bylo možné, přicházela by tato možnost v úvahu pouze v Tádžikistánu.

posuzovány také a především z tohoto hlediska^{CLXXVIII}. Jakkoliv se od sebe jednotlivé ústavní systémy liší, je neúcta k lidské důstojnosti jedním z nejmarkantnějších společných znaků všech těchto systémů. Z vlastní zkušenosti vím, že i srovnání s Íránem, mediálním vzorem politických a právních nectností, je mnohdy pro popisované země z hlediska hodnot západního člověka prohrou. Považuji to za problém, také právě kvůli svému kladnému vztahu k zemím, o nichž jsem psal. Všechny snahy, které by měly hodnotit nebo měnit situaci těchto zemí, by měly brát v úvahu především právě důstojnost člověka. Způsob, jakým bude zajištěna, může být různý, ať už jsou to systémy sociální kontroly, liberální pluralita nebo národní jednota. Ve světle tohoto kritéria jsou formální znaky demokratického státu podružné. Žádný politický ani ústavní systém není dokonalý a vždy v něm existují cesty, jak uhájit vlastní lidskou důstojnost, pokud je někdo dostatečně silný a pevný. Pokud ovšem tato lidská a právní hodnota nebude přístupná všem, nemá smysl uvažovat o její existenci⁸. V zemích, o kterých jsem psal, tomu zatím tak není.

V Libni 13. října 2006

Odkazy:

- ⁽¹⁾ [Huntington (2001)], [Fukuyama (2002)]
- ⁽²⁾ [Каримов (2005)], [Сапаргалиев (2002)]
- ⁽³⁾ [Gellner (1997)]
- ⁽⁴⁾ [Arana (2003)]
- ⁽⁵⁾ [USDS (2006)], [@ AI], [@ HRW]
- ⁽⁶⁾ [@ TI]
- ⁽⁷⁾ [Rokkan (1999)]
- ⁽⁸⁾ [Gellner (1997)]

^(CLXXVIII) Hodnotově neutrální empirickoanalytická metoda naopak umožňuje dojít k závěrům, ke kterým by nebylo možné za pomoci normativněontologického přístupu dojít. To platí především o poznatcích uvedených v analytické části.

6. Tabulky a mapy

6.1. Mapy

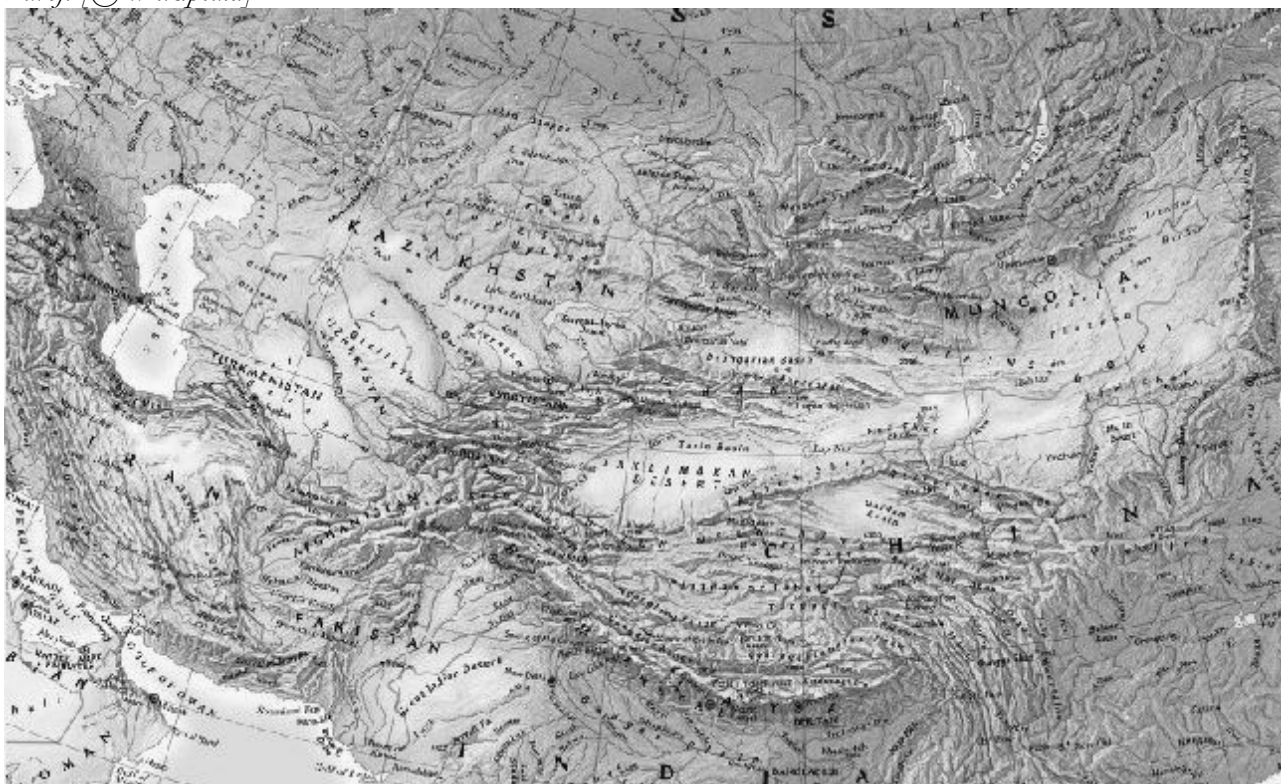
6.1.1. Politická mapa oblasti

Zdroj: http://vlib.iue.it/carrie/texts/carrie_books/paks0y-1/central_asia.gif

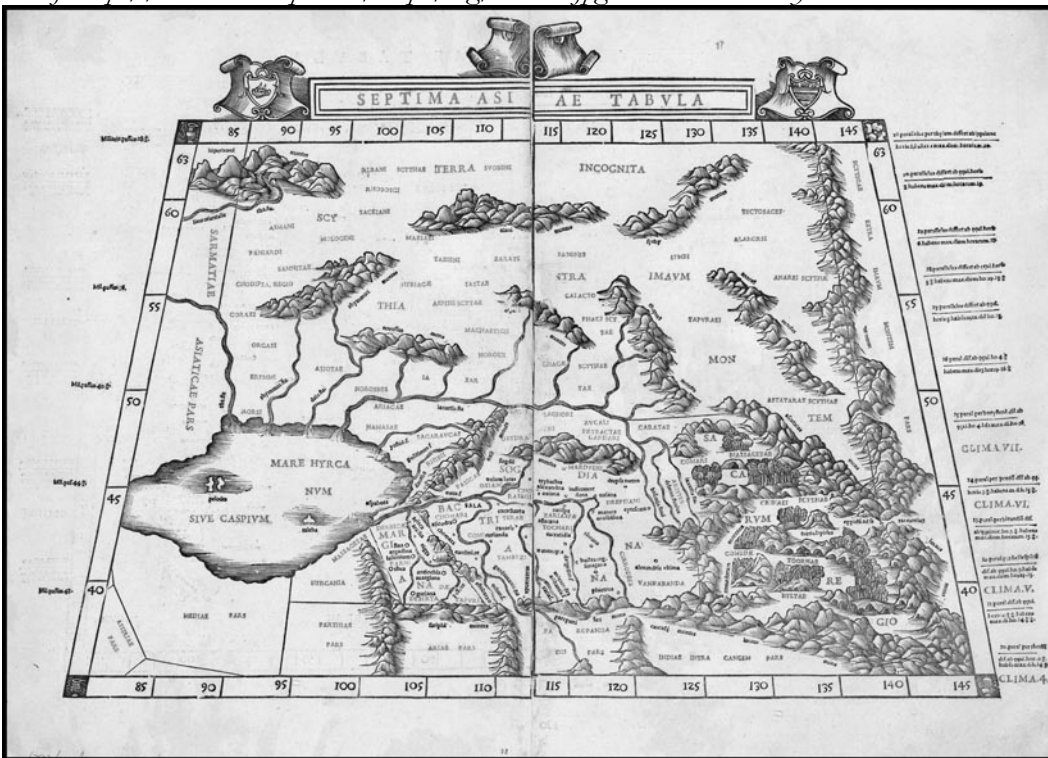
6.1.2. Zeměpisná mapa oblasti

Zdroj: [@ Wikipedia]

6.1.3. Mapa Střední Asie a části Kavkazu z roku 1511

Zdroj: <http://www.raremaps.com/maps/big/13984.jpg> – © Bernadus Sylvanus

6.1.4. Mapa Střední Asie z roku 1922

Zdroj: [@ Wikipedia]

6.1.5. Mapa Ázerbájdžánu

Zdroj: [CIA (2005)]

6.1.6. Mapa Kazachstánu

Zdroj: [CIA (2005)]

6.1.7. Mapa Kyrgyzstánu

Zdroj: [CIA (2005)]

6.1.8. Mapa Tádžikistánu

Zdroj: [CIA (2005)]

6.1.9. Mapa Turkmenistánu

Zdroj: [CIA (2005)]

6.1.10. Mapa Uzbekistánu

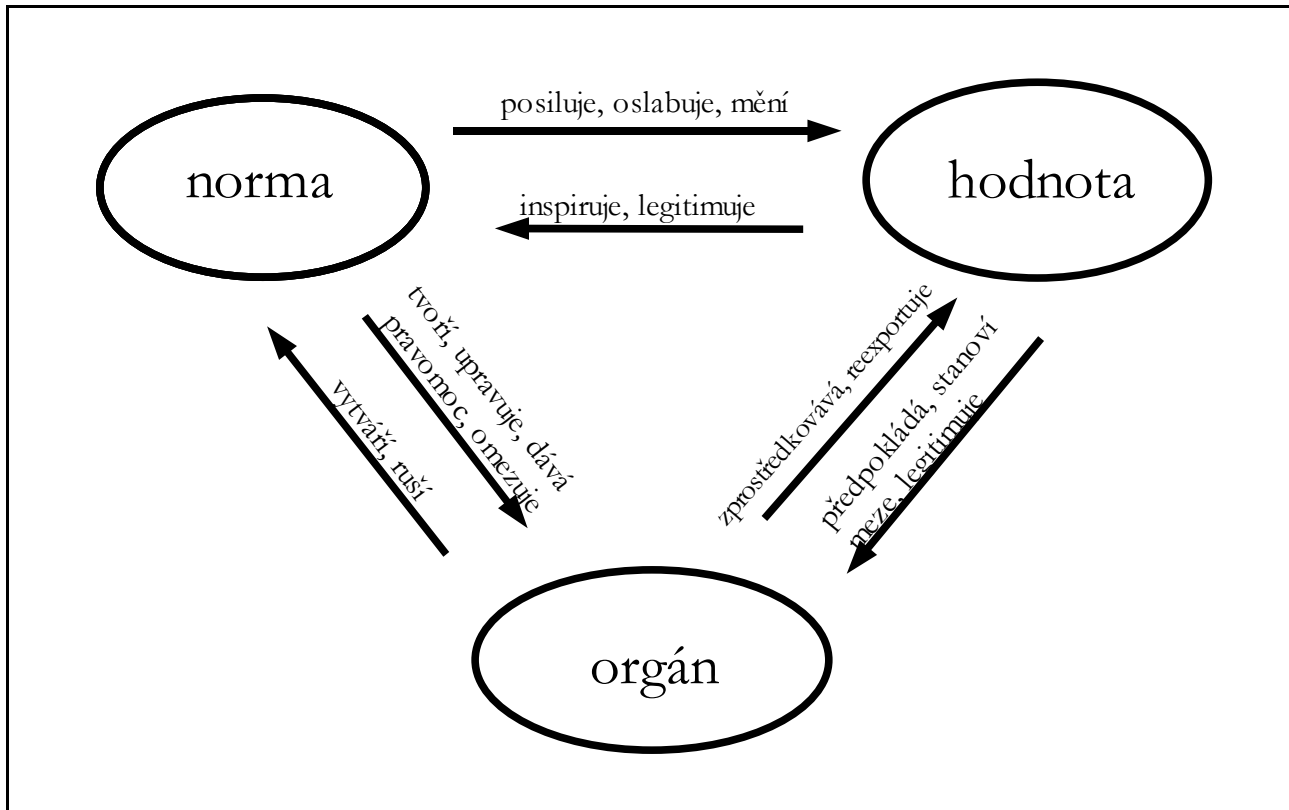
Zdroj: [CIA (2005)]

6.2. Tabulky

6.2.1. Vzájemné vztahy norem hodnot a orgánů ústavního systému

sestavil autor

Smyslem obrázku je naznačit vzájemnou provázanost a vazby různých prvků ústavního systému. Graf nezohledňuje časovou posloupnost.

6.2.2. Prezidenti států

Zdroj: [@ Wikipedia]

№	Jméno a příjmení	nástup do funkce	opuštění funkce	politická příslušnost
Ázerbájdžán				
01	Ayaz Niyazi oğlu Mutalibov	30. srpen 1991	6. březen 1992	Komunistická strana (KS)
02	Yagub Kavad ogly Mamedov	6. březen 1992	14. květen 1992	žádná
03	Ayaz Niyazi oğlu Mutalibov	14. květen 1992	18. květen 1992	žádná
04	Isa Yunis ogly Gambarov	19. květen 1992	16. červen 1992	Ázerbájdžánská lidová fronta
05	Abulfaz Elchibey	16. červen 1992	23. červen 1993	Ázerbájdžánská lidová fronta
06	Heydar Aliyev	24. červen 1993	31. říjen 2003	Nový Ázerbájdžán
07	Ilham Aliyev	31. říjen 2003	dosud	Nový Ázerbájdžán
Kazachstán				
01	Nursultan Nazarbaev	1. prosince 1991	dosud	Otan
Kyrgyzstán				
01	Askar Akaev	27. října 1990	24. března 2005	žádná
02	Kurmanbek Bakiev	24. března 2005	dosud	žádná
Tádžikistán				
01	Rachmon Nabiev	23. září 1991	6. října 1991	Komunistická strana (KS)
02	Ibaršo Iskandarov	6. října 1991	2. prosince 1991	Komunistická strana (KS)
03	Rachmon Nabiev	2. prosince 1991	7. září 1992	Komunistická strana (KS)
04	Ibaršo Iskandarov	7. září 1992	19. listopadu 1992	Komunistická strana (KS)
05	Imomali Rachmonov	21. listopadu 1992	dosud	Demokratická strana Tádžikistánu
Uzbekistán				
01	Islam Karimov	24. března 1990	dosud	KS/Demokratická strana Uzbekistánu
Turkmenistán				
01	Saparmurat Nyazov	27. října 1990	dosud	KS/Demokratická strana Turkmenistánu

6.2.3. Základní údaje o zemích

Zdroj: [CIA (1991)], [CIA (2005)]

<i>Stát</i> <i>Hodnota</i>	<i>Ázerbájdžán</i>	<i>Kazachstán</i>	<i>Kyrgyzstán</i>	<i>Tádžikistán</i>	<i>Turkmenistán</i>	<i>Uzbekistán</i>
Rozloha v km ²	86.600	2.717.300	198.500	143.100	488.100	447.400
Počet obyvatel v roce 2006	7.961.619	15.233.244	5.213.898	7.320.815	5.042.920	27.307.134
HDP/na obyv v \$ USA (růst v %) v roce 2006	4.800 (26,4)	8.200 (9,2)	2,100 (2)	1.200 (8)	8.000 (4)	1.800 (7,2)
Etnické složení v roce 1992	Dom.: 83% Slov.: 6% Jiné: 11%	Dom.: 40% Slov.: 45% Jiné: 15%	Dom.: 52% Slov.: 21% Uzb.: 13% Jiné: 14%	Dom.: 62% Uzb.: 24% Slov.: 10% Jiné: 4%	Dom.: 72% Uzb.: 9% Slov.: 9% Jiné: 10%	Dom.: 71% Slov.: 8% Tadž.: 5% Jiné: 16%

6.2.4. Index korupce, ekonomické svobody a svobody slova^{CLXXIX}

Zdroj: [@ TI], [@ RSF], [@ IEF]

<i>Stát</i> <i>Index</i>	<i>Ázerbájdžán</i>	<i>Kazachstán</i>	<i>Kyrgyzstán</i>	<i>Tádžikistán</i>	<i>Turkmenistán</i>	<i>Uzbekistán</i>
Korupce	2,2 (137)	2,6 (107)	2,3 (130)	2,1 (144)	1,8 (155)	2,2 (137)
První údaj je index (10 je nejlepší hodnota, nejhorší je 1), v závorce je pořadí v žebříčku států. Pro srovnání ČR: 4,3 (47), Nejlepší výsledek Island: 9,7 (1); nejhorší Bangladéš a Čad: 1,7 (158). Zdroj: [@ TI]						
Svoboda slova	51 (141)	36,17 (119)	32 (111)	33 (113)	93,5 (165)	66,5 (155)
První údaj je index (0 je nejlepší hodnota, čím vyšší hodnota, tím je horší svoboda slova), v závorce je pořadí v žebříčku států. Pro srovnání ČR: 1 (9), Nejlepší výsledek Dánsko: 0,5 (1); nejhorší Severní Korea: 109 (167). Zdroj: [@ RSF]						
Ekonomická svoboda	3,51 (123)	3,35 (113)	2,99 (71)	3,76 (137)	4,04 (148)	3,91 (144)
První údaj je index (1 je nejlepší hodnota, čím vyšší hodnota – max. 5, tím je horší ekonomická svoboda), v závorce je pořadí v žebříčku států. Pro srovnání ČR: 2,1 (21), Nejlepší výsledek Hong Kong: 1,28 (1); nejhorší Severní Korea: 5 (157). Zdroj: [@ IEF]						

^(CLXXIX) Výše uvedené „indexy“ mohou být samozřejmě diskutabilní, ale jsou sestavovány na základě jednotných kritérií, takže jejich význam z hlediska srovnání je ve značné míře zachován.

6.2.5. Výsledky voleb do Národního shromáždění v Ázerbájdžánu ze dne 5. listopadu 2000

Zdroj: [@ Wikipedia]

Politická Strana	%	Mandáty
Nový Ázerbájdžán (<i>Yeni Azərbaycan Partiyası</i>)	62,3	75
Ázerbájdžánská strana lidové fronty (<i>Azərbaycan Xalq Cəbhəsi Partiyası</i>)	11,0	6
Strana občanské solidarity (<i>Vətəndaş Həmrəyliyi Partiyası</i>)	6,4	3
Ázerbájdžánská komunistická strana (<i>Azərbaycan Kommunist Partiyası</i>)	6,3	2
Strana rovnosti (<i>Müsavat Partiyası</i>)	4,9	2
Strana národní nezávislosti Ázerbájdžánu (<i>Azərbaycan Milli İstiqlal Partiyası</i>)	3,9	2
Sjednocená strana pro blaho Ázerbájdžánu (<i>Azərbaycan Naminə Ahıans Partiyası</i>)	1,0	1
Ázerbájdžánská strana sociální prosperity (<i>Azərbaycan Sosial Rifah Partiyası</i>)	-	1
Mateřská vlast (<i>Ana Vatan</i>)	-	1
Strana vlastenců (<i>Yurddaş Partiyası</i>)	-	1
Nestranníci	-	29
Celkem	68	125

6.2.6. Výsledky prezidentských voleb v Ázerbájdžánu ze dne 15. října 2003

Zdroj: [@ Wikipedia]

Kandidát a politická strana, která jej nominovala	Hlasy	%
Ilham Aliyev — Strana Nový Ázerbájdžán (<i>Yeni Azərbaycan Partiyası</i>)	2.438.787	76,8
İsa Qambar — Strana rovnosti (<i>Müsavat Partiyası</i>)	372.385	14,0
Lalə Şövkət Hacıyeva — Národní jednota (<i>Milli Birlik</i>)	100.558	3,6
Etibar Məmmədov — Strana národní nezávislosti Ázerbájdžánu (<i>Azərbaycan Milli İstiqlal Partiyası</i>)	62.401	2,9
Ilyas İsmayilov — Strana spravedlnosti (<i>ədalət Partiyası</i>)	24.926	1,0
Sabir Rüstəmzadə — Strana občanské solidarity (<i>Vətəndaş Həmrəyliyi Partiyası</i>)	23.730	0,8
Qüdrət Həsənzadə — Ázerbájdžánská strana lidové fronty (<i>Azərbaycan Xalq Cəbhəsi Partiyası</i>)	13.624	0,5
Hafiz Hacıyev — Strana moderní rovnosti (<i>Müasir Müsavat Partiyası</i>)	9.990	0,3
Celkem	3.046.401	71,5

6.2.7. Výsledky voleb do Národního shromáždění Ázerbájdžánu ze dne 6. listopadu 2005

Zdroj: [@ Wikipedia]

<i>Politická strana nebo koalice</i>	<i>Mandáty</i>
Nový Ázerbájdžán (<i>Yeni Azərbaycan Partiyası</i>)	56
<ul style="list-style-type: none"> • Svoboda (<i>Azadlıq</i>) • Demokratická strana Ázerbájdžánu (<i>Azərbaycan Demokrat Partiyası</i>) • Strana rovnosti (<i>Müsavat Partiyası</i>) • Ázerbájdžánská strana lidové fronty (<i>Azərbaycan Xalq Cəbhəsi Partiyası</i>) 	5 1
Matěřská vlast (<i>Ana Vatan</i>)	2
Strana občanské solidarity (<i>Vətəndaş Həmrəyliyi Partiyası</i>)	2
Ázerbájdžánská strana naděje (<i>Azərbaycan Ümid Partiyası</i>)	1
Ázerbájdžánská strana sociální prosperity (<i>Azərbaycan Sosial Rifah Partiyası</i>)	1
Ázerbájdžánská strana demokratických reforem (<i>Azərbaycan Demokratik İslahatlar Siyasi Partiyası</i>)	1
Celoázerbájdžánská strana lidové fronty (<i>Bütöv Azərbaycan Xalq Cəbhəsi Partiyası</i>)	1
Strana velkého pořádku (<i>Böyük Qurulus Partiyası</i>)	1
Strana občanské jednoty (<i>Vətəndas Birliyi Partiyası</i>)	1
Nestraníci	40
Osoby, které nevedly příslušnost	3
Celkem	125

6.2.8. Výsledky voleb do parlamentu v Kazachstánu 7. března 1994

Zdroj: [@ Wikipedia]

<i>Politická strana</i>	<i>Mandáty</i>
Strana lidové jednoty Kazachstánu	33
Konfederace oborových svazů Republiky Kazachstán	11
Lidový kongres Kazachstánu	9
Socialistická strana	8
Unie zemědělců Republiky Kazachstán	4
Společenské slovanské hnutí Soulad	4
Organizace veteránů	1
Unie mládeže Kazachstánu	1
Demokratický výbor pro lidská práva	1

Sdružení právníků Kazachstánu	1
Mezinárodní veřejný výbor “Aral-Asie-Kazachstán“	1
Kongres zaměstnavatelů Kazachstánu	1
poslanci dosavadního Nejvyššího sovětu KSSR	40
Nezávislí	62
Celkem	177

6.2.9. Výsledky voleb do parlamentu v Kazachstánu 9. prosince 1995

Zdroj: [@ Wikipedia]

<i>Politická strana</i>	<i>Mandáty</i>
Strana lidové jednoty Kazachstánu	24
Konfederace oborových svazů Republiky Kazachstán	5
Lidový kongres Kazachstánu	1
Unie zemědělců Republiky Kazachstán	5
Unie mládeže Kazachstánu	3
Sdružení právníků Kazachstánu	1
Kongres zaměstnavatelů Kazachstánu	1
Demokratická strana Kazachstánu	12
Komunistická strana	2
Sociální hnutí Semipalatinsk	1
Nadace na podporu obětí přírodních katastrof	1
Lidová strana spolupráce	1
Inženýrská akademie Kazachstánu	1
Obnova Kazachstánu	1
Nezávislí	14
Celkem	75

6.2.10. Výsledky voleb do parlamentu v Kazachstánu 10. října 1999

Zdroj: [@ Wikipedia]

<i>Politická strana</i>	<i>Mandáty</i>
Komunistická strana	3
Lidová strana spolupráce	1

Republikánská strana Vlast	23
Občanská strana Kazachstánu	13
Agrární strana	3
Nezávislí	33
Celkem	74

6.2.11. Výsledky voleb do parlamentu v Kazachstánu 19. září 2004

Zdroj: [@ Wikipedia]

Politická Strana	%	Mandáty
Vlast (<i>Otan</i>)	60,6	42
Demokratická strana světlé stezky	12,0	1
Všichni dohromady	11,4	4
Agrární a dělnická unie <ul style="list-style-type: none"> • Agrární strana Kazachstánu • Občanská strana Kazachstánu 	7,1	11
Demokratická strana	0,8	1
Nestraníci	.	18
Celkem (v %)		77

6.2.12. Výsledky prezidentských voleb v Kazachstánu ze dne 4. prosince 2005

Zdroj: [@ Wikipedia]

Kandidát a politická strana, která jej nominovala	Hlasy	%
Nursultan Nazarbaev – Vlast (<i>Otan</i>)	6.147.517	91,15
Žarmachan Tujakbaj – Koalice za spravedlivý Kazachstán	445.934	6,61
Alichan Bajmanov – Demokratická strana světlé stezky	108.730	1,61
Jerasyľ Abylkasimov – Lidová komunistická strana Kazachstánu	23.252	0,34
Mels Yeleusizov – Příroda	18.834	0,28
Celkem	6.744.267	76,8

6.2.13. Výsledky voleb do parlamentu v Kyrgyzstánu 27. února 1995

Zdroj: [@ Wikipedia]

Politická strana	Mandáty
Sociálně demokratická strana	14
Jednota Kyrgyzstánu	4
Strana národní obnovy „Asaba“	4
Komunistická strana Kyrgyzstánu	3
Ata – Meken	3
Demokratická strana ErK	3
Republikánská strana	3
Demokratické hnutí Kyrgyzstánu	1
Agrární strana	1
Demokratická strana žen Kyrgyzstánu (SDŽ)	1
Agrární strana práce Kyrgyzstánu	1
Nezávislí	67
Celkem	105

6.2.14. Výsledky voleb do parlamentu v Kyrgyzstánu 20. února 2000

Zdroj: [@ Wikipedia]

Politická strana	Mandáty
Svaz demokratických sil (SDS)	4
Komunistická strana Kyrgyzstánu	15
Ata – Meken	1
Demokratická strana žen Kyrgyzstánu (SDŽ)	2
Politická strana veteránů	2
Má vlast	1
Nezávislí	80
Celkem	105

6.2.15. Struktura kyrgyzstánského parlamentu

Struktura podle polarizace pro/proti reformní a pro/proti prezidentské
sestavil autor

po volbách v roce 1995		po volbách v roce 2000	
<i>proprezidentské</i>	<i>protiprezidentské</i>	<i>proprezidentské</i>	<i>protiprezidentské</i>
Ata – Meken ErK		Má vlast SDS	Ata – Meken
SDŽ <i>proreformní</i> soc.-dem.	Představitelé reg. struktur	SDŽ <i>Proreformní</i>	
<i>protireformní</i>	představitelé reg. struktur	<i>protireformní</i> veteráni	představitelé reg. struktur
Asaba Agrárníci	komunisté		komunisté

Poznámka: konkrétní výsledky voleb v Kyrgyzstánu v roce 2005 se nepodařilo autorovi zjistit

6.2.16. Výsledky prezidentských voleb v Kyrgyzstánu 10. července 2005

Zdroj: [@ Wikipedia]

Kandidát	%
Kurmanbek Bakiev	88,7
Tursunbaj Bakir-uul	3,9
Akbaraly Ajtikejev	3,7
Zhapar Džekšeev	0,9
Toktoim Umetalieva	0,5
Kenešbek Dušebaev	0,5
Proti všem kandidátům	0,9
Celkem	100

6.2.17. Výsledky prezidentských voleb v Tádžikistánu 9. listopadu 1999

Zdroj: [@ Wikipedia]

Kandidát a politická strana, která jej nominovala	%
Emomali Šarifovič Rachmonov – Lidová demokratická strana Tádžikistánu (<i>Hižbi Demokrati-Khalkii Tojikiston</i>)	97
Davlat Ismonov	2
Celkem	100.0

6.2.18. Výsledky voleb do parlamentu v Tádžikistánu 27. února 2000

Zdroj: [@ Wikipedia]

Politická strana	Hlasy	Mandáty
Lidová demokratická strana Tádžikistánu (<i>Hižbi Demokrati-Khalkii Tojikiston</i>)	1.697.271	15
Komunistická strana Tádžikistánu	547.076	5
Strana islámské obnovy (<i>Nabzati Islomi Tojikiston</i>)	192.998	2
Celkem	2.437.345	22

6.2.19. Výsledky voleb do parlamentu v Tádžikistánu 27. února 2005

Zdroj: [@ Wikipedia]

Politická strana	Hlasy	%	Mandáty
Lidová demokratická strana Tádžikistánu (<i>Hižbi Demokrati-Khalkii Tojikiston</i>)	1.666.909	64,51	52
Komunistická strana Tádžikistánu	533.066	20,63	4
Strana islámské obnovy (<i>Nabzati Islomi Tojikiston</i>)	193.532	7,48	2
Nestraníci (<i>podpora-LDST HDKT</i>)	190.412	7,36	5
Celkem	2.583.919	93,23	63

6.2.20. Výsledky voleb do části ústavodárného shromáždění (Халк Маслахаты) v Turkmenistánu 7. května 2003^{CLXXX}

Zdroj: [@ Wikipedia]

Politická strana	Mandáty
Demokratická strana Turkmenistánu	65
Celkem (účast 65 %)	65

^(CLXXX) Zhruba všechny volby, bez ohledu na správní a politickou úroveň, dopadají stejně.

6.2.21. Výsledky voleb do parlamentu (Меджлис) v Turkmenistánu 19. prosince 2004

Zdroj: [@ Wikipedia]

<i>Politická strana</i>	<i>Mandáty</i>
Demokratická strana Turkmenistánu	50
Celkem (účast 76.9 %)	50

6.2.22. Výsledky prezidentských voleb v Uzbekistánu ze dne 9. ledna 2000

Zdroj: [@ Wikipedia]

<i>Kandidát a politická strana, která jej nominovala</i>	<i>%</i>
Islam Karimov – Demokratická strana národní sebeoběti ^(CLXXXI)	91,9
Abulčafiz Džalalov – Demokratická lidová strana Uzbekistánu	4,1

6.2.23. Výsledky voleb do parlamentu v Uzbekistánu 26. prosince 2004

Zdroj: [@ Wikipedia]

<i>Politická Strana</i>	<i>%</i>	<i>Mandáty</i>
Liberálně demokratická strana Uzbekistánu (<i>O'zbekiston Liberal Demokratik Partiyasi</i>)	34	41
Lidová demokratická strana Uzbekistánu (<i>O'zbekistan Xalq Demokratik Partiyasi</i>)	23,4	28
Demokratická strana národní sebeoběti (<i>Fidokorlar Milliy Demokratik Partiyasi</i>)	.	18
Národně obrozenecká demokratická strana Uzbekistánu (<i>O'zbekistan Milliy Tiklanish Demokratik Partiyasi</i>)	.	11
Strana za sociální spravedlnost (<i>Adolat Sotsial Demokratik Partiyasi</i>)	.	10
Nestraníci		14
Celkem		120

^(CLXXXI) Islam Karimov byl navržen jinou stranou, než tou, které byl členem. Za jeho vlastní stranu kandidoval jeho protikandidát. Tento stav nebyl výsledkem vnitřních politických rozporů, ale předem připraveného scénáře.

6.2.24. Přehled systémových vstupů

sestavil autor

<i>Stát</i> <i>Vstupy</i>	<i>Ázerbájdžán</i>	<i>Kazachstán</i>	<i>Kyrgyzstán</i>	<i>Tádžikistán</i>	<i>Turkmenistán</i>	<i>Uzbekistán</i>
Provozní obecné	Požadavky na nezbytnou ochranu života, zdraví a majetku obyvatel, ochranu veřejného pořádku, vnější ochranu státu, regeneraci systému jako celku.					
Provozní individuální	Požadavky na demokratizaci, hospodářské reformy, redefinici náboženských svobod, novou definici státních hodnot					
	Redefinice etnických vztahů		Infrastrukturní, sociální a vzdělanostní podinvestování společnosti a státu (sociální investiční dluh)			Vyřešení etnických vztahů a spontánního o lidového islamizmu
	Arménská menšina, národnostní a náboženské obrození	Slovanská menšina, institucionální rusifikace	Rodové archetypy společenské organizace	Vyřešení etnických a náboženských vztahů	Kmenové archetypy společenské organizace	
Vstupní obecné	Volby ústavního systému, hodnotového katalogu, státní doktríny, definice nových mezinárodních vztahů					
Vstupní individuální	Zhodnocení minulosti, právní kontinuita, míra integrace, možné územní nároky a spory, postavení menšin					
	Odbyt surovin		Klanový systém (na části území přilehlé k Uzbekistánu)		Odbyt surovin	
	Klanový systém (slabý)	Vztahy s Ruskou federací				Klanový systém (silný)
Pozdější	Dodržování lidských práv a standardů právního státu, potřeba spojení ze strany velmocí, válka v Áfghánistánu					

6.2.25. Přehled systémových výstupů

sestavil autor

<i>Stát</i> <i>Výstupy</i>	<i>Ázerbájdžán</i>	<i>Kazachstán</i>	<i>Kyrgyzstán</i>	<i>Tádžikistán</i>	<i>Turkmenistán</i>	<i>Uzbekistán</i>
<i>společné výstupy</i>						
Právní kontinuita	Slabá deklarace kontinuity s předsovětskou státností	Kontinuity, pozdější diskontinuitní zlom	Úplná			
Legislativní redundance	Silná			Slabší	Silná	
Deklarace ochrany LP	Úplná					

Stát		Ázerbájdžán	Kazachstán	Kyrgyzstán	Tádžikistán	Turkmenistán	Uzbekistán
Výstupy		Vždy					
Deklarace dělby moci		Vždy					
Ústavně právní výklad dějin		Odkazy na novověké předsovětské tradice	Odstup od Sovětské a carské tradice	Folklórní budování kyrgyzského národa	Slabý a historizující předkoloniální	Folklórní budování turkmenského národa	Odkazy na novověké předkoloniální tradice
		Odkazy na středověké imperiální tradice					
Pr	normativní	Velmi silná	Silná	Střední	Slabá	Velmi silná	Silná
erence	fa	Velmi silná, dynastický prvek	Silná (v částečně politickém konkurenčním prostředí)	Dříve silná, nyní slabá	Střední, stále na vzestupu	Absolutní, kult osobnosti	Velmi silná (v klanovém konkurenčním prostředí)
prezidence	ktivní						
ncializmu	cká	1→2; dříve silný a neschopný, nyní slabý a pracovní		2→1; dříve silný a roztržštěný, nyní slabší, ale schopnější	1→2; dříve bezvýznamný (válka), nyní slabý a pracovní	1½ ; formálně slabý, ve skutečnosti jako by nebyl	1→2; dříve silnější a potenciálně nebezpečný, nyní slabší
Potlačení parlamentarizmu		1 (kom.); slabý neakceschopný	1→2; dříve silný a neschopný, nyní slabý a pracovní	2→1; dříve silný a roztržštěný, nyní slabší, ale schopnější	1→2; dříve bezvýznamný (válka), nyní slabý a pracovní	1½ ; formálně slabý, ve skutečnosti jako by nebyl	1→2; dříve silnější a potenciálně nebezpečný, nyní slabší
Potlačení politického pluralizmu		Klanový nekonkurenční systém nepřípouští existenci politické plurality	Slabý politický pluralismus potlačený vertikálními klientelistickými strukturami	Slabý politický pluralismus, který je zastíněn regionálním pluralismem	Slabý politický pluralismus, který je pomalu potlačován	Žádný pluralismus	Zdánlivý a kontrolovaný pluralismus nahrazený neprůhledným klanovým systémem s prvky konkurence
Potlačení zájmového pluralizmu		Žádné spontánní odborové sdružování, žádná autentická profesionální samospráva, žádná agregace hospodářských zájmů (zemědělci spod.)					
		Reziduální	Slabý společenský (ekologický)	Slabý společenský	Slabý obecně	Žádný	Žádný, dříve slabý (společenský)

<i>Stát</i> <i>Výstupy</i>	<i>Ázerbájdžán</i>	<i>Kazachstán</i>	<i>Kyrgyzstán</i>	<i>Tádžikistán</i>	<i>Turkmenistán</i>	<i>Uzbekistán</i>
Potlačení náboženství	Mimo sféru veřejné politiky	Slabá religiozita, slabá reakce státu	Středně silná religiozita, možná částečná veřejná činnost	Možné veřejné působení náboženských pol. stran a jiných institucí	Středně silná religiozita, prakticky žádná možná veřejná existence	Silná religiozita, velmi silná státní kontrola náboženství
Nacionalismus	Silný v mnohém spontánní, agresivní, vytlačil religiozitu	Slabý, mírumilovný, kazašský, polarizoval společnost	Státem pěstovaný, slabá odezva	Státem pěstovaný (později), velmi slabá odezva	Státem velmi silně pěstovaný s kultem osobnosti	Státem pěstovaný a hojně podporovaný
Ekonomický konzervatismus	Prodej surovin, slabé reformy	Prodej surovin, středně hluboké reformy	Počátek hlubších reform	Počátek reform	Prodej surovin, prakticky žádné reformy	Prodej surovin, slabé reformy
Absence ochrany menšin	Vysoká, potření Arménů	Problematická etnický oboustranně	Obtížné hodnotit	Po válce výrazné zlepšení	Univerzální útlak	Problematická vícestranně
Kontrola soudní moci	Velmi vysoká				Úplná	Velmi vysoká
Kontrola samosprávy	Silná + federální asymetrický prvek	Méně silná	Slabá, soudní kontrola	Středně silná, soudní kontrola + fed. as. prvek	Úplná	Silná + federální asymetrický prvek
Vysoká rigidita	Ano	Ano + podstatná změna ústavy během trvání státnosti			Ano	Ano + změna
Nadužívání referend	Ano					
dílčí výstupy						
Suverenita veřejné moci	Úplná	Omezená na některé orgány, svoboda ohraničitelná pouze zákonem	Omezená na některé orgány	Není definována	Omezená na prezidenta a „konvent“ (fakticky vládne prezident zcela suverénně)	Přednost státních zájmů před zájmy jednotlivce

<i>Stát</i> <i>Výstupy</i>	<i>Ázerbájdžán</i>	<i>Kazachstán</i>	<i>Kyrgyzstán</i>	<i>Tádžikistán</i>	<i>Turkmenistán</i>	<i>Uzbekistán</i>
Rozpor normativity a fakticity	Silný	Méně silný	Nyní méně silný, obtížné hodnotit	Dříve méně silný, obtížné hodnotit	Úplný	Velmi silný
Klanové struktury	Silné	Vznik autonomních klientelistických struktur	Středně silné (pouze jih)	Velmi silné (západ a sever)	Nejsou	Silné ale kontrolované prezidentem
Kmenové struktury	Nejsou		Velmi silné (sever a východ)	Středně silné (pouze východ)	Středně silné zcela potlačené	Nejsou
Kult osobnosti	Silný	Silný	Dříve slabý, nyní ještě slabší	Slabý, stále na vzestupu	Úplný	Velmi silný
Izolacionismus	Slabý	Žádný			Úplný	Slabý
Multivektorovost	Slabá	Slabá	Vysoká	Vysoká	Žádná	Vysoká
Represe	Silná	Méně slabá	Velmi slabá	Slabá/silná nezaviněná	Extrémně silná	Velmi silná
Korupce	Vysoká, ropná	Vysoká, ropná	Slabší, zlepšení	Slabší, narkotická	Vysoká, plynná	Vysoká, surovinová a investiční

6.2.26. Přehled systémových funkcí

sestavil autor

<i>Stát</i> <i>Funkce</i>	<i>Ázerbájdžán</i>	<i>Kazachstán</i>	<i>Kyrgyzstán</i>	<i>Tádžikistán</i>	<i>Turkmenistán</i>	<i>Uzbekistán</i>
Ochrana života, zdraví, majetku a veřejného pořádku	Oslabená nízkou funkčností státu, ohrožení ze strany státu	Oslabená nízkou funkčností státu	Oslabená nízkou funkčností státu, poslední dobou zlepšení	Velmi oslabená nízkou funkčností státu, dříve zcela	Oslabená rezignací státu na některé své funkce, ohrožení ze strany státu	Ohrožení ze strany státu
Ochrana sebe samého	Vysoká	Průměrná	Nízká	Velmi nízká	Maximální	Nízká
Vnější ochrana	Nízká	Nadprůměrná	Nízká	Nízká	Průměrná	Průměrná

<i>Stát</i> <i>Funkce</i>	<i>Ázerbájdžán</i>	<i>Kazachstán</i>	<i>Kyrgyzstán</i>	<i>Tádžikistán</i>	<i>Turkmenistán</i>	<i>Uzbekistán</i>
Zprostředkování zájmů	Klanově administrativní	Politicko správní (klientelistická)	Politicko kmenové	Kmenově politické	Administrativní	Klanově administrativní
Sebeomezování na nezbytné funkce (vytváření prostoru svobody)	Částečně v hospodářské oblasti, minimálně v sociální oblasti klanová kontrola	Nadprůměrně v hospodářské a sociální oblasti	Nadprůměrně v hospodářské a sociální oblasti, kmenová a klanová kontrola	Průměrně v hospodářské oblasti a sociální oblasti, kmenová a klanová kontrola	Téměř žádná	Částečně v hospodářské oblasti, klanová kontrola
Vytváření a obnovování legitimačních ře- težců mezi vstupy a výstupy	Strach ze změny, z represe, tacitní podpora režimu					
	-	Slabá volební legitimize			-	-
	Interpretace válečných událostí	Předcházení etnické radikalizaci	Konsensus nad poslední výměnou vlády	Mírová smlouva	Strach z destabilizace	Strach z radikálního islamizmu
Řešení neočekávaných situací	Špatné				Velmi špatné (hypoteticky)	Lepší
Sebeobnova (v rovině hodnot, norem i orgánů) a udržování stability	Hodnoty, institucionální a organická struktura i normy jsou obvykle obměňovány				Žádná obměna	Hodnoty, institucionální a organická struktura i normy jsou obvykle obměňovány
	Obměna kádrů pouze na počátku formování systému	Výměna parlamentních kádrů		Od války minimální výměna kádrů		Kádry minimálně
Sebeprosazování v mezinárodních vztazích	Válka – neúspěch	Pokus o integraci – neúspěch	Pokus o pasivní politiku	Nic – občanská válka – hrozba regionu	Totální izolace – žádné sebeprosazení	Zprvu izolace, pak pokus o dominanci – neúspěch

7. Seznam pramenů

7.1. Seznam použitých právních předpisů

Viz: [CLXXXII](#)

7.1.1. Sovětský svaz

<i>Název normy</i>	<i>Datum přijetí</i>
Основной закон (Конституция) Союза Советских Социалистических Республик	6. červenec 1923
Конституция (основной закон) Союза Советских Социалистических Республик	5. prosinec 1936
Конституция (основной закон) Союза Советских Социалистических Республик	7. říjen 1977

7.1.2. Ázerbájdžán

<i>Název normy (Az)</i>	<i>Datum přijetí</i>
Декларация о восстановлении государственной независимости Азербайджанской Республики	30. říjen 1991
Конституционный Акт о восстановлении государственной независимости Азербайджанской Республики	18. říjen 1991
Закон Азербайджанской Республики Об упразднении Нагорно-Карабахской автономной области Азербайджанской Республики	26. prosinec 1991
Закон о статистике	18. únor 1994
Закон о выезде из страны, въезде в страну и о паспортах	15. červen 1994
Закон о нормативно-правовых актах	6. září 1994
Положение о Книжке моряка	12. květen 1995
Конституция Азербайджанской Республики	12. listopad 1995

^(CLXXXII) Většina předpisů pochází z internetové databáze norem [@ Law Reform], jiné z různých jiných pramenů, včetně internetu. Některé z nich byly obsaženy v publikaci [Багдасарян (1997)]. Seznamy předpisů jsou sestaveny autorem, jako výchozí databáze byla použita databáze na [@ Law Reform], kde je možné nalézt i text většiny předpisů.

<i>Název normy (Az)</i>	<i>Datum přijetí</i>
Закон о регистрации по месту жительства и месту пребывания	4. duben 1996
Указ № 206 о применении Закона о регистрации по месту жительства и месту пребывания	14. červen 1996
Закон о референдуме	30. prosinec 1997
Указ № 694 о применении Закона о референдуме	30. březen 1998
Закона о правах ребенка	19. květen 1998
Постановление № 127 о создании при Министерстве торговли Азербайджанской Республики Государственной инспекции торговли, бытового и иных видов обслуживания	8. červen 1998
Закон о выборах Президента Азербайджанской Республики	9. červen 1998
Закон о свободе информации	19. červen 1998
Закон о гражданстве Азербайджанской Республики	30. září 1998
Указ о применении Закона о свободе собраний	13. listopad 1998
Закон о свободе собраний	13. listopad 1998
Закон об иммиграции	22. prosinec 1998
Указ № 166 о применении Закона об иммиграции	15. březen 1999
Об обжаловании в суд решений и действий (бездействий), нарушающих права и свободы граждан	11. červen 1999
Указ об утверждении Положения "О местных исполнительных властях"	16. červen 1999
Закон о правилах выборов в муниципалитеты	2. červenec 1999
Закон о статусе муниципалитетов	2. červenec 1999
Указ № 163 о применении Закона о правилах выборов в муниципалитеты	27. červenec 1999
Указ № 162 о применении Закона о статусе муниципалитетов	27. červenec 1999
Закон о нормативно-правовых актах	26. listopad 1999
Закон о местном опросе мнения	30. listopad 1999
Положение о применении Закона о регистрации по месту жительства и месту пребывания	8. prosinec 1999
Закон об утверждении Положения о применении Закона о регистрации по месту жительства и месту пребывания	8. prosinec 1999
Указ о применении Закона о местном опросе мнения	24. prosinec 1999
Указ о применении Закона о нормативно-правовых актах	30. prosinec 1999
Указ № 244 о применении Закона об утверждении Положения о применении Закона о регистрации по месту жительства и месту пребывания	30. prosinec 1999
Закон о внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Азербайджанской Республики	7. březen 2000

<i>Název normy (Az)</i>	<i>Datum přijetí</i>
Положение о постоянных и других комиссиях муниципалитетов	14. duben 2000
Закон о совместной деятельности, объединении, отделении и ликвидации муниципалитетов	14. duben 2000
Закон о статусе члена муниципалитета	18. duben 2000
Закон о территориальном устройстве и административно-территориальном делении	13. červen 2000
Закон о неправительственных организациях (общественных объединениях и фондах)	13. červen 2000
Закон о выборах в Милли Меджлис Азербайджанской Республики	5. červenec 2000
Указ о применении Закона о выборах в Милли Меджлис Азербайджанской Республики	6. červenec 2000
Закон о государственной службе	21. červenec 2000
Постановление о статье 29.1 Закона О выборах в Милли Меджлис Азербайджанской Республики	28. srpen 2000
Положение о порядке государственного учета и регистрации нормативно-правовых актов и нормативных актов в Азербайджанской Республике	21. říjen 2000
Указ о применении Закон о статусе члена муниципалитета	21. říjen 2000
Указ о применении Закона о территориальном устройстве и административно-территориальном делении	21. říjen 2000
Указ о применении Закона о государственной службе	29. prosinec 2000
Постановление о толковании части второй статьи 106 Закона О судах и судьях	23. leden 2001
Закон о внесении изменений в закон о государственной службе	13. únor 2001
Постановление о части пятой статьи 109 Закона О судах и судьях	27. červen 2001
Закон о внесении дополнений в Закон о территориях и землях муниципалитетов	5. říjen 2001
Закон о внесении дополнений в Кодекс административных проступков Азербайджанской Республики	5. říjen 2001
Закон о внесении изменений в Закон о выезде из страны, въезде в страну и паспортах и в утвержденное Постановлением Милли Меджлиса Азербайджанской Республики номер 928 от 29 ноября 1994 года Положение о применении Закона о выезде из страны, въезде в страну и паспортах	5. říjen 2001
Закон о внесении изменений в некоторые законодательные акты Азербайджанской Республики и признании некоторых законодательных актов утратившими силу в связи с применением Закона о судах и судьях	12. říjen 2001
Закон о внесении некоторых изменений и дополнений в Закон о Центральной избирательной комиссии Азербайджанской Республики	19. říjen 2001
Конституционный закон об уполномоченном по правам человека	21. prosinec 2001

<i>Název normy (Az)</i>	<i>Datum přijetí</i>
(омбудсмане)	
Закон о внесении дополнений в Кодекс административных проступков Азербайджанской Республики в связи с применением Кодекса торгового судоходства Азербайджанской Республики	19. duben 2002
Закон о государственном языке в Азербайджанской Республике	30. září 2002
Конституционный Закон о регулировании осуществления прав и свобод человека в Азербайджанской Республике	24. prosinec 2002
Конституционный Закон о дополнительных гарантиях права решения вопроса доверия Милли Меджлиса Азербайджанской Республики Кабинету Министров Азербайджанской Республики	24. prosinec 2002
Закон о внесении дополнений в закон о референдуме	24. prosinec 2002
Закон о государственной политике, связанной с азербайджанцами, живущими за рубежом	27. prosinec 2002
Указ о применении Закона о государственном языке в Азербайджанской Республике	2. leden 2003
Указ о применении Закона об утверждении Положения о правилах транзитного проезда иностранцев и лиц без гражданства через территорию Азербайджанской Республики	21. únor 2003
Указ о применении Закона о государственной политике, связанной с азербайджанцами, живущими за рубежом	21. únor 2003
Закон об административном надзоре за деятельностью муниципалитетов	13. květen 2003
Закон об утверждении и вступлении в силу Избирательного Кодекса Азербайджанской Республики	27. květen 2003
Закон об ответственности за нарушение положений Избирательного кодекса Азербайджанской Республики	20. červen 2003
Закон о внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты в связи с применением Закона Азербайджанской Республики "О государственном языке в Азербайджанской Республике"	5. prosinec 2003
"Закон о внесении дополнения в Кодекс административных проступков Азербайджанской Республики в связи с применением Закона Азербайджанской Республики "О внесении изменений в Земельный кодекс Азербайджанской Республики"	5. prosinec 2003
Закон о внесении дополнения в Кодекс административных проступков Азербайджанской Республики	9. prosinec 2003
Закон о Конституционном суде	23. prosinec 2003

7.1.3. Kazachstán

<i>Název normy (Ka)</i>	<i>Datum přijetí</i>
Декларация о государственном суверенитете Казахской ССР	25. říjen 1991
О государственной независимости Республики Казахстан	16. prosinec 1991
Закон о Гражданстве Республики Казахстан	20. prosinec 1991
Постановление о конституционных реформах в государствах-участниках Содружества Независимых Государств	29. prosinec 1992
Конституция Республики Казахстан	28. leden 1993
Постановление об утверждении Типового положения о третейском суде для разрешения экономических споров	4. květen 1993
Указ о мерах по повышению эффективности правовой реформы	16. červen 1993
Указ об организационных вопросах деятельности Верховного Суда Республики Казахстан	1. únor 1994
Постановление о Государственной программе правовой реформы в Республике Казахстан	12. únor 1994
Постановление Вопросы Министерства юстиции Республики Казахстан	28. prosinec 1994
Постановление об утверждении Положения о юридической службе органов государственного управления и их подведомственных предприятий, учреждений	5. květen 1995
Конституция Республики Казахстан	30. srpen 1995
Указ о Конституции Республики Казахстан	6. září 1995
Указ (имеющий силу Закона) о судах	20. říjen 1995
Конституционный Закон о Правительстве Республики Казахстан	18. prosinec 1995
Указ о судах и статусе судей в Республике Казахстан	20. prosinec 1995
Указ о прокуратуре Республики Казахстан	21. prosinec 1995
Указ (имеющий силу Конституционного закона) о Президенте Республики Казахстан	26. prosinec 1995
Постановление о мерах по упорядочению практики привлечения иностранных юридических фирм и оказанию консультативных услуг Правительству и бюджетным организациям Республики Казахстан	7. srpen 1996
Указ об очередных мерах по реформированию системы государственных органов Республики Казахстан	4. březen 1997
Указ о Государственном реестре нормативных правовых актов Республики Казахстан и мерах по упорядочению их государственной регистрации	4. březen 1997
Закон о судебных приставах	7. červenec 1997
Закон о языках	11. červenec 1997

<i>Název normy (Ka)</i>	<i>Datum přijetí</i>
Закон о нотариате	14. červenec 1997
Указ об утверждении Положения о дисциплинарной коллегии Верховного Суда Республики Казахстан, областных и приравненных к ним дисциплинарных коллегиях	12. listopad 1997
Закон о Дипломатической службе	12. listopad 1997
Закон об адвокатской деятельности	5. prosinec 1997
Постановление о Национальном юридическом агентстве Республики Казахстан	21. leden 1998
Указ о мерах по реализации Стратегии развития Казахстана до 2030 года	28. leden 1998
Закон о нормативных правовых актах	24. březen 1998
Постановление о некоторых вопросах применения законодательства о судебной власти в Республике Казахстан	14. květen 1998
Указ (имеющий силу Конституционного Закона) о выборах в Республике Казахстан	6. listopad 1998
Конституционный закон Республики Казахстан об изменениях Конституции	7. listopad 1998
Постановление об утверждении Положения о порядке государственной регистрации нормативных правовых актов	12. prosinec 1998
Постановление об утверждении Правил государственной регистрации нормативных правовых актов центральных исполнительных и иных центральных государственных органов как входящих, так и не входящих в состав Правительства Республики Казахста, и ...	12. prosinec 1998
Постановление Вопросы Министерства юстиции Республики Казахстан	11. březen 1999
Постановление о создании Республиканского государственного предприятия "Республиканский центр правовой информации"	27. duben 1999
Конституционный закон о Президенте Республики Казахстан	6. květen 1999
Указ о прокуратуре Республики Казахстан	23. červenec 1999
Указ о мерах по реализации Стратегии развития Казахстана до 2030 года	7. září 1999
Указ (имеющий силу Конституционного Закона) о выборах в Республике Казахстан	28. září 1999
Закон о дипломатической службе	4. listopad 1999
Постановление об утверждении Правил государственной регистрации нормативных правовых актов центральных исполнительных и иных центральных государственных органов как входящих, так и не входящих в состав Правительства Республики Казахстан, и актов местных представительных и исполнительных органов Республики Казахста	24. leden 2000
Указ о мерах по реализации Стратегии развития Казахстана до 2030 года	17. únor 2000
Закон о нотариате	29. březen 2000

<i>Název normy (Ka)</i>	<i>Datum přijetí</i>
Указ о прокуратуре Республики Казахстан	5. květen 2000
Постановление Вопросы Министерства юстиции Республики Казахстан	5. červen 2000
Указ о создании Фонда Первого Президента Республики Казахстан	22. prosinec 2000
Постановление об утверждении Правил государственной регистрации нормативных правовых актов центральных исполнительных и иных центральных государственных органов как входящих, так и не входящих в состав Правительства Республики Казахстан, и актов местных представительных и исполнительных органов Республики Казахстан	24. prosinec 2000
Указ, имеющий силу Закона о судах Республики Казахстан	25. prosinec 2000
Конституционный закон о судебной системе и статусе судей Республики Казахстан	25. prosinec 2000
Указ (имеющий силу Конституционного закона) о судах и статусе судей в Республике Казахстан	25. prosinec 2000
Указ о мерах по совершенствованию правоохранительной деятельности в Республике Казахстан	22. leden 2001
Закон о местном государственном управлении в Республике Казахстан	23. leden 2001
Указ о Государственной программе функционирования и развития языков на 2001-2010 годы	2. únor 2001
Постановление об утверждении Правил государственной регистрации нормативных правовых актов центральных исполнительных и иных центральных государственных органов как входящих, так и не входящих в состав Правительства Республики Казахстан, и актов местных представительных и исполнительных органов Республики Казахстан	11. březen 2001
Постановление об утверждении Типовых регламентов акиматов области (города республиканского значения, столицы) и района (города областного значения)	24. duben 2001
Закон о Высшем Судебном Совете Республики Казахстан	28. květen 2001
Закон об органах юстиции	18. březen 2002
Указ о Национальном совете Республики Казахстан	29. duben 2002
Закон о политических партиях	15. červenec 2002
Постановление об утверждении Правил осуществления контроля за опубликованием нормативных правовых актов центральных и местных государственных органов	15. srpen 2002
Постановление об утверждении Правил последующего опубликования официальных текстов нормативных правовых актов Республики Казахстан	22. srpen 2002
Указ о мерах по дальнейшему совершенствованию системы государственного управления Республики Казахстан	28. srpen 2002
Указ об утверждении Положения о порядке присвоения дипломатических рангов	29. srpen 2002

<i>Název normy (Ka)</i>	<i>Datum přijetí</i>
Постановление об организации приема граждан в центральных и местных исполнительных органах Республики Казахстан	4. září 2002
Указ об учреждении должности Уполномоченного по правам человека	19. září 2002
Указ о Концепции правовой политики Республики Казахстан	20. září 2002
Приказ об утверждении Положения о территориальных органах юстиции Министерства юстиции Республики Казахстан	23. září 2002
Приказ об утверждении Инструкции по подготовке, оформлению и согласованию нормативных правовых актов центральных и местных государственных органов (юридическая техника)	25. září 2002
Постановление об утверждении Правил проведения конкурса на получение права официального опубликования нормативных правовых актов	11. říjen 2002
Приказ об утверждении Инструкции по проведению экспертизы и предоставлению права на последующее опубликование официальных текстов нормативных правовых актов Республики Казахстан	22. říjen 2002
Закон Республики Казахстан о чрезвычайном положении	8. únor 2003
Указ О статусе и полномочиях Государственного секретаря Республики Казахстан	10. červenec 2003
Постановление об утверждении Правил возмещения ущерба, нанесенного сотруднику или работнику дипломатической службы или членам его семьи во время пребывания за границей при исполнении им своих служебных обязанностей либо деятельности, связанной с ними	15. říjen 2003
Указ о мерах по дальнейшему совершенствованию системы государственного управления Республики Казахстан	23. prosinec 2003
Указ о дальнейшем совершенствовании системы государственного управления Республики Казахстан	31. prosinec 2003

7.1.4. *Kyrgyzstán*

<i>Název normy (Ky)</i>	<i>Datum přijetí</i>
Декларация независимости Кыргызской Республики	31. srpen 1991
Конституция Кыргызской Республики	5. květen 1993
Постановление Жогорку Кенеша Кыргызской Республики о порядке введения в действие Закона Кыргызской Республики "О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Кыргызской Республики"	16. duben 1994
Положение о Комиссии по правам человека при Президенте Кыргызской Республики	5. červenec 1997
Закон Кыргызской Республики о военном положении	30. září 1998

<i>Název normy (Ky)</i>	<i>Datum přijetí</i>
Конституционный Закон Кыргызской Республики о чрезвычайном положении	24. říjen 1998
Положение об аттестации судей Кыргызской Республики	10. březen 1999
Положение об аттестации судей Кыргызской Республики	10. březen 1999
Указ Президента Кыргызской Республики об аттестации судей Кыргызской Республики	10. březen 1999
Закон Кыргызской Республики о Верховном суде Кыргызской Республики и местных судах общей юрисдикции	24. duben 1999
Кодекс Кыргызской Республики о выборах в Кыргызской Республике	29. květen 1999
Закон Кыргызской Республики о системе научно-технической информации	8. říjen 1999
Закон Кыргызской Республики об информатизации	8. říjen 1999
Конституционный закон о статусе судов Кыргызской Республики	8. říjen 1999
Закон Кыргызской Республики о некоммерческих организациях	15. říjen 1999
Закон Кыргызской Республики о признании утратившими силу некоторых законодательных актов Кыргызской Республики	1. listopad 1999
Закон Кыргызской Республики о Национальном архивном фонде Кыргызской Республики	22. listopad 1999
Закон Кыргызской Республики о внесении изменения и дополнения в Кодекс Кыргызской Республики о выборах в Кыргызской Республике	22. listopad 1999
Закон Кыргызской Республики о внесении дополнений в Кодекс о выборах в Кыргызской Республике	25. listopad 1999
Указ Президента Кыргызской Республики о порядке и условиях представления кандидатов к назначению судьями местных судов Кыргызской Республики	30. listopad 1999
Закон Кыргызской Республики о порядке аттестации судей местных судов Кыргызской Республики	4. prosinec 1999
Постановление Правительства Кыргызской Республики об утверждении Положения об упрощенном порядке приобретения гражданства Кыргызской Республики гражданами Республики Беларусь, Республики Казахстан и Российской Федерации	13. prosinec 1999
Постановление Правительства Кыргызской Республики об опубликовании нормативных правовых актов Правительства Кыргызской Республики, министерств, государственных комитетов, административных ведомств, Фонда государственного имущества Кыргызской Республики, местных государственных администраций и органов местного самоуправления	13. prosinec 1999
Закон Кыргызской Республики о статусе депутатов местных кенешей	13. leden 2000
Постановление Правительства Кыргызской Республики об утверждении Правил подготовки и государственной регистрации нормативных правовых актов министерств, Фонда государственного имущества Кыргызской	9. březen 2000

<i>Název normy (Ky)</i>	<i>Datum přijetí</i>
Республики, Социального фонда Кыргызской Республики, государственных комитетов, административных ведомств Кыргызской Республики, Национального банка Кыргызской Республики, местных государственных администраций и органов местного самоуправления	
Закон Кыргызской Республики об официальном языке Кыргызской Республики	29. květen 2000
Закон Кыргызской Республики о внешней миграции	17. červenec 2000
Кодекс Кыргызской Республики о выборах в Кыргызской Республике	25. červenec 2000
Закон Кыргызской Республики о статусе учителя	14. leden 2001
Постановление о Совместном заявлении Правительства Кыргызской Республики и Национального банка Кыргызской Республики о финансовой и социально-экономической политике на 2001 год	30. leden 2001
Положение о порядке прохождения службы в органах и учреждениях прокуратуры Кыргызской Республики	6. únor 2001
Положение о координации деятельности правоохранительных органов Кыргызской Республики	6. únor 2001
Указ Президента Кыргызской Республики о мерах по формированию Централизованного банка данных правовой информации Кыргызской Республики	10. únor 2001
Постановление о признании утратившими силу некоторых решений Правительства Кыргызской Республики	15. březen 2001
Положение о Государственной комиссии при Правительстве Кыргызской Республики по развитию предпринимательства	19. březen 2001
Закон о статусе судей Кыргызской Республики	30. březen 2001
Постановление о мерах по реализации Резолюции IV съезда судей Кыргызской Республики и Комплексных Основ Развития (КОР)	4. červen 2001
Постановление об утверждении Перечня должностей, время работы на которых засчитывается в стаж по специальности кандидатов на должность судьи местного суда Кыргызской Республики (судьи судов областей, города Бишкек, районов, городов, арбитражного суда областей и города Бишкек)	18. srpen 2001
Положение о внесудебном порядке разрешения споров в аграрной сфере	30. srpen 2001
Положение о Совете предпринимателей при Премьер-министре Кыргызской Республики	21. prosinec 2001
Постановление о развитии и совершенствовании судебно-экспертной деятельности Государственного центра судебных экспертиз при Министерстве юстиции Кыргызской Республики	27. prosinec 2001
Положение о Квалификационной комиссии при Министерстве юстиции Кыргызской Республики по приему квалификационного экзамена у лиц, претендующих на получение лицензии на право занятия адвокатской деятельностью	15. březen 2002

<i>Název normy (Ky)</i>	<i>Datum přijetí</i>
Положение о Национальном совете при Президенте Кыргызской Республики по борьбе с незаконным вывозом и торговлей людьми	21. duben 2002
Постановление о структуре Военной прокуратуры Кыргызской Республики	3. červenec 2002
Закон Кыргызской Республики о судах аксакалов	5. červenec 2002
Указ о некоторых мерах по улучшению финансирования судов и развития исполнительного производства Кыргызской Республики	22. srpen 2002
Постановление о признании утратившими силу некоторых решений Правительства Кыргызской Республики	25. říjen 2002
Положение об экспертно-апелляционном совете	21. listopad 2002
Закон о новой редакции Конституции Кыргызской Республики	18. únor 2003
Конституция Кыргызской Республики	18. únor 2003
Положение о дисциплинарной ответственности судей Кыргызской Республики	26. únor 2003
Указ о мерах по стимулированию и повышению ответственности судей Кыргызской Республики	26. únor 2003
Указ о мерах по реализации положений раздела V Закона Кыргызской Республики "О новой редакции Конституции Кыргызской Республики"	26. únor 2003
Постановление об обеспечении удостоверениями членов судов аксакалов Кыргызской Республики	3. duben 2003
Постановление о повышении должностных окладов гражданского персонала Министерства внутренних дел Кыргызской Республики, Главного управления исполнения наказаний и Департамента по охране исправительных учреждений и конвоированию осужденных и лиц, заключенных под стражу, Министерства юстиции Кыргызской Республики	22. duben 2003
Постановление об утверждении Порядка оплаты труда адвоката за счет средств республиканского бюджета	24. květen 2003
Закон о Верховном суде Кыргызской Республики и местных судах	18. červenec 2003

7.1.5. Tádžikistán

<i>Název normy (Ta)</i>	<i>Datum přijetí</i>
Закон "О печати и других средствах массовой информации"	14. prosinec 1990
Декларация о государственном суверенитете	24. srpen 1991
Постановление ВС РТ "Об утверждении Положения о Регистре населения"	11. březen 1992
Закон "Об учреждении регистра населения РТ"	11. březen 1992

<i>Název normy (Ta)</i>	<i>Datum přijetí</i>
Закон "О внесении изменений и дополнений в Закон "О печати и других средствах массовой информации"	14. březen 1992
Закон "О внесении изменений и дополнений в Закон "О печати и других средствах массовой информации"	22. duben 1992
Указ "О внесении изменений и дополнений в Закон "О печати и других средствах массовой информации"	18. červen 1994
Конституция Республики Таджикистан	6. listopad 1994
Конституционный Закон Республики Таджикистан о государственной власти на местах	1. prosinec 1994
Закон Республики Таджикистан "О гражданстве в Республике Таджикистан"	2. listopad 1995
Закон Республики Таджикистан "Об экономических судах Республики Таджикистан"	2. listopad 1995
Закон о референдуме Республики Таджикистан	2. listopad 1995
Закон Республики Таджикистан "О Конституционном Суде Республики Таджикистан"	3. listopad 1995
Закон Республики Таджикистан "О Маджлисе Оли"	3. listopad 1995
Закон Республики Таджикистан "О судоустройстве"	3. listopad 1995
Закон Республики Таджикистан "О военных судах"	3. listopad 1995
Закон Республики Таджикистан "О Верховном Суде Республики Таджикистан"	3. listopad 1995
Закон "О внесении изменений и дополнений в Закон "О печати и других средствах массовой информации"	1. únor 1996
Закон о статусе народных депутатов Маджлиса народных депутатов Горно-Бадахшанской автономной области, областного, городского и районного Маджлисов народных депутатов	13. prosinec 1996
Закон о статусе столицы Республики Таджикистан	13. prosinec 1996
Закон "О Государственных регистрах"	14. prosinec 1996
Постановление "Об утверждении Положения "О третейском суде для разрешения экономических споров в Республике Таджикистан"	15. květen 1997
Закон "О внесении изменений и дополнений в Закон РТ "О Конституционном суде РТ"	15. květen 1997
Закон "О внесении изменений и дополнений в Закон РТ "О Верховном суде РТ"	15. květen 1997
Постановление "Об утверждении Положения "О досудебном претензионном порядке урегулирования споров"	15. květen 1997
Постановление "Об утверждении Положения "О народных заседателях"	15. květen 1997
Закон "О внесении изменений и дополнений в Закон "О печати и других средствах массовой информации"	12. prosinec 1997

<i>Název normy (Ta)</i>	<i>Datum přijetí</i>
Конституционный Закон РТ "О внесении изменений и дополнений в Конституционный Закон РТ "О Судеустройстве РТ"	13. prosinec 1997
Закон "О внесении изменений и дополнений в Закон РТ "Об экономических судах РТ"	13. prosinec 1997
Постановление "О признании утратившими силу некоторых постановлений Правительства РТ"	12. leden 1998
Постановление "О плане работы Правительства Республики Таджикистан по подготовке проектов законов и постановлений Маджлиси Оли Республики Таджикистан на 1998 год"	18. únor 1998
Закон "Об обращениях граждан"	21. květen 1998
Закон "Об обращениях граждан"	21. květen 1998
Закон РТ "О внесении изменений и дополнений в Конституционный Закон РТ "Об экономических судах РТ"	21. květen 1998
Изменения и дополнения внесенные в Конституцию Республики Таджикистан	26. září 1999
Закон РТ "О Совете юстиции"	6. červen 2000
Конституционный Закон РТ "О внесении изменений и дополнений в Конституционный Закон РТ "О военных судах"	6. červen 2000
Конституционный Закон РТ "О внесении изменений и дополнений в Конституционный Закон РТ "О Верховном суде РТ"	6. červen 2000
Конституционный Закон РТ "О внесении изменений и дополнений в Конституционный Закон РТ "О Маджлисе Оли"	6. červen 2000
Конституционный Закон РТ "О внесении изменений и дополнений в Конституционный Закон РТ "О Конституционном суде РТ"	6. červen 2000
Конституционный Закон РТ "О внесении изменений и дополнений в Конституционный Закон РТ "О военных судах"	6. červen 2000
Закон РТ "О Совете юстиции"	6. červen 2000
Конституционный Закон РТ "О внесении изменений и дополнений в Конституционный Закон РТ "О Верховном суде РТ"	6. červen 2000
Конституционный Закон РТ "О внесении изменений и дополнений в Конституционный Закон РТ "О Конституционном суде РТ"	6. červen 2000
Постановление об утверждении Положения о Государственной миграционной службе при Министерстве труда и занятости населения Республики Таджикистан	26. červenec 2000
Постановление о перечне вопросов, подготавливаемых для рассмотрения на заседаниях Правительства РТ во втором полугодии 2000 года	26. červenec 2000
Постановление о перечне вопросов, подготавливаемых для рассмотрения на заседаниях Правительства РТ во втором полугодии 2000 года	26. červenec 2000
Постановление об утверждении Положения о Государственной миграционной службе при Министерстве труда и занятости населения Республики Таджикистан	26. červenec 2000

<i>Název normy (Ta)</i>	<i>Datum přijetí</i>
Постановление об утверждении Программы подготовки проектов отдельных законов Республики Таджикистан	28. červenec 2000
Постановление об утверждении Программы подготовки проектов отдельных законов Республики Таджикистан	28. červenec 2000
Конституционный Закон РТ "О Судостроительстве РТ"	6. srpen 2000
Конституционный Закон РТ "О Судостроительстве РТ"	6. srpen 2000
Постановление "О Государственной поддержке потребительской кооперации"	22. září 2000
Постановление "О Государственной поддержке потребительской кооперации"	22. září 2000
Указ "Об образовании Президиума суда Горно-Бадахшанской автономной области Республики Таджикистан"	4. říjen 2000
Указ "Об образовании Президиума суда Горно-Бадахшанской автономной области Республики Таджикистан"	4. říjen 2000
Указ "Об образовании Президиума Ленинабадского областного суда"	4. říjen 2000
Указ "Об образовании Президиума Хатлонского областного суда"	4. říjen 2000
Указ "Об образовании Президиума Хатлонского областного суда"	4. říjen 2000
Указ "Об образовании Президиума Душанбинского городского суда"	4. říjen 2000
Указ "Об образовании Президиума Ленинабадского областного суда"	4. říjen 2000
Указ "Об образовании Президиума Душанбинского городского суда"	4. říjen 2000
Конституционный Закон РТ "О военных судах"	29. listopad 2000
Конституционный Закон РТ "О внесении изменений и дополнений в Конституционный Закон РТ "О военных судах"	29. listopad 2000
Конституционный Закон РТ "О военных судах"	29. listopad 2000
Конституционный Закон РТ "О внесении изменений и дополнений в Конституционный Закон РТ "О военных судах"	29. listopad 2000
Постановление "О Министерстве энергетики Республики Таджикистан"	29. prosinec 2000
Постановление "О Министерстве транспорта Республики Таджикистан"	29. prosinec 2000
Постановление "О Министерстве транспорта Республики Таджикистан"	29. prosinec 2000
Постановление "О Министерстве энергетики Республики Таджикистан"	29. prosinec 2000
Указ об образовании Министерства экономики и торговли Республики Таджикистан	11. leden 2001
Указ "Об образовании Государственного комитета статистики Республики Таджикистан"	11. leden 2001
Указ об образовании Министерства экономики и торговли Республики Таджикистан	11. leden 2001

<i>Název normy (Ta)</i>	<i>Datum přijetí</i>
Указ "Об образовании Государственного комитета статистики Республики Таджикистан"	11. leden 2001
Указ "Об образовании Управления государственной службы при Президенте Республики Таджикистан"	25. leden 2001
Указ "Об образовании Управления государственной службы при Президенте Республики Таджикистан"	25. leden 2001
Указ "Об Управлении государственной службы при Президенте Республики Таджикистан"	7. únor 2001
Указ "Об Управлении государственной службы при Президенте Республики Таджикистан"	7. únor 2001
Постановление "Вопросы Государственного агентства по антимонопольной политике и поддержке предпринимательства при Правительстве Республики Таджикистан"	14. únor 2001
Постановление "Вопросы Государственного комитета статистики Республики Таджикистан"	14. únor 2001
Постановление "Вопросы Государственного агентства по антимонопольной политике и поддержке предпринимательства при Правительстве Республики Таджикистан"	14. únor 2001
Постановление "Вопросы Государственного комитета статистики Республики Таджикистан"	14. únor 2001
Постановление "О Министерстве экономики и торговли Республики Таджикистан"	17. únor 2001
Постановление "О Министерстве экономики и торговли Республики Таджикистан"	17. únor 2001
Указ "Об образовании Государственного комитета Республики Таджикистан по землеустройству"	14. březen 2001
Указ "О мерах по совершенствованию некоторых структур государственного управления"	14. březen 2001
Указ "Об образовании Государственного комитета Республики Таджикистан по землеустройству"	14. březen 2001
Указ "О мерах по совершенствованию некоторых структур государственного управления"	14. březen 2001
Закон о внесении изменений и дополнений в Конституционный Закон о Конституционном суде РТ	12. květen 2001
Закон "О внесении изменений и дополнений в Конституционный Закон "О Конституционном суде РТ"	12. květen 2001
Закон "О внесении изменений и дополнений в Закон "О референдуме Республики Таджикистан"	12. květen 2001
Закон "О референдуме Республики Таджикистан"	12. květen 2001
Закон о внесении изм. в статью 161 Кодекса РТ об административных правонарушениях	12. květen 2001

<i>Název normy (Ta)</i>	<i>Datum přijetí</i>
Закон о внесении изменений и дополнений в Конституционный Закон о Конституционном суде РТ	12. květen 2001
Закон "О внесении изменений и дополнений в Закон "О референдуме Республики Таджикистан"	12. květen 2001
Закон о внесении изм. в статью 161 Кодекса РТ об административных правонарушениях	12. květen 2001
Закон "О референдуме Республики Таджикистан"	12. květen 2001
Закон "О внесении изменений и дополнений в Конституционный Закон "О Конституционном суде РТ"	12. květen 2001
Указ "О преобразовании Управления государственного финансового контроля при Президенте Республики Таджикистан в Комитет государственного финансового контроля Республики Таджикистан"	30. květen 2001
Указ "О преобразовании Управления государственного финансового контроля при Президенте Республики Таджикистан в Комитет государственного финансового контроля Республики Таджикистан"	30. květen 2001
Постановление "О внесении изменения в постановление Правительства Республики Таджикистан от 14.02.01 № 74"	3. červenec 2001
Постановление "О внесении изменения в постановление Правительства Республики Таджикистан от 14.02.01 № 74"	3. červenec 2001
Постановление "О Министерстве сельского хозяйства Республики Таджикистан"	5. červenec 2001
Постановление "О Министерстве связи Республики Таджикистан"	5. červenec 2001
Постановление "О Министерстве сельского хозяйства Республики Таджикистан"	5. červenec 2001
Постановление "О Министерстве связи Республики Таджикистан"	5. červenec 2001
Закон "Об информатизации"	23. červenec 2001
Закон "Об информатизации"	23. červenec 2001
Указ "Об утверждении схемы управления Комитета государственного финансового контроля Республики Таджикистан и структуры его центрального аппарата"	24. červenec 2001
Указ "Об утверждении схемы управления Комитета государственного финансового контроля Республики Таджикистан и структуры его центрального аппарата"	24. červenec 2001
Конституционный Закон РТ "О судах Республики Таджикистан"	6. srpen 2001
Конституционный Закон РТ "О судах Республики Таджикистан"	6. srpen 2001
Закон Республики Таджикистан о государственной службе	3. květen 2002
Закон Республики Таджикистан о внесении изменений и дополнений в Закон Республики Таджикистан о государственной службе	3. květen 2002

<i>Název normy (Ta)</i>	<i>Datum přijetí</i>
Закон Республики Таджикистан о государственной службе	3. květen 2002
Закон Республики Таджикистан о внесении изменений и дополнений в Закон Республики Таджикистан о государственной службе	3. květen 2002

7.1.6. Turkmenistán

<i>Název normy (Tu)</i>	<i>Datum přijetí</i>
Декларация о государственном суверенитете	22. srpen 1990
Закон Туркменистана о свободе совести и религиозных организациях в Туркменистане	29. květen 1991
Закон "О судеустройстве и статусе судей в Туркменистане"	29. květen 1991
Декларация о государственной независимости	27. říjen 1991
Закон Туркменистана об общественных объединениях в Туркменистане	12. listopad 1991
Закон "О государственной научно-технической политике"	19. únor 1992
Конституция Туркменистана	18. květen 1992
Закон Туркменистана о гражданстве Туркменистана	30. září 1992
Закон Туркменистана о выборах депутатов Меджлиса Туркменистана	13. květen 1994
Закон Туркменистана о статусе депутата Меджлиса Туркменистана	16. březen 1995
Закон Туркменистана о Меджлисе Туркменистана	16. březen 1995
Закон "О порядке выезда из Туркменистана и въезда в Туркменистан граждан Туркменистана"	15. červen 1995
Закон "О защите государственных секретов"	24. listopad 1995
Закон "О дипломатических рангах"	24. listopad 1995
Закон Туркменистана о Кабинете Министров	24. listopad 1995
Закон Туркменистана о хякимах	24. listopad 1995
Конституционный Закон Туркменистана о постоянном нейтралитете	27. prosinec 1995
Конституция Туркменистана. Закон Туркменистана "О порядке введения в действие Конституции Туркменистана"	27. prosinec 1995
Закон Туркменистана о нормативных правовых актах	18. červen 1996
Закон "О статусе дипломатических представительств Туркменистана за рубежом"	18. červen 1996
Закон Туркменистана о консульских учреждениях Туркменистана за рубежом	18. červen 1996

<i>Název normy (Tu)</i>	<i>Datum přijetí</i>
Закон "О дипломатических представительствах иностранных государств в Туркменистане"	20. prosinec 1996
Закон "О беженцах"	12. červen 1997
Закон Туркменистана о статусе народных представителей (халк векиллери)	25. listopad 1997
Закон Туркменистана о выборах народных представителей (халк велиллери)	25. listopad 1997
Закон Туркменистана "Об обжаловании в суд действий государственных органов, общественных объединений, органов местного самоуправления и должностных лиц, нарушающих конституционные права и свободы граждан"	6. únor 1998
Указ Президента Туркменистана "О присяге судей судов Туркменистана"	11. září 1998
Закон "О государственной молодежной политике в Туркменистане"	15. září 1998
Закон "О железнодорожном транспорте"	15. září 1998
Закон "О предупреждении и ликвидации чрезвычайных ситуаций"	15. září 1998
Закон Туркменистана "Об обращениях граждан и порядке их рассмотрения"	14. leden 1999
Указ Президента Туркменистана "О работе с обращениями граждан, адресованными Президенту Туркменистана"	14. leden 1999
Закон Туркменистана о гарантиях избирательных прав граждан Туркменистана	22. duben 1999
Закон Туркменистана о Центральной комиссии по выборам и проведению референдумов в Туркменистане	30. duben 1999
Конституционный Закон Туркменистана "О внесении изменений и дополнений в Конституцию Туркменистана"	29. prosinec 1999
Конституция Туркменистана. Закон Туркменистана "О порядке введения в действие Конституции Туркменистана"	29. prosinec 1999
Закон Туркменистана "Об упразднении Высшего хозяйственного суда Туркменистана"	14. únor 2000
Закон Туркменистана о провозглашении 8 марта навеки Государственным национальным праздником весны, праздником женщин Туркменистана	9. březen 2000
Закон Туркменистана "О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Туркменистана"	15. červen 2000
Закон Туркменистана о внутренних войсках Туркменистана	7. červenec 2001
Закон Туркменистана о гарантиях прав ребенка	5. červenec 2002

7.1.7. Uzbekistán

<i>Název normy (Uz)</i>	<i>Datum přijetí</i>
Декларация о государственном суверенитете Узбекской ССР	20. červen 1990

<i>Název normy (Uz)</i>	<i>Datum přijetí</i>
Закон об основах государственной независимости Республики Узбекистан	31. srpen 1991
Закон о референдуме Республики Узбекистан	18. listopad 1991
Закон о гражданстве Республики Узбекистан	2. červenec 1992
Закон об обороне	3. červenec 1992
Закон об альтернативной службе	3. červenec 1992
Конституция	8. prosinec 1992
Закон о Кабинете Министров Республики Узбекистан	6. květen 1993
Закон о защите государственных секретов	7. květen 1993
Закон об обращениях граждан	5. květen 1994
Положение о виде на жительство в Республике Узбекистан для иностранцев, лиц без гражданства и удостоверении лица без гражданства	23. listopad 1994
Закон о Конституционном суде Республики Узбекистан	30. srpen 1995
Закон о государственном языке	21. prosinec 1995
Закон о порядке отзыва депутата в Республике Узбекистан	26. duben 1996
Закон о порядке решения вопросов административно-территориального устройства, наименования и переименования топономических объектов в Республике Узбекистан	30. srpen 1996
Закон о политических партиях	26. prosinec 1996
Закон об основных принципах внешнеполитической деятельности Республики Узбекистан	26. prosinec 1996
Закон об установлении Дня учителя и наставника	27. prosinec 1996
Закон о защите профессиональной деятельности журналиста	24. duben 1997
Закон об уполномоченном Олий Мажлиса по правам человека (омбудсмане)	24. duben 1997
Закон о подготовке законодательных актов Республики Узбекистан	30. srpen 1997
Закон о свободе совести и религиозных организаций	1. květen 1998
Закон об основах государственной молодежной политики в Республике Узбекистан	1. květen 1998
Закон о государственных наградах	28. srpen 1998
Закон о всеобщей воинской обязанности и военной службе	29. srpen 1998
Закон о статусе депутатов в Республике Узбекистан	25. prosinec 1998
Закон о государственной власти на местах	25. prosinec 1998
Указ о совершенствовании паспортной системы Республики Узбекистан	26. únor 1999
Приложение № 1 к Указу Президента Республики Узбекистан от 26. февраля	26. únor 1999

<i>Název normy (Uz)</i>	<i>Datum přijetí</i>
1999 года № УП-2240	
Закон об органах самоуправления граждан	14. duben 1999
Закон о Государственном гербе Республики Узбекистан	15. duben 1999
Закон об архивах	15. duben 1999
Закон о Государственном флаге Республики Узбекистан	15. duben 1999
Закон о центральной избирательной комиссии Республики Узбекистан	19. srpen 1999
Закон о политических партиях	20. srpen 1999
Закон о Государственной границе Республики Узбекистан	20. srpen 1999
Закон выборах в областные, районные и городские Советы народных депутатов	20. srpen 1999
Закон о выборах Президента Республики Узбекистан	20. srpen 1999
Закон о выборах в Олий Мажлис Республики Узбекистан	20. srpen 1999
Постановление о применении хозяйственного процессуального кодекса Республики Узбекистан при рассмотрении дел в суде первой инстанции	28. leden 2000
Закон о выборах в Олий Мажлис Республики Узбекистан	26. květen 2000
Закон о выборах в областные, районные и городские Советы народных депутатов	26. květen 2000
Закон о центральной избирательной комиссии Республики Узбекистан	26. květen 2000
Закон о порядке отзыва депутата в Республике Узбекистан	26. květen 2000
Распоряжение о создании рабочей группы по подготовке "Концепции идеологии национальной независимости"	7. červen 2000
Постановление о совершенствовании порядка изготовления, учета, хранения, выдачи и использования официальных государственных документов	25. červenec 2000
Положение о порядке заказа, изготовления, учета, хранения и выдачи официальных государственных документов	25. červenec 2000
Постановление о мерах по совершенствованию систематизации законодательства и упорядочению распространения правовой информации	5. srpen 2000
Положение о порядке распространения нормативно-правовых актов	5. srpen 2000
Указ о совершенствовании судебной системы Республики Узбекистан	14. srpen 2000
Закон о всенародном обсуждении проектов законов	14. prosinec 2000
Закон о нормативно-правовых актах	14. prosinec 2000
Закон о внесении изменений и дополнений в Закон Республики Узбекистан "О судах"	14. prosinec 2000
Закон о гарантиях и свободе доступа к информации	15. prosinec 2000
Постановление о применении Хозяйственного процессуального кодекса Республики Узбекистан при рассмотрении дел в суде Апелляционной	24. únor 2001

<i>Název normy (Uz)</i>	<i>Datum přijetí</i>
инстанции	
Постановление об отдельных вопросах применения в судебной практике законов, направленных на поддержку субъектов малого и среднего предпринимательства, дехканских и фермерских хозяйств	24. únor 2001
Постановление о деятельности дипломатических представительств, консульских учреждений иностранных государств, представительств международных организации и их сотрудников в Республике Узбекистан	8. květen 2001
Порядок аккредитации дипломатических представительств, консульских учреждений иностранных государств, представительств международных организаций и их сотрудников при Министерстве иностранных дел Республики Узбекистан	8. květen 2001
Положение о дипломатических представительствах и консульских учреждениях иностранных государств в Республике Узбекистан	8. květen 2001
Закон о внесении изменений и дополнений в Закон Республики Узбекистан "Об обороне"	11. květen 2001
Постановление Высшего хозяйственного суда по кассационной жалобе Территориального управления Госкомимущества по Самаркандской области на постановление апелляционной инстанции хозяйственного суда Самаркандской области	15. březen 2002
Закон об итогах референдума и основных принципах организации государственной власти	4. duben 2002
Постановление Высшего хозяйственного суда по кассационной жалобе Ферганского нефтеперерабатывающего завода на решение хозяйственного суда Навоийской области	18. duben 2002
Постановление о некоторых вопросах практики разрешения споров, связанных с применением норм гражданского кодекса Республики Узбекистан о поручительстве	26. červenec 2002
Постановление о мерах по дальнейшему сокращению внебанковского оборота денежных средств	5. srpen 2002
Постановление об образовании Фонда развития исполнительного производства	17. říjen 2002
Постановление о создании Комплекса внешних экономических связей Кабинета Министров Республики Узбекистан	22. říjen 2002
Постановление Высшего хозяйственного суда по делу по иску ООО «Gamma-Elektro» к УП «Ishlab-chiqarish texnik ta'minlash va butlash boshqarmasi» АК O`zgeoneftgazqazibchiqarish»	5. listopad 2002
Постановление Высшего хозяйственного суда по кассационной жалобе ООО «Интермикро»	15. listopad 2002
Постановление Высшего хозяйственного суда по кассационной жалобе Молодежно-творческого объединения «Импульс» на решение от 25.06.2002г. и постановление от 26.09.2002г. хозяйственного суда Хорезмской области	29. listopad 2002
Постановление Высшего хозяйственного суда по делу по иску ООО «SONA» к	24. prosinec 2002

<i>Název normy (Uz)</i>	<i>Datum přijetí</i>
ЧП «SKAS»	
Постановление Высшего хозяйственного суда по делу по иску СП «ОЭМЗ-2» к ГНИ	25. prosinec 2002
Постановление о внесении изменений и дополнений в Положение о порядке учета, оценки и реализации конфискованного, бесхозяйного имущества, имущества, перешедшего по праву наследования к государству, и кладов	21. leden 2003
Указ о мерах по дальнейшему реформированию системы здравоохранения	26. únor 2003
Постановление об упрощении визовых процедур для граждан Французской Республики	27. únor 2003
Постановление об упрощении визовых процедур для граждан Королевства Бельгия	27. únor 2003
Постановление об упрощении визовых процедур для граждан Соединенного Королевства Великобритании и Северной Ирландии	27. únor 2003
Постановление об утверждении Положения о воинском учете граждан Республики Узбекистан	4. březen 2003
Постановление об утверждении Положения о порядке организации и прохождения альтернативной службы гражданами Республики Узбекистана	11. březen 2003
Постановление об образовании Фонда развития судов и органов юстиции	18. březen 2003
Постановление о строительстве административного здания Сената (верхней палаты) Олий Мажлиса Республики Узбекистан	19. březen 2003
Указ о новом этапе углубления экономических реформ в сфере коммунального обслуживания	27. březen 2003
Закон о внесении изменений и дополнений в Конституцию Республики Узбекистан	24. duben 2003
Постановление о развитии экспертной службы Министерства юстиции Республики Узбекистан	30. duben 2003
Постановление об упорядочении регистрации уставов общественных объединений в Республике Узбекистан	30. duben 2003
Постановление о внесении изменений в некоторые решения Правительства Республики Узбекистан	30. duben 2003
Постановление о совершенствовании системы государственной регистрации и постановки на учет субъектов предпринимательства	30. duben 2003
Постановление о вопросах совершенствования деятельности Министерства юстиции Республики Узбекистан	30. duben 2003
Постановление о мерах по дальнейшему совершенствованию деятельности судов Республики Узбекистан	30. duben 2003
Положение о порядке государственной регистрации и постановки на учет субъектов предпринимательства	30. duben 2003
Постановление об утверждении Положения о порядке учета, оценки и реализации имущества, подлежащего обращению в доход государства	30. duben 2003

<i>Název normy (Uz)</i>	<i>Datum přijetí</i>
Положение о порядке государственной регистрации адвокатских бюро, коллегий, фирм и выдачи лицензий гражданам Республики Узбекистан на право занятия адвокатской деятельностью	30. duben 2003
Постановление о дополнительных мерах по совершенствованию финансирования деятельности нотариата	30. duben 2003
Положение о государственной регистрации объединений юридических лиц	30. duben 2003
Постановление Высшего хозяйственного суда по заявлению Государственного патентного ведомства Республики Узбекистан к Государственному комитету Республики Узбекистан по демополизации и развитию конкуренции о признании недействительным акта государственного органа	20. květen 2003
Постановление Высшего хозяйственного суда по делу по иску ЧФ «KVANT-OL» к ГУП «Toshkent xalqaro aeroporti»	21. květen 2003
Постановление об образовании Правительственной комиссии по мониторингу за реализацией принятых документов по углублению экономических реформ	19. červen 2003
Положение о Государственном комитете Республики Узбекистан по управлению государственным имуществом и поддержке предпринимательства	24. červenec 2003
Постановление о мерах по укреплению кадрового потенциала и совершенствованию организации деятельности Госкомимущества Республики Узбекистан	24. červenec 2003
Постановление Высшего хозяйственного суда по заявлению Ташкентского областного территориального управления Госкомитета по демополизации и развитию на решение хозяйственного суда г. Ташкента по делу по иску ЧМ «Граф» к антимонопольному органу	15. srpen 2003
Постановление о мерах по дальнейшему совершенствованию деятельности Министерства юстиции Республики Узбекистан	27. srpen 2003
Положение о Министерстве юстиции Республики Узбекистан	27. srpen 2003
Закон о Регламенте Законодательной палаты Олий Мажлиса Республики Узбекистан	29. srpen 2003
Закон о Регламенте Сената Олий Мажлиса Республики Узбекистан	29. srpen 2003
Положение о порядке разработки, проведения экспертизы и утверждения документации инвестиционных проектов	2. prosinec 2003
Типовое положение о территориальной инспекции государственного архитектурно - строительного надзора Госархитектстроя Республики Узбекистан	2. prosinec 2003
Типовое положение о территориальном консалтинговом центре по конкурсным торгам и ценообразованию в строительстве	2. prosinec 2003
Типовое положение о территориальном управлении государственной экспертизы Госархитектстроя Республики Узбекистан	2. prosinec 2003
Положение о Государственном комитете Республики Узбекистан по архитектуре и строительству	2. prosinec 2003

<i>Název normy (Uz)</i>	<i>Datum přijetí</i>
Постановление о мерах по совершенствованию деятельности Государственного комитета Республики Узбекистан по архитектуре и строительству	2. prosinec 2003
Указ о совершенствовании системы органов хозяйственного управления	22. prosinec 2003
Указ о совершенствовании системы республиканских органов государственного управления	22. prosinec 2003
Постановление о мерах по повышению эффективности учета финансовых средств технического содействия, грантов и гуманитарной помощи, получаемых от международных, иностранных правительственных и неправительственных организаций	4. únor 2004
Указ о совершенствовании деятельности Министерства иностранных дел Республики Узбекистан	25. únor 2004
Закон об использовании и защите эмблем красного полумесяца и красного креста	29. duben 2004

7.2. Seznam použité literatury

7.2.1. Monografie, texty, články

- [Arana (2003)] **Arana, Paloma; Palacios, José-Miguel** : *Strategická nejednoznačnost a politická změna v postkomunistické Evropě*. In: SEPS č. 2 (červen). MPÚ, Brno 2003, <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=164>, ISSN: 1212-7817
- [Aydin (2000)] **Aydin, Mustafa** : *New Geopolitics of Central Asia and Caucasus*. Center for strategic studies, Ankara 2000, ISBN: 1302-3845
- [Багдасарян (1997)] **Багдасарян, А. В.** : *Конституции стран – членов СНГ*. Мхитар Гош, Ереван 1997, ISBN: ББК 67.99(2) 01
- [Балгай (2000)] **Балгай, М. В. и коллектив** : *Конституционное право зарубежных стран*. МГУ Институт международныхц, Москва 2000, ISBN: 5-89123-342-8
- [Boguszak (2001)] **Boguszak, Jiří; Čapek, Jiří; Gerloch, Aleš** : *Teorie práva*. EUROLEX Bohemia, Praha 2001, ISBN: 80-86432-13-0
- [Brokl (1997)] **Brokl, Lubomír** : *Reprezentace zájmů v politickém systému České republiky*. SLON, Praha 1997, ISBN: 8085850486
- [Dawisha (1997)] **Dawisha, Karen; Parrot, Bruce** : *Conflict, cleavage, and change in Central Asia and the Caucasus*. Cambridge University Press, Cambridge 1997, ISBN: 5-2159-7315
- [Ежов (2002)] **Ежов, Г. П.** : *Афганистан*. МГУ Институт стран Азии и Африки, Москва 2002, ISBN: 5-93136-004-2
- [Fiala (2000)] **Fiala, Petr; Schubert, Klaus** : *Moderní analýza politiky*. Barrister & Principal, Brno 2000, ISBN: 80-85947-50-1
- [Fukuyama (2002)] **Fukuyama, Francis** : *Konec dějin a poslední člověk*. Rybka Publishers, Praha 2002, ISBN: 80-86182-27-4
- [Gellner (1997)] **Gellner, Ernest** : *Podmínky svobody, Občanská společnost a její rivalové*. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 1997, ISBN: 80-85959-27-5
- [Hirschman (1970)] **Albert O. Hirschman** : *Exit, Voice and Loyalty. Responses to decline in firms, organizations and states*. Harvard University Press, Cambridge 1970, ISBN: 0674276604
- [Holzer (2001)] **Holzer, Jan** : *Politický systém Ruska*. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2001, ISBN: 80-85959-97-6
- [Horák (2000)] **Horák, Slavomír** : *Konfliktní zóny ve Střední Asii*. In: Mezinárodní politika č. 9 (září). Ústav mezinárodních vztahů, Praha 2000, ISSN: 0543-7962
- [Huntington (2001)] **Huntington, Samuel P.** : *Střet civilizací*. Rybka Publishers, Praha 2001, ISBN: 80-86182-49-5

- [Караев (1996)] **Караев, О.; Жусупов** : *Кыргызсы*. Фонд Сорос, Кыргызстан, Бишкек 1996, ISBN: 5-7499-0042-8
- [Каримов (2005)] **Каримов, Ислам** : *Узбекский народ никогда и ни от кого не будет зависеть*. Узбекистон, Ташкент 2005, ISBN: 5-640-03-227-8
- [Kelsen (1933)] **Kelsen, Hans** : *Ryzí nauka právní – metoda a základní pojmy*. Orbis Praha, Brno 1933, ISBN: N/A - A/I
- [Kis (1997)] **Kis, János** : *Současná politická filosofie*. Οικουμενη, Praha 1997, ISBN: 80-86005607
- [Klokočka (1996)] **Klokočka, Vladimír** : *Ústavní systémy evropských států*. Linde Praha, a. s., Praha 1996, ISBN: 80-7201-010-7
- [Knapp (1995)] **Knapp, Viktor** : *Teorie práva*. C. H. Beck, Praha 1995, ISBN: 80-7179-028
- [Knapp (1996)] **Knapp, Viktor** : *Velké právní systémy*. C. H. Beck, Praha 1996, ISBN: 80-7179-089-3
- [Kotyk (1998)] **Kotyk, Václav** : *Vztahy centra a regionů Ruské federace*. Ústav mezinárodních vztahů, Praha 1998, ISBN: 80-85864-43-6
- [Krejčí (2001)] **Krejčí, Jaroslav** : *Islám a ústavní modely*. In: **Pavlíček, Václav**. (ed.): *Transformace ústavních systémů střední a východní Evropy – III. část*. Univerzita Karlova, Právnická fakulta – Vodnář, Praha 2001, ISBN: 80-858859-48-X
- [Kropáček (1993)] **Kropáček, Luboš** : *Duchovní cesta islámu*. Vyšehrad, Praha 1993, ISBN: 80-7021-125-3
- [Kühn (2000)] **Kühn, Zdeněk** : *Aktivismus ústavních soudů ve střední a východní Evropě*. In: **Pavlíček, Václav**. (ed.): *Transformace ústavních systémů země střední a východní Evropy – II. část*. Univerzita Karlova, Právnická fakulta – Vodnář, Praha 2000, ISBN: 80-85889-31-5
- [Küng (1998)] **Küng, Hans; Van Ess, Josef** : *Křesťanství a islám*. Vyšehrad, Praha 1998, ISBN: 80-7021-262-4
- [Langer (1994)] **Langer, Alexandr** : *Poslední tažení na jih*. Ústav mezinárodních vztahů, Praha 1994
- [Lejbowicz (1999)] **Lejbowicz, Agnès** : *Philosophie du droit international*. Presse Universitaire de France, Paris 1999, ISBN: 2 13 049721 7
- [Leška (1998)] **Leška, Vladimír a kolektiv** : *Rusko? Rusko, Polsko, střední Evropa: dědictví minulosti a současnosti*. Ústav mezinárodních vztahů, Praha 1998, ISBN: 80-85864-46-0
- [Litera (1998)] **Litera, Bohuslav; Švec, Luboš; Wanner, Jan; Zilynskyj, Bohdan** : *Rusko? Vzájemné vztahy postsovětských republik*. Ústav mezinárodních vztahů, Praha 1998, ISBN: 80-85864-45-2
- [Machiavelli (1997)] **Machiavelli, Niccolò** : *Vladař*. Ivo Železný, Praha 1997, ISBN: 8023735446
- [Максименко (1995)] **Максименко, В. И.** : *Западная Азия, Центральная азия и Закавказье. Интеграция и конфликты*. Институт востоковедения РАН, Москва 1995, ISBN: 5-237-004582
- [Mendel (1994)] **Mendel, Miloš** : *Islámská výzva*. Atlantis, Brno 1994, ISBN: 80-7108-088-8

- [Mendel (1997)] **Mendel, Miloš** : *Džihád – islámské koncepte šíření víry*. Atlantis, Brno 1997, ISBN: 80-7108-151-5
- [Нартов (2003)] **Нартов, Николай Александрович** : *Геополитика*. ЮНИТИ, Москва 2003, ISBN: 5-238-00337-4
- [Нерсесянц (1997)] **Нерсесянц, Владик Сумбативич** : *Философия права*. Норма, Москва 1997, ISBN: 5-89123-098-4
- [Neubauer (1947)] **Neubauer, Zdeněk** : *Státověda a theorie politiky*. Jan Laichter, Praha 1947
- [Novák (1997)] **Novák, Miroslav** : *Systémy politických stran*. SLON, Praha 1997, ISBN: 80-85850-22-2
- [Pavlíček (1998)] **Pavlíček, Václav a kolektiv** : *Ústavní právo a státověda, I. díl – Obecná státověda*. Linde Praha, a. s., Praha 1998, ISBN: 80-7201-141-3
- [Pavlíček (1998a)] **Pavlíček, Václav; Hřebejk, Jiří** : *Ústava a ústavní řád české republiky, 2. díl – Práva a svobody*. Linde Praha, a. s., Praha 1999, ISBN: 80-7201-170-7
- [Pavlíček (1998b)] **Pavlíček, Václav; Hřebejk, Jiří** : *Ústava a ústavní řád české republiky, 1. díl – Ústavní systém*. Linde Praha, a. s., Praha 1998, ISBN: 80-7201-110-3
- [Pavlíček (2001)] **Pavlíček, Václav a kolektiv** : *Ústavní právo a státověda, II. díl – Ústavní právo České republiky*. Linde Praha, a. s., Praha 2001, ISBN: 80-7201-273-8
- [Pithart (2005)] **Pithart, Petr** : *Obrana politiky*. Academia, Praha 2005, ISBN: 8020013288
- [Preston (2001)] **Preston, Ian** : *A political Chronology of Central, South and East Asia*. Europa Publications Limited, London 2001, ISBN: 1-85743-114-6
- [Pšeja (2001)] **Pšeja, Pavel a kolektiv** : *Zabrániční politika České republiky vůči zemím Blízkého Východu, Zakavkazska a Střední Asie*. Mezinárodní politologický ústav, Brno 2001, ISBN: 80-210-2740-1
- [Rokkan (1999)] **Rokkan, Stein** : *State Formation Nation-Building and Mass Politics*. **Flora, Peter** (ed.) Oxford University Press, Oxford 1999, ISBN: 0-19-828032-7
- [Rychetský (2003)] **Rychetský, Pavel** : *Justokracie*. In: Literární noviny č. 45 (prosinec). Společnost pro Literární noviny, Praha 2003, ISSN: 1210-0021
- [Sartori (2001)] **Sartori, Giovanni** : *Srovnávací ústavní inženýrství*. SLON, Praha 2001, ISBN: 80-85850-94-X
- [Tomášek (2004)] **Tomášek, Michal** : *Dějiny Čínské práva*. Academia, Praha 2004, ISBN: 80-200-1190-0
- [Тrockij (1995)] **Тrockij, Lev Davidovič** : *Zražená revoluce*. Doplněk, Brno 1995, ISBN: 8085765306
- [Uhl (2001)] **Uhl, Pavel** : *Zabrániční politika České republiky vůči Střední Asii*. In: **Pšeja, Pavel** (ed.): *Zabrániční politika České republiky vůči zemím Blízkého Východu, Zakavkazska a Střední Asie*. Mezinárodní politologický ústav, Brno 2001, ISBN: 80-210-2740-1

- [Uhl (2002)] **Uhl, Pavel** : *Problematika bezpečnosti státu v prostoru bývalé sovětské Střední Asie. Pavlíček, Václav* (ed.): *Právo a bezpečnost státu*. Univerzita Karlova, Právnická fakulta – VODNÁŘ, Praha 2002, ISBN: 80-85889-55-2
- [Řířhová (1997)] **Řířhová, Blanka** : *Komparativní metoda v politologii*. Politologická Revue č. 2 (prosinec). Katedra politologie VŠE, Praha 1997, ISSN: 1211-0353
- [Řířhová (2000)] **Řířhová, Blanka** : *Přehled moderních politických teorií*. Portál, s. r. o., Praha 2000, ISBN: 80-7178-416-3
- [Саидов (1995)] **Саидов, А. Х.** : *Права человека - Единство общечеловеческ.* Шарк, Ташкент 1995, ISBN: ББК 67. 99(5У)
- [Сапаргалнев (2002)] **Сапаргалиев, Г.** : *Конституционное право Республики Казахстан*. Жеті Жаргы, Алматы 2002, ISBN: 9965-11-006-9
- [Švankmajer (2004)] **Švankmajer, Milan a kolektiv** : *Dějiny Ruska*. Lidové Noviny, Praha 2004, ISBN: 80-7106-658-3
- [Гансыкбаева (2003)] **Гансыкбаева, Г. М.** : *Конституционное право Республики Узбекистан*. Министерство юстиции РУ, Ташкент 2003, ISBN: ББК 67.400 (5У) я 73
- [Уразаев (2001)] **Уразаев, Ш. З. и кол.** : *Комментарий к конституции Республики Узбекистан*. Издательство "Узбекистон", Ташкент 2001, ISBN: 5-640-2915-X
- [Воеводин (1997)] **Воеводин, Л. Д.** : *Юридический статус личности*. Издательство Московского Университета, Москва 1997, ISBN: 5-21103-636-0

7.2.2. Úřедní zprávy a publikace

- [OBSE (1996a)] **OBSE/OSN** : *OSCE/UN report of the OSCE/UN joint electoral observation mission in Azerbaijan on Azerbaijan's 12 november 1995 parliamentary election and constitutional referendum*. OBSE/OSN, Баку 1996, <http://www.osce.org>
- [OBSE (1998a)] **OBSE/ODIHR** : *Presidential election in the republic of Azerbaijan 11 October 1998*. OBSE/ODIHR, Баку 1998, <http://www.osce.org>
- [OBSE (1999ka)] **OBSE/ODIHR** : *Assessment Mission – Presidential Election – The Republic of Kazakstan – January 1999*. OBSE/ODIHR, Алматы 1999, <http://www.osce.org>
- [OBSE (2000kgm)] **OBSE/ODIHR** : *Report on the Parliamentary Elections in Kyrgyzstan February 20, 2000*. OBSE/ODIHR, Warszawa 2000, <http://www.osce.org>
- [OBSE (2000kqp)] **OBSE/ODIHR** : *Report on the Presidential Elections in Kyrgyzstan October 29, 2000*. OBSE/ODIHR, Warszawa 2000, <http://www.osce.org>
- [OBSE (2000ta)] **OBSE/ODIHR** : *Report on the Parliamentary Elections in Tajikistan February 27, 2000*. OBSE/ODIHR, Warszawa 2000, <http://www.osce.org>

- [OBSE (2001a)] **OBSE/ODIHR** : *Final report on parliamentary elections 5 November 2000 & 7 January 2001 – Republic of Azerbaijan*. OBSE/ODIHR, Warszawa 2001, <http://www.osce.org>
- [OBSE (2003a)] **OBSE/ODIHR** : *Election Observation Mission Report on presidential election 15 October 2003 – Republic of Azerbaijan*. OBSE/ODIHR, Warszawa 2003, <http://www.osce.org>
- [OBSE (2003ap)] **OBSE/ODIHR** : *Final Assessment of the Electoral Code of the Republic of Azerbaijan*. OBSE/ODIHR, Warszawa 2003, <http://www.osce.org>, ISBN: CDL (2003) 54
- [OBSE (2004ka)] **OBSE/ODIHR** : *Election Observation Mission Report – Parliamentary Elections – 19 September and 3 October 2004 – Republic of Kazakhstan*. OBSE/ODIHR, Warszawa 2004, <http://www.osce.org>
- [OBSE (2005ap)] **OBSE/ODIHR** : *Needs assessment report ahead of parliamentary elections in Azerbaijan*. OBSE/ODIHR, Warszawa 2005, <http://www.osce.org>, ISBN: ODIHR.GAL/51/05
- [OBSE (2005kgm)] **OBSE/ODIHR** : *Report on the Parliamentary Elections in Kyrgyzstan February 27, 2005*. OBSE/ODIHR, Warszawa 2005, <http://www.osce.org>
- [OBSE (2005kqp)] **OBSE/ODIHR** : *Report on the Presidential Elections in Kyrgyzstan July 10, 2005*. OBSE/ODIHR, Warszawa 2005, <http://www.osce.org>
- [OBSE (2005ta)] **OBSE/ODIHR** : *Report on the Parliamentary Elections in Tajikistan February 27, 2005*. OBSE/ODIHR, Warszawa 2005, <http://www.osce.org>
- [OBSE (2006a)] **OBSE/ODIHR** : *Election Observation Mission Final Report*. OBSE/ODIHR, Warszawa 2006, <http://www.osce.org>, ISBN: ODIHR. GAL/7/06
- [OBSE (2006ka)] **OBSE/ODIHR** : *Election Observation Mission Final Report– Presidential Elections – 4 December 2005 – Republic of Kazakhstan*. OBSE/ODIHR, Warszawa 2006, <http://www.osce.org>, ISBN: ODIHR.GAL/01/06
- [CIA (1991)] **CIA, State Department** : *World Factbook 1990*. U. S. State Department, Washington 1991, <http://www.cia.gov>, ISSN: 1553-8133
- [CIA (1992)] **CIA, State Department** : *World Factbook 1991*. U. S. State Department, Washington 1992, <http://www.cia.gov>, ISSN: 1553-8133
- [CIA (1993)] **CIA, State Department** : *World Factbook 1992*. U. S. State Department, Washington 1993, <http://www.cia.gov>, ISSN: 1553-8133
- [CIA (1994)] **CIA, State Department** : *World Factbook 1993*. U. S. State Department, Washington 1994, <http://www.cia.gov>, ISSN: 1553-8133
- [CIA (1995)] **CIA, State Department** : *World Factbook 1994*. U. S. State Department, Washington 1995, <http://www.cia.gov>, ISSN: 1553-8133
- [CIA (1996)] **CIA, State Department** : *World Factbook 1995*. U. S. State Department, Washington 1996, <http://www.cia.gov>, ISSN: 1553-8133

-
- [CIA (1997)] **CIA, State Department** : *World Factbook 1996*. U. S. State Department, Washington 1997, <http://www.cia.gov>, ISSN: 1553-8133
- [CIA (1998)] **CIA, State Department** : *World Factbook 1997*. U. S. State Department, Washington 1998, <http://www.cia.gov>, ISSN: 1553-8133
- [CIA (1999)] **CIA, State Department** : *World Factbook 1998*. U. S. State Department, Washington 1999, <http://www.cia.gov>, ISSN: 1553-8133
- [CIA (2000)] **CIA, State Department** : *World Factbook 1999*. U. S. State Department, Washington 2000, <http://www.cia.gov>, ISSN: 1553-8133
- [CIA (2001)] **CIA, State Department** : *World Factbook 2000*. U. S. State Department, Washington 2001, <http://www.cia.gov>, ISSN: 1553-8133
- [CIA (2002)] **CIA, State Department** : *World Factbook 2001*. U. S. State Department, Washington 2002, <http://www.cia.gov>, ISSN: 1553-8133
- [CIA (2003)] **CIA, State Department** : *World Factbook 2002*. U. S. State Department, Washington 2003, <http://www.cia.gov>, ISSN: 1553-8133
- [CIA (2004)] **CIA, State Department** : *World Factbook 2003*. U. S. State Department, Washington 2004, <http://www.cia.gov>, ISSN: 1553-8133
- [CIA (2005)] **CIA, State Department** : *World Factbook 2004*. U. S. State Department, Washington 2005, <http://www.cia.gov>, ISSN: 1553-8133
- [CIA (2005)] **CIA, State Department** : *World Factbook 2005*. U. S. State Department, Washington 2006, <http://www.cia.gov>, ISSN: 1553-8133
- [CSCE (1995kg)] **CSCE staff** : *Report on the Parliamentary Elections in Kyrgyzstan February 5, 1995*. United States Helsinki Commission, Бишкек 1995, <http://www.house.gov/csce>
- [CSCE (1995tu)] **CSCE staff** : *Report on the Parliamentary Election in Turkmenistan December 11, 1994*. United States Helsinki Commission, Ашхабад 1995, <http://www.house.gov/csce>
- [CSCE (1997u)] **CSCE staff** : *Government-Opposition Relations in Uzbekistan*. United States Helsinki Commission, Washington 1997, <http://www.house.gov/csce>
- [CSCE (1998)] **CSCE staff** : *Political Reform and Human Rights in Uzbekistan, Kyrgyzstan and Kazakhstan (A Report Prepared by the Staff of the Commission on Security and Cooperation in Europe)*. United States Helsinki Commission, Washington 1998, <http://www.house.gov/csce>
- [CSCE (2000)] **CSCE staff** : *Human Rights and Democratization in Turkmenistan and Uzbekistan*. United States Helsinki Commission, Washington 2000, <http://www.house.gov/csce>
- [USA (2002)] **Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor** : *Country Reports on Human Rights Practices 2001*. U. S. State Department, Washington 2002, <http://www.state.gov>
- [USDS (2006)] **U. S. Department of State** : *Country Reports on Human Rights Practices – 2005*. U. S. Department of State, Bureau of Democracy, Hu, Washington 2006, <http://www.state.gov/g/drl/rls/hrrpt/2005/index.htm>
-

7.2.3. Internetové zdroje^(CLXXXIII)

- [@ AI] **databáze** : Databáze lidskoprávní organizace "Amnesty International".
<http://www.amnesty.org>
- [@ HRW] **databáze** : Databáze lidskoprávní organizace "Human Rights Watch".
<http://www.hrw.org>
- [@ Horák] **Horák Slavomír** : Odborné texty Slavomíra Horáka. Praha.
<http://slavomirhorak.euweb.cz/centralasia.htm>
- [@ IEF] **databáze** : Databáze informací o hospodářských svobodách. <http://www.heritage.org>
- [@ Law Reform] **databáze** : Databáze právních textů "Law Reform Transition States". <http://www.cis-legal-reform.org>
- [@ RSF] **databáze** : Databáze organizace "Reporters sans Frontières". <http://www.rsf.org>
- [@ TI] **databáze** : Databáze protikorupční organizace "Transparency International".
<http://www.transparency.org>
- [@ Wikipedia] **encyklopedie** : Všeobecná encyklopedie Wikipedia. <http://en.wikipedia.org>

^(CLXXXIII) Všechny internetové stránky jsou použity (datum aktualizace) ke dni 13. října 2006.

8. Rekapitulace

8.1. Shrnutí

Ústavní systémy nástupnických států Sovětského svazu s islámskou tradicí. Po rozpadu Sovětského svazu tvořilo specifickou skupinu šest nových států – Ázerbájdžán, Kazachstán, Kyrgyzstán, Tádžikistán, Turkmenistán a Uzbekistán, které byly jednak tradičně islámské, a jednak nebyl jejich vznik spojován s potřebou vytvoření nové státnosti. Tato skutečnost přirozeně nabízí možnost, že v novém hodnotovém vakuu státních hodnot nalezneme své uplatnění islámská státoprávní doktrína, která by nějakým způsobem ovlivnila formování nových států. Katalog soutěžících státních hodnot byl širší a na širokém zeměpisném prostoru a v prostředí šesti států se uplatnilo více státních doktrín, mimo jiné i proto, že sovětská Střední Asie byla vždy místem, kde se setkávaly jak islámské, tak ruské, ale i čínské a evropské vlivy (v minulosti anglické a nyní opět britské) stejně jako jim odpovídající zájmy.

Rozborem jednotlivých ústavních systémů lze dospět k závěru, že vznik nových států nebyl zásadní událostí ve státoprávním životě zkoumané oblasti, protože nové státy v podstatě vývojově navázaly na sovětský vývoj v linii odmítnutí radikální formy *perestrojky*. To platí jak o právním, politickém a historickém hodnocení celé společnosti a jejího státu. Až teprve s postupem času se v nových státních doktrínách začaly objevovat nové hodnotové osnovy, ale způsob s jejich zacházením zůstal v podstatě stejný jako za Sovětského svazu. Nové hodnotové osnovy se ovšem vymykaly zcela islámskému vlivu a naopak nechaly se inspirovat historickými formami evropského nacionalizmu, popřípadě lokálními feudálními tradicemi.

V rovině organické struktury ústavního systému se nové státy mnohem více přiblížily evropským vzorům, ale faktické podoby ústavních systému se jí spíše vzdalovaly. Moderní evropský vliv se tak stal spíše latentní normou než žitou ústavní praxí. Jednotlivé státy se od sebe liší, přičemž je lze v zásadě rozdělit na státy se systémem uzavřeným (z hlediska politické plurality, ochrany menšin, respektu k ústavnosti a mnoha jiných znaků) a státy se systémem polootevřeným. Do první skupiny patří Ázerbájdžán, Uzbekistán a Turkmenistán. Turkmenistán je z hlediska uzavřenosti krajním extrémem. Do skupiny států s polootevřeným systémem patří Kazachstán, Tádžikistán a Kyrgyzstán. Patrně hlavním klíčem k volbě mezi těmito dvěma základními variantami byl homogenita politické obce, přičemž vyšší homogenita implikuje vyšší uzavřenost. Druhým kritériem byla možnost užití nerostného bohatství, přičemž větší bohatství implikuje vyšší uzavřenost. Jiná kritéria, jako tradiční systémy sociální kontroly, ovlivnily systémy spíše méně. Až mnohem později se v rozvoji vzájemných odlišností mezi státy uplatnily zahraniční a regionální vlivy.

Do budoucna nelze předpokládat dlouhodobé zachování současného stavu, protože ten vykazuje příliš mnoho systémových nedostatků a pnutí. Možných variant je mnoho a málokterá je zcela bezproblémová. V zásadě přichází v úvahu nové vytyčení hranic a nová definice navzájem mnohem odlišnějších států. Jinou možností je příklon k některé z krajních variant dnešního vývoje (demokratizace nebo naopak konsolidace režimů). Případná islamizace, která by musela mít novou podobu, přichází v úvahu pouze v oblasti Ferganské doliny.

8.2. Résumé

Les systèmes constitutionnels des pays post-soviétiques avec une tradition islamique.

Après la dissolution de l'Union soviétique apparurent six nouveaux pays de tradition islamique. Ces pays, comprenant Azerbaïdjan, Kazakhstan, Kirghizstan, Tadjikistan, Turkménistan et Ouzbékistan, naquirent sans aucune volonté d'exister. L'absence de la raison d'être, à l'aube de leurs existence ouvre la possibilité théorique d'être influencé par les des doctrines constitutionnelles des pays islamiques ou bien par les autres doctrines régionales. La disparition de la raison d'Etat créa le vacuum normatif dans toute la région islamique post-soviétique. Le catalogue des doctrines constitutionnelles utilisable dans la région fut beaucoup plus large que la seule doctrine islamique. Le région de l'Asie centrale et du Caucase était depuis toujours le carrefour des influences géopolitiques et normatives. Il y avait des influences chinoises, islamiques, européennes (russes et anglaises) etc.

Par l'analyse des six systèmes mentionnés, on peut conclure que la fondation des nouveaux Etats n'était pas un événement important dans la vie constitutionnelle de région examinée. Les nouveaux Etats ont pratiquement renoué avec l'évolution soviétique sans modification remarquable, notamment en refusant la pérestroïka et les autres réformes par les élites régionales. Cette évaluation est applicable au point de vue juridique, social et historique. Beaucoup plus tard, après la période de la formation des nouveaux Etats, des nouvelles doctrines normatives apparurent dans les systèmes mentionnés. Le façon de traiter ces nouveaux axes normatives était néanmoins le même que dans la période de l'Union soviétique. Les Etats nouveaux s'échappèrent à l'influence islamique et ils s'inspirèrent au contraire des doctrines nationalistes européennes et des doctrines féodales locales. L'islam n'était pas une source dominante d'inspiration et l'influence des puissance géopolitique locales (la Chine, la Turquie) était plus forte.

Au niveau de la structure organique des systèmes examinés, les Etats s'approchèrent des systèmes constitutionnels européens mais leurs vrais formes s'en éloignèrent. L'influence européenne moderne devint plutôt une norme larvée ou cachée au lieu de la norme constitutionnelle vécue. Les systèmes examinés peuvent être classés dans deux groupes principales. Les systèmes fermés et les systèmes semi-ouverts. Cette distinction se manifeste par le caractère de l'Etat, comprenant d'abord la pluralité politique, la capacité de la protection des minorités, de la protection des droits d l'homme, le respect envers la constitution, l'isolation internationale etc. L'Azerbaïdjan, le Turkménistan et l'Ouzbékistan appartiennent au premier groupe. Le Turkménistan étant un extrême au point de vue de son caractère fermé. Le Kazakhstan, le Kirghizstan et le Tadjikistan appartiennent au groupe des systèmes semi-ouverts. La raison la plus importante de la différence de l'évolution est la composition de la population des Etats respectifs. Plus la société fut homogène au point de la composition ethnique, plus l'Etat devint fermé. La deuxième raison était la richesse naturelle (le gaz, le pétrole, les métal) qui a impliqué la clôture du système. Les raisons seconds comprennent les systèmes de contrôle social traditionnels (clans, tribus) dont l'influence était marginale.

Les influences extérieures, y compris internationales et géopolitiques, se sont fait valoir beaucoup plus tard, après la création définitive des états.

On ne peut pas attendre la conservation de la situation actuelle au future proche, parce qu'elle implique trop de tensions et insuffisances générales des systèmes. Il y a plus des possibilités de l'évolution future et aucune d'eux n'est parfaite. Une d'eux est la nouvelle définition des frontières et la création des nouveaux états, dont les différences mutuelles serrons beaucoup plus intensives. Une autre possibilité est l'évolution commune vers une des polarités actuelles (démocratisation ou par contre un processus contraire). L'islamisation qui devrait avoir une nouvelle forme est imaginable seulement dans le région de Fergana.

8.3. Резюме

Конституционные системы государств – наследников Советского Союза с исламской традицией. После развала Советского Союза сформировалось шесть новых государств – Азербайджан, Казахстан, Кыргызстан, Таджикистан, Туркменистан и Узбекистан – специфическая группа новых государств. Их население всегда было в своём большинстве исламское и эти государства в принципе не хотели стать независимыми. Это обстоятельство предполагает возможность, что в существующем вакууме ценностей в новых государствах найдут применение исламские конституционные принципы или другие региональные формы правления. Список, возможных на будущее, успешных конституционных принципов был гораздо больший чем просто исламские принципы. Это было вызвано тем, что в регионе Средней Азии и Кавказа всегда встречались разные мировые концепции государственности. Это значит концепции исламские, европейские (русские и английские), китайские, также как аналогичные геополитические влияния.

После анализа отдельных систем видно, что основание новых государств не было важным событием конституционной жизни рассматриваемого региона. Новые государства практически только возобновили конституционное развитие Советского Союза, включительно отклонения от перестройки и других радикальных реформ. Эта оценка относится не только к конституционному, но и к историческому и социальному развитию общества. Позже, это значит после первого периода развития новых государств, появились в их системах новые конституционные ценности, а фактические отношения к этим новым ценностям остались советские. Новые конституционные ценности не подчинялись исламским влияниям и наоборот: они вдохновлялись историческими формами европейского национализма и местными феодальными традициями.

Органические структуры (системы органов государственной власти) новых государств приблизились европейским образцам, а их фактические формы наоборот отдалялись. Модерное европейское влияние осталось только скрытой нормой, а не выраженной практикой. Отдельные государства отличаются друг от друга и их, в принципе, возможно классифицировать на две группы: государства с закрытой системой и государства с полу-открытой системой (с точки зрения политического плюрализма, охраны прав человека, охраны прав меньшинств, уважения к конституции). В первую группу закрытых систем входят Азербайджан, Туркменистан и Узбекистан. Туркменистан является самым экстремальным в смысле своей закрытости. В группу с полу-открытой системой входят Казахстан, Кыргызстан и Таджикистан. Самой главной причиной выбора между этими двумя вариантами был состав обществ рассматриваемых государств. Чем больше общество было однородное с этнической (национальной) точки зрения, тем более оно становилось обществом закрытого государства. Другой, менее важной, причиной стали природные ресурсы. Их множество заключало в себе тенденцию к закрытой конституционной системе государства. Следующие критерии, например системы социального контроля (кланы, племя) не сыграли важную роль в формировании новых государств и их конституционных систем. Намного позднее отразились заграничные и региональные влияния.

На будущее нельзя предполагать длительное сохранение настоящего строя, потому что он имеет очень много недостатков и противоречий. Возможных вариантов развития много и ни один из них не является совсем безпроблемным. По одному из них, возможно будут изменены настоящие государственные границы а сформируются новые государства, отличающие друг от друга гораздо больше. Другой возможностью является совместное развитие всех этих государств в направлении одной из настоящих эволюционных крайностей (демократизация или наоборот, консолидация политических режимов). Теоретический наклон к исламу, который требует новой формулировки, возможен только в области Ферганской долины.

Rejstřík (smíšený)

Abcházie.....	172
Adygeja.....	171
Adžarie, აჭარა.....	172
Afghánistán.....	40, 85, 86, 135, 136, 145, 148, 156, 168, 179, 191, 193, 195, 202
Afrika.....	58, 73, 74
Akaev, Askar.....	122, 196
Akim (funkce).....	115
Aliev, Hejdar.....	92, 98, 101, 102
Aliev, İlham.....	102
Alžírsko.....	79
Amu-Darja.....	87, 156
Anarchismus.....	49, 56, 154
Andižan.....	165, 168, 195
Antiklerikalismus.....	205
Antikolektivizmus.....	55
Arabská říše.....	58, 59, 77, 87
Arabské státy.....	40, 201, 204, 206
Aralské jezero (moře).....	89, 195
Arménie.....	64, 85, 88-91, 93, 104, 186, 201
Astana.....	109
Ašchabad.....	148, 149, 154
<i>Atatürk viz Kemal, Mustafa</i>	
<i>Avicena viz Ibn Sína</i>	

Axiom (ústavněprávní).....	30, 32, 37, 38, 40-42, 44, 45, 47, 53, 56-58, 71, 73, 81-83, 105, 121, 131, 136, 147, 156, 178, 179, 199, 200, 203-205
Ázerbájdžán.....	20, 58, 61, 62, 64, 85-89, 90-105 , 122, 132, 136, 147, 169, 175, 176, 178-197, 199, 201-203, 207
Ázerbájdžánština (azerština).....	61, 90, 94
Ázerbájdžánci.....	90
Bahrajn.....	77
Bajkonur.....	120
Baku.....	88, 94
Bačkůrkostán.....	365
Baškortostán.....	170
Bělorusko.....	68, 197, 198
Birlik.....	165
Biškek.....	121, 131
Blízký Východ.....	58, 73, 85, 152
Bolševici.....	47-49, 51, 88, 91
Brežněv, Leonid Iljič.....	200
Budhizmus.....	67
Buchara.....	59, 168
al Bucharí.....	59
Čečensko, Čečenci.....	88, 170, 171
Čerkeská republika.....	171
Česká republika, český.....	19, 20, 22, 92, 105, 108, 121, 138
Československo.....	165
Čína, čínský.....	40, 58, 61, 66, 67, 81, 85, 86, 105, 120, 134, 147, 155, 168, 169, 178, 199, 120, 121, 135, 136, 191, 203, 205
Čingischán.....	58
Dagestán.....	90, 170
Dálný Východ.....	56, 57
Decisionizmus.....	72
Egypt.....	79, 80
Ел Окулдор Жийины.....	125

Evropa.....	19, 40-42, 44-51, 55-65, 69-71, 73-75, 77-82, 85, 88, 92-94, 103, 105, 107-109, 111, 117, 119-121, 126, 129, 135, 136, 138, 143, 146, 147, 156, 169, 178, 180, 184-186, 188-190, 194, 195, 197-201, 203-208
Ferganská dolina.....	59, 87, 134, 136, 167, 168, 195, 205, 208
Gorbačov, Michail Sergejevič.....	52, 148
Gruzie.....	85, 90, 104, 172, 195, 201, 208
Guerillové konflikty.....	166
Helsinky (helsinský proces).....	101, 178, 200
Hobbes, Thomas.....	45
Horní Badachšán.....	138, 142, 143, 189
Chalíf.....	76
Халк маслахаты.....	150, 151
Chanát.....	58, 87, 180
Chevron (soukromá společnost).....	119
Ibn Sína (též Avicena).....	59
Indie.....	65, 155
Ingušsko.....	170
Irák.....	79, 80, 135, 204
Írán.....	30, 40, 46, 47, 61-64, 67, 73, 74, 76, 82, 83, 85, 86, 90, 96, 104, 120, 136, 147, 148, 155, 178, 186, 193, 197, 199, 200, 202-204, 208
Islám.....	19, 20, 37, 40, 59-61, 63-65, 67, 73-82, 85-87, 104, 105, 120, 134, 136, 137, 145-147, 155, 165-172, 177, 184, 200-204, 206, 208
Islamistický.....	20, 61, 64, 79, 103, 136, 172, 184, 201
Islamizace.....	64, 75, 79, 103, 120, 171, 172, 195
Islamismus.....	20, 59, 62, 64, 65, 75, 119, 120, 134, 146, 147, 154, 168, 170, 177, 203, 204, 208
Jelcin, Boris Nikolajevič.....	68, 71, 120
Jordánsko.....	77, 78
Kabardino-balkarská republika.....	171
Kant, Immanuel.....	45
Karačajevo-čerkeská republika.....	171
Karakalpakistán.....	156, 159-162, 164

Karimov, Islam.....	157, 163, 166, 167, 169
Kaspické moře.....	58-60, 85-87, 90, 104, 105, 129, 148
Katar.....	77
Kavkaz.....	19, 35, 40, 56, 57, 85-88, 90, 91, 171, 191
Zakavkazsko (Jižní Kavkaz).....	86, 88, 91
Severní Kavkaz.....	171
Kazachstán.....	20, 66, 88, 105-110, 112-121 , 132, 135, 147, 148, 156, 158, 169, 175-186, 188-199, 202, 203, 205-207
Kazašský, kazaština.....	87-90, 105, 106, 109, 112, 117-119, 176, 185
Kazaši.....	105, 106, 156, 117
Kemal, Mustafa (též Atatürk).....	61, 62, 154
Keneš (кенеш – zastupitelský sbor na regionální úrovni).....	128
Kirgizie (označení v rámci SSSR).....	88, 121, 122
Klerikalismus.....	30, 76, 77, 147, 204, 205
Konzervatismus.....	82, 185, 197, 199, 204
Korán.....	63, 74-76, 78
Krasnovodsk.....	154
Krym.....	172
Křesťané.....	63, 64, 74, 76, 79, 146
Kura (řeka).....	90
Kurdové.....	64
Kuvajt.....	77, 204
Kybernetika.....	22
Kyperský.....	62
Kyrgyzstán.....	20, 66, 85, 86, 88, 105, 121-136 , 146-148, 158, 168, 169, 175, 177, 178, 180-197, 199, 200, 202, 203, 205- 208
Kyrgyzský, kyrgyzština.....	90, 121, 124, 126, 128, 129, 132, 177
Kyrgyzové.....	121, 132, 136
Latinská Amerika.....	206
Legitimismus.....	76
Lenin, Vladimír Iljič.....	47, 204
Libanon.....	79
Libeň.....	209

Liberalismus, liberální.....	63, 68-72, 82, 103, 105, 107, 119, 120, 122, 132-134, 146, 165, 167, 168, 185, 197, 198, 200, 207-209
Libye.....	79, 80
Madžlis.....	138
Маджлиси Милли.....	140
Маджлиси Оли.....	140
ogly Mamedov, Yagub Kavad.....	91
Maroko.....	77, 78
Maslichát.....	115
Мажлис.....	110, 111, 113, 114, 117
Межлис (Medžlis).....	94, 150
Militarismus.....	61, 65, 92
Мийзам Чыгаруу Жийины.....	125
Moldavsko.....	204
Mongolsko.....	58, 86, 87
Moskva, moskevský (ve smyslu metropole SSSR).....	68, 88, 89, 90, 106, 136, 148, 157, 165, 197, 204
Multikulturalismus.....	157
Mutalibov, Ajaz.....	91
Nacionalistický.....	79, 103, 106, 119, 148, 165, 167, 184, 185
Nacionalismus.....	20, 55, 61, 62, 65, 78, 79, 89, 104, 119, 120, 134, 146, 147, 153, 184, 185, 197, 204
Náhorní Karabach.....	88-93, 103, 104, 192
Nachičevan.....	61, 90, 92, 98, 102
Narkotika.....	85, 135, 145, 191, 193
NATO.....	104
Nazarbaev, Nursultan.....	106
Nijazov, Saparmurat (též Türkmenbaşi, též Turkmenbaşi, též Туркменбаши).....	148, 153, 154, 155
Nizozemsko.....	41
Нямяндоган.....	140
OBSE.....	101, 104, 135, 138, 147, 169, 181, 199, 200
Олий Мажлис.....	159
Omán.....	42, 77, 107, 110, 112, 118, 139, 159, 160, 187, 205
Ombudsman.....	44, 101, 116, 117, 131, 132, 164, 196, 206
Osetie (Severní i Jižní).....	170, 171

Osmanská říše.....	57, 61
OSN.....	135, 152, 169
Oš.....	121, 131
Páhlávi, Réza (šáh).....	203
Pákistán.....	61, 65, 73, 86, 120, 147, 178, 199, 200
Pamír.....	136
Panarabismus, panarabský.....	79, 204, 206
Panslovanství.....	119
Paštúnové.....	64
Perestrojka.....	52-55, 89, 106, 107, 147, 165, 175, 176, 204
Perská říše.....	58, 87
Petr I. Veliký.....	56, 57, 176
British Petrols (soukromá společnost).....	103
Pobaltí.....	19
Puč (Ázerbájdžán).....	91, 92
Puč (Kazachstán).....	179-182
Puč (moskevský).....	89, 90, 106, 136, 148, 157
Puč (Pákistán).....	65, 66
Puč (Turecko).....	62
Putin, Vladimír Vladimirovič.....	69, 71
Rousseau, Jean-Jacques.....	45
Ruhnama.....	154
Rusko	
RSFSR.....	68
Rusko (carské).....	40, 56, 57, 68, 72, 85, 86, 88, 90, 118, 180
Ruská Federace.....	54, 68-72, 85, 86, 89, 90, 104, 105, 120, 121, 135, 138, 147, 155, 168-172, 178, 185, 190, 195, 197-200, 203-206, 208
Rusové.....	105, 121, 136, 156
Ruština.....	51, 88, 131, 139
Velkorusko.....	57
Samarkand.....	59, 167, 168
Saudská Arábie.....	77, 178
Сенат.....	110, 111

Socializmus.....	78, 82, 204
Sovětzace.....	51
Sovětský svaz.....	20, 40, 47-55, 61, 68, 71-73, 81, 85, 86, 88-92, 94, 101-107, 115, 117-125, 127, 129, 132, 133, 136-140, 143-149, 151-153, 155-158, 161, 164, 165, 167, 169, 171, 172, 175-180, 184, 189, 196-199, 201-204, 207, 208
Spojené království Velké Británie a Severního Irska.....	43, 104
Spojené státy americké.....	69, 80, 86, 103, 104, 119, 120, 135, 167-169, 178, 181, 190, 195, 198, 202, 205, 206
Stalin, Josip Visarionovič.....	50, 51, 88, 156, 169
Stalinismus, stalinský režim, represe.....	51, 88, 156, 169
Střední Asie.....	19, 40, 60, 61, 66, 85, 86, 89, 90, 105, 119-122, 129, 136, 141, 143, 155, 156, 178, 180, 184, 186, 191, 205
Střední Evropa.....	92, 189, 197, 207, 208
Sunnité, sunnitský.....	73, 74, 76, 77, 79, 90, 136, 145, 146, 148, 168, 170, 202, 204
Syr-Darja.....	87, 156
Sýrie.....	80
Šaría, šariatský.....	75, 78
Šíté, šítský.....	73, 76, 77, 79, 81, 90, 103, 104, 136, 145-147, 184, 202, 204
Tádžikistán.....	20, 66, 85, 86, 88, 121, 134-135, 136-139 , 141 , 143- 147 , 148, 168, 169, 175, 177, 178, 180-195, 197, 200, 202, 203, 205, 207
Tádžický, tádžičtina.....	61, 88, 136, 137, 139, 147, 168
Tádžikové.....	136, 156, 202
<i>Tamerlán viz Timur</i>	
Taškent.....	156, 158, 167, 168
Tatarstán.....	170, 171
Tataři, tatarský.....	19, 58, 59, 105, 106, 136, 148, 156, 172
Tbilisi.....	172
Timur (též Tamerlán), Timurova říše.....	58
Turecko.....	40, 61, 62, 73, 82, 90, 104, 105, 120, 156, 169, 178, 190, 197, 199-201, 203, 205
Turečtina.....	61, 90
Turkický (jazyk, etnicita).....	87, 131, 205, 207

Turkotatarský (jazyk, etnicita).....	19, 58, 59, 106, 136, 148
<i>Türkmenbaşı též Turkmenbaşı též Туркменбаши viz Nijazov</i>	
Turkmenistán.....	20, 63, 87, 88, 105, 135, 147, 148-156 , 167, 169, 175, 177, 178, 180-197, 202, 203, 205-207
Turkmenský, turkmenština.....	88, 90, 148, 149, 153, 154
Turkmeni.....	153
Ťan-Šan.....	85, 105
Ujgursko, Ujguři.....	105
Ukrajina.....	68, 172, 195, 201, 204, 208
Ukrajinci.....	105, 121
Uzbekistán.....	20, 86-88, 105, 120, 121, 134-136, 138, 147, 148, 156-169 , 175, 177, 178, 180-195, 197, 198, 202, 207
Uzbecký, uzbečtina.....	88, 90, 121, 128, 133, 135, 136, 146, 148, 157, 158, 160, 164-168, 202
Uzbeci.....	105, 121, 137, 148, 156
Vašská dolina.....	136
Westminsterský (systém).....	41, 42, 44
Židé.....	76
Žogorku Keneš (Жогорку Кенеш).....	123, 125

Pavel Uhl

Ústavní systémy nástupnických států Sovětského svazu s islámskou tradicí

disertační práce

Katedra ústavního práva
Právnická fakulta
Univerzita Karlova

školitel

Prof. JUDr. Václav Pavlíček, CSc.

Vydal nákladem vlastním v minimálním počtu výtisků
sám autor v nakladatelství KRÁKA PRESS jako jeho 1. publikaci

1. vydání

Praha 2006

© Pavel Uhl, 2006

© Václav Pavlíček, 2006

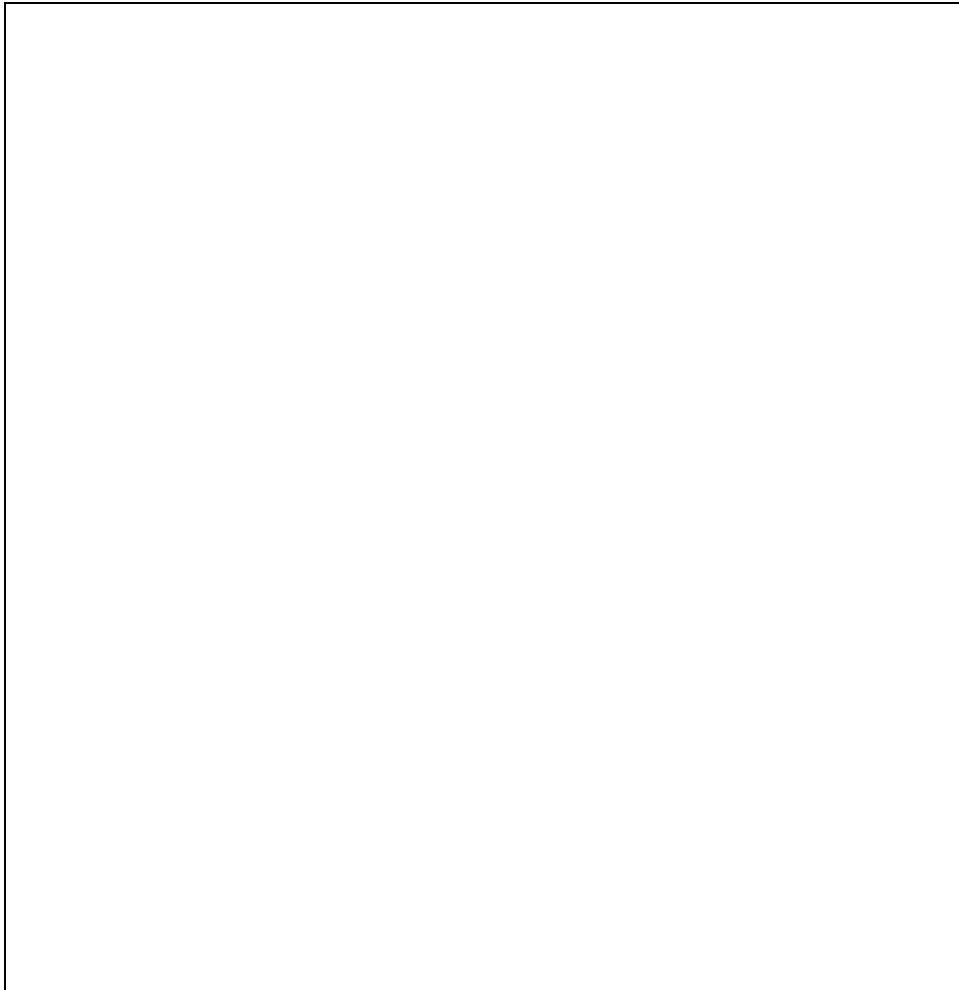
Obálku si navrhl sám autor. Na obálce je použit motiv
mapy Tartaria Indipendente © Antonio Zatta, 1784

Dílo je povoleno volně šířit a rozmnožovat, a to i elektronicky,
jako celek nebo jeho část, pokud to nemění význam textu.
Dílo jako celek nebo jeho část je možné překládat za předpokladu,
že překlad bude poskytnut k šíření za stejných podmínek.

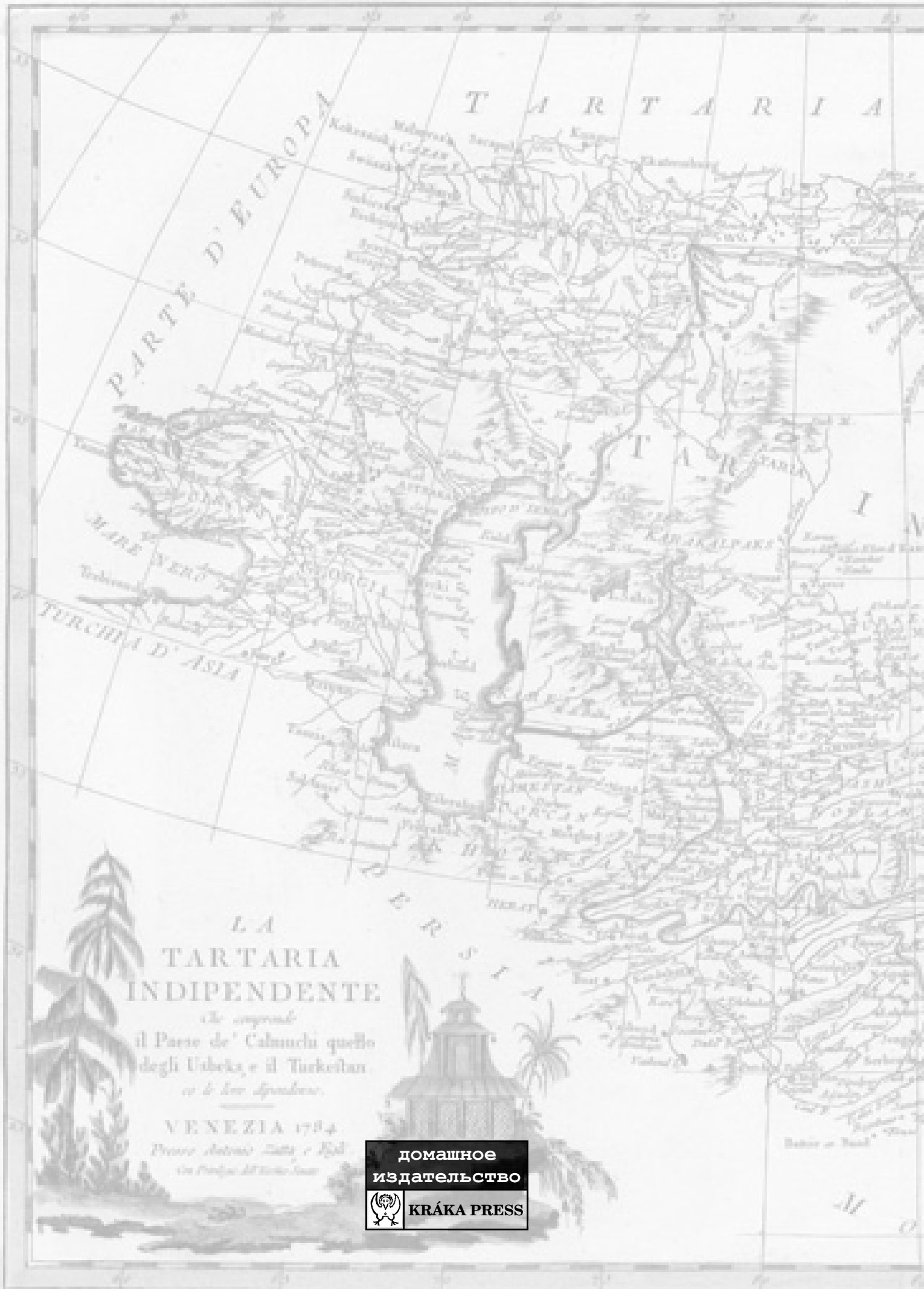
Dílo je publikováno na

<http://pavel.uhl.cz/diplomky/>

CD

Ovest, o Ponente

PARTE D'EUROPA

TARTARIA

MARE VERE

TURCHIA D'ASIA

LA TARTARIA INDIPENDENTE

che comprende il Paese de' Calanchi quello degli Ubecki e il Turkestan, e le loro dipendenze.

VENEZIA 1784

Presso Andrea Zatta e Figli in Piazza del Marco Ven.

домашнее
издательство

KRÁKA PRESS

M